

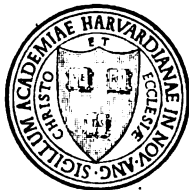
WIDENER

HN P7YR 4

Aus 82468.9.2

Harvard College Library

BEQUEST OF
GEORGINA LOWELL PUTNAM
OF BOSTON

Received, July 1, 1914.

Ch. Lowell Putnam

A MAGYAR

FORRADALOM FÉRFIAI

184^{8/9}-ből.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

KÉT AUTOGRAPH-MELLÉKLETTEL.

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

s 82468-9-2

Harvard College Library
July 1, 1914.
Bequest of
Georgina Lowell Putnam

Imparfait ou déchû
l'homme est une grande mystère.
Lamartine.

Tartalom.

	lap.		lap.
Előszó.		Törzstisztek.	
Bevezetés.		Asboth Lajos	140
Hadflak.		Kisfaludy Mór	144
Előszó	3	Gróf Hadik	—
Dictator.		Földváriak	145
Görgei Artur	10	Bayer	147
Hadseregvezérek.		Lázár	148
Perczel Mór	38	Psotta Móricz	—
Bem	56	Czillich Eduárd	—
Dembinszky	92	Mariássy János	149
Vetter	98	Herczeg Woroniecky	—
Hadügyministerek.		Abancourt	150
Mészáros Lázár	100	Giron	—
Klapka	105	Makk	151
Aulich	112	Tóth Ágoston	153
Tábornokok.		Teleki Sándor	—
Danjanich	115	Mikes-ek	154
Kiss Ernő	119	Gábor Áron	155
Nagy-Sándor József	120	Vasvári Pál	—
Gr. Vécsey	123	Pléhgallérosok.	
Kmetty	124	Ormai Norbert	157
Guyon	125	Katona Miklós	—
Kazinczy Lajos	128	Oroszhegyi	158
Pöltenberg	129	Hatvani	159
Visoczky	130	Polgári rend.	
Báró Stein	131	Országkormányzó.	
Gáspár	132	Kossuth Lajos	165
Leiningen	133	• Batthyány-ministerium.	
Répási	134	Gr. Batthyány Lajos	225
Desewffy	135	Gr. Széchenyi I.	236
Schweidel	—	Deák F.	243
Knezych	136	B. Főtűs J.	248
Török	—	Klauzál G.	254
Lenkei	137	Hg. Esterházy P.	255
Lahner	—	Honvédelmi bizottmány.	
Gál Miklós	138	Nyáry Pál	159
		Madarász L. és J. testvérpár	270

	lap.
Szemere-Ministerium.	
Szemere Bertalan	284
Dusчек	304
Csányi László	305
Horváth Mihály	306
Batthyány Kázmér	307
Vukovits	308

Főrendek.	
B. Perényi Zsigmond	310
Ráday	311
Károlyi György	312
Wesselényi Miklós	313
Báró Vay Miklós	314
Id. gr. Bethlen J.	315
Teleki József	316
Hunkár főispán	317
Beóthy	—
Ujházy L.	318

Parlament.	
Pázmándy	321
Almásy Pál	—
Palóczy László	322
Hajnik Pál	—
Teleki László	323
Teleki Domonkos	—
Szentkirályi Mór	—
Lukács Sándor	324
Szacsvai Imre	—

	lap.
Az Esti Lapok Debreczenben	325
Irinyi	326
Besze	—
Pulszky	327
Táncsaics	328

Képviselők Erdélyből.	
Berde Mózsza	329
Szász Károly	—
Bethlen János	330
Kemény Dénes és Domonkos	—
Berzenczey	—

Hivatalnokok.	
Szalay László	333
Mednyánszky	336
Egressy	337
Mérei Mór	—

Journalisták.	
Közlöny és Népbarát	338
Bajza	339
Kemény Zs. és Csengery	—
Jósika Miklós (báró)	340
Jókai	—
Petőfi	341
Pálffy és Csernátóni	342
Zerffy Gusztáv	343
Bangya	—
Hazai	—
Brassay, Ocsvay	344

Az első kiadáshoz.

E perczben, midőn művem a sajtót elhagyni készül, midőn, mielőtt a nyilvánosságnak átadnám, kinyomott ivate utolszor nézem végig, s fölmerülnek lelkem előtt az akadályok, mikkel meg kelle s meg kellend küzdenem : úgy hiszem, pirulás nélkül bevallhatom, — aggály szorítja lelkemet.

Jellemezni az embereket, kik hazánk sorsát intézték, vagy rá befolyással voltak, jellemezni a perczben, midőn egy része kibujdokolt, más része elvérzett, de tettök, éltök folyama, jellemök még uj, még mindenki lelkében él, a legnehezebb feladatok egyike.

Megoldani azt biztosabb, avatottabb toll kívántatnék; mit én teheték, csak adataim, tapasztalataim, ismereteim tollrajzi előadása. S úgy hiszem, az olvasó is e szempontból nézendő, e szempontból tekintendő a körülményt, hogy a katonák életrajza terjedelmesb részt foglal el, mint a politicusoké. Ez sokkal kényesebb, hogysem többet tehettem volna.

Műveim gyöngéit enmagam is ismerem, de ismerem jó oldalát a részrehajlatlanságot is, s csak ezért bátorkodom átlapozását ajánlani.

Pest, jan. 1-én 1850.

A második kiadáshoz.

E szavakhoz egyebet nem kívánok csatolni, mint hogy az új kiadást tetemes javításokkal s bővítésekkel bocsátom közre.

Pest, april 12-én 1850.

Az író.

Harmincz hosszú év telt el. Europa csendét mi sem zavarta. S mármár megerősödni látszék a rendszer, mellyel a fejedelmek a forradalmi orkánokat aeolusi kezekkel féken akarták tartani.

S ime férfiak, kik csendes házi körökben titokban működének, ez orkán előhozatalára, a békés tűzhely vagy lassu cselekvények teréről fölléptek.

Kitört a vihar, felkorbácsolá a békét s árával egy világrészt ráza meg.

Ezen emberek életrajzát mozaik táblának tekinthetni. Különkülön egyegy kavics, s összerakva egy egészet képez.

Éltök folyama, a mű, miért küzdhomokra kiálltak, még uj előttünk. Láttuk a bölcsőt, melly őket ringatá, a hatalmat, mellyre művök lépteté, s ennek kora sirját.

Tényeik utóhangjai most is zúgnak füleinkben.

Összesen befolytak, mint a hinduk istenei egy Brámába, s mint ezek, különkülön biographiával bírnak.

Plutarchos vagy Tacitus tollát ohajtanám, hogy fessek úgy mint ez, vagy annyi különből egészet alkossak mint az.

Isten nem ajándékozott meg azzal. Mit én tehetek s tenni ohajtok, csak egyes adatok vagy közvéleményi jellemzés följegyzése.

Elnézést kérek. A füzetke, mit átnyujtok, bár sok gondal, sok adat után, hiteles emberek közleményei nyomán

készült, nem egész, legalább nem olyan egész, millyennek ohajtanám.

Ha letűntek is ők a cselekvények teréről s tárgyai lettek a historiának, míg idő, körülmények s még titokban levő adatok napfényre jötte részint nem lesznek kedvezőbbek részint nem nyújtanak bővebb anyagot : a bírálgatás, jellemzés nem sokkal több a setétben tapogatódzásnál.

Egy adatkával akartam szolgálni azok számára, kik utóbb ezt megtenni hivatva vannak.

H A D F I A K.

A magyar hadseregről akarok szólni.

Felállásának első momentuma apr. 24-kén keresendő, mikor az unio ügyében a kolosvári küldöttség részére a radical-körben lakomát rendeztek.

A rácok már fel voltak bujtatva, a horvátok megtagadták a ministeriumnak az engedelmességet, az oláhok mozogni kezdettek, s ország-szerte nagy volt e miatt az ingerültség.

Ez alkalommal Wesselényi Miklós báró az erdélyi ellenzék jelentékeny tagja toastot mondott, mellynek a hadseregbe vonatkozó része következő:

„Polgártársaim! fegyverre minden, ki azt csak valamennyire is birja! — Használjunk föl sajtót, a szónak hatalmát s a petitió jogát, igaz ügyünk mellett minden becsületes ember s az egész világ rokonérzetét felkölteni. Tudassuk e hon lakosaival s tudassuk a föld minden népeivel az ilirek merényének vétkességét, s az orosz kormány átkos czélzatát. Szóljunk magunk az ilirek s horvátok jobbjai józanabb eszéhez s helyesebb érzetéhez. Mondjuk meg nekik, minő kétes az ut, merre csábíttatnak, s hogy hasonlithatlanul jobb rájuk nézve a szabadságot, mellyet olly örömet osztunk meg velök, élvezni velünk, s azt együtt összes erővel védeve folyást és biztosan élvezni, mintsem vér és átok bérén vásárolni valamit, minek eredménye nagyon is bizonytalan. Szólítsuk fel tót honfitársainkat a kivivott közös szabadság nevében, mondjuk meg nekik: hogy habár fajrokonaik is azok, kik miellenünk törnek: de az ő szabadságuk ellen is törnek azok, s rájuk is a régi roszak özönét akarják vissza-idézni. És mondjuk a monarchia minden részeinek, mellyekre mostan általánosán derült az alkotmányosság napja: miként Jellachich ilireivel nemcsak miellenünk, hanem szintugy izent ellenök háborut. Azt akarja ő semmivé tenni, miért Bécs nemes fiainak vérök folyt, s mit a legjobb király áldásként nyujtott hű népeinek. Járuljunk továbbá illő petícióval ministeriumunkhoz; kérjük meg azt, szólítsa fel jó királyunkat, hogy sem mint magyar király, sem mint többi tartományainak fejedelme ne szenvedje azon egyenesen személye ellen intézett csúfos rágalmat, mintha azt, mit jósága, helyességérzete s jót eszközlő hatalma teljességében önkéntesen tett, csak gyalázó kényszerítés következtében tette volna.

Illy szellemben, illy célra szólalunk mi fel mindenütt és untalan; de tegyünk is a mellett, tegyünk mindent, a mit csak a legfeszítettebb áldozat mellett tenni képesek lehetünk. Fegyverre azért! legyünk szilárdul elhatározva, küzdeni ernyedetlenül; s ha a sors enyészetet mért ránk, ne korcsosodás s lankadság sorvasztó rút halálával muljunk ki a nemzetek közül. Rabigába görnyedni egy nyomoru élet fenttarthatásáért: gyalázó! Ne engedjük soha, hogy a szolgáltság mirigye nemzetiségünket s szabadságunkat izmonként rothassza le rólunk, és úgy undor-halált haljunk; lehető legdrágábban eladva s habár mindent, de a becsületet el nem veszve szálljunk a dicsők sirjába.

Fegyverre polgártársak! elszánt ember kevés is sokat tehet. Engem a balsors megfosztott attól, hogy zászlót ragadva fölkereshessem a helyet, hol legtöbb a veszély s legméltóbb a küzdés. De így is nemzetünknek néhány ellenségét fojtandja meg ez izmos két kar, mielőtt honomnak még szabad földén elvérzendek. Élet vagy enyészet vár-e nemzetünkre, isten kezében áll; de a mi kezünkben van becsületünk s a nemzet becsülete. Azért éljünk, vagy haljunk, de maradjunk magyarok s szabadok végleteletünkig.

Mint gondolni lehet, beszédét szokatlan lelkesedéssel fogadták. S bár harsogott az éljen s bár lelkesedésök mutatá, hogy nem közönséges eredményt mutathatandnak fel, de ez indítványnak végeredményét senki sem merte remélni.

Határozattá lön tehát, hogy a radical kör a ministeriumhoz petitiót nyujt. S valóban az megkésztült. Teleky László (mint elnök) és Reök írták alá.

A magyar hadsereg iránt ezt írák:

„Kétséget nem szenved, hogy a magyar föld, nemzetiség, szabadság veszélyben van. Kell tehát, hogy a vészharang meghuzassék.

Intézkedéseinknek czélszerűn, erélyesen, rögtön kell megtörténni.

Ezekre nézve legyen szabad azon bizalomteljes ragaszkodásunknál fogva, mellyel önök iránt viseltetünk, hazafiui kötelességtől vezéreltetve, igénytelen szót emelnünk.

Tapasztalásból meritett régi igaz mondat az: hogy „ki békét akar, harczhoz készüljön.“ Másrésről tudva van, hogy slavonita s horvát testvéreink nagyobb része velünk tart, de hogy a bár kisebb, de erélyesebb, rakonczátlankodó ilir párt által elnyomatik. Őket illy állapotban hagynunk nem szabad, elhagyni menthetlen hanyagság, bűn volna. Denekünk is, minden ellenséges megrohanást visszaverni hazafiui kötelességünk. Ezeknél fogva mi mindenekelőtt egy hadseregnek felállítását látjuk elkerülhetetlenül szükségesnek. És mivel országgyűlést most rögtön egybehívni nem lehet, e hadsereget országos toborzás útján, önkénytesekből véljük összeállítandónak, mellyhez a rögtön rendelkezésünkre állható magyar katonaság hozzásoroltassék. Szükségesnek tartjuk továbbá: hogy e sereg egyik fontos tényezőjéül, magyarokból, tüzésereg állittassék fel; hogy a hon lakosai pénz-, élelem- s más nembeli adakozásokra felszólít-

tassanak, s hogy ezek iránt az intézkedés minél czélszerűbben, minél gyorsabban megtörténhessék, a haditanács több szakértő, erélyes egyénnel szaporíttassék.“

Felállása, rendezése, csatái, miket Austria világhírű seregei ellen küzdött, minden, a csodák közé tartozik.

Midőn a forradalom kezdődött, egyetlen ember sem vala. A forradalom végén már 172,000 szurony állt az egyesült orosz-osztrák erő ellenében, melyeket nem egy genialis vezér, nem egy diadalmas csatára vezetett.

Az első rácz mozgalmak korában alig néhány ember járt Pest utcáin, toborzva önkénteseket, s midőn a világosi dráma bekövetkezett, közel 200 zászlóalj lépett le a harc teréről.

Soha nemzet fényesebben nem bizonyította be, hogy harcolni tud, mint a magyar. Soha seregnek keményebb küzdelme nem volt, mint az osztrákoknak s a később velők egyesült fölkelteknek ezekkel.

Nem mentem a vezéreket, kik illy roppant erőt céljaikra fölhasználtak. De a historiának, ha igazságos akar lenni, meg kell adni a magyar seregeknek, mi őket illeti, a dicsőség nymbusát.

Való ugyan, hogy rendes vonalezredek is voltak a harczolók sorában. De az is való, hogy nem egy csata vivatott rendes katonák nélkül. S ha az isaszegi csatában illy ezredek vettek is részt, de Buda falára honvédek másztak fel, Branicskót ujonczok foglalták el.

A magyar katonának sajátságos modora volt a harczban. Szurony-szegezve ment az ellennek, s ha ez sem használt, fordítá a puskáágyat. A közönséges lövésseli csatát szívelni nem tudá.

Való marad, hogy a ráczok ujoncz erővel ujoncz seregeket vertek vissza. De e csaták edzék meg a veressipkásokat, s hogy Ottinger, Blomberg, Bechtold, Wollenhoffer már sept. elején elhagyák a tricolort.

A moori csatában a windschachti plateau elhagyásáig igaz hogy szaladtak a magyarok, mint Dumouriez seregei ha meghallák hogy oroszok közelednek, mint Biron katonái ha ellent láttak.

De kik St. Menachauldnál megszaladtak, kiket Tirlemontnál kisebb erő Frankhon határáig kergetett, lettek Marengo és Jena hősei, mint a schwechati és moori szaladókból Nagy-Sarló és Komárom hősei.

A gyalogság közt a veressipkások voltak a jelesebbek. Az értelmesb fiakból alakult e sereg. Veressipkásnak lenni dicsőség vala. Midőn Kosuth a veressipkások fölött szemlét tartá, levette előttök fővegét. De büszke is volt e csapat sipkájára annyira, hogy ha más zászlóaljba tétett is át, nem tette le fővegét. S nem egyszer történt, mikép vörössipkás inkább szolgált saját zászlóaljában közhonvédként, mint másban tisztí egyenruhában.

A lovasság lelke a huszárság volt. Ezek csak egyszer mondák: bánom, hogy nem vagyok fika! midőn Buda falaira másztak a honvédek. Különben bizonyos büszkeséggel, lenézéssel viseltettek irántok. Ha a büszke ménen tova száguldhatott, ha kardját megvillogtatá, egész más

embernek érzé magát. Különben rendesen mentéjét levetve, ingét feltűrve harczolt.

A tüzéség, felállását Macknak köszönheti. Ez tanítá legelőbb a pákozdi diadalmas csata előtt lőni őket. De a csaták annyira fejleszték őket, mikép utóbb Görgei velek ágyucsatát diadallal állá ki.

Mint emlitem, legelőbb a győzelemig önkénteseket toborzottak. Ezeket a ráczok ellen küldötték vezérekkel, kik bécsi kormányi rendeletből harczoltak azok ellen, de kik 4 hó mulva elhagyák őket, a nélkül hogy a tisztekkel tudatták volna a dolog állását.

Az országgyűlés jul. 11-én Kossuth fényes beszédére 200,000 katonát megszavazott, melyből 40,000 rögtön ki vala állítandó.

A jul. 20-diki ülésben fenforgott az Austriának Olaszhon ellen adandó segély ügye, melyet a ház csak akkorra határozott megadni, ha a rácz lázadás legyőzve leend.

Aug. 16-kán hadügyminister Mészárosnak ujonczállítás t.javaslat, melly is némi módosításokkal elfogadtaték, e következő :

„Addig is, mig az állandó honvédelmi rendszer megállapittatik, az ország jelen rendkívüli körülményei tekintetéből határoztatott:

1. §. A ministerium felhatalmaztatik, hogy az ország rendes katonaságának számát, a határőrségi seregeken kívül, 200 ezer fegyveresig emelhesse.

2. §. A megajánlott katonaság a haza védelmére levén adva, mindaddig, mig a hon békéje minden oldalról biztosítva nem lesz, csupán a bellázadások és pártütések elnyomására, vagy az országot megtámadó kül ellenség ellen alkalmaztathatik, és ezen esetet kivéve, a magyar korona birtokainak határain kívül nem használtatik.

3. §. A megajánlott ujonczok a fenforgó szükséghez képest fognak kiállittatni.

4. §. A kiállítandó ujonczokból ki fog egészittetni a magyar sorgyalogságnál a három zászlóalj és két tartalékszászad, a magyar lovasságnál négy osztály és egy tartalékszászad. De azon ujonczok is, kik az országon kívül levő magyar serezek kiegészítésére vannak számítva, egyedül a 2. §. értelme szerint használ-tathatnak.

5. §. A fenebbi 4. §-ban körülirt kiegészítési számon fölül kiállított ujonczokból honvédi zászlóaljak fognak alakittatni, mellyeknél az ügyvezetési, vezényleti nyelv, zászló, ruha és jel azonnal magyar leend.

6. §. Mihelyt a körülmények megengedik, a magyarországi mostani serezek is tökéletesen magyar lábra fognak állittatni.

7. §. Azon hadi tisztek, kik a régibb sereg átalakulásakor, a magyar ügyvitelre képességgel nem bírván, szolgálatukat nem folytathatják, ha egyébkint a magyar álladalom irányában kötelességöknek pontosan és hűséggel megfeleltek, rangjokhoz képesti díjazásukról e törvény által biztosittatnak. A már szolgálatban levő tiszteken kívül pedig a magyar hadseregben ezentúl olly egyének tiszteklül nem alkalmaztathatnak, kik a magyar nyelvet nem bírják.

8. §. Mindazon közvitézi és hadtishti egyének illő jutalmazásáról, kik a hon szolgálatában az ellenség előtt magokat kitüntették, vagy élelmük megszerezhetésére benuulás miatt tehetetlenekké lettek, valamint az elhullottak családairól az álladalom gondoskodik.

9. §. A magyar hadseregnél a törzstisztek a hadügyminister ellenjegyzése mellett, az alsóbbak pedig az illetők előterjesztésére közvetlenül a hadügymi-

nister által neveztetnek ki. — Az ujonan felállítandó hadseregnek ezredjéi tulajdonosok nem alkalmazhatók.

10. §. Az egész magyar hadsereg a következő esküt fogja letenni:

Esküszöm az élő Istenre alkotmányos királyomnak V-ik Ferdinándnak hűséget; esküszöm, hogy hazám alkotmányát s a magyar nemzet függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom s a magyar ministeriumnak s törvényesen kinevezett előjáróimnak engedelmességgel, kötelességemet mindig pontosan és hűven teljesíteni fogom.

11. §. A most megajánlott ujoncz-állítás alá esik Magyarországnak s a kapcsolt részeknek minden állandó lakosa, ki életének 19-ik évét betöltötte, sors- és valláskülönbség nélkül.

Kivétetnek azonban:

- a) a szolgálatban levő felszentelt lelkészek, segédlelkészek és rendes iskolatanítók;
- b) további rendelkezésig a fegyverben álló határőrök;
- c) a család fentartására mulhatlanul szükséges egyén;
- d) azok, kik valamely hibájok miatt a katonaságra teljesen alkalmatlanok.

12. §. A jelen törvény következtében állítandó ujonczok katonai szolgálata 4 évig fog tartani.

13. §. A kiállítás sorára nézve megállapittatik: hogy elsőben azon egyénekből történjék a kiállítás, kik koruknak 19-dik évét már elérték ugyan, de a 20-at még meg nem haladták, és ha ezekből a szükséges szám ki nem telik, a 20 évesekre, s ha ezek sem elegendők, a 21 évesekre megy által a kiállítás, és így tovább mindaddig, míg a megkívántató mennyiség teljesen ki nem kerül. Azonban ezen szolgálati időszak alatt egy apának két fia, ha különben koránál fogva köteleztetnék is, katonának nem állíttathatik.

14. §. Az országnak Királyhárgóntúli része, úgy szinte Kraszna, Közép Szolnok, Zaránd megyék és Kövár vidéke által folyó évben kiállított ujonczok mostani kiállításakor az illetőknek beszámíttatnak, és a kik magok helyett helyetteseket állítottak, besorozás alá nem jöhetnek.

15. §. Mindazon ujonczoknak, kik az országnak a 14. §-ban említett részeiben folyó évben állíttattak, szolgálati idejük addig fog tartani, mint azoké, kik jelen törvény rendeleténél fogva Magyarországnak többi részeiben fognak kiállíttatni.

16. §. A kiállításnak gyorsabb eszközlése végett ezen törvény szentesítése után azonnal küld a ministerium minden törvényhatóságba biztosokat, kik a törvényhatóság közbejöttével elsőbbsen is minden 19, 20, 21 és 22 éves férfiegyéneket az anyakönyvek s egyéb adatok segédelmével, minden korbelleket külön sorozatba, összeíratták és orvosilag megvizsgáltatják, a katonaságra alkalmasokat külön feljegyzik és mind ezen összeírásokat a hadügyministernek azonnal beküldik.

17. §. Kik a vizsgálat elől elrejtődznek, 8 évi szolgálatra köteleztetnek. Kik bármi egyéb módon magokat a katonai szolgálatra alkalmatlannak teszik, szigoruan fognak büntettetni.

18. §. A hadügyminister ezen összeírásokból s jegyzetekből fogja meghatározni, mennyire telik ki a szükséges szám a 19 évesekből, vagy mennyire szükséges a 20 évesekre is, s így tovább a 13-ik §. értelmében kiterjeszteni a kiállítást.

19. §. Midőn ugyanazon egy korbelleknek csak egy része szükséges a kívánt szám kiegészítéséhez, sorshuzás fogja kijelelni a kiállítandókat, s ez esetben a hadügyminister fogja ekivni a fenebbi §-ban említett összeírások nyomán minden törvényhatóságra, a törvényhatóság pedig minden egyes helységre azt, mennyi lesz kiállítandó azon orbellekből, mely csak részben szükséges a kívánt ujonczok számának kiegészítéséhez. De főszabály leendő mindenkor az, hogy míg

a 19 évesek között alkalmas egyén találtatik, addig a 20 évesekre nem kerül a sor, és így tovább.

20. §. A megváltás vagy helyettesítés semmi szín alatt meg nem engedtetik.

21. §. A kiállításra s besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedések és rendelkezések az illető miniszterekre bíztnak.

22. §. Az eddig gyakorlatban volt toborzás megszüntetetik. Ha olly kiszolgált közkatonának és altisztek, kik még szolgálatra alkalmasok, ujabb 4 évre beállanak, az eddiginél egy harmaddal nagyobb díjt huzandnak.

23. §. A hadügyminister az eddigi haditörvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa, és a jövő törvényhozás elébe katonai törvényjavaslatot terjeszsen.

24. §. Addig is, míg a jövő törvényhozás elébe új katonatörvényjavaslatot terjesztend elő, a veretési testi büntetés az összes magyar hadseregnél ezennel eltöröltetik.

25. §. A honvéd-zászlóaljok is a hadügyminister rendelkezésétől fognak függni, ki általában ezen törvény végrehajtásával bízatik meg.

A szeptemberi napokban állott át néhány vonal-ezred, s ölté föl a vörös-zsinóros atilát. Magyar seregnek neve úgy szólván ekkor kezdődött el. Mi addig volt, próbatörekvések, hogy valljon mit lehetne előállítani?

Ugyanekkor Batthyány azon elv nyomán, hogy a legitimitas terén maradjanak, megtiltá az átállást. De az idők nem sokára oda fejleszték a viszonyokat, hogy e rendeletnek sikere nem lett. Ez időtájban adta ki a honvédelmi bizottmány rendeletét, hogy a várak tüzzék ki a nemzeti lobogót, mit csak néhány teljesíte.

Midőn a sergek Pestről elvonultak, midőn a kormány Debreczenbe szaladt, az osztrákok ellen kevés erő állt. Egyszerre kilenczfélől támadtattak meg, csatát csata után vesztek.

De a perczben, midőn a dolog legkétségesebben állt, midőn minden elveszettnek látszék, megfordult a koczka, s a kik azelőtt szaladtak, szalasztókká lettek.

Mi volt ennek oka?

Kossuth Debreczenben perczet sem hagyott tétlenül elröpülni. Toborzott, alakítá a zászlóaljakat s küldözé a vezéreknek. Semmiből pénzt teremtett, mellynek hitele szerencséjével nőtt. A nép rögeszméjévé tette, hogy a „haza veszélyben van.“ S midőn a haza veszélyben van, mikor maradt a magyar hátra? Embere volt. Lőport gyártott, puskákat csempezett be, kémei mindenről értesíték, ágyukat öntetett „ne bánts a magyart“ felirattal. Táborból táborba járt, a csüggedőket mindenütt biztatta, a versenygőket kiegyenlité. Ma itt volt, holnap ott, de mindenütt ott, hol baj volt, s mindenütt mint olyan, ki a bajokat enyhité.

Csak egy kis diadalt, irá egyszer Perczelnek. S e kis diadalt fel tudá ösztönül használni egy nagyobb kivivására.

Hogy mind e dolognak mekkora befolyása volt a hadsereg szellemére, mondanom is fölösleges.

Az oroszok beütése után azonban e szellem megszünt — mindenkit bizonyos zsibbadás fogott el; — érzék, hogy az egyesült hatalommal megküzdeni nem leend erejök.

Hátra van még azt megemlíteni, minő közszellem uralkodott a seregben.

Ez rendesen olyan vala, mint maga a vezér. — Görgei például utolsó perczig royalista. Igaz, hogy sok vezér a politikával nem gondolt, hanem vezette csatába seregét a nélkül, hogy törődött volna azzal, mit tesz a ministerium és parlament.

A revue megkezdése előtt lássuk, minő ezredek állottak át a magyar harczosok sorába :

- 1) Császár huszárok.
- 2) Hannover „
- 3) Ferdinand „
- 4) Sándor „
- 5) Württemberg „
- 6) Radeczky „ (depotja.)
- 7) Koburg „ (egy része.)
- 8) Miklós „
- 9) Székely „
- 10) Vilmos „
- 11) Nádor huszárok egy része és depotja.

Ezenkívül körülbelül 22 magyar és olasz gyalog zászlóalj (ez utóbbiak közül a Zanini és Ceccopieriek — egyik zászlóalj visszaszökött) például Wasa, Schwarzenberg, Porosz herczeg, Sándor ezredek, Don Miguel 2 zászlóalj, Estei 4 század sat. s gyalog székelyek.

Utóbb a lengyelek-, olaszok- és a németekből külön legiók alakítottak. Az elsőnek főnöke volt Visocky, a másodiknak Monti gróf, a harmadiknak Gyron. Hogy e philhungarusok az ügy haladását sokban segíték, mondanom is fölösleges.

Alakítottak önkéntes zászlóaljak is, mint Földváry, Perczel, (Zrinyi csapat), gr. Fiquelhardt, Ujházy sat. által. Jellachich ellen a szeptemberi napokban a képviselőház is elment.

Erdélyben Dobay volt a főtoborzási biztos. Bethlen G. és Miklós sokban segíték, de itten lankadtan haladt a toborzás.

Figyelmet érdemelnek az ugynevezett csikósok is, kiket Szalay azelőtt rendezett. Fekete ing- és gatyában, karikás ostorral voltak ellátva, s ennek segélyével az ellen lovasságát leránták a lóról. Rózsa Sándor 150 emberével ezekhez csatlakozott s ezekből lettek később a Hunyadi-huszárok.

S mi legtöbb érdem, minek legtöbbet köszön a magyar hadsereg, az, hogy e szempontból a világ egyik hadseregével sem hasonlíthatni össze: előbb polgárok voltak, s aztán katonák.

Kár hogy a tisztikar vitézsége nem felelt meg a közhonvédekének. Ha amazok megtartják Napoleonnak a pyramisok aljában mondott szavait: *les epaulets en avant!* csodákat tehettek volna. De Debreczen, Szeged és Arad annyira hemzsegeének a tétetlen tisztekkel, hogy a lapok nem egyszer jóslák: „csata lesz, mert sok a tiszt közöttünk!”

DICTATOR.

GÖRGEI ARTUR.

Ő felsége kegyelmet adott azon férfinak,
kinek a világ ítélőszéke, a világ histori-
ája nem adhat.

Magyar Hírl. 1849. 16. sz.

A francziáknál Dumouriez, a lengyeleknél Krukevieczky, a rómaiaknál Coriolan, a helleneknél Ephialtes, Erdély történeteiben Békes Gáspár, mozsárban törve, chemice vegyítve, kiadnák a magyaroknál — Görgei Arturt.

Görgei agg nemes család sarja, melly donatioját Levitschnigg derék munkája szerint 1240-ben Görgei Arnold, szepesi ispán kapta, s annak ősi birtokában Toportzon (Szepesség) született 1818. januárjában.

Három fitestvére van, Guido bányász, Armin őrnagy, ki a bányavidekeni csatákban nevezetes szerepet játszik, és István honvéd százados.

A gyermekek első nevelése anyjok, egy igen mivelte, mondható tudományos nő felügyelete alatt történt, ki koraképzés által akarta gyermekeit a középszerűség niveauja fölé emelni. E célból Salzmann rendszere szerint korá edzéssel akarta megerősíteni őket, hogy mint erős árbo-czok, az élet vihara előtt meghajóltni ne kénytessenek.

Egy nyáron át háromszor is meghámlék a mindig meztelen nyak, kar és mell, s csizmában harisnyát vagy kapczát soha, s köpeny helyett egyetlen könnyű kabátot viseltek, s matrác helyett csak szalmazsákon háltak.

S valóban Görgei fel sem vette a téli hadjárat fáradalmait, a nyári campagne rózsák alatt lappangó töviseit. Szilárd, megkeményült volt ezek iránt, mint nem volt megkeményülve az élet viharai ellenében.

Spártaiszerű anyja meghalt 1828. decemberében.

A kevésbé szigorú kedélyesebb atyára maradt a gyermekek nevelése, ki mintegy hét év előtt szenderült örök álomba.

Artur iskolai képzettségét részint a késmárki, részint a lőcsei tanodákban kapta. 14 éves korában mint rhetor, az eperjesi főiskolába ment, honnan pár hét múlva a tulni árkásziskolába vétetett föl.

Boldogan vig kedélylyel sietett oda, mert had s ismét had s annak tanai voltak kedvencz-eszméi már fiatal szívének.

Tanárai kitünő tehetségei iránt annyi tekintettel voltak, hogy a 3 évi tanfolyamot 2 év alatt engedék elvégeznie s a főhaditanácsnak mint leendő „vezér“-t ajánlák, atyját pedig idvezlék, mint atyját legjelesb növendéküknek. E levél ma is megvan.

Ezután Bécsbe a magyar testőrsereghez ment, hol a rend, szorgalom és erény példányképe volt. Ismeretvágyait az elébe mért tudományok nem elégíték ki, az egyetembe bejárt, hallgatandó az állatgyógytant s más kedvencztudományait, szorgalommal és sikerrel, mint az előbbieket.

Öt év múlva a nádorhuszároknál főhadnagygyá lett, de midőn már nem sokára századossá leendett, quietált, s magát a vegytanra adandó, Prágába ment.

Végzett tan után egy elzászi hölgygyel nősült s Topportzba rokonihoz költözék.

Igy találta a márczius 15-iki forradalom, melly őt is dologra inté, hogy lelépve a munkátlanúság mezejéről, elfoglalja a tért, melly eszének inkább megfelelt. S ez ember több jellemmel, de annyi észszel csodákat mivelhetende.

Budapestre ment s a magyar ministeriumnak szolgálatát ajánlá.

Első, mit rábizának, volt : Lüttichből fegyvereket hozni.

A buzgalom és ügyesség, mellyel azt teljesíté, kedvező oldalról ismertetvén meg őt, előléptetését biztosító tért nyitának előtte.

S csakugyan a győri állomásnál századossá, s nem sokára Szolnokonál őrnagygyá nevezték ki.

Ezenben a bán átlépte Horvátország határait, s sietteté lépteit Pest felé.

Görgei Csepel szigetbe volt rendelve.

Egy készületlen nemzet páratlan erő kifejtésének kora volt ez.

Pest kétségbeesett csatára készült, míg némellyek kiegyenlitést, mások tartózkodást tanácslának.

Közepette e határozatlanságnak ez egyszerű őrnagy követte el az első merész forradalmi tettet, bámulandó ügyességgel kiszámítva annak őt illetőleg leendő jótékony hatását.

Gr. Zichy Jenőt *) elfogatta, bevádoltatta mint honárulót, saját

*) Eugen = Jenő és nem Ödön (Edmund.) Az egész forradalom alatt igen hibásan volt Zichy Ödön használva. Gr. Zichy Edmund él — s kin azon szerencsétlenség történt, gróf Zichy Eugen volt.

elnöklete alatt törvényszéket tartott; elítéltette s az ítéletet sept. 30-án (1848) saját jelenlétében végrehajtatá.

Vizsgáljuk csak a tényt indokaival.

Zichy Jenőt a legultrább patriota sem vádolhatá honárulással; nála Jellachich utlevelénél egyebet nem találtak, s egy utlevél nem ok arra, hogy valakit felakasztassunk.

De Görgei tudá, hogy a közfigyelmet iránta csak illy hatalmas *coup d'état* költheti fel.

Felakasztatni egy oligarchát, a hatalmasb, főbb aristocratia egyik nevezeteseb tagját, felakasztatni egy egyszerű őrnagynak csak pusztá katonai hatalomnál fogva, álokokból, nem volt kisebbszerű tény, mint (1792) Lamballe herczegnőnek meggyilkoltatása.

S másfelől tudá azt is, hogy forradalmi időben sokkal jobban rohanak az események egymásután, hogysem a kormány e tényre kellő figyelmet fordíthatna, s ha a párt, mellyhez csatlakozék, győz, bizonyosan emelkedésével, befolyásának szélesbülésével végződendik.

De másfelől egy aristocratának felakasztatása volt illy körülmények közt a leghatalmasb *coup d'état*, lépés, melly visszalépést lehetlenít.

Görgeinek jelleméből kifolyó, hogy tette elkövetésekor ő mind e körülményeket megfontolá.

S ugy lön, mint kiszámítá.

Lehet, hogy Zichy grófot a felbujtott nép, a Dunán áttörni akaró 30,000 paraszt is meggyilkolta volna. Lehet, hogy ezt a grófnak határozott nyilatkozata, mikép Jellachich beütését helyesli, elkerülhetlenné tette.

S ha Görgei hódolt a közvéleménynek, ő volt az, ki ezt annyira vitte, hogy legyen, minek köpenye alá rejtse főlemelkedési törekvéseit.

S mint emlitém, számítása nem csalá.

Az egyszerű őrnagy nevét viszhangoztatá az egész ország, bámulva emlité mindenki, s ki illy határozottan lépe föl, hívék, hogy a forradalom hadi ágát is határozottan tudandja vezetni.

Kossuthnak sweet-heartje lön, a nélkül, hogy ez benne megbuktatóját látta volna, mint Gyges, midőn nejét a lidiai hős előtt leleplezé.

Ezenben Görgei, mint ezredes, Perczel táborába tétetett át.

S midőn Róth és Philippovics egyesült ereje a tolnai nemzetőrök által 19 óráig feltartóztatva a Sióni átmenetelt Ózoránál hiában próbálták volna, Görgei és Perczel által utólérve lefegyvereztettek, hol a két hadvezér, Görgei Perczel tervét rosznak nyilvánítván, egymásnak nyílt ellenségévé lettek. (Oct. 8-án 1848.)

Innen Görgei a felső táborhoz rendeltetett, ahhoz, mellyet ez időben Móga kormányozott. De Mógában nem bizának. Kossuth tehát titokban Görgeit nevezte ki hadvezérre, azon megbizással, hogy ha Mógában árulást veend észre, tegye őt le.

Azonban a határon átmenést ő mindig ellenzé.

Bizom ugymondá a sereg lelkesedésében, de jobban bizom ujonczaink jó lábában, hogy semmivé ne tétessenek.

Megtörtént a schwechati csata (oct. 30-án). Szerencsétlen végét Görgei előre megjósolá, s midőn Kossuth lelkesítő szavaiban bizalmát nyilvánítá, „ha megmenekszünk, ujonczaink gyors lábának köszönhetjük,” mondá gunyos mosolylyal. Mőga megbetegült s Görgei mint tábornok és fővezér előbbi positióját foglalta el Pahrendorfnál a Lajta mögött, a költséges de nagyszerű pozsonyi sánczok megkészülését már azelőtt felügyelvén.

E sánczok készítése alkalmával történt, hogy hg. Windischgrätz proclamatióját (nov. 12-én) a magyar katonákhoz kibocsátá, mellyben felszólítá őket: „hogy 14 nap alatt nov. 26-ig térjenek vissza azon zászló alá, mellynek hűséget esküvének. Kik e határidőt hasztalanul engedik lefolyni, gyávaság vagy rossz gondolkozás miatt, kik ő cs. kir. felsége sergei ellen továbbra is fegyvert hordoznak, árulóknak s zendülőknek nézetendnek, s mint olyanokkal bánandnak.”

Válaszul e rendeletre (Pozsony nov. 26-án) Görgei e proclamatiót bocsátá ki:

„A feldunai magyar királyi hadsereg szőzata. Méltó bosszankodással olvastuk az ő felségének, a királynak neve visszaélésével kelt manifestumokat és Windischgrätz tábornagnak f. hó 12-kérő a néphez intézett fölhívását, mikben a magyar nemzet ármány- és árulással, lázadásra bujtogatással és ennek kíséretében rablás- és gyilkolással vádoltatik, Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia színhelye gyanánt tüntettetik elő. De mind ennél inkább töltött el utálattal azon alávaló politica, melly, midőn az egyetemes nemzetet nem reméli boszujával elérhetni, egyes honfiakat szemel ki áldozatul, és midőn ezek nyakába tőrekszik keríteni a történtek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámitott eszközének lenni hirdeti.

Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi, tökéletes tudomást szerevze a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, melly királya iránti loyaltásában, szomorodva bár, de hiven, maig megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatnak!

Hazafi örömmel nyilvánítjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kísérletek által sincs legkevesebb is megzavarva, miket épen a reactio és azon bitortlott hatalom szitogat, melly a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja!

Tiltakozunk azon valótlan állítás ellen, mintha minden eddig kelt kormányi intézkedések egyes magánszemélyek tettei, az egész nemzet pedig és véle mi, illy egyes pártütők elámitott vak eszkőzei volnánk; és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesített alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük!

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon eskűszegő árulás daczára, minőnek a historiában párja nincs, királyát folyvást olly loyaltással tiszteli, minőnek a régi és új historiában szinte párja nincs: úgy mi is ohajtjuk virradását azon napnak, mellyen a törvényes viszony a király részéről,

a magyar nemzettel, az alkotmány alapján visszaállítatik; hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reakció armányai által lehetetlenné tétetett, s miután a király törvényes helytartója a nádor, országunkat elhagyá, mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, melly törvényesen egyedül intézkedhetik az alkotmányos Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük, ennek rendelkezéseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hisszük manifestálva; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsát hiven teljesítettük, úgy ezentúl is sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendelkezéseit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fenálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévé teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelősségben részt vehetni.

Jelszavunk; „alkotmányos jog és szabadság“, ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utolsó csepp véréig küzdeni, és ez alatt remélünk minden törvénytelen erő és armány ellen győzni! Pozsonyban, nov. 26-án 1848. A feldunai magyar királyi hadsereg nevében: Csány László, főkormánybiztos, Görgei Arthur, tábornok.“

Igy jött el december, szokatlanul fagyos hideg idővel.

Hg. Windischgrätz Magyarhonba ütött, s Görgei, ki Pozsonyig nyomult vissza, az itteni költséges sánczokban sem tarthatá magát, félvén, hogy körülvétetendik. Visszavonult tehát Győrbe, honnan hasonlóan leebb vonulni kényteték. Ágyuja kevés vala. Serge alig állt 20,000 emberből.

Következő két levele e dologra nem kis fényt derít:

„Győrről nem egyesülhetünk, mert ágyuinkat veszélyeztetnők, ha még tovább is itt maradnánk, de egyesülhetünk Sárkányon, ha Perczel holnap 7-én Gyomótnak, Csótnak, Teszérnek Tamásira, és holnapután 28-kán Romándnak, Bánknak, Szombathelynek — Kis-Bérre megy. 29-én Sárkányra, hová Horváth őrnagy ur 1 divisio huszárral, 1 ágyuüteg- és 1 gyalog zászlóaljjal már 28-án érkezik. Ha pedig kocsikra tehetne szert, úgy holnapig tovább mehetne, t. i. egész Romándra, s mindjárt 28-dikán érkezhetnének Sárkányra. Görgei Artur, tábornok.“

„Felső-Gallán, dec. 29-kén 1848 $\frac{3}{4}$ 12 órákor.

Az ellenség utánunk nyomult Bábolnáig; — ott a huszárok gyáván megfutottak, s egy gyalog zászlóalj (500 ember) gyáván elfogatta magát 15 vasas német által. Az ellenség visszahúzódott. Ma még semmi hire. A szőnyi uton eddig még nem haladott. De Csákvárnál előre tolakodhatnak: azért rendelém Horvátot Zámolyra, hogy onnan menjen elébe ötöt megtámadni, ha bátorodik, — vagy engem tudósítván, valamint tábornok urat is, ha az ellenség nagyobb erővel nyomulna arra.

Kohlman ezredet Budára küldöttem, környékét szemügyre veendő. Görgei, tábornok.

Győrt dec. 27-én hagyták el, honnan a sereg egy része Komárom, más része pedig Buda felé vette útját.

A magyar seregek nagy részint ujonczokból állának. Alig valának

fölszerelve, öltönyeik könnyűk s a hideg igen nagy vala. A vezérek a csata titkaival ismeretlen emberek. S azonkívül hogy idő és körülmények ekkép ellenök esküvének, egy hatalmas, mindennel jól ellátott sereggel kelle küzdeniök.

Illy körülmények közt Görgei szabadulást egyedül a concentrációban látott. Akarta II. Fridrik Vilmos rendszerét alkalmazni. Hitte, hogy az egyesülés most nem marad sikeretlen, a nemzet erejének kellő kifejtése, felhasználása nem leend sikeretlen.

Perczel moori csatája meghiusítá e tervét.

Nem maradt egyéb hátra, mint Budára vonulni — egy demoralizált, elkedvetlenedett, tanulatlan sereggel.

A csász. hadsereg vezére ugy hívé, mert minden körülmény, minden előzmény oda mutatott, hogy Buda alatt az egyesült magyar hadseregekkel kellend küzdenie.

S ez, mint gondolhatni, a már is demoralizálódó magyar hadak teljes semmivételével végződhetendék.

De nem ugy lön.

Görgei átlátva, hogy ez esetben egy csapással mindennek vége, olly lépést tön, mi az egésznek más fordulatot adott.

Perczelt t. i. Szolnok felé küldve, ő maga Vácznak vette útját, azt onnan a bányavárosok felé folytatandó. E lépést a magyarok boszusan, a császáriak pedig gúnynyal fogadák.

Jan. 2—6-ig Váczon volt a 19,000-nyi sereg s annyira ellepé azt, hogy az élelem is fogyatkozni kezdé.

Itt Görgei egy proclamatiót adott ki, mellyben kimondá, hogy V. Ferdinánd király és a márcziusi nyeremények megvédéseért csatázik.

Lássuk e proclamatió négy pontját.

„1) A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad : a magyar királyság V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányának fentartását minden külellenség ellen védeni.

2) A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen azoknak is, kik kora republicai mozgalmak által az ország belsejében az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3) Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következik, hogy egyedül és azon rendeletnek engedelmeskedik, mellyeket a felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese (most tábornok Vetter) törvényes módon kiad.

4) A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkotmányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamelly az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el, ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, mellyre a hadsereg megesküdött, részint a hadsereg hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politiciai ármá-

nyok középett, mellyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szoros törvényes uton megtarthassa. Vác, jan. 2-án 1849. A felsődu-nai hadsereg nevében Görgei, m. k. tábornok.“

Értesülvén a sereg azonban, hg. Windischgrätz Budára vonulásáról kedélye még jobban lehangolódék s borultan, komoran inkább szaladva mint rendben folytatá utát Vadkertre.

Másnap Honton, Ipolyságon át Verebély felé indultak, hová jan. 12-én értek. Ott a kastélyben ütöttek tanyát s még másnap is ott maradtak.

Jan. 14-én Sz.-Benedekres onnan a következő napon Selmech- és környékére mentek.

E hó 21-én Windschachtnál csatára került a dolog, de megvereték s kevésbe mult, hogy serege nagy részével el nem fogatott.

Kalapját ottan keresztüllőtték. Warum nicht ein Zoll tiefer? monda hidegvérrel.

Mit itt tön a fiatal kárpáti sas, mellékdarabja Moreau visszavonulásának, a historia legnagyobbszerü jeleneteinek egyike.

Ugyanis olly tetemes, olly nagy erő állott ellenében, hogy uj csata elfogadása, tovább folytatása esetében, körülvételése és veszte bizonyos leende. Legnagyobb veszély fenyegeté sergének Körmöczön volt részét. Ez ugyanis a legnagyobb vésznek levén kitéve, éjjélkor midőn senki sem gyanítá, annak koromsötétjét felhasználva, egész seregével átment a Sturcz hegyi tunnelen, mellyet árkászok által kelle járhatóvá tenni, s melyen át a mult században Rákóczy tett átvonulást.

Borult idő vala, havazott, az orkán sivitva fűtt el a táj felett. Az éj és táj vadonvolta a hideget növelte.

S ez ut mégis olly sajátságos vala !

Parancs szerint szólni nem vala szabad, de ha egy ágyu- vagy mar-kotányosnői szekér elsülyedt, ki tilthatta volna el a káromkodást ! S ilyenkor az oldalvást hallgatva lovagló huszárok is leszálltak lovaikról.

S ez nem vala mind ! a lovak botorkáztak vagy horkoltak s nem egyszer tünt fel a hóból egyegy félig elsülyedt honvéd !

Jan. 19-én a Szánthónáli csata után Görgei Tokaj, Tarczal és Keresztúr felé vette útját, hol 22-kén Schlick tábornok által megtámadtatva, öt kétségbeesett heves csata után keményen megverték s visszavonulni kényszerítették. Görgei sergének erejét bámulandó ügyességgel tudá felhasználni.

Rosenbergben hg Windischgrätz követével találkozék s alkudozott is vele. Görgei a béküléstől már ekkor nem volt idegen, azonban részint mert föltételei nem fogadtattak el, részint mert a magyar fegyverek szerencséje más helyt is kedvező fordulatot vett, félbenszakadtak.

Ezenben Guyon branyicskói csatája által Görgei és Debreczen közt helyreállt a közlekedés.

Onnan Görgei a Szepességbe vonult, hol Korotnoknál (febr. 3. 4-én) tábornok Nugent sergein fényes diadalt nyert.⁵Ezenben minden oldalról erő rendeltetvén ellene, hogy körül ne vétessék, gyors mozdulattal, erejét felhasználva, elvonult onnan.

Február közepe felé a sereg szellemét komor felhő borítá el. Hire szárnyalt, hogy a parancsnokságot Dembinszki veendi át. Az egész sereg mondhatlan előszeretettel ragaszkodék Görgeihez, kit a csatákban olly véghetlen nagynak láta, ezért Kossuth parlamentaireivel hidegen bántak.

Villámcsapás volt rájuk nézve Görgeinek Kassán febr. 14-kén kiadott napi parancsa, melyet e szavakkal végze be, hogy reméli, mikép a sereg, mint ő, engedelmeskedend a lengyel tábornok rendeleteinek.

Mindamellettt Görgei másképp tett mint szólott.

A febr. 26. és 27-diki nagyszerű kápolnai csatából, hol a magyar seregek Dembinszki alatt az összes osztrák erő ellen küzdöttek, készakarva késett el.

Sokan oknak mondják ezt, hogy e csata eredménye nem volt olly fényes, mint várhaták.

Azonban Görgei az ellenkezőt bebizonyítá a hadi törvényszék előtt.

Görgeinek első találkozása Dembinszkiel Miskolczon volt. Miután a parancsnokságot átvette, kétszer irt légyott-ot, kétszer irt neki barátságosan : Görgei egyszer sem jelent meg.

Harmadszor parancsot küldött hozzá.

S Görgei csakugyan eljött. S midőn Dembinszki szemére lobbantá, hogy nem a barátságos felszólítás, hanem a rendelet következtében van itt, hogy kérhetne tőle tanácsokat.

— Nekem, ugymond Görgei, a tábornok urtól parancsokat s nem tanácsokat kell elfogadnom.

A csata már folyamban volt, midőn Görgei a hetedik hadtesttel megjelent. Itt rendeletet kapott, midőn sergeivel balszárnyat képezve előnyomulni akart, hogy attól megválva menjen át a jobb szárnyra, mint Klapka helyett parancsnok. De Klapka már szét volt verve.

Ehez járult, hogy a vitéz de önfejű tábornok Schulz, Görgei adjutánsát, b. Kempelent — ki előnyomulási rendeletet vitt hozzá — félre értve, e szavakkal „jól van, jól van, tudom“ vissza kezdett vonulni.

Mindamellettt, hogy Görgei volt oka, mikép a csata nem lön a legfényesebb diadal, neki lehete köszönni, hogy el nem vészett teljesen, hanem az ellenséges fővezér Solimannal elmondhatá: „illy diadalt csak ellenségemnek kívánok!“ Szerencsájök kerekét e csata fordítá meg.

Másnap Mező-Kövesdre mentek. Dembinszki terve volt, hogy a császáriakat Tiszafüredre csalja, mialatt főerejével Szolnokról kitör és hátukba kerül, rendeletet adván Görgeinek, hogy az átgázolhatlan mocsáros s útegekkel ellátott poroszlói defiléé megvédésével fedezné a visszavonulást.

De Görgei e hosszú s keskeny defilée mögött állítá fel seregét — egészen ellenkezőleg mint rendelve volt.

Görgei ezenben elfogatta Dembinszkit, kérdőre vonván : miért vonult vissza Tiszafüredre, s 48 óra óta miért nem ad enni az öszves hadseregnek ?

Szemere tudatván ezt Kossuthal, eljött Görgeit elfogadni. De ennek seregét egész más szelleműnek találta, hogysem ezt tenni merté volna. A katona nem vizsgálja vezére lelkiületét, tetteit ; de ha a csatában hősiség, csatán kívül magaviselet által bizalmát, szeretetét meg tudá nyerni, bizonyos lehet benne, hogy elhagyni nem fogja.

Görgei azonban teljesen kimentette magát.

Kossuth egyszerűen kérdé tőle, hogy illy helyzetben Dembinszkinak mit kellett volna tennie ?

— Ha én Dembinszki vagyok, ugymond ez, Görgeit főbelövetem. Ebből láthatja elnök ur, milly veszedelemnek kellett a hazát fenyegetni, a miért magamat ennyire kitettem.

Fővezér ezután Vetter lett, Vetter után Görgei, miután betegsége s Damjanics gúnyolásai miatt tovább nem folytathatá.

Görgei mint fővezér az operatiók centrumává Tiszafüredet nézte ki. Itten találkozott legelőbb Damjanicscsal.

Este későn érkezett meg. Damjanics és Klapka egy szálláson valának — de midőn Görgei oda ért, már aludtak.

Görgei is leteriti köpenyét a földre, feje alá széket tesz és aludni kezd.

Reggel fölébredvén, Damjanics bánulva lát egy idegent, ki fölülvén szemüvegét félretaszítva, szemeit dörgölé

De mielőtt szóhoz juthatott volna, az ismeretlen feláll s kikiált :

— Hej! schnapsot elé!

— Te vagy emberem, mond Damjanics, te Görgei vagy, s átöleli őt. Bátya, folytatá, a had a kisujjadban van. Fővezér leszel; — Vetterrel majd elbánok én. Budát beveszed, Komáromot felszabadítod, kibékítesz bennünket a királlyal. Én pedig a debreczeni csevegőket fogom szétverni.

Az, mi ezután történt, fénypontja a magyar hadjáratoknak. Egy-másután nyert csaták, valóságos diadalmenet, millyenhez hasonlót a historia felmutatni nem tud, hacsak Nagy Sándornak Gangesisig tett útját nem akarnók párvonalba tenni vele.

S Görgei, ki a kápolnai csata előtt hajlandó lett volna letenni fegyverét, az erő által, mit a készületlen nemzet kifejteni tudott, annyira meglepetett, hogy most ő volt az, ki a kifejtett erőt legjobban, legügyesebben használta fel.

S ki, mint ez ma tudva van, titkos alkuban volt az ellenséges vezérrel, megadta a csapásokat, mik az alkut lehetlenné tévék.

Márczius vége felé kezdődtek meg *en gros* az operatiók s merőben

Görgei terve szerint, hogy Tiszafüredről *debouché* roszanak, a megbetegült s a halálig boszantott Vetter helyett Görgeire bízván a fővezérseget.

A magyar seregek Gályavölgyben Mácsától Fényszaruig erős helyzetben állának. Az operatiókat két directióban folytatták. Egyik sereg a gyöngyösi uton nyomult előre, a többi colonne-ok Jászberényt megkerülve, ott egyesültek s a Zagyváni hidon átkelve folytatták útjokat.

Ekkép Hatvan átellenében az ellenség oldalában manoevríroztak.

Apr. 2-án Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, melyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronynyal küzdött, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha díszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bízta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlik a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Aszódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdőkkel sűrűn benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztének el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án.) — A császári seregek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár odaérkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Hogy e támadások, e csaták lelke Görgei volt, mondanom is fölösleges. Mint egy hadisten mindenütt elül állt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a seregeket. Ki ekkép látta őt kivont karddal kezében, villogó szemekkel fehér lován elül menve, példát mutatva s bátorítva a seregeket — saját embere el nem hiheté, hogy ez ember áruló lehet.

Görgei Pestet semmi áron sem akarta csata színhelyévé tenni, s operatióit is ekkép folytatá.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, míg a jobb szárny Vácig terjeszkedett ki (apr. 10.)

Az itteni csatában — megnyerte Damjanich — tábornok Göcz elesett és elfogatott. S midőn kíváratára Görgeit elébe hívák : „Én tábornok Göcz vagyok,“ mond halk hangon s meghalt. Görgei egész katonai dísszel temetteté el.

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át, hol Kossuth és Görgei közt következő nevezetes szóváltás lön, mi bizonyítja, hogy a színelt szivesség daczára milly feszült álláslétezett a két ember közt : K.: „valljon, ha kimondanók a függetlenséget, a sereg beleegyezésére számítani lehet e?“ G. erre így nyilatkozék : „azért, mivel egy pár apró csatát nyertünk, nevetséges azt gondolni, hogy legyőztük Austriát, vagy neki mehettünk tán Európának; egyébiránt a sereg V-ik Ferdinandra esküvék, s annak neve mellett küz-

dött eddig, „s midőn K. erre ajánlkozik, hogy haranguirozni fogja a serget, G. satiricus mosolya szónoki önhittségének felette kedves nem lehetett; hanem, úgy folytatá, hogy ő a közvéleményt s az országgyűlést nem képes tovább nyugodtan tartani, s kénytelen nekik engedni, s kimondani a függetlenséget; G. szárazon viszonzá: „bolond az, ki maga megett elzár minden utat.”

Görgei meggyőződve néhány színleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Ez nap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dolog. Láttuk az ezelőtti valóban nagyszerű csatákat. Hiában próbálnám ezt leírni. Elég egyszerűen annyit írni, hogy a többiekét mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

E csata által Komáromnak ostromzár alóli felszabadítása lehetővé lön (apr. 20.) egy heves és véres szuronycsata után. Érdekes lesz Görgei hadjelentését e tárgyról közleni:

„Az I. és II. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságú vára bal duna- és vágpart-oldalról megszállás alól fölszabadítottatott, azonban a Dunán túl huzott párhuzamból lövöldözés folyvást tart, ámbar az ellenség ostromlóvegeinek száma, különösen a taraczkoké, nagyon csökkentnek látszik.

A vár az eddigi ostromoltatás által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság, egy osztály huszár és egy üteggel a várat Csallóköz felől megszállt ellenséges hadsereg ellen tett egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobb partjára átkelt, de a mieink által üzöbe vétetvén, ismét több embert vesztett, kik kezeink közé foglyokul estek. A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósításokból és saját tapasztalatom után azt következtethetem, hogy az ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves kötelességemnek nézem még azt is megemlíteni, hogy a haza iránti jó szellem, mely a komáromiakat lelkesíté, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek dacára is — épen nem csökkent, és minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hidrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tűz közepette munkás részt vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkaival átvivő hidak helyreállításához szükséges épületfát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állította ki.”

Épen most érkezett tudósítás szerint Görgei Armin őrnagy és mozgósáparancsnok Körömczbányára bevonult, minek következtében az

ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalák.

Másnap pedig a várban a serget következő beszéddel üdvözlé :

„Harcztársaim! Alig mult egy hava, hogy még a Tisza mögött állottunk, kétes szemmel nézve kétes jövőnkbe.

Ki hitte volna akkor, hogy egy hó lefolyta után már a Dunán menendettünk át, és hogy szép hazánk legnagyobb része a gyalázatos hit-szegő dynastia rabigája alól fel lesz szabadítva.

Legbátrabbjaink sem mertek volna ennyit remélni, szent ügyünkbeni minden bizalmuk mellett sem.

De a hazafiság szent ihlete lángolt lelketekben, és az ellen hősieségtek miatt millió fönyi hadseregnek tartott benneteket.

Ti győztetek, kétszer egymásután győztetek, és győznötök kell továbbá is.

Jusson ez eszünkbe, ha ismét csatába megyünk!

Elhatározó volt minden csata, melyet vívtunk, de még elhatározóbbak lesznek azon csaták, melyeket jövődöben vivandunk.

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

Isten bennünket áldott meg azon szerencsével, hogy életünk feláldozásával ezen szép honnak kivívjuk ősi önállóságát, nemzetiségét, szabadságát és örök fenmaradásának biztosítékát. Ez legszebb, legszentebb feladatotok.

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

Sokan hiszik közöttünk, hogy óhajtott jövődönk már ki van küzdve; de ne ámitsátok magatokat, mert ezen harc nem Osztrák- és Magyarhon közt fog eldöntetni, ebből európai harc fog keletkezni, — harc, melyet a természetes és szent népjog ví a szemtelen zsarnokság ellen. És a nép fog, a népnek kell győzni mindenütt!

De a győzelem gyümölcseit aligha ti fogjátok élvezni, ha valódi hű előharczosai akartok lenni. Mert hű előharczosai csak akkor lehetnek, ha szilárd elhatározástok — ezen legszebb és legdicsebb diadalnak vértanui lenni.

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

S minthogy erősen hiszem, hogy köztetek alig van egy, ki gyáva életet dicső halálnak elejébe tenne, és ki nem érezné úgy, mint én, hogy egy nemzetet, mellynek fiai Szolnok-, Hatvan-, Bicske-, Isaszeg-, Vác-, Nagy-Sarló- és Komáromnál győzelemmel koszoruzák homlokaikat, nem lehet rabbá tenni : a legborzalmasb ágyutüz közepette részetekre csak ezt az egyetlen jelszót tudom :

Előre, harczársaim! Csak mindig előre!

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

Kossuth pedig, midőn a honvédelmi bizottmányt azokról értesíté, tudósítását azzal kezdte meg : „hajóljon meg a nemzet Görgei és a hadsereg előtt!”

Pest bevétetett. Budán osztrák őrség maradt. Kossuth a nemzet nevében parancsolá Görgeinek, hogy Budát vegye be.

„Most már minden elveszett, mond Görgei, e stratégiai baklövés által.“
De azért a parancsot teljesíté.

Görgeinek a Svábhegyről küldött két hadjelentése az ostrom folyamat legutolsó állomásán írja le.

„F. hó 11-kén az ellenség 3 osztály dicsőséggel, 3 zászlóalj gyalogsággal és vadászokkal, 6 ágyúval és röppentyűvel Lesvár felé közeledvén, előőrseinket megtámadták; de Pöltenberg ezredes uralmától segítségre küldött 3 osztály huszár és 9 ágyú megérkezével az ellenséget különösen tüzeinknek jól irányzott lövéseivel Eneséig visszaverték, ki egész Csornáig visszavonult.

Vesztésünk 2 sebesült tüzér, a huszároktól pedig 1 tizedes és 3 közvitéz elfogatott; az ellenségtől elesett egy dicsőség tiszt, több ember és ló, és a mint egy később átszökött őrmester és 2 közember állítják, huszonhét halottat, sok sebesültet és 12 lovat veszített az ellenség.

Trebersberg tüzér-százados ez alkalommal igen jelesen viselte magát, miután ágyúival az ellenséget visszavonulásra bírta, a keskeny töltésen egy ágyúval személyesen az ellenség után nyomult, és a legnagyobb golyózáporban az ágyút maga irányozván, kemény és jó tüzelése által az ellenség hátsó seregét szaladásra kényszeríté, mely bátor előnyomulás által a többi ágyúk is tért nyervén, felállíthatattak. E kitűnő viseletért Trebersberg százados 3-dik osztályú érdemjellel díszesítettetett fel. Ugyanaz nap reggeli 6 órakor a Csallóközben is 3 osztály lovasság 3 ágyúval Dunaszegnél felállított előőrseinkre törtek, de 3 órai csatázás után ismét Hédevárra visszavertek.

Az átszökött őrmester beszéde szerint, minden oldalról általános megtámadás volt e napra meghatározva; de mivel az enesei oldalról a megtámadás visszavetett, az ellenség terve füstbe ment.

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesítette. — Jól célzott számos lövések által sikerült neki a pompás dunasort több helyeken egyszerre meggyújtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. — Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger borította, és a füstgomolyok közepett az égő gránátok csillagzáporként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. — Nincs toll, mely e látványt egész valóságában leírhatná; „de én részemről az egész tüntetésben az austriai dynastia halálpompájára gyújtott fákláknak lobogását láttam, mert a kiből e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta; s ezért bár szívből fájdalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, melyet akadályozni hatalmamban nem állott, de melyre részemről semmi ok nem szolgáltatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtorlani törekedendém, és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb illy minden emberségből kivetkőzött ellenségtől felszabadítani.“

„Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vert hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánczhidoszlóptól 3 gyújtó és 4 kövel terhelt rontó-hajót bocsátott le a Dunán; de felállított őrsegünk az ellenség szándékát megsejtven, oly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfogva elsüllyeszté. Rohlitz főhadnagy, mint kinek rettenthetetlensége-, ügyessége-, s erélyességének egyedül köszönhetni az ellenség káros szándokának oly szerencsés meghiusítását, századosul lón előléptetve.“

Május 19. és 20-án cseltámadások történtek. 21-kén virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehértvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harczosai keltek volna ki sirjaikból, megújulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megújulva láttam a teutonok védelmét a római sas ellen.

A honvédek egy része puskattízet adott, más része a kartácszapor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-ik mégis rohant.

Görgei a Heiderich-háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerű őrnagyi ruhában sipka nélkül s nézte a távcsövön át a harcz folyamatát.

Másfélórai folytonos kartácstíz után néhány zászlóalj feljutott a várba. Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve, s figyelmezteté Görgeit az olaszok által ki-tűzött fehér zászlóra.

— Emlékezik ön Melasra Marengonál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kisütöttek.

— Ott ott! mond Görgei, pillanatra kigyult arczczal, ott lobog a nemzeti tricolor! Éljen a honvéd!

S aztán néma és komor lön. Volt e komorságában valami, mi a Carthago romai fölött siró Cató arczához hasonlított.

Mint Róma bajnokai, e várossal, úgy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

— Éljenekkel még nem vétetett be vár, mond Görgei. Nyergeltetett s oda ment, hol a pusztítás és halál angyalai irtózatoss nyomorokat hagyott. A helyszínén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egynek a golyó által kilyukasztott köpenyére tűzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tűzők érdemrendet, furcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utcák kövezete cserép-, üveg- és gránátarabokkal telve, az utcákon merev tetemek nyujtóznak, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

— Nem akarom, ugymond Görgei, midőn felgyujtatá, hogy a kormányzónak lakhelyül szolgáljon.

Buda bevétele ő maga strategiai baklövésnek nevezé.

Görgei ezután a hadügyi tárczát vette át. S midőn Buda bevétele után az első kereszttel s altábornagyi ranggal kinálták meg:

— Törvényeitek szerint, ugymond, nincs altábornagy, respublikában nincs rendkereszt. S egyiket sem fogadta el. Hanem ugymond Kossuthnak, ha csakugyan meg akartok jutalmazni: tegyetek pesti egyetemi chemia-tanárrá.

Ezután a legsajátságosabb körülmények állottak be.

Görgeinek fővezérsege s hadügyi tárczája által sokkal nagyobb hatalom volt kezében, hogysem Kossuth és ministeriuma ne remegtek volna tőle. S ez ember bámulandó ügyességgel hol Pesten, hol a felső táborban töltötte idejét s mint Dyonisius füle, mindent tudott, mi körülte történik.

Ezenben táborszernagy Haynau vette át a fővezérseget. Az oroszok beütöttek. Zsigrád-és Perednél Görgei csatát vesztett, átnyomatott a Vágon.

Pestre jön tehát, jelen leendő ottan egy hadi tanácsban.

Épen ministeri tanács volt, s Görgei szokott cynismusával egyenesen oda ment; ezen est nevezetes volt. Görgei a tanácsszoba melletti benső teremben nőalakot vőn észre, s kérdezgeté: „miféle nőszemély az?” — mig végre Kossuth egy kis zavarral mondá: „az én nőm” — „tehát küldd ki onnan — volt a válasz — a statustanácsnak nőtanukra nincs szüksége.” — Ezen incident után szokott módon folyt a tanácskozás, különösen épen Kossuth előterjesztéséről, melly szerint e lak neki igen szűk levén, úgymond, „legalább három nagy előszobára lenne szükségem, s olyan házban, mellynek két kapuja van, hogy az egyikben be, a másikon kijárhassanak a kocsik, ha jönnek hozzám az udvarlók.” — E szóra kissé ingerülten felele Görgei: „bizony nem tudom édes lelkem barátom, lesz-e időnk neked palotát építeni, mert” — s erre előadá a határszélekről hozott híreket az oroszok minden oldaloni előnyomulásáról, némi keserűséggel emlékeztén meg figyelembe nem vett tanácsáról, s azzal fejezé be: „most már nem marad egyéb hátra, mint vagy Erdélybe vonulni vissza, vagy ha még nem késő, kivágni magunkat Austriába, ott legalább van munitio, miből úgy is kifogyunk.”

Azonkívül a legcriticusabb perczben, midőn az ellen minden oldalról előnyomult, mintha a külbajokat nem elégtelték volna, belczivódáshoz kezdettek.

Kossuth a kormányzó s Görgei a fővezér és hadügyminister, meghasonlottak együtt. Kossuth félt, hogy Görgei nyakára nőhet, mert két olly fontos hivatal egy kézben elegendő volt arra, hogy mindenkit, ki utjában állt, onnan elmozdithasson. S aztán nem is bizott benne az előzményekért, hogy érdemeket akar büntetlenségére szerezni.

Görgei pedig Kossuthtól s a többi táblabiráktól hadi terveket nem akart elfogadni. Nevetségesnek tartá, hogy ez emberek 20 mérföldről rendezik a hadi operatiókat.

A táblabírák készítenék egy operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el. Mindenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudtokra adta, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány Tihanyra, mellyet Gál Sándor erősíteni kezdett, s merrefelé maga is vonulni akart.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferenciáztak, okoskodtak, tanakodtak, — nem tudtak hová lenni. Végre

elhatározzák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólítani őt az engedelmességre, s koncentrálni minden erejüket alsó Magyarhonban. A tábornokok Kiss és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Semmi világosabban nem mutatja, mint ez, hogy egyik sem volt forradalmi ember. Kossuth Görgeivel egy ügy főnökei, egymás mellett nem lehetének, s egyiknek sem volt elegendő bátorsága túladni a másikon.

Az nap, (juniús 30.) mellynek éjelen a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

Görgei, ki magában előre kiszámította, hogy levele minő hatást fog előidézni, a tábornokokat egész illedelemmel fogadta s megmondá, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja, s üdvös rendeleteit kész teljesíteni.

Pedig a jól sikerült színlés mellett is, mint a következmény megmutatá, Görgei capitulálása innen datálódik.

De nem így a kormány. Görgei tudósítására a legnagyobb zavarba jött. Miskolczról tetemes sereg fenyegeté s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudott. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s ime most arról értesült, hogy neki is igen csekély serge van.

Görgei azonban, ki Győrt egy vesztett csata után elhagyni kénytelen s seregeit Komárom előtt rendezé, a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek — számszerint 50,000-en — Ács felől támadták meg.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei díszöltözetben, e szavakkal „ne féljete! a golyó ma csak engem keresend!” huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harcban, melly személyes bátorságát úgy bizonyítja, mint többi csatái stratégiai ismereteit — sebet is kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei megtartá positióját, s a kormány néhány napig még maradt Pesten.

Midőn a harczból fáradtan haza érkezett, két hír lépé meg: egyik, hogy a hadügyministerségből letétetett, másik, hogy Dembinszki s Mészáros a fővezérek.

Görgeinek önfeladási működései e naptól fogva datálódnak.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté, (3-kán) hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlök függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, mert bennök legkevésbé bízik.

A veszély elkerülhetetlenségét mindnyájan látták, s épen ezért egymásban keresék annak okát, legalább egymás ellen külszin után jártak.

Kijelentette egyszersmind azt is, hogy merőben új terv szerint fog

operálni, mellynek azonban koránsem leendő a kormány székhelyének védelése tendenciája, hanem ez meneküljön, hová akar s hová tud.

Mit Görgei a kormánynak ígért, meg is tartá. Komárom alól Vác felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Julius 13.)

Vácson mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba kihuzódott (15-én). Este volt, midőn Görgei 23,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow herczeg segítségére siettek. (Julius 15.)

Az orosz sereget Sasz tábornok vezette. Elszánt hoszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregéből pedig a tüzérek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (julus 16-kán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meggátolák a concentrálhatást, kinek ereje azonban Nagy-Sándoréval 32 ezerre nőtt. Ennek következtében Vácson utczai csata kezdődék. Mindkét fél harczosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vác kiraboltatott.

Az utczai csata Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna : kirendelve tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon hiborszín tábornoki öltönyében megállt, s a gránát- s golyózápor daczára az álgyak átmenetelét elrendezé. Közéleben 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megtörni.

Ezen húzódása Görgeinek a magyar forradalom egyik legnagyobb-szerű jelenete. Mint strategista csilhatlan bizonyosságát adta, hogy időt és körülményeket fölhasználni tud. De ugyanezen húzódása által a többi seregekkel egyesülhetésnek még reményét is elvágta, vagy azt olly nehézzé tette, hogy kivitele csak megsemmisülésével végződheték. Itt tehát azon tervét, hogy a kormány- és többi vezérektől separálja magát, s ezzel a hosszabb fentartást képtelenné tegye, foganatba vette, mellynek kivitelét Perczel és Dembinszki lefelé húzódása könnyítette.

18-kán reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz seregek összetalálkoztak, annyira, hogy a lőrinczi hegynél ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védni akarta, de e tervét Grabbe tábornoknak Zólyom megyéből közeledése megghiusítá.

Ekkor ő Losoncz felé vette útját, s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-kén). És

ezután koránsem folytatá útját lefelé, mi tetemes áldozatok után nevezetes hasznót hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldöze.

Görgeinek miskolczi hadjárata után tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezetére sietett, Losoncra vette útját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnapos szabad rablás után, annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már július 24-kén Bényén volt.

Ezenben július 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett recognoscírozásra seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscírozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeríteni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá, s úgy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig, Pöltenberg tábornokot, magát élelemmel ellátandó, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonult belőle. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó balpartján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsáros sikságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontva. Ez július 25-kén történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig kemény csata volt. Mindkét részről ágyuk dolgoznak.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbyszerű ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyúk Görgeit — mint a hadjelentés írja — elhallgatni kényszeríték. Angol lapok megemlítvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak is az orosz tüzéség ellen manoeuvrirozott s szuronyait nem használta.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonyossága, hogy Görgei a seregek concentrálását egyedül, s makacsságával gátlá meg.

Ugyanis magok az orosz tábornokok is azt hívék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működend, az orosz seregeknek Tiszáni átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Görgei azonban, miután Kossuth azt írta neki, hogy a tiszai vonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vevén útját, a nyomban-üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás áttétetett Tisza-Füredre miután a kis erővel oda rendelt Korponai makacs ellenállás után visszavonult.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előőrsei Geszthely mellett a folyó jobb partján

valának. E sereg ellen tábornok Grabbetetemes erővel küldetett (julius 28-án). Négyórai heves csata után, melyben Görgei, bár töltvénye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra, s onnan (jul. 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Gorombolára tette át, megvéendő a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehetette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vízhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (julius 29-) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, mely a mult századokban annyi csatában, olly erős határfal volt, átment.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (julius 31.) az ottani hidat lerombolva, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalta. Görgei ollyforma mozdulatokat tévén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér julius 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta útját.

Ki e hadjáratok menetelét, mely mindkét részről hivatalos jelentések nyomán lön leírva, figyelemmel végig kísérte, meggyőződendik, hogy Görgei ezt nem kényszerítve, hanem önként, nem is ellenállási tervből, hanem tehetségei fitogtatásából folytatá.

Julius 30.kán Szemere elutazott Görgei táborába. Mindamellet, hogy ez ember ellen ármánykodtak, féltek tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Tokajból Görgei Debreczen felé vonult, sergének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts s Szent-Mária felé küldvén, s Nagy-Sándort Debreczenbe rendelvén feltartani az orosz erőt, nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását — mely terv a császári seregek villámgyors előnyomulása következtében megghiúsult — fedezni, nem mintha az itt történendett concentratiót létesíteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számítással, okos combinatióval s következetességgel folytatá.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszű, de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, mely által katonai talentomát ki akarta tüntetni, s mely által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sereg fővezére főhadiszállását Ujvárosba tévén, illyforma dispositiókat tett :

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesíteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment egy csapat gyalog-, lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sergeknek a Tiszáni átmenetelt biztosítsa, könnyítse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy, ha megtámadatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sergek a Tisza mentében voltak felállítva.

Ezenben Nagy-Sándor 7000 emberrel s 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének célja volt, az oroszokat Görgei elvonultáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Nagy-Sándor sergének missiója volt feltartani az orosz sergeket, miglen Görgei lehuzódhatandik Nagy-Várad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálására nagy befolyással volt, Görgei célta is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Kijátszá tehát a roppant erőt, melly őt, ha rögtönivel nem is, de bizonynyal előbb-utóbbi megsemmisítéssel fenyegeté, úgy hogy a sok elős hátrahurczolásban kifáradt sergeivel, a mint nem küzdhetett volna, úgy el is került a csatát s lehuzóda annyival inkább, mert a fegyverletetnek, számítása szerint, még nem jött el ideje.

Igaz ugyan, hogy most Görgei lehuzóde, mintha maga is akarta volna a concentrálást. De ide kell venni, hogy részint az orosz sergek állása miatt nem tehete máské, részint az erőtetett mozdulatok-, oknélküli jártatásokkal annyira elgyengité seregeit, hogy azokat néhány napi nyugalom nélkül rendezett csatában aligha lehetett volna használni.

S ide kell venni a levertséget, mit Nagy-Sándornak szétveretése okozott. Ezáltal az összes sereg nagyon meggyengült, mig kedélye igen lehangolódék. Meggondolása annak, hogy illy roppant üldözö erő ellenében ezzel is kevesebbet tudandnak állítani: milly leverőleg nem hatott mindenki kedélyére!?

S Görgei ezáltal is közelebb jutott céljához, a capitulatiohoz, melly azonban hadvezéri hírnevét ne kockáztassa. Minden utóbbi működéseit ide irányzá, s ha csatát küzdött, ez egy vagy más jó positio kedvéért, vagy azért történt, hogy talentumának bizonyosságát adja.

Láttuk eddigi mozdulatait, hadjáratát, mellyek mind oda voltak irányozva, hogy az idő fogyjék, s midőn ő a concentrálásra határozott helyre érkezendik, az már lehetlenné váljék, valamint sergeinek is lehetlenné váljék, elhagyni őt.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar sergeket találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, ki Görgeinek nyomában volt, augusztus

7-én megszállta Nagyváradot, s még némi erősítéseket csatolván seregeihez, folytatá útját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

Herczeg Paskiewits tábornok Görgei közt az alkudozások már annyira ki voltak fejlődve, mikép lehete látni, hogy néhány nap mulva az eredményével együtt nyílt titok leend a világ előtt.

Ezenben a kifejlett alkudozások nyomán Görgei következő levelet intéze Rüdigerhez :

„Tábornok úr! Ön bizonnal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkímélem fárasztó ismétlésétől mindazon csodásan összefüggő eseményeknek, melyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existenciánkérti kétségbeesett harcza keverték. A nemzet jobb, s állithatom, nagyobb része, e csatát nem kereste könnyelműleg, de több becsületes emberek segélyével, kik nem tartoznak ugyan e nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállá. Europa politikája akkor ugy kívánta, hogy legyőzésünkre, s Magyarhon alkotmányáérti további harcának lehetlenítésére az orosz czár Austriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhon igaz, jó patriotái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák. — Napjaink története egykoron leleplezendí, mi indítá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, fülét ez intő hang elől elzárni. Ez ideiglenes kormány nincs többé. A legnagyobb vész leggyengébbnek találta. — Én a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vészthozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismertem; felszólítám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá teheti. Az ideiglenes kormány megismeré ezt, önként leköszönt, kezeimbe tévé le a főhatalmat. E körülményt legjobb meggyőződéseim szerint használok, megkímélni az embervért s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngé vagyok, legalább a had nyomorától megmenteni, föltétlenül letévén fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván minden tölem elvált magyar haderők vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni. — Bizom e mellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tiszték, a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretetében biznak, elleneik vak boszudühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán, ha miut áldozat én egyedül hullanék el!

Önhez czimzem e levelet tábornok úr, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, melly bizalmamat megnyeré. — Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt, de ollymódon lehetővé tenni, hogy ez ő felsége az orosz császár seregei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánítom, hogy később vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harcban megsemmisíttetni engedni, mint osztrák seregek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet. — Holnap, augusztus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Beélre menendek, mit olly czállal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák s saját sargeim közé vonuljon, engem körülzární, s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne, s az osztrák sargek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasítom, s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő

ekkép a császári orosz sereget, kik előtt egyedül nyilvánítom készek magamat, fegyvereimet önként letenni. Tisztelt választ rövid idő alatt elvárom, biztosítva önt határtalan tiszteletemről. Ó-Arad, augusztus 11-én 1849. esti 9 órakor. Görgei Arthur, magyar tábornok.“

Ha csöndesül a vihar, ha elzúg az orkán, a villám, mi utólszor is lecsapott, nagyszerű. E villám nagyszerűségével birt a jelenet, mellynek leírásához most fogok.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszki Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthaták volna magokat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augusztus 10-kén Görgei seregének egy része — 9000 ember — Uj-Aradon találkozék táborszernagy Schlick hadtestével.

Még ez nap megütközének. Görgei megveretett, s a Maroson átkelni kényszeríték Ó-Aradra, a városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett, s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinozák, nem a csatáért, mellyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmek nem csalák. Estve meghallá a Dembinszki serege semmivétételének hírért.

Borzasztó állás! Éjszokról ellenség, keletről ellenség, délről az, nyugotról az, még a föld, a tér, mellyen állának, sem volt biztos!

Teljesülve látá azt, mit önfejtése, sértett büszkesége előidéze, daczára egy másnak, ki ellenében mindig ármánykodott, skinek ármányait akkép fizeté vissza, hogy ő és az együtt bukának!

Isten keze! isten büntetése!

Augusztus 11-ike volt. A nap derűlten jött fel, derűlten szállt alá a nélkül, hogy azok érzelmeit vizsgálta volna, kikre sütött, s kik erre tán méltatlanok voltak.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott s csekélyre apadt sereginek állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Körösnél, Dembinszkinak szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábor a Kiszetónál álltak — a nélkül, hogy (ekét utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?
Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévtől két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s mőczok sergei.

A töredécsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség !

E napra virradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott. A fáma szárnyain annyit megtudhatánk felőle, hogy Kossuth és Görgei, az előbbi nagyravágyásaért, az utóbbi boszuvágyaért, egymásnak a legkeserűbb szemrehányásokat tették.

Az eredményt estve felé két placat tudatá a néppel.

Kossuth a maga s ministerei nevében Görgei felszólítására lelépett s Görgeit dictátorrá nevezte ki, ki, mint mondják, ekkor kimondá, hogy a főhatalmat csak a fegyverletehetéseért veszi át.

Egyébiránt mindkét embernek placatja — a nyilatkozat, mellyel tettöket igazolni akarák, minden egyéb, mint egy magával számotvetett emberé. Olly kisszerűen, körülmények, önhibáik által annyira leverten jelenik meg benne mindkettő! Hiában keresné valaki azokban a méltóságot, mi más helyütt, más irományaikban annyiszor föltalálható volt. Lássuk csak ez utóbbit:

„Polgárok! Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek, ma, hivatalaikról s a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett, ma, a polgári hatalmat is ideiglenesen átalvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntetessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek, és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen, egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfjeithetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur.“

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megkötötték.

Görgei még az nap — aug. 12-kén — Szöllösre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szöllös és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés tölténnyel ellátva.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról sergeivel hasonló Szöllösre érkezett.

Augustus 13-kán délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki volt állítva, Görgei tábornokainak — ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey — kíséretében Rüdigerhez megy, s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyuk állottak, s két oldalt a lovasság. Legelőbb általánosán tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyúja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, melyet minden honvéd arcza tükrözött, leírni hiában próbálnám. Letette a fegyvert, annyi csatában, olly sok vérontás közt leghivebb társát, dicsőségének eszközét, s mellyhez épen ezért olly kétségbeesetten ragaszkodék. Minden letett fegyverrel egy halk átok szállt az égbe ez inségnek okozójára! Sokan eltörék azt, sokan magokat végezték ki vele, sok huszár lovát meggyilkolá, de megválni tőlök nem bírának.

E jelenet megfordítása volt a mult században Északamerikában Saratogánál történnnek, midőn Bourgoyne hasonló körülmények közt az isten ege alatt lerakta fegyverét.

Az annyi csatában diadalmas, most már fogoly honvédek egy része Zaránd-, más pedig N.-Váradra kísértetett. A tábornokok, Görgei legjobb barátai, mint foglyok Aradra vitettek.

A fegyverletétel idejéből következő jelenetet közleni érdekesnek találjuk :

A levert, a kétségbeesett sereg előtt ásitozva szemlélte e saratogai jelenetet, Fouquet landshut-i tetteinek e mellékdarabját, a fővezér. Végre a hölgyek körébe megy s udvarol nekik, kik könnyeik szabad folyamában akarák szivbánatjokat enyhíteni.

E perczben zaj hallatszik.

Megjegyzendő, hogy mire Görgei a zaj színhelyére érkezett, a sereg fele már letette fegyverét.

— No's mi baj? kérdezé.

Testvére Armin s egy azelőtti napokban oda érkezett százados — ki ezt nem ismeré — vesztek össze, s ez utóbbi a fegyverletételben bizva, a subordinatio korlátait áthágta.

— Térdeljen le százados ur! mond sir Arthur haraggal, önt rögtön föbe lövetem.

S valóban e szándokától csak a tisztikar sokszoros kérelmére állt el.

Görgeinek utolsó tette volt Magyarhonban a sergek, a várak parancsnokait felszólítani hasonló tételére.

Jelesen Klapkához a következő levelet intézte:

„Nagy-Várad, augusztus 16-kán 1849. Édes barátom Klapka! Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némelyikének közös féltékenysége odavitte a dolgot, hová aprilben megmondám. Miután a Tiszán néhány az oroszokkali becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyűlés, hogy főparancsnoknak óhajt. Kossuth titkon Bemet nevezte ki. Az ország hitte, hogy én vagyok, mert Kossuth az országgyűlés ajánlatára jezuita feleletet adott.

Minden későbbi történetet e gázság okozott. Dembinszki Szőregrnél megveretett. Bem M.-Vásárhelynél szétszóratott. A temesvári csata alatt a színhelyre érkezett, néhány órányira visszaállítá a harczt, de akkor annyira legyőzetett, hogy — Kossuth számítása szerint — 50,000-ből csak 6000 maradt együtt. A többi, mint Vécsey nekem jelenté, szétszóratott. E közben az osztrákok Temesvár s Arad közt előnyomultak. A hadügyministerium Dembinszkinék rendelé, mi természetes is volt, hogy a barátságos Arad, nem az ellenséges Temesvár felé vonuljon. De Dembinszki e rendelet ellenkezőjét teljesíté. Miért? nem tudom. De igen sok adatból gyanithatom, hogy irántami féltékenységből.

Ennek következménye volt, hogy a Komárom alól elhozott sereggel, a Vác, Rétság, Görömböly, Ipolicza, Keszthely s Debreczennél szenvedett tetemes veszteségek után — egyedül álltam, délről az osztrákok, északról az oroszok főerejétől fenyegetve. Volt ugyan még egy visszavonulásom Aradról Radnán át Erdélybe. De hazám iránti tekintet, mellynek a békét minden áron vissza akartam adni, indita letenni fegyverceimet. Előbb felszólítám az ideiglenes kormányt, lássa át, hogy a hazának mit sem használ, azt mélyebben a nyomorba süllyeszti s azért mondjon le. — Megtevé, minden katonai s polgári hatalmat kezembe tevén le, mellyre a körülmények szorongatása miatt azon gyors, de jól megfontolt határozatra tértem, hogy ő felsége az orosz czár seregei előtt föltétlenül lerakjam a fegyvert. Seregem legvitézebbjei, legbajnokabbjai beleegyeztek. Az Arad közelébeni seregosztályok önként hozzám csatlakoztak. Arad vára Damjanich alatt nyilvánítá, hogy hasonlót akar tenni. Eddigelé úgy bánnak velünk, mint derék katona derék katonától várhatja.

Fontold meg, mit tehetsz, s mit kell tenned. Görgei Arthur.“

Nevezetes, hogy Görgei táborában rendszeres orosz propaganda volt. Hitökké tette, hogy az egyesült hatalmat legyőzniök lehetlen leend s a mint a forcirozott menetek és éhezttetés által demoralizálódott sereg gyengült, erősült lelkeikben ez eszme.

Már Györnél megkezdte művét, hol 60,000 osztrák ellenében 10,000 embert állit ki, megvereti, maga eszközöl katonai emeute-et, mellyben

magát fővezérré kiáltatja ki, s midőn a kormány e tetteért feleletre akarja vonni, azt írja, hogy beteg, s midőn utóbb a tiszavonalnak lövés nélküli feladásáért akarják hadi törvényszék elébe állítani, azt írja, hogy be van kerítve.

Tudatja, hogy nincs löpora, s midőn küld neki a kormány, nem küld érte, hanem kerüli a helyet, hová az érkezett.

Háromórai távolságból nézi Nagy-Sándor dandárának semmivétételét.

S hogy ezek alatt az oroszokkal folyt a parlamentirozás, a serget rendszeresen demoralizálta, a tisztekkel pedig elhitetvé, hogy saját bőrük, megmentésük érdekében fel kell magukat az oroszoknak adni : — tudva van.

Mielőtt Görgei életiratát bevégezném, nem lesz fölösleges, némi őt jellemző eseményeket följegyezni, miket eddig — nem akarván a hadjáratok menetét félbenszakasztani — nem közlék.

Görgeinek téli hadjárata alkalmával a bányavárosokban bizonyos önállósága volt. S míg Kossuth Debreczenben — a helyt, melyből Dyonisius fülét csinált s Faucher-i ügyességgel az ország minden eseményeit először tudta, bámulandó energiával rendezé és állítá ki a sergeket — felőle mit sem tudott, a branyicskói hegy megostromlása után a közlekedés köztök helyreállt.

De megkezdődött köztök a versenygés is. Szemere, Mészáros és Madarász végre győztek s fővezérré Dembinszki neveztetett ki.

Görgei dühöngött, de dühét igen jól el tudá fojtani — senki sem vette volna rajta észre. S Eperjesen febr. 14-kén kiadott már említettük napiparancsában felszólítá a serget, hogy szinleges megaláztatását vegye olly közönbösen, mint ő. Pedig e figyelmeztetés nélkül az ördögnek sem jutott volna eszébe, hogy ő szinleg is meg van alázva.

Mészáros ezután hozzá küldött sürgönyében kérte őt, hogy hasonló kitételektől óvakodjék, az ősz dicsőség-koszorúzza bajnoknak engedelmeskedni ne tartsa gyalázatának, annyival inkább, mert a haza biztonnal tudandja nagyszerű szolgálatait megjutalmazni. S e levél is csak arra szolgált, hogy általa Görgei még jobban sértve érezte hiúságát.

Kossuth és Görgei közt a szinleges barátság a legjobb lábon állt. Ki a sok édes kedves barátom czimeket hallá vagy olvasá, Damon és Pythiásnak hitte volna őket.

Mindamellett Kossuth Görgeit folytonosan kémekkel vétette körül, viszont ennek is voltak Kossuth körül emberei, kik minden mozdulatairól értesíték őt.

Görgei mindezt türni kényteték, de Ludwigh kormánybiztost rendszeren ő és suite-je „civilista“ néven nevezték gúnyosan, a többi kémek előtt pedig ő a kormányzót és nejét a legmegalázóbb czimekkel és szavakkal illeté.

Illyszerü *entente cordiale* okozá, hogy Görgei nem egy hibát követett el hadjárataiban, mikor t. i. a hibák elkövetése nem az ő becsületének rovására esett.

Fölötte sérté Görgeinek hiuságát Dembinszki titkolózása is, kinek ő vakon kényteték engedelmeskedni, a nélkül, hogy terveiről valamit tudott volna.

Görgei a lengyeleknek folytonosan ellensége volt. Nevezetes, hogy ez ellenségeskedésnek legfőbb oka azon szerződés volt, mit Kossuth a lengyelekkel kötött, hogy t. i. a magyar függetlenségi harcz bevégezése után őket fegyveresen eresztendik vissza s hogy segitendik.

Görgei kitartó edzett ember mint Laudon, hadaiban szerencsés mint Wellington s a tulajdonokat, miket Napoleon hadvezéri *conditio sine qua non*-oknak nevezett, bírja.

Mi Caesarnak Rubicon, az volt neki Kápolna — mindeniket csak azután nevezhetni hadvezérnek.

Görgeit katonái nem szerették — de félték tőle s félistennek tarták. Mint Napoleon, szerette volna ő is magát saját teremtményeivel venni körül.

Hiusága igen sok s épen ezért könnyen sérthető volt. Sértett hiusága ösztönzé őt önfeladási *machinatió*-ira, mint Sapolyayt hajdan szövetkezni a törökkel. *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.*

Bámulandó, milly ügyesen kezdett januárban tervéhez s midőn a koczka fordult s azt kivinni körülményei nem engedék, milly ügyesen palástolta el s folytatá az ácsi csata után.

Angol ítélők Görgeit *professionel soldier*-nek nevezik. (Dailli news.) S helyesen, mert ő semmi egyéb, mint katona *ex professo*, ki fegyverrel akarja kivívni szerencsáját, hírét, nevét. Kardja élén mocskot egy félvilágértsem türne el, bukjék bár a hon, bukjék bár az ügy, mellyért küzd.

Sajátságos, milly módon kér levelében (Rüdigerhez) tisztjei számára kegyelmet s ajánlja magát, ha kell, áldozatul. Bár ki is elhinné, hogy ő ezt komolyan értelmezé. Pedig minden épen másképen ütött ki, mint ő az orosz tábornokot kérelmezé.

Ő *Klagenfurt*-ban él, s táborkara egytől egyig bitófán vészett el.

E jellemvonások deritenek fényt Kossuththali versenygésére.

Ha mint a porosz Fridrik Vilmos (1757) a concentrált erőnek ő lett volna vezére, ha nem állott volna előtte Kossuth *lapis offensio*nisként, máskép intézte volna tetteit. De így? akará, hogy az ember is elmondhassa az apostatával: *vicisti Galiläe!*

De mint katona a legjelesebb tábornokok hírét érdemelte ki magának. Ha csupán katonai érdem számára épitenék pantheont, Miltiades-

től Moreauig a legjobb stratagisták szobrai sem szégyelhetnék meg magokat társaságában.

Rendesen egyszerű kopott őrnagyi egyenruhában járt. Rövid haját, szemüveget hordott, de csákót soha. Vihar, meleg egyaránt érte arczát, melly annak edzett kifejezést, teljes színt kölcsönze.

Gyönyörű lovakat tartott, mint ritka ügyes lovas. S a legsötétebb éjben elment megtekinteni az előőrseket.

Szigoru katona volt. Katonáit a szolgálati hibaért rangkülönbség nélkül halállal bünteté, de rangkülönbség nélkül jutalmazá. Fegyelem és rend páratlan volt táborában.

Kár, hogy a hirt, mellyet mint katona a magyar hadi hír magasra emelése által kivívott, mint ember árulással bemocskítá!

HADSERÉGVEZÉREK.

I.

PERCZEL MÓR.

Tolnamegyei születés.

Mint cadet osztrák szolgálatban volt, de azt nem sokára elhagyá. Tervezett összeesküvés miatt, mi iránti pere Pestmegye előtt hosszasan folyt, elfogatott. Kiszabadulván megyéjébe ment, hol szónoklatok által akart a népre hatni s ekkép pártja ügyének használni.

Pozsonyi országgyűlésen is szónoklott. Beszédeit rendesen rögtönözte, sok ügyességgel és csinnal voltak elmondva.

A parlamentben Buda várost képviselte, a Madarász-párthoz tartozott s egyike volt azoknak, ki megbetegült volna, ha mindennap nem szónokolhata. Az Olaszhon ellen adandó segély kérdésében igen kevés tapintattal járt. Ő volt egyik, ki kényszeríté Kossuthot bevallani, hogy segélyígérete csak cselfogás.

Beszédét azonban nyíltság és erély jellemzék. De ez alkalommal is nem más hanem önmaga disputálta ki magát. Ugymond:

„Én a ministerium ellen nyilatkozom a ministerium politikájának ellenében, melyet a tárgyalás alatt levő adressben nem talállok fel, de különösen nem talállok fel a tanácskozás modorára irányzott nyilatkozatban sem. A mi a tanácskozás vezetését illeti, azt mondom: hogy nincs egyenesség az igazságügyminister urnak kijelentett kívánatában (zaj.) A tegnapi tanácskozás alkalmával nem volt ezen háznak valami bizonyos határozata a tárgy érdemére nézve, de nemcsak az összes háznak nem volt határozata, hanem még azon töredéknek sem, melyre hivatkozás történt. Azon nyilatkozat nem pontosul egyébben, mint abban, hogy pénzügyminister ur az adresse-vitákban felvilágosításul véleményét előterjesztette. Errenézve azon bizonyos oldalon kijelentetett, ha csakugyan így vannak a dolgok, többen közülök beleegyeznek ezen felvilágosításba, de mielőtt határozott végzést mondanánk, kívánják, hogy ezen végzés formuláztassék, azáltal még nem vágta el azt, hogy a felett még szólni és itélni is lehessen. A mai napon nem a pénzügyminister ur fölvilágosítása adatik elő írásban, hanem az ösz-

szes ministeriumnak történt határozata; ezen határozat egészen új, és nagyrészt eltérő attól, mit pénzügyminister ur előterjesztett; ő tisztán kimondotta tegnap, hogy ő a beavatkozást nem kívánja Olaszország territorialis igényeinek visszafoglalására érteni; ő kimondta, hogy Olaszországot függetlennek kívánja, és nem kívánja azt, mit a sanctio pragmatica értelmezésénél fogva visszahódítás tekintetében kíván. A mai ministerialis nyilatkozatban egészen más van. A ministerium abban két részre osztja véleményét. Az első az, hogy a magyar sereg egy olly békekötés kieszközlésére fordíttassék, melly által a monarchia egységének fentartása mellett az olasz népek a legszabadabb institutiókkal láttassanak el. A másik része azt mondja: ha ez nem sikerülne, akkor ezen hadierő oda is fordíttassék, miszerint olly békekötés legyen kieszközlve, mellynél fogva a lombard-velencei tartományok bizonyos része függtleníttessék, a másik része pedig, a mennyire státus-szempontok engedik, az austriai birodalomhoz visszacsatoltassék. És ezen két osztályba soroztatnék a beavatkozás következménye, de ennek alkalmazása, következőleg a formulázás egészen új, a mi előttünk áll. Én részemről, ki a ministerium politikáját az országgyűlés megkezdése óta nem tudtam tovább osztani, nem akartam nehézséget gördíteni, hogy azon segedelem, mellyet mi némileg, habár csak szóval is, kimondunk Austria részére, az mikép fog alkalmaztatni. — Hanem az eltérő pont a két vélemény közt ott van, valjón szabad-e Magyarországnak kimondani, hogy segílyt ad? s épen azért, miután itt olly nyilatkozatot hallottam, hogy ezen kérdés már el lenne döntve a ház többsége által a nélkül, hogy azon töredék, mellynek e tekintetben én is részese vagyok, határozott véleményben nyilatkozott volna: miután ez praeeoccupálja véleményünket, kötelességemnek tartom ezen eljárás ellen tiltakozni (zaj, táblalibói politica). Ne higyjék önök ezen közbeszólásukkal, hogy tiltakozásommal valami jegyzőkönyvi óvást akarnék részemre követelni, hanem tiltakozom csak véleménynyel az iránt, miszerint nem engedem (zajongás), hogy azon pontra nézve legyen megtagadva a szabad tanácskozás, mellyre nézve eltérő nézetben vagyok a kormánytól. Én tehát az egész ország érdekében szükségesnek látom, hogy ezen tárgy a legeggyenesebb térre vezettessék, s a tanácskozási modor ollyan legyen, melly ellen kifogást tenni ne lehessen. Azért tehát kívánom, hogy ezen magyarázat, melly a ministerium részéről előadatik, kinyomassék, és a ház elébe terjesztessék.“

Midőn a ráczok elleni hadjáratban csatát csata után vesztek, ő volt, ki, ha nem is a legjobban látott a kártyák mögé, de azt, mit ottan látott, legnyíltabban ki merte mondani. Következő hatalmas philippicával lépett fel:

„Mit több hetek előtt már e szószéken megmondék, s megmondék alapos okokra basirozott események után, az teljesedésbe ment. Ha egy angol vagy francia káplárt hoznának ide, és azzal ítéltetnék meg azokat, amik lent történtek több hetek előtt, és történtek ujabbban a támadásra nézve, ki fogná mutatni, hogy a lehető legnagyobb árulás követtetett el. (Zaj). Tessék meghallgatni (Szentkirályi Móricz a terembe lép, s kitörő lelkesedéssel fogadtatik) Uraim! többször mondtam, hogy veszélyben van a haza, de nem a küllelenség sokasága, hanem magunk ügyetlensége és gyávasága miatt. Ezen mondásom igazolva van, s minden kétségen túl áll mindenki előtt, hogy a szerbek és horvátok támadása azon részről gyarapíttatik és ápoltatik, melly rész iránt e nemzet hónapokon által a legnagyobb bizalmat jelentette ki, sőt tettekben is tanusította. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbízott és azoknak föltétlen hűséget esküdött egyének, ha a legnagyobb erőt fogjuk is kezeikbe szolgáltatni, nem fognak azok ellenében olly elhatározott támadást tenni,

kik azon hatalomnak eszközei. Tisztelt ház! azt mondotta az előttem szóló, és helyesen mondotta, hogy habár ügyetlen és avatatlan lenne, mégis belátja, hogy a hadi tervezet, mely a tegnapelőtti támadásra nézve felállított, — helytelen és rossz volt. És bizonyára mikor több hónapokig tesz valaki készületet egy sáncznak megtámadására, midőn 20—24 ezer főből álló rendes katonasága van, midőn 48 jól felszerelt álgyuja van, 3—4 ezer jó lovassága van, s ezen csapatokról büszkén tétetnek tudósítások; midőn az ellenfélnek jól felszerelt álgyuja nincs; mert szekereken viszi azokat, s lovassága sincsen: akkor egy sáncznak be nem vétele maga már olyan dolog, mely azt mutatja, hogy nem a közkatona, vagy a magyar tisztek, kikre nézve adatokat tudnék előmutatni, hogy a legnagyobb hazafissággal viseltetnek irántunk, hanem a közlelkület, mely azokat vezeti, nem tett úgy, mint cselekedni kellett volna az ország érdekében. Tehát nem elégszem meg azzal, mit az előttem szóló követ előadott, nem elégszem meg azzal, hogy vizsgálók küldessenek ki. Azt mondom, a haza veszélyben van; mert Jellachichnak táborozása az osztrákok részéről nyílt segedelemmel láttatik el. Laibachból 3 bataillon pattantyusság küldetik Jellachichnak, pedig kettőt már kapott segítségül; de tudomásunkra van az is, hogy némelyek itt a táborból megjelentek, azoktól a ház nyomban tudomást szerezhet magának, s nem szükség, hogy investigációkra halogassuk a teendőket, hanem rendelkezéseink nyomban megtörténhetnek. Vagy várni akarunk — mint elég ügyetlenül és botorul vártunk heteken által — míg Jellachich betör; a nép úgy is elégületlen és bizalmatlan irányunkban, hogy 6 héten által semmit sem tettünk a hazának megmentésére; azt akarjuk, hogy a nép, mint már arra nézve hivatalos jelentések vannak, zúgolódásokkal lépjen föl, s a felső vidékek nyílt támadásban legyenek, s közbeszorítva minden oldalról oda jöjenek a dolgok, hogy gyáván általszolgáltassuk az austriaiaknak azt, mit ők tőlünk kívánnak? Nekünk kell, rögtön kell intézkedni, és pedig még ma, s hogy mit tegyünk, kimondom véleményemet. Kívánom, hogy a ministerium a lépéseket tegye meg. Tisztelem a hadügyminister urat, de bosszán meg az előttem szóló, nem bizodalmatlanságból mondom, erről most nem akarok szólni: de azt tartom, hogy nekünk, ha valaha, most kell a parlamentáris formákhoz ragaszkodnunk. Ha valaki nem volt képes kivinni azt, mit nekünk hónapokon által ígért, hogy t. i. halogatás által csak azért kíván elegendő erőt összegyűjteni, hogy sikertelen támadás ne történjék: akkor bár a legnagyobb bizodalommal viseltetem is azon egyén iránt, kötelességemnek tartom, mint nemzeti képviselő, kimondani, hogy most az egyszer nem kívánom kezére bízni a had vezetését. (A közép- és jobboldal nevet.) A pénzügyminister azt mondotta, ha a sereg veszteni fog is, köszönetet fog annak indítványozni. (Kossuth közbeszól: azt nem mondtam.) Ha a hadsereg vesztesége nyílt ütközetben történik, s a sereg úgy használtatik és összpontosittatik, vagy a támadás úgy történik, mint kellett volna, habár ezerek veszték volna is el, köszönetet szavaztam volna magam is: de miután ez nem történt, az ígélet nem lett beváltva, s a katonatisztek nem tették meg kötelességüket: akkor nekünk kötelességünk nyomban gondoskodni arról, hogy a nemzetnek ott lent összegyűjtött hadereje, azon vitéz derék és magyar katonák haszontalanul ne emésztessenek föl elleneink által, kik alkotmányos állásunkkal megbarátkozni nem tudnak. Indítványom tehát a ministeriumhoz és a házhoz ez: kívánom, hogy a kir. biztos, ki, mint remélem és tudom, hatalommal volt ellátva, tehát a dolgok iránt kellő tudomással bír, e ház előtt terjessze elő a dolgokat úgy, mint vannak, s mint neki azokról tudomása van; hogy ha nem áll az, a mit mondek, szívesen magamra mondom a kárhózatot; mert az árulás sokkal veszélyesebb, mint az ügyetlenség: de ha jelentéséből a legkisebb adat, vagy a legkisebb gyanu az árulásra nézve kitetszenék, akkor ezen háznak más politikát kell követni, akkor azon lépésekhez kell folyamodni

a háznak, melyekhez egy nemzet, mely kétségbe van esve, — köteles folyamodni. Tehát azon kettőt indítványozom : 1-ör. Hogy a kir. biztos ur a ház előtt a történetekre nézve tüstént hallgattassék ki, hogy adja elő hí képét a történeteknek. 2-or pedig, hogy az ő előadása következtében az alvidékre a ház teljes hatalmu biztosokat küldjön, a kik a hazát megmentsek.“

E közben Szentkirályi, ki alant járt, a terembe lépett s hosszas vita keletkezett, miközben az ellenzék, bár milly keményen tartá is magát, visszalépni kényszerülték.

De Perczelt gr. Chotek párbajra hívta ki, s bár a budai választók ez ellen cravallt csináltak, a párbaj megtörtént

Egyik sem kapot sebet.

A sept. 12-diki ülésben jelentvén gr. Batthyány, miszerint Jellachich már átjött a Dráván, Perczel interpellálta : hogy Buda-Pest védhető állapotban van-e?

Pár nap mulva Bonis- és Asztalossal a táborba küldetett.

Sept. 16-án a miniszerelnök megbizta őt egy Zrinyi nevet viselő szabad csapatnak felállítására.

Ezenben Móga tábornok által a Jellachichnak segélyre siető Roth és Philippovics tábornokok ellen rendeltetett. Mint őrnagyok vele voltak : Görgei és Gáspár.

Roth és Philippovics tábornokok Pécsről elkészvén, Székesfejervárra igyekeztek, egyesülendők a bán utócsapataival. Kálazon mintegy 10,000 emberök lehetett, mellynek egy részével Roth Abára, Philippovics pedig a másikkal Tácsra ment. A sergek mindkét helyt megveretvén, egyesültek.

A Sión Ozoránál próbáltak átmenni, de a tolnai és somogyi nemzetőrök által Csapó Vilmos vezérlete alatt 19 óráig föltartóztatván, Perczel és Görgei villámgyorsan ott termének, úgy hogy (oct. 6-án) körülkerítvén őket, a fegyvert letenni kényszeríték. 12 ágyu, töméntelen puská és löpor esett a magyarok kezébe. A tábornokok és tisztek Pestre vitettek, a katonaság pedig elbocsáttatott.

Perczel e csata következtében tábornokká lön, a képviselőház pedig következő nyilatkozatot adott neki és seregének oct. 14-ki ülésében :

„A képviselőház hazafiúi örömmel vette Perczel Mór ezredesnek azon kedves jelentését, mellyel a nemzetnek tudtára adatik : hogy vitéz Perczel Mór ezredesünk vezérlete alatt diadalmaskodó hadseregünk vitézsége, segittetve a felkelő népnek lelkes közremunkálásától, alig egy pár ezernyi rendes erővel, a pártütő Jellachichnak Roth és Philippovics alatti majd háromannyi zsoldosait, legügyesebb tapintattal és magyar nemzet fiaihoz méltó elszántsággal, egy csapással és egyszerre megsemmisítette és mind a főnököket, mind az egész sereget, részünkről majd semmi veszteséggel, az ország foglyaivá tette.

Büszke a nemzet illy hadseregre, melly a történetben ritka diadala által a magyar vitézség régi hírét és a magyar lobogók európai

becsületét fegyelmi kitüntetésével is irta a történet lapjaira s a nemzetnek hálás emlékezetébe, és a nemzet képviselői mind Perczel Mór ezredes vezérnek, mind a megnevezett vitézeknek, úgy ezen egész hadsereg minden egyes tagjainak is méltányos megismerésüket nyilvánítják és a felkelő népnek lelkes közremunkálását az egész hazával tudatják, egyszersmind felhívják a diadalmas vezért, hogy mindazon egyes vitézeink neveit körülményes jelentésben minélelőbb tudassa a honvédelmi bizottmánynyal, kik magokat személyesen is kitüntették, hogy azokat addig is, míg a törvényhozásnak vitéz hadseregiinkre már meghatározott hálája tettelegesen foganatosíthatóvá lesz, méltó figyelmének érdemesítésével kitüntethesse.“

Tagadhatlanul vannak neki e körül érdemei, mint a villámgyors megjelenés sat. Azonban Görgeiveli versenygése épen e csatából datálódik. Ugyanis még a csata előtt Perczel tervét Görgei haszontalannak nyilvánítván, ez megboszankodva felakasztással fenyegette őt, kivált miután rendeleteinek nem engedelmeskedett.

A csata sok tekintetben Görgei makacssága miatt szerencsésen ütven ki, meg akarta őt engesztelni s néhány drága fegyverdarabot ajándékozott neki.

De a milly hirtelen ember volt Perczel, olly büszke Görgei. A fegyvereket legényének ajándékozá. A két ember egymás iránt állandóan szesz vala e perc óta.

Gondolni lehet, hogy e csata egyik következménye volt, Perczelnek folytonos tovább haladása.

Két csatája volt a császáriakkal : Letenyénél és Kottorinál s mindkettőt diadalmasan állta ki, tetemes megveretést szenvedvén azokban a császáriak. A Muraköz ezáltal kezeibe esett, de a Dráván átkelni s Horvátországba átmenni nem mert.

Azokról következő hadijelentést küldé :

„Tegnap, azaz oct. 17-én, mind Letenyénél mind Kotorinál sikerülvén az ellenséget megszalasztani, és e két révet elfoglalva, mind a két hadosztályt átszállítani : még az nap délután mind a két hadosztály nagyszerű eredményhez jutott.

Jelesen az első hadosztályból az átszállított Hunyady és zalaegerszegi népségből, Trangus őrnagy ur vezérlete alatt, mintegy 3 század sietve üzőbe vevé a szaladó ellenség egy részét, azt utoléré, megtámadá, és 700-at fogolylyá tett.

Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind még az nap estve utnak indítottak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

A Gáspár őrnagy ur parancsa alá adott második hadosztály a már bejelentett átkelésén és 1 álgyu elfoglalásán kívül hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

Épen ma hajnalban vett jelentés szerint ő Dom borunál 1900 főből álló ottani ilir sereget megtámadván, megverte ; az ellenség sok halottat vesztett, 3

tisztje és 100 ember elfogatott. Bornemissza kapitány és vezérok is agyonlőve-tett, mi ott két halottat és néhány sebesültet számítunk, 1 ló ott elesett, 1 meg-sebesült.

És így mindössze e két hadi actióban 4 halottat s körülbelől 5 nehéz és 12 könnyen sebesültet számítunk.

A sereg mindenütt általában derekasan viselte magát. Különös érdemet szerzenek a Jánosy főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvédi tüzérség s mint már említém, Köszörús tizedes. E bátor vitézek mitsem törődve, hogy köztük több elhullott, rettenthetlenül tüzeltek és avanciroztak, parancsainkat pontosan teljesítve, előre, és üzek el golyóikkal a murántúli nagy számú ellenséget.

Továbbá Trangus őrnagy a Hunyady két századdal és a zalaegerszegiek 1 századával a 700 ilir elfogásával, gyors üzésük által.

Mint Gáspár őrnagy ur jelenté, kit hadilag dicsérnem — rendeleteim pon-tos végrehajtása és általában ildomos és vitéz viselete miatt — szinte felesleges, a második hadosztálynál különösen derekason viselte magát a Zrinyi 5. század, melly 5 század Szekulics kapitány és általam helyettesített őrnagy vezérlete alatt áll. Egyszersmind Gáspár őrnagy ur szinte különösen megdicséri jelenté-sében nevezett Szekulicsot, czélszerű intézkedéseirért.

Ha istennek hálával tartozom, hogy vezérletemet illy nevezetes eredmé-nyekkel jutalmazza: úgy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni azon nagy ve-szélyre, mellybe hadi tekintetben is az általában horvátsággal népesült Mura-köznek az ellenség általi elfoglaltatásával és sz. tamási mintára készületben levő megerősítésével döntetik. Ez hadilag egy igen nevezetes hely; és ha idő enged-tetik csak még 2 — 3 nap az ellenségnek, sok ezer főnyi sereg sem foglalandja vissza.

E vidéket Jellachich ellen, az akkor itt levő nép, sőt sokkal kisebb erővel is, pár hétre czélszerű intézkedések mellett meg lehetett volna védeni.

Ma Csáktornyára indulok, ez igen meg van erősítve.“

Ezenben beütvén hg Windischgrätz, miután Görgei ellenébe nem tu-dott elegendő erőt tenni, Perczel — akkor Lendván vala — rendeletet kapott, hogy a Muraközt odahagyva, seregeivel siessen Görgeihez, elha-tározó csatát próbálандó.

Perczel — hátában Horváth ezredes szüntelen háborgatván — Lő-vőn s Körmenten át a leghidegebb téli időben Sárkányra sietett, hol ér-tesült, mikép Görgei már Győrt elhagyá.

Ezenben Kossuth szüntelen irt Perczelnek, hogy az ellent tartsa fel s a sárkányi posztóból ne mozduljon, mi Görgeinek Győrből eltávozása után lehetetlenné lön.

Moorra ment tehát Perczel seregeivel önkéntes elkésés után, hogy az annyira gyűlölt Görgeivel ne egyesülhessen. Makacosságának azonban keményen megadta árát. Mert tábornok Ottinger által véletlenül meg-támadtatva, (dec. 29-kén) makacs és hosszas ellentállás után szétvere-tett. Csányi, akkortáiban kormánybiztos, annyira nevezetesnek tartá e veszteséget, hogy mint gyermek sirt s fejét a falba verte.

Ez események után Görgei a felső sereget kétfelé osztá. Egyikkel maga ment a bányavárosok felé, a másikat Perczel alatt Czeglédre kül-dé, hogy ottan operáljon, de ő Kardszagra retirált.

S csakugyan Perczel e küldetésének volt sikere. Ugyanis Szolnokban rendbeszedte sergeit, organizálta, ujakat toborzott s a vész növekedésével aránylag növelte azt is. A tél hidegét igen ügyesen fel tudta használni, hogy Ottinger tábornoknak a Moornál kapott kölcsönt visszafizesse.

Váratlanul villámgyorsan megkerülte tábornok Ottinger sergeit, melyek a Tiszát őrzék, egy csatában megveré őket s Czeglédig visszavonulni kényszeríté. E helyt (jan. 23-kán) utczai csata kezdődék, heves és nagyszerű. A csata színhelyét az osztrákok kényszeríték elhagyni, kik Albertiig visszavonultak. A Pesten levő tartaléksereg gyorsan vasutra ülven, az előbbieknél segítséget viendők, Perczel sergivel (jan. 28-án) a Tiszán visszavonult.

E sereg parancsnokságát Perczel átadván Dembinszkinak, Tolna-megyében, a solti járásban (Pest m.) kezdett agitálni, sergeket gyűjteni. Azonban, ha kémei által nem értesül a császári sergek közeledtéről, elfogatott volna. Ő maga alig menekülhetett meg, kocsija császári kezekbe esett.

Az alsóvidékek sergei január-és február havakban felparancsoltatván, a Bánát- és Bácskaságban a magyar ügy hanyatlani kezdett. A rácok és alsóvidéki császári sergek parancsnokai hatalmasan nyomulának előre, annyira, hogy a magyarok csak védelmi állapotra kényszerítettek szorítkozni. Azonkívül a rácok borzasztó gyilkolásokat vittek véghez. Hideg téli éjen meggyújtották a magyar falvakat, lakosait szétkergették, az el nem futhatottakat irtózatosan legyilkolák.

Márczius 15-én tehát Debreczenben a magyar kormány Perczelt az alsóvidékre küldé, hogy azt azon sereggel, mellyet maga gyűjtött, foglalja vissza s Péterváradot az ostromzár alól mentse fel.

A szerencse Perczelt e hadjáratban különösen kegyelte. Zombornál, Sirignél és Horgosnál egymásután csatákat nyert s Batthyány Kázmérral Pétervárad ellen mentek, azt élelemmel ellátandók.

Innen viszont a Bácskaság ellen ment s apr. 2-án alig 2000 főnyi dandárral bevette Szent Tamást, és az ottani óriási sánczokat, melyek alatt már annyi megveretést szenvedtek a múlt évben a magyar sergek.

A csata nagyszerű volt. Déli 12 órától 4 óráig tartott és véresen s rohammal végződék. Ki elgondolja, hogy mennyi leszámolnivalójuk volt a magyaroknak a rácokkal, képzelheti, hogy milly védelem ellen kelle itten küzdeniök.

De végre győztek s a kiállott sérelmet visszafizették. Kegyelmet nem adtak; — eszökben volt, hogy rokonaik sem kaptak kegyelmet. Goszpodincze és Szent Tamás hamuvá lettek.

Nem sokára azonban Stratimirovich éjjel megtámadván Perczelt, kinek sergei erre nem valának elkészülve, ötet Kácsra visszavonulni

kényteté. De Perczel hamar rendbe szedte magát; ap. 13-án Kovil-Szent-Iványon túlnyomá elleneit s már apr. 19-én Ó-Becsén volt.

Apr. 24-én Kikindánál, 25-kén Török-Becsénél nyert nevezetes csatákat, e helyeket viszont visszafoglalván.

Apr. 29-én Jankahid és Elemérnél, más nap pedig Nagy-Becskerek-nél nyert csatákat. Ekképen az ő, Bem és Vécsey sergei közti közlekedés útjában semmi sem állt.

Bátran elmondhatni, hogy Perczel személyes bátorsága e csaták megnyerésére igen sokat tett, melyet folytonos diadalmenethez méltán hasonlíthatni.

E közben Perczel Bemmél találkozék s a tőle hallottakat annyira fel tudá használni, hogy a császári sereget heves ágyuzás után Tomaso-vácson átnyomta, Uzdinnál megverte s már május 10-én Páncsován volt.

De a Bácskaságban kevés őrizetet hagyván, a rácok megkezdék gyilkolásaikat. Miért is Klapka hadügyminister őt maj. 8-áról irt leveleiben megfeddé. Perczelnek e levélre adott válasza az akkori viszonyokra nevezetes fényt derít.

„Székhegyen, máj. 15-én 1849.

A hadügyministeriumnak folyó hó 8-án költ, a dolgok valódi folyamának ismeretlenségét ép úgy mint a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságát tanusító iratát csak megvetéssel olvasám.

A hadügyministerium éntőlem sehol olly jelentést nem kapott, valamint a kormányzó elnök sem, kinek jelentéseimet szoktam tenni, melyre megbántó utasításait építhette volna; következőleg a hadügyministerium csak alattomos koholmányokból vonta ki éretlen okoskodásait.

Mi jogosította a hadügyministeriumot és a kormányzó elnököt, hogy az én jelentéseim ellenében másoknak adjon hitelt?

Márcz. 17-kén vevém által a bács-szegedi erő parancsnokságát, melly álla: négy zászlóalj körülbelül 1,500 főnyi, még ez is részben fegyvertelen és ruhátlan, 500 főnyi szinte rendes gyalogságból és gyenge huszárosztályból, és vagy 1,200 lándzsás mozgócsapatokból, mellyek mind csak pár hétre vagy hónapra vállalkoztak, s eddig felényire sorvadtak.

Szeged város a Maros és Tisza közt alig $\frac{1}{4}$ mérföldnyire, Gyála, Szőreg, Szentivány és Deszki vonalokon körülsánczolva az ellenség által, az egész Bánát kezökben, és nagyszámu ellenséggel megrakva. — Bács Szabadkán kivül Bajával egyetemben meghódítva, Pétervárad körülkerítve, Magyar-Kanizsa, Zombor, Baja erős ellenséges csapatok által megszállva, jelesen Zombor Nugent ezredes alatt 4—5000 főnyi császári seregekkel; — a Duna és Tisza egészen az ellenség kezeiben, a magyarság mindenütt kiűzve, a sok ezernyi ráczság mindenütt fegyverben, s még német ujonczok által is szaporítva. Majdnem minden helység erősen elsánczolva, s az egész legalább 80—100 ágyu által védetve!

És én a fentebb érintett alig 4000-nyi rendes csapatokkal, mellyek csak később szaporítottak a 30-dik zászlóaljjal és egy osztály Hunyadi-huszárral, már márcz. 22-én, csak pár napot szentelhetvén a rendezésnek — megkezdtem a táborozást, és mint Páncsováról a kormányzó elnöknek máj 10—11-kén írtam, hat hét alatt nemcsak a Bánátot és Bácsot megtisztítám az ellenséges szerb, rácz és velök működő császári erőktől, — saját magam s pedig mindenkinek hozzájárulása nélkül; de még Péterváradot is megmentettem az árulástól és czernirq-

zástól, a csajkások kerületét, kivéve a titteli hegységet — meghódítám, sőt még a német-bánsági határörvidéket is elfoglalván, a háromszoros sánczokkal védett Páncsován tüztük ki a magyar lobogót.

Nagy csatákat, minőket illy rövid idő alatt föl nem mutatand az utóbbi szabadságháboru — mindenütt kétszeres háromszoros erő ellenében, egy vitéz és függetlenségért fanatizált nép ellen, melly Bács- s Bánátban legalább is 50—60,000 fegyveres férfit számítá, — ugymint a szőregi, szent-tamási, gospodincei, kovilszentiványi, mokrini, basahidi, melenczei és uzdini, sok más apró csatázásokon kívül vívtam ki diadalmasan. Összesen 21 ágyut, nagy mennyiségű löszert, 11 lobogót, mellyek közt a csajkásokét és Német-Bánát ezredbeli s egy gőzhajót két vontatóval foglaltam el. Felszámíthatlan mennyiségű ellenséget irték ki, több mint százezernek megkegyelmeztem, kiket a Duna és Temes közé szorítottam. Véghetetlen mennyiségű gabonát és marhát szereztem az álladalomnak, vagy engedék a hadamat nem kevés bajomra és alkalmatlanságomra kiséző száműzött magyarság sok ezreinek birtokába. Ezenkívül nemcsak a felszeretlen honvédeket láttam el, de a csak mostanában alakult 41-dik zászlóaljat is fegyverrel láttam el, míg a mozgók közt több száz fegyvert osztatték el.

Lehetségessé tevém, hogy Bem tábornok pár ezreivel Temesvárt czernirozhaassa, és az újra becsapó és a felfogott levelek szerint magát Theodorovics hadából 6 zászlóaljjal kiegészíteni akaró Puchnert kiűzhesse. És mindezt tevém hat hét alatt, tevém pedig kezdetben akkor, midőn közel 60,000 főnyi, 160 ágyut számító hadsereg a Czibákházánál tiszai átkeléskor olly nyomorultán vezérelték, és csak pár nappal előtte Kápolnánál a vezérek kajánsága miatt megvereték.

És ezen hadvezérek egyike mint ideiglenes hadügyminister merészel nekem sértő utasításokat adni, hazudságokra alapult szemrehányásokat tenni?!

Ezek részemről megvetéssel utasíttatnak vissza; — azon megjegyzéssel, mikint ha csak egy mákszemnyi tudománya van az ideiglenes hadügyministernek a hadvezérlétről: — tudnia kellene, hogy miga Bánát felső része nincs kiktisztítva, addig Bács nem lehet biztosítva, miután az ellenség Kanizsánál, Zentánál, O-Becse kis hidján, gőzösön mindig áttörhete a Tiszán.

Vagy tudnia kellene, hogy 4000-nyi rendes erővel nem lehet egy nap alatt elkergetni Nugent, mikint én elkergetém kulai mozdulatommal a Dunán át, nem Sz.-Tamást, a római sánczokat, Becsét, Zentát és Kanizsát elfoglalni és még ezenfölül Bajától Péterváradig a nyugtalankodó ráczokat lenyomni és féken tartani.

Hanem tudnia kellene, miként épen az, hogy keresztülvágva az ellenséges vonalokon, szíve mélyében támadám és rontám meg az ellenséget Pétervárad körül, — épen az, hogy nem időzve és csekély erőmet, mennyire csak lehet, összeszetartva, átkelék a Tiszán, és ismét közbevágék a Mokrinnál gyűjtött népfelkelés és a Beodra-, Becse-, s Basahidon állomásozó egyesült császári-szerb-rácz-erőkön, az elsőt Mokrinnál szétvervén, a másikat pár napok alatt három nagyszerű ütközetben megverém, részét szétszórám, részét Zimonymál a Dunán átszalasztám.

Tudnia kellene mondom, hogy ép ezáltal tevém és eszközlém hat hét alatt mindazt, mint egy éven át legjobb 20,000 fegyveres s négy lovasezredével a magyarnak és 80 ágyuja nem tudta csak félennyire is vinni és sokkal kedvezőbb körülmények közt, midőn a Duna és Tisza egészen a miénk, a magyar sereg pedig egészen a Dráva- és a Lajtánál valának.

Azt meri ön mondani, hogy semmit sem biztosítottam foglalásommal? ! Még ha tettem volna is, káromlás lenne e szemrehányás! Mert a biztosítás csak rendes csapatokkal történhetik czélszerűleg, ez pedig, mint annyiszor irám és önök-

nek tudniok kellene, alig 4–5000 főnyi volt, még az erősítéssel is, mivel az erős menetek és ütközetek teljesen fogyasztják az erőt.

De nem úgy van!

Szent-Tamás és a római sánczok elfoglalása után, midőn tudomásomra esik, hogy Bem altábornagy, (nem úgy, mint a kormányzó-elnök velem hivatalosan tudatá, hogy seregével ápril 12-kén megjelent volna, mire bázírozva én egyébkint kitűzött tervem ellenére Titel elfoglalására indulék, a Bánátot és így az oldalamat, hátomat Bem altábornagy s ereje által, ha pár nappal később érkezém is, biztosítva hívé) még Erdély határait sem lépte át: Kovil-szentiványi dalmam mellett is szükségesnek találtam Ó-Becsét elfoglalni s a Tiszán átkelni, hogy épen ezáltal bácsi hódításaimat biztosítsam.

És ekkor csekély rendes erőmmel a 7-dik h. z.-aljat a baranya-tolnai huszárokkal Ujvidékre, és a vár nagyobb biztosítására, valaminta csajkások félretartására, — úgy szinte Bossányi parancsa alatt egy kis dandárt, az 5-dik h. zászlóaljat fél 6 fontos üteggel, egy csekély szárny vegyes huszársággal Kiskéren; — Czintula dandárát egy 3 fontos üteggel és három mozgó bácsi zászlóaljjal Verbász, Sz.-Tamás és az ó-becsei vonal megrakására vonám.

Ezentúl Baján és Zomboron, — úgy továbbá Futakon őrséget tartaték.

És azóta, bár mig én Bánátba átkelék, a ráczság a Tisza mellett Becsére áttört és az ottani mozgó zászlóalj előle megfuta, mégis midőn a verbászi erő oda közeledett, a ráczság rögtön visszavonulásra kényszerítettett.

És nemcsak, hogy mint az ideiglenes hadügyministerium írja — nem foglaltattak el a ráczok által nagy területek, de még beütés sem történt egyen kívül, és mióta bánáti operatióimat combináltam, a Bácsban hagyott s előszámlált csapatok elég erősek voltak a római sánczok megett levő ellenséget két helyütt megtámadni s elvonni, — Csurogot elégetni s Josefsdorfot megadásra kényszeríteni.

Igy álltak a dolgok, midőn Pancsováról válaszolék a kormányzó elnöknek szinte illyes sértő kifakadására, — s így állnak még ma is.

Isten ne büntesse meg e nemzetet és önöket, ne adja, hogy megtagadó káromlásaik igazoltassanak, hanem adja inkább, hogy természetes kerékvágásba jöjenek a dolgok, vagy hogy én is oda törpüljek, a hová önök kárhoztatni szeretnének, s így pár nap alatt az ellenség ismét Szabadkánál s Szegednél állomásozzon.

Jellachich 40,000 embere átkelésétől fél ön, és e miatt már eleve engem kárhoztat!

Hát én Isten vagyok, hogy ő ellenében is tudhassam magamat védeni? ! Hát nem a felső tábornoknak lett volna kötelessége ezt tenni, midőn ellenségeinek majdnem fele része levonul a Dunán, azt az innenső parton ha nem is aequivalens, de legalább némi erővel kísértetni és szem előtt tartani?

És önök a helyett, hogy a felső tábor vezérét kárhoztatnák, mint megérdemli, — engem üldöznek, ki hivatásom, kötelességem szerint, mint leghelyesebben az eredmény mutatja, Bács meghódítása után Bánátba sieték, hogy ezt biztosítsam, mire a kormánynak positiv felhívásai, s Vécsey segélyszorgalmazása egyformán kötelezének.

Physikai lehetetlenséget követelvén, lemondásra kényszerítenek, épen úgy, mint a moori ütközetnél, hol én Kossuth Lajos elnök és a pesti haditanács dispositója, sőt Görgei fővezér meghagyása következtében fogadtam el az ütközetet, ki nekem segítséget nem küldött, sem Bicskéről Bánhidára ígérete daczá a előre nem nyomult, holott háta megett csaknem 8 mérföldnyire volt az ellenség.

Most pedig Phaedrus farkasa gyanánt ismét ürügyet keresnek kapczáskodni s tudatlan kevélységgel hadjárataimat becs mérlelni.

Pedig ha nem bántanak, ha lelkeket háladatlansággal és nyomorult kaján-sággal nem keserítik : úgy pár ezer emberrel csakhamar átkelek a Dunán, mi-kint azt Bem altábornagygyal meghatározám, s a dunántúli részt is megtisztí-tom az ellenségtől.

De önök csak kajánkodnak, ármánykodnak ellenem! E nemtelen bánásmód ellen csak megvetéssel leheté eddigelé tiltakoznom. Hanem e napokban találni fogok módot magamnak a közvélemény előtt olly elégtételt szerezni, minőt pol-gári és hadi cselekvéseim igényelnek.

Isten ne adja, hogy újabb szerencsétlenség tegye lehetetlenné az érintett elégtételre célzó fellépésemnek hatását! — Perczel Mór, tábornok.“

Próbáltak ugyan az alsó tábori vezérek Perczel ellen több csatát, de rendesen mindig megverettek, annyira, hogy még május végén Per-czelnek mindig Titel volt főhadiszállása.

Perczelnek a Bánát és határőrség visszafoglalására tett csatái közt az utolsó s azt egy időre teljesen befejező volt a május 7-diki, az uzdi-ni csata.

Perczel teljesen győzött s az ellenség kétfelé oszolva vad futásban keresett menedéket. Azonban a rácság és oláhság közül igen sokan meg-adták magukat, mint Perczel jelenté : „térden állva esdettek nőik szá-mára kegyelmet.“

A máj. 7—10-iki napokróli hadjelentést nem leend érdektelen közölni :

„A május 7-diki uzdini csata következ ében a mokrini, basahidi, melenczei csaták folytán amugy is tetemesen fogyott és lehangolt egyesült szerb- rác-szászári hadsereg tökéletesen megsemmisült, és nemcsak Bánát, de a határőrség elfoglalása is ezáltal be van végezve.

A német- oláh határőrök, ugy a tótok is, legnagyobbbrszt szétfutottak, és haza takarodva helységenként adják meg magukat. A rácság — értem a bánáti megyebelieket — ma vagy ezer szekérrel adá meg magát nőtül, gyermekestül.

Rettenetes egy látomás, 4—5000 népséget látni, melly pár nap óta futva mit sem evett. Ők szekereikkel, családaikkal lakhelyeikre parancsoltattak; fegy-vereiket a Dunán átkelt szerémi határőrcsapatok és császáriak vitték el.

Pancsova küldöttsége már itt volt. A rácság onnét Zimonyba szökött.

Ma délután a közel fekvő helységekben polgári igazgatás behozatala ren-deltetik el.“

„Mint már jelentém, az uzdini csata elhatározó volt: az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban kerese menedéket. Nagy része, jelesen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót- oláh- német katonaságból, elvált vagy elmaradt az ellenséges táborokból, és haza, meg a szomszéd helységekbe menekült, míg alig harmada az ellenem állott nagy erőnek volt képes a Temesen Opovánál és ugy számukra készen állott gőzöökön és dereglyéken Szurdoknál a Dunán átfutni.

Bene alezredes Opovára küldetvén, ott a rácz földnépből sok ezer kocsikon megszámlálhatlan sokaságot talált és szorított meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a csábító császári had nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré e bűnös és szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezve, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejeik és gyermekeik élteért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és papjaikat.

Ök, mikint az Uzdinnál elfogottak, eredeti helyükre poggyászaikkal elutasítottak.

Egyik dandárommal Páncsováig sieték, még két kis ágyu, 30 töltésszekér, 600 löfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségű rácز lobogó is birtokunkba esett, sőt még két a magyarságtól előbb elfoglalt lobogó is. Ezentul nagy mennyiségű éle- és ruhanemű.

A népség lelkesedéssel fogada. Az elfutott lakosságnak 8 nap szabadt a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, míg az országgyűlés határozand.

Épen most veszem Bem altábornagy szives tudósítását, mely szerint Fehértemplomnál ő is megverte a császáriakat.

A melenczei csata april 29-kén Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahidi és mitrai vonalon ment végbe.

Eznap hadammal Melenczét áthaladva, a fenti vonalban ütéз tábort, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; ő bizva 40 ágyujában és roppant számában, ezt nem várá el, hanem délután 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős coloneval ellenem mozdula. Én szokás szerint be nem váram, hanem szinte elébe sieték. Es mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, mely Bánát meghódíttatását lehetségessé tevé, és az egyesült császári-szerb-rácз hadak megsemmisítését következteté.“

Hogy e szerencséje közepette is Perczel, heves gyanakodó természete következtében, milly méltatlan vala, mutatja következő, Kossuthnak hozzá irt levele :

„Édes Barátom!

Zsombolyáról máj. 2-áról irt hivatalos leveledre, mielőtt azt a ministeri táncsnak előterjeszteném, barátságosan felelek.

Barátságosan, mert így írva valamint önzéstelen hazaszeretetedre úgy személyes lelkületed sajátosságaira is figyelemmel lehetek, míg ha hivatalosan írnék, csak kötelességemre kellene tekintenem.

Barátom! Hazánk dolgai olly jó kerékvágásba indultak, hogy hazánkat semmi sem vesztheti el, mint az anarchia; anarchiának nevezem pedig azt, midőn a státusz szolgálai közül akárki is, a kormányzót ide értve, magát a nemzet; urának képzelve, nem gondolna semmi viszonyokkal, hanem önféjűleg akarna gázolni másokat, — minden tekintetet lealázna, s abban gyönyörködne, hogy zavart idézzen elő.

A ki ebben kedvét lelné — ám vessen számot lelkiismeretével, — s ha tesz, próbálja meg. Én kötelességem szerint iparkodni fogok úgy a küllellenség, mint a belzavargás ellen a hazát védeni. S ha nem bírnám, a nemzetünket saját fiainak tuláradó zsarnok vágyai juttatnák Lengyelország sorsára, míg Austria leigázni képes nem vala; a historia majd ítélend felettünk, s a nemzet áldása, vagy átka kísérend mindenkit érdeme szerint.

Te jónak láttad nekem hivatalosan megírni, hogy „a kormányzó nagy hibái ellen a legislatio útján föllépsz.“ Erre azon feleletem van : „Tessék. Én a szabadság embere vagyok; magamat a nemzet iránt felelősnek vallom, s ha valaki hibát fedez föl ellenem, magam törendem el a pálczáat magam felett, s adom át helyemet másnak, ki jobban tud hozzá; mert én a hazát akarom megmentve látni, nem magam fényleni.

De ha te jónak látod ellenemben parlamentaris oppositiót bemondani előre, — úgy természetes, hogy a seregsparancsnokságot a követi állással cserélendened föl; mert a kormány politicája felett változtató ítéletet csak a nemzetgyűlés mondhat,

s míg az nem történik, addig az ország kormányzatának az én politicalai irányzatom szerint kell menni; mert én vagyok az ország kormányzataért felelős, s a státus minden hivatalnokának azon politicalai irányban kell működni, — vagy lépni. Aztán opponálhat, ha tetszik. Én nem vagyok gyermek, sem báb, a ki dróton ránczígaltassam magamat; zsarnokságot sem nem gyakorlok, sem nem tűnök.

De te barátom! hivatalos leveledben a kormánynak „vétséget, meggondolatlanságot, sőt gonosz cselekvést“ szórsz szeme közé. Ez barátom — régi baráti bizalommal mondom, — mint embertől gorombaság, mint tábornoktól a kormány szükséges tekintetének szándékos lealázása. — Baráti figyelmeztetést senkitől örömeztőbb s engedékenyebben nem fogadok, mint tőled; hivatalos gorombaszkodást, sem személyes becsületem, sem a nemzet által reám ruházott állás, türnöm nem enged.

És te még tovább mégy, még a képviselőház tekintélyének is, mit, a ki hazáját szereti, támogatnia kell, mint a haza megmentésének horgonyát, — fölébe emelkedel gunyos kifejezésekben. És mindezt teszed hivatalosan, mint tábornok. Gondold meg csak, mi lenne ebből, ha én ezt a nemzetgyűlésnek bemutatnám!!

Vagy azt gondold, teheted, mert vannak érdemeid, mert egy hadsereg élén állsz. Ám hiszen fordítsd hazád ellen, ha lelkiismereted megengedi, — de gondold meg a következtetéseket komolyan, s ne feledd, hogy azon hadsereg nem a tied, hanem a nemzeté, s hogy a nemzet e seregét a kormány adta kezéidbe, s az fogja tőled számon is kérni.

Én istenem, én istenem! Mit vétett a szegény magyar, hogy legjobb fiai annyira rabjai saját szenvedélyeiknek!?

Barátom! ezeket nem a kormányzó írja, hanem régi barátod, ki tőled a haza kedvéért sokat eltűr, de egyet ép a haza érdekében nem tűrhet el, azt: hogy anarchiát csinálj és zavart idézz elő a sokat hányatott hazában.

Egy előbbi leveledben azt írod: Péterváradon csak az lehet várparancsnok, a ki neked tetszik. Megbocsáss, Kossuth Lajos Perczel ur tanácsát és véleményét szívesen fogadja, s ha jó, követi; de a tábornok parancsolni a kormánynak nem fog.

A régi barátság tiszta ösztönéből írom ezt neked, édes Móriczom s istenre kérlek, ne hagyd magad elragadtatni a szenvedély által.

Látod édes barátom, ezen szenvedély a hazának végetlen károkat okoz, győzelmeid sikerét pedig ephemerre teszi.

Mi a jó tiszteknék szükségében vagyunk, s a kik jók, a haza érdekében meg kell becsülnünk. És a te seregedet legjobb tisztjeink: Gál, Földvári, Forget őrnagyok elhagyák, mert ilyen bánásmódot: „Takarodjon ön, halb rechts, marsch“ — becsületérző ember nem tűrhet.

Száz panasz érkezik egymás után sereged indiscipinája iránt. Panasz érkezik az iránt, hogy nagyítod bulletinjeidet; 1000 halotról beszélsz a római sáncokban, a hol 50 halott volt; Bácsot, Bánátot elfoglalva mondod, holott a Bánátban jóformán még maradandó eredmény nincs, Bácsban pedig, a mint kivontad erődöt, a római sáncok ismét a rácz birtokában, s a Csajkáskerülettel a rácz lázadás fészke még épségben van. Kovílról győzelmet adtál tudtomra, holott Ujvidékre kelle visszavonulnod, s a Csajkáskerületet Tittel bevétel nélkül elhagyva, magad írod, hogy Knicsanin több ezer daliáival küzd ellened.

En tégedet Bács meghódítására küldöttelek, s e végre bizék is bajnok vezérleted mellett elegendő sereget kezeidre. A Bánátbai átmenetelre csak Tittel meghódítása után utasítottalak. Te ezt, s vele Bácsot ephemer állapotban hagyád, — magad lelkednek több és több eredményre sovárgó ösztönét követve, átmentél a Bánátba, és — Bács Jellachich kényének van kitéve, — ki Baját összelöveté, a Dunán mindenét Eszékre szállíttatá bántatlanul, mert Bácsból, Bácsnak

meghódítása előtt kivontad erődet, s mikor én — ki az ország összes viszonyait kell, hogy szem előtt tartva intézkedjem, — a Dunát ajánlva figyelmedbe Ujvidékre irtam: te mára Tiszán túl valál.

És most nyíltan megmondom, Barátom! Nem nagy, és így csak egy célnak, Bács meghódításának elérésére szánt seregedet szertedarabolva, a legjobb törzstiszteket szenvedélyes bánásmód által elkedvelenítve, indisciplinált, desorganisált seregeddel s nem a destinált téren, hanem a Bánátban állva — megjósolom neked, hogy a mint nem lázadó ráczokkal, hanem rendes austriai seregekkel találkozandik legderekkabb törzstiszteitől elvált sereged — félek, elvesztetted a csatát, mert szenvedélyes vitézséged sokat pótol, de nem mindent barátom! nem a rendetlenséget, nem a rendes dispositiók, sőt még a parola kiadás hiányát is. Magad látod, hogy Ó-Becséről csak amugy tovább állott seregeid egy része, nem levén rend, nem disciplina, miért? mert te válogatlan szenvedélyes kitöréssel szidod a nemzetgyűlést, a kormányt, a többi hadsereget; zsarnoki módon bansz tiszteiddel, a nélkül, hogy a rendek alapjára fektednéd autoritásodat sereggednél.

Én előre látom, hogy a Bánátban lévén, saz operatiók egysége végett Bemnek a főparancsnokságot átadni szükséges levén, — előre látom, hogy te ezt nem türeended, mert semmi parancsot nem tűrsz, senki hatóságát nem akarod respektálni: — hogy leszen zavar, lesz surlódás, és a helyett, hogy a Bánátban közös erővel Puchnert semmivé téve, a 3 combinált seregből mihamarabb vagy 10,000 embert a főellenség ellen disponálhassak, ti ott epanpilliroztatva erőtöket, egy-egy helységet elfoglalva, maradandó eredmény nélkül és egész combinált rendszerem a haza megmentésére füstbe megy, mert minden ember kormányzó akar lenni, — eugedelmeskedni ritka ember tud és akar.

Nekem bizony, barátom! a kormányzás nem kegyelem, nem szerencse; inkább ma, mint holnap lépek vissza a magán életbe, — ha gondolod, hogy te mented meg a hazát mint kormányzó, jobban mint én, — jerr add elő a nemzetgyűlésnek politicádat, s ha helyesli, légy kormányzó; de míg én vagyok az, a dolgoknak akkint kell menni, amint én látom jónak, mert felelős én vagyok a nemzetnek; vagy a ki jobban tudja, lépjen helyembe, de nem önfelvetési elbizakodottsággal, hanem a nemzetnek akaratából; különben ha máskint akar föllépni, csinálhat zavart, elveszetheti a nemzetet belső viszálykodás által, — de elébb maga elvész, arra esküszöm! . . .

Én tudom édes Móriczom, hogy te ezen hangot nem szereted; tudom, hogy felforr ellene büszkeséged, de én mint barátod irok (te sokat irtál nekem nem illy hangon még!) és egyre kérlek: ha ezt meg olvastad, aludj egyet reá, aztán felelj, — de felelj, mert nekem, míg kormányzó vagyok, tudnom kell, hányadán vagyok azokkal, kiknek hűségére bízam a nemzet seregeit. Törzstiszteid tömérdek panaszai irányában légy szíves engem barátságosan felvilágosítani, hogy elintézhessem békével. Lovasságot kértél, akartam küldeni, de ezt monják: lövessem főbe, küldjem a bizonyos halálba: elmennek, — de hozzád nem; inkább minden tiszt resignál; — így vagy 15 törzstiszt inkább haditörvényszék elébe áll, cassiroztatja magát, s hozzád még sem megy. Ez szomorú, nagyon szomorú. És oda lent huzódnak a dolgok apró falufoglalásokkal, maradandó eredmény nélkül, és ide fent e miatt zsiibasztva vagyunk, és te nekem gorombaságokat írsz, miket én szolgáltnak nem mondanék, — mert vannak a civilisációnak törvényei, miket szolgálja iránt is megtart a művelt ember. — Én pedig az ország kormányzója vagyok, szolgálja senkinek, csak a nemzetnek.

És most, mint barát baráthoz szólva, mint hazafi hazafihoz beszélve zárom be leveletem. Isten adja, hogy ura légy szenvedelmeknek s fogadd oly tisztá ér-

zéssel baráti jobbjomat, mint én ezt neked nyújtom. Veled, ha tetszik, a hazaért: — ha kell, ellened is, a hazaért. Bemutassam-e leveledet a képviselőháznak? Hű barátod, Kossuth Lajos.

Mit e két hó folytában nyert, egy részben legalább elveszté juni-usban Perczel. Jun. 4-kén titeli táborából a római sánczokba vonult; 20-án Perlasznál vesztett s a Bégán átvonulni kényteték. Öt nap mulva (25-én) Ó-Becsénél annyira megveretett, hogy a Tiszán át visszamenni kényteték. S ekkép a Bácskaság ismét elveszett.

Látván Kossuth, hogy csata csata után vész el, Vokovicsot, Perczel barátját, azon megbizással küldé a táborba, hogy tőle a parancsnokságot minden áron vegye át.

De Vukovics a dolgot nem tudá titokban vinni s a hiu, heves és büszke Perczel ezáltal sértve érezvén magát, következő levelet küldé Kossuthnak és Görgeinek egyszerre :

„Verbász, Junius 12. 1849.

Az ármány személyem és kis hadam irányában a nemzet veszélyeztetésével mindinkább gonoszbul játszik.

Három század vadász és egy szegedi zászlóalj alakult Szegeden; és ez a helyett, hogy kis hadamhoz csatoltatnék, rendeleteim vakmerő kijátszásával Görgei parancsára ép a vész perceiben felindittaték.

Görgei tudtom nélkül Vécseinek rendeleteket küld Arad iránti parlamenti-rozásokra, jóllehet az aradi és temesvári erő is parancsnokságom alá van adva.

Emissariusok jönnek le a felső táborból, saját ellenem lázitni törekvők. Minden, ki lutheranus — szőgyen, gyalázat! — ellenségesen fenekedik ellenem!

Az ellenség pedig roppant erejével Ujvidéket körülkeríté, sőt mint parasz-tok jelentik, a rácz lakosság árulása miatt már el is foglalá.

Pétervárad a legnagyobb veszélyben. A sok várparancsnoki változás alkal-mat ada bizalmatlankodásra, árulásra. S midőn Perczel Miklós lőn általam vár-parancsnokságra vezérelve, — a kormány őt megsértve, négy hét után helyébe mást küldött. És tekintélyemet, melly itt és e vidéken többet hatott mint a fegyver, — aláástátok.

Ha e napokban nem sikerül egyesített erőmmel az ellenséget megverni : Pétervárad, Bács és Bánát — veszve van.

Nem elégedtetek meg azzal, mit 8 héten át csekély erőmmel végbevittem; nem, hogy 8 nagy csatát nyertem, 13 lobogót, 37 ágyut, egy gőzhajót el-foglaltam — másikat megrontám; — nem, hogy vagy 12 erősen elsánczolt he-lyeket rohammal bevettem; hogy Bács-Bánátot visszaszerzém; a ráczokat meg-zaboláztam, de mégis emberiséget párosítva a szigorral: — hanem bántalmak-kal illettek, szemrehányásokat teszték, alattomosan a parancsnokságot kezeim-ből ki akarván csikarni; egész időn át egy ujonczot sem küldtetek, de még gyu-tacsot és lőanyagot sem kaphatok hat-hét hét óta, s hogyha nem foglaltam, vagy Páncsován át nem vásároltattam volna, tehát e miatt is rég felsülök. Nem elé-gedtetek meg Bem tábornok elriasztásával, nem azzal, hogy Jellachich már több 4 hétnél lefelé huzódva megsemmisíteni készül: noha én mindkettőtöknek hiva-talosan megírák, mikint ő okvetlenül a titeli positióból fog és foghat felfelé, ré-szint Pétervárad s Ujvidék oldalrólí kerítésére, részint Temesvár és Arad felmen-tésére működni. S mindezek ellenére egy katonát sem küldtetek, hanem őt-Puchnerrel együtt egyesülten nyakamra nyomulni hagyátok. Sőt utoljára na-

ponkint új meg új, gonoszánál gonoszabb, éretlennél éretlenebb s egymással ellenkező intézkedésekkel, csapataimnak más vezérlet alá, nem nyitlan, de csempészve való adatása kísérletével, 12,000 emberrel Bács-Bánátból fölfelé vezetettése elrendelésével, — holott a Temesvárt s Aradot cernirozó seregeken kívül, Bemnek, nagyrészt ujonczokból álló hadait is érte, 11,000 emberből álló rendes hadat sem tudok összeállítani, miután hadam nagy része mozgó és szabad, vagy a kormány által a Közlönyben hivatalosan rablásra engedményezett csapat, midőn rendes hadaim táborozásom kezdete óta mai napig soha nem állottak 5—6000 főnél fölebb.

Nem kívánom, hogy ezen már harmadizben ellenem elkövetett istentelen bánásmódot — Isten büntessen meg. Muraközi táborozásom alatt is a móri csata körül való gaz bánásmódot az Isten benneteket gyalázatos futásra s egymás iránti árulásra kárhoztatott. Isten nekem engedé a dicsőséget, hogy Pest és Debreczen közt vert hadammal lassan vonulva 16,000 embernyi hadat gyűjthessek és fegyverezhessek föl, — mire alig 5 napi szünet után ismét támadólag áttörve a Tiszán, Szokolczánál, Czeglédnél az ellenséget megverve, benneteket és vele a nemzetet megmentettem.

Ti ellenem, ismét a hatalmat féltve és ezt hazánknál jobban szeretve, ismét ellenem szöveteztetek. A parancsnokságróli lemondásra kényszerítettetek alkotomos rendeleteitekkel. Isten újra megvert, s a kápolnai ütközet után, ha Windischgrätz eszét használja, Oláhországban kerestek menedéket.

Bács-bánáti táborozásom szerencsés kezdete újra üdvöt hozott a hazára; mert diadalnaim mindenütt diadalmakat nemzének. És most harmadizben áll elő ismét a hálátlanság játéka. Isten ne büntessen meg benneteket, merte büntetésben a nemzet és haza lakolna!

Én az összes nemzet előtt foglak benneteket feleletre vonni érte, — hahogy Pétervár, Bács, Bánát elveszne, Isten és ember előtt tevén panaszt ármánykodástok ellen; mert én és sergeim e napokban ismét életünk áldozásával kísértendjük meg a felmentést. Perczel Mór, tábornok.

S ezután az alsó sereg parancsnokságát letette.

De nyugodni nem tudott, elindult s mintegy 12,000 emberből álló új serget toborzott magának.

Beütvén ezenben az orosz-osztrák seregek, Kossuth ezenkívül még 12,000 embert rendelt keze alá, kikkel az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt kellende megvédenie. Kivüle még parancsnoka volt a seregnek Visocky.

Visocky s Perczel táborá azonban Czegléden koncentrálván erejét, utját le Hatvan, s a zsámboki veszített csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállítani, de az, nagy részben Görgei makacssága miatt, nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségek nem volt tetemes, kényszerítettek Nagy-Kárára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevéssé kinyugodván, lefelé indultak részint a kormányt székhelyéből háborítandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly említett csatavesztései következtében Titelen alól koncentrálá magát.

Haynau seregéből tehát egy csapat Kunszentmiklós, a másik Baja,

a harmadik pedig Zombor es Zenta felé ment, csakugyan hatalmasul előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt sergeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (július 23. és 24-kén) Kecskemétiig ment, míg tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetelt fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkísérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a strategiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ez átmenetnél Napoleonnak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazzák. S valóban a Tiszarájok nézve épen olly fontos vala, mint Napoleonra nézve a Rajna.

Perczel és Visocky seregeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

Perczel és sergei ezenben mentek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetlenségét. De gyanítá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni.“

Perczel nem birt hadi talentommal. Merész ember volt, használható népfölkelést megszabolázni, de rendezett sereg ellen nem tudott csatát küzdeni. Azonban ő ezt nem hívé, mert magát a pusztá jó akaratot talentomak tartá.

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebbik tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészárost egy darabig még ugyan elszenvedendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki : rá ront s felakasztatja.

S ki hinné, micsoda hatása volt ennek ?

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarták s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot tűrnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment s ekkép midőn pár nap mulva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem sergeit Visockynak adja át.

S valóban Perczel — nem kis küzdelem után sikerülvén hiuságát egyőzni — következő napiparancscsal letette a vezéri botot :

„Napiparancs. A mult hónap végén rendkívüli veszélyekbe sodort hazánknak megmentésére nem késtem segédkezeimet a kormánynak legelső felhívására oda ajánlani, és fellevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyűjték és szerkeszték össze, miután a tökéletes bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzék rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának di-csőséget és végtelen hasznot szerzék, és ugyanazon sereg szomszédtságában, melly

ezen dicsőségnek részese, a következő ministeri parancs által a parancsnokság tölem elvétetik. A ministeri rendelet így szól :

„„S z e g e d, július 30-án. Folyó évi július hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok úr az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasítom, hogy azt Visocky tábornok úrnak átadni mulaszthatlan hazafiui kötelességének ismerje. Hadügyminister, A u l i c h.““

Csak rövid ideje, hogy a Czepléden és környékén alakított, valamint a 9-ik hadtest feletti parancsnokságot átvevém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harcaiban közremunkálni, de a kezdet mégis feljogosít hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem e szolgálat közöttük, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harc perceiben kell megválnom. Mindamellett nem akarván bajt bajjal tetézni, sem vizsályt idézni elő a seregben, ez utolsó parancsommal csak búcsut mondok a hadsereg összes főtisztei s népségéhez. P e r c z e l M ó r, tábornok.“

Perczel jó hazafi lehetett, de tábornoknak fényes, eredménydús csatái daczára, gyöngé volt. Ez azonban a személyes bátorságot nem zárja ki, sőt e tekintetben méltánylattal említendő.

Legfőbb érdeme az, hogy hevességén erőt tudott venni. Valahányszor elfordult a szerencse tőle, megfoszták sergeitől, de ő mindig tudott magának újakat toborzani. S mindig bámulandó resignációval lépett le. Ez onnan van, mert rögeszméje volt, hogy az ellene szőtt ármányok daczára a hazát ő mentendi meg.

Különben Perczelt szerették katonái. Közibök elegyedék, velök ebédelt, vacsorált, s igen sok érdemjelt osztogatott.

Heves, indulatos, de jószívű ember vala.

Korán megjövendőlte, hogy Görgei áruló lesz : de koránsem belátásból, hanem, mert személyes ellensége volt.

Kár hogy Taleyrand azon tanáról megfeledezék : „*n'ayez pas trop de zèle.*“

Mint politicus, mint hadvezér egyaránt fölhevél vallá : „nem kell táblabíró politica.“

Vonzó külsővel birt, társalgása kellemes volt, ha szónokolt, mindeki szívesen hallgatá.

Ha a magyar forradalom élén egy Robespierre állt, ő a Danton szerepét mint politicus s a sz. domingói Toussainte-ét mint hadvezér sok sikerrel tudta volna játszani.

Törökhonba menekült.

II.

B E M

ÉS

AZ ERDÉLYI HADJÁRAT.

Venio nunc ad fortissimum virum. Mit Cornelius a hellen bajnokról, mi is elmondhatjuk a lengyel hősről, kinek műve volt Erdély visszafoglalása.

Lejárt a csodák kora s most megis csodákról akarok szólni, csodákról, millyekhez hasonlót a tündérregékben olvashatni.

Kérdezd csak meg a székely közhonvédet, megesküszik, hogy a „Bem apó“ mellén látta a golyót átmenni, s ha kételkedőleg rázod fejedet : összeszid.

S valóban! Ez ember bemegy Erdélybe sereg, katona, munitio nélkül. Alig volt egy talpalatnyi föld az országban, melly szíve szerint vonzódott volna hozzája, alig volt egy pár ezer ember, kit nem kelle nyílt ellennek tekinteni, s alig volt egy ember, kit kétszínűség nem bélyegzett volna : s ő visszafoglalá az országot!

Egész élete, bölcsőjétől kimeneteléig, minden tette ez embernek folytonos küzdés. Csatai korában született; mióta él, untalan csatázott; ez volt eleme, a lég, mit beszív, gondolata, melly álmait háborítá.

De kezdjük el életrajzát.

Bem József, lengyel tüzértábornok, hirnevet szerzett magának az 1831-iki lengyel forradalomban. Született 1795-ben Gallicziában Tarnoban; Krakóban végzé iskoláit, s 1810-ben lépett a varsói katonai növeldébe. 1812-ben mint hadnagy működött egy lovas-üteggel az Oroszország elleni hadjáratban, s később a Rapp alatti danczigi őrséghez tartozott. A Constantin nagyherceg által alakított seregben 1815. óta Bontemps tábornok segédtsíztje volt, később a varsói tüzértanodában előadásokat tartott fegyveréről, s különösen a congreve-rakétákat hozá

be Lengyelországba. Azonban szabadelműsége miatt csakhamar elveszté a nagyherceg kegyét, többször elbocsáttatott, hadi törvényszék elé állítatott, hol ugyan fölmentetett, mégis azonban sok ideig börtönben tartatván, mindazon szenvedéseket ki kelle állania, melyek a lengyelek patriotismusát olly kétségbeesett elkeseredésig emelék az oroszok ellenében. Sándor császár halála után végre az olly sokszor kért elbocsátást kinyeré s Lembergbe ment, hol irodalmi munkálatokkal foglalkozott. Midőn a lengyel forradalom kitört, tüstént a lengyel sereghez szökött, melyhez azonban csak a grochowi csata után juthatott, hol egy lovas-üteg parancsnokságát őrnagyi ranggal átvevé, melly nov. 29-én a nép ügyéhez azonnal áttért. Miután a wawri és dembe wielky-i győzelmek kivivattak, a nélkül, hogy a tüzéség tűzbe került volna, ekként Bem csak az iganie-i csatában april 10-dikén, hol Pradzinsky tábornok 8000 főből álló hadtestével az egyesített Rosen és Pahlen hadtesteket (25—30,000 embert) olly szerencsésen megvert, nyert önkéntesre alkalmat. Bem a maga ütegével s 4 ágyuval 40 orosz ágyu ellenében állott s megkezdé az ütközetet, midőn még Pradzinsky csekély erejével támadni kétkedett. — Leghősiebb tettét azonban az osztrolenkai csatában máj. 26-án vívé véghez.

Miután Skrynecki tábornok ügyetlen vezénylete folytán az ellenség ellen zászlóaljanként küldött lengyel gyalogság majdnem mind szétüzetett, s azon néhány üteg, melly jelen volt, löszereit elfogyasztá s a lengyelek a Nare túlsópartjára tömegesen a hidon átrohanó colonne-ok előnyomulását többé alig gátolhaták, s ezen esetben az egész lengyel sereg sirját lelte volna, ekkor érkezett Bem sebes vágatva s ütegét puskalövésnyire az oroszoktól felállítván, 80 orosz ágyu tüzét a túlsóparttól, melly mind az ő ütegeire volt irányozva, kiállá mindaddig, míg védelme alatt a gyalogság ismét össze nem alakult, s csak akkor huzta magát vissza, midőn minden tüzei vesztve valának; — ezáltal nagy mértékben eszközlé a lengyel sereg megmentését. Személyes bátorsága azóta köztudomássá vált. Ezredessé s az összes lengyel tüzéség parancsnokává lön, s mint ilyen minden haditanácsba meghivatott, melyekben mindig támadó mozgalmak mellett szavazott. Kevesbbé szerencsés volt a Varsó elleni rohamnál, különösen sept. 5-kén, hol a tartaléktüzéség vezényletén kívül egyszersmind a varsói erősségek harmadik vonalát védte. Az ő balfogásának tulajdonítható különösen a wolai főszáncznak elhatározó vesztesége, mert, a főváros szemlehelyéről az oroszok mozgalmait figyelemmel kísérvén, támadásukat e ponton mindaddig szinleges támadásnak tartá, s tartaléktüzéségével mindaddig előnyomulni makacsul vonakodott, míg végre késő volt. Hasztalan kísérté meg szokott bravourral hibáját helyreütni, midőn délután ágyuival a nevezett sáncz elé nyomult; azonban az többé visszavehető nem volt. Ennek daczára a seregnek olly nagy volt erélyébe, gondolkozásába s ismereteibe helyezett bizalma, hogy Varsó bevétele után Modlinban az új fővezérválasztásnál csak 2 szavazattal volt kisebbségben Rybinsky tábornok mellett. Itt is egész a vo-

porosz határ átlépteig mindig, de sikertelen, harcz mellett szavazott. Mí-
dön a Rybinsky-hadtest Poroszországba vonult, Bem különösen szeren-
csétlen honfiainak Franciaországba költöztetését tervezgeté, hogy ott,
mint Dambrowszky korában, belőlök legiókat alakítson. Ez azonban a
porosz politikának ellenére levén, ezért Bem különféle viszályokba esett
a porosz tábornokokkal, minélfogva neki úgy mint a lengyel katonáknak,
kik Oroszországba visszatérni mindenkép vonakodának, nem egy meg-
támadást kelle elszenvednie. A Constitutionnel-be iktatott levele Rum-
mel porosz tábornokhoz a fischauai vérjelentekről, hol több kétségbeesés-
ből ellenálló lengyel katonák a porosz katonaság által legyilkoltattak,
igen nagy hatással volt. — Ezután Párisba ment, hol a francia kor-
mánynál tervét folyvást valósítani törekedett. Bem mint minden megrög-
zött katona, az aristocratia felé hajolván, gyűlölé a néppártot, mellynek
a lengyelek minden szerencsétlenségét hibásan tulajdonítá s jellemének
hevessege többnemű viszályokba keverék őt a Lelevel által alakított co-
mitével Párisban, melly a lengyel ügy ellenségei által kizsákmányoltatott
a végre, hogy a közvélemény a lengyelek ügyétől elidegenedjék.

Mindig éber szelleme, melly őt soha foglalkozás, soha kitűzött cél
nélkül lenni nem engedé, miután a csaták ideje lejárt, a tudományok csende-
sebb terére vivé őt. Törekvése egy tudományos úgy mint művészi érdekek-
nek szolgáló hirlap alakítására volt irányozva, melly ugyanegy időben
egy életbe léptetendő polytechniai társulat organuma is leendett volna.
A terv azonban nem nyert valósulást. 1833-ban Bem Portugalliába
ment, tehetségeit Dom Pedro ügyének feláldozni, kivel egyszersmind
szerződést kötött, melly szerint egy lengyel legio Portugallia felszabadi-
tására lett volna felállítandó. Ezen szerződés teljesedésbe menete azon-
ban a lengyel emigratio belső viszálykodásán s pártnézetein hajótörést
szenvedett. Egyike honfiainak még pisztolyt is sütött a toborzó tábor-
nokra, s jelentékeny sebet ejtett rajta, melly több hetekre beteg ágyhoz
szegzé.

Tudományos munkálatokkal, különösen a mnemoni, ugynevezett
lengyel methodus terjesztésével és javításával, s Portugalliába, Spanyol-
országba, Belgiumba, Hollandiába és Franciaországba tett utazásokkal
tölté el a következő éveket.

Valóban, mint tanár vagy író könnyen megalapíthatta volna lételét;
de a gondolat hazája sorsára, melly őt mint minden honfiat soha nyu-
godni nem hagyja, az abból eredő vágy harcz és mozgalom után, s sze-
mélyes szenvedélye a csata babérjai iránt sehol sem engede neki nyug-
pontot találni. Bem csak akkor érzi magát jól, midőn ágyuk mennydör-
gése zúgja őt körül. Neki a levegő nem egészséges, ha csupán közönsé-
ges alkreszeiből áll; annak salétrom- és kénnel kell megterhelve lennie.

A márcziusi mozgalmak idejében Bem Franciaországból Lembergbe érkezett. A dolgok fejlődése a forradalom és csaták szellemeinek nagy és veritékes munkát ígért.

Oct. 14-én 1848-ban a bécsi nemzetőrség főparancsnokságánál jelenté magát. Valljon már akkor a magyarok hívására történt-e ez, még nincs bebizonyítva, bárha későbbi magyar útlevél által eszközölt szökeése azt tanusítani látszik.

Az ideiglenes főparancsnok még aznap nyomtatott falragaszban következő szavakkal mutatá őt be Bécs lakosságának :

„Bécs város s a körület nemzetőrségének főparancsnoka a nemzetörökkel és mozgó csapatokkal valamint az egész közönséggel azon örvedes hirt tudatja, miszerint a hirnevéről ismeretes Bem tábornok a strategiai ügyek vezetésében segélyül oldala mellett álland.“

Bécs lakossága váltig kérdezé : „Ki az a Bem?“ Csak honfiai ismerék őt, s azonfölül azon kevesek, kik a lengyel forradalom vezéreit különös emlékezetben tarták.

Oct. 20-kán minden utcaszögleten falragasz volt látható, félkörben Bem József nevét elötüntető, mellyen elmondatott a bécsieknek, hogy melly csatákban tünteté ki magát Bem, s hol kapta hazája szabadságaért azon számos sebeket, mellyek testét fedik.

Elismert tény, hogy csak Bem közbejöttével hozatott be Bécs védelmi rendszabályaiba tulajdonképi rend. Sem Messenhauser, annál kevesebb Fenneberg nem birt strategiai tapasztalás által öregbitett miveltiséggel. Bem az összes vonalok és árkok védelmi állapotba helyezését magára vállalá. A lövegeknek kijelölé helyöket, s a mozgó nemzetőrség táborát a Belvedere-ben ütteté fel, hol maga is lakott s a legmagasabb kúpot szemleponatul használá.

Tökéletesen illenek reá azon szavak, mellyeket Göthe Mephistója tanítványának mondott : „Mindenekelőtt rendet hozzatok nekem a dologba,“ s egy város védelme művészetében Messenhauser s Fenneberg egyaránt tanítványok valának.

Már oct. 18-kán, a lipcei csata év napján, hirdetheté Messenhauser egyik falragaszában : „Tegnap vevé a főparancsnok Bem tábornoknak első tudósítását. Minden vonalok és külkapuk a mozgó csapatok által elvannak foglalva. E nap folytán a tartaléksereg alakítása a táborban erélyesen fogantba vétetik.“ Oct. 19-kén korán reggel megvizsgálá Bem a külsánczokat, s délben Messenhauserrel együtt szemlét tarta a mozgó csapatok felett. Bem tevékenysége kifáradhatlan volt ; a legmegfeszítettebb éji munka után alig engede magának háromórai nyugidót, s a mozgó nemzetörökben a bátorság szellemét azáltal ébreszté, hogy maga is harczba elegyedett.

Ha, mi figyelmét úgy sem kerülheté ki, a küzderők csekély számára emlékezteté, ezzel felelt : Csak akarjunk erősek lenni, s mi erősek is vagyunk!“ Az utolsó napokban nyílt sebeit, mellyeket évek óta ren-

desen naponként kétszer kelle beköttetnie, egészen elhanyagolá, mert minden kötözés egyegy óráját vette volna igénybe.

Bem csak kétszer szólt a bécsi néphez, egyszer, midőn Messenhau-serrel együtt egy teljhatalmat irt alá s oct. 16-kán a falakra ragasztatott, mellyben Wittenberg kapitánynak mint a Karolina városnegyedi nemzetőrség parancsnokának a német házbani toborzás folytatása meg-hagyatik.

Másodszor oct. 20-dikán a bécsi nemzetőrséghez intézett követ-kező falragaszban: „Az utolsó ministerium reactionarius tervei a monarchia fővárosában szabadságharcot idéztek elő. Mint a lemergi nemzetőrség tagjának, szilárd akaratom, a birodalom alkotmányát és a magas birodalmi gyűlés határozatait minden erővel támogatni. Nagy örömmel fogadám tehát el azon megbizást, miszerint a nemzetőrséget, ha csakugyan szükséges, a csatába vezessem. Első lépésem vala e diszteljes missióban akként intézkedni, hogy a családtyák idejük és életök lehetőleg megkímélve legyen. A nemzetőrségnek állandó és mozgóra felosztása kitűzött célomnak legjobban látszik megfelelni. A családtyák az állandó nemzetőrséghez tartozván, csak a város nyugal-mának fentartásáról gondoskodandnak, az ifjabb és nőtelen nemzetőrök mint mozgók a külső szolgálatot viendik a magas birodalmi gyűlés el-len fellázadt seregek leküzdésére. Mint katona szívesen állok ez utol-sók élére. Felszólítom tehát mind azokat, kik a mozgó nemzetőrségben szolgálni akarnak, hogy magokat főhadiszállásomon a felső Belvedere-ben szolgálatuk mielőbbi elkezdése végett haladéktalanul jelentsék.”

A falragasz végén álló jelentés igen keményen s joggal rova-tott meg.

„Hogy tisztté lehessen valaki, csapatot kell gyűjtenie; még pedig: hadnagynak 50, kapitánynak 100, őrnagynak 250, alezredesnek 450 embert kell összeszednie.”

Ennek folytán csak azok lehettek tiszttekké, kik mindent moz-gásba hozának, hogy maguk köré minél több egyéneket gyűjtsenek.

A mozgó nemzetőrség tűzérsege 10 közönséges és 1 vetágyuü-tegből állt.

A Bem által kinevezett ezredes Zelowicki, sokak bizonyosága sze-rint, sem elégséges ismeretekkel sem annyi belátással nem birt, meny-nyit állása igényelt. — Az éles látásu s figyelmes tábornok előtt e kö-rülmény nem lehete ismeretlen; de valószínűleg más tiszt nem volt rendelkezésére. Azon egyetlen, ki szelleme s dús tapasztalásánál fogva ez állásnak megfelelhetett volna, a birodalmi gyűlés teremében ült, Scobnicki, Bemnek a lengyel-francia és az 1831-ki lengyel hadsereg-ben fegyveres bajtársa.

Bem intézkedése szerint két, kíséretéhez tartozó lengyel által a lengyel legio is megalakittatott. Allt ez 60 dzsidásból, kiknek zászlócs-káikon a lengyel nemzeti szín diszlett. E csapat, mellynek az elkerül-hetlenség szükséges lovasságot kellett képeznie, miután legtöbbben közü-

lők csak lengyelül tudtak, s Bécs utczáit alig ismerék, nem a leghasználhatóbbnak mutatta magát. A legio jóformán csak arra szolgált, hogy a phantasticus csoportozatok és jelenetek ingerét még nevelje, melyekben Bécs utczái akkora is olly gazdagok valának. Az elhatározó pillanatban azonban e csapat a legvakmerőbb bátorságot fejté ki.

Miután a tábornok organisationalis terve életbe lépett, a csata- és harczszokta férfinak a csapa védelem kissé unalmassá lehetett. Kirohanásokat intézett, melyekben rendkívüli merészséget fejtett ki.

Különben Bem a küzderőkkel soha sem volt tisztában, mi leginkább Messenhausernek volt hibája, ki folyvást álszámokkal működött.

A mozgó nemzetőrsereg, ezen sokszor 10—15,000, sőt 20,000-re is becsült test, soha 3800 embernél erősebb nem volt, kikből gyakran még 400 egyén hiányzott is.

Messenhauser, kit Bem gyakran figyelmeztetett, hogy a küzderőket számszerint pontosan kell ismerni, válaszolá: „Tábornok! én ismerem a bécsieket. Az elhatározó pillanatban 200,000 fegyveres ember áll készen s mit akar ön többet?”

Különös becset helyezett Bem a lovasságban, miután mindig kiütésekre célzott. Ez okozá, hogy a nemzetőrség egy lovaskapitányát s annak segédjét a Belvederebe a haditanácsba hívá, melyben ő elnőkölt s a küzderőket számszerint összejegyzé. Kérdé a kapitányt: „Milly erős a nemzetőrségi lovasság?” — „400 nemzetőr van!” — „Ah bravo! s mindnyája tűzbe való!” — „Tűzbe? O nem!” — „Ah! ah! tehát csupán diszre!” — A kapitány viszonzá: „Nem csupán diszre, hanem szolgálatra is; mi azonban polgárok vagyunk, s házunkat, vagyonunkat megőrizzük. Csatapiacz nem a mi helyünk.”

Illy nyilatkozatok, valamit saját csaták- s ostromokban edzett szeleme csakhamar meggyőzőék, hogy Bécszet tartani lehetlen.

Azonban úgy látszott, Bécs esését a lehetőségig késleltetni akará, hogy a magyaroknak a felfegyverzésre s hadsereg alakítására időt nyerjen. Annál nevezetesebb marad azonban, hogy bármilly pártú, legegyszerűdettebb ellenségeinek is vallomása szerint, a legnagyobb halálmegvetéssel, hallatlan merészséggel tevé ki magát a legszembetünőbb veszélyeknek.

Oct. 23-kán a főszemlepontról jelenték, miszerint a szent Márk-vonal hosszában csatárlánczi ütközés vétetett észre. Azon élénk felkiáltással: „Most talán lehetséges Bécsért valamit tenni, a magyarok jönnek,” — tüstént kirohanást rendezett s arra tüstént tervet készített. E kitörés, miután a magyarok jöttének híre nem valósult, elmaradt.

Az oct. 23-áról 24-re forduló éjszakán 11 órakor Bem a Schwarzenberg-kerti táborból egy 200 emberből álló századot hívott fel, hogy azzal és saját tábora legnagyobb részével és 8 ágyuval a nussdorfi vonalnál támadást kísértsen.

A térparancsnokság vonakodott a kívánt századot kiállítani, miután a nemzetőrségi főparancsnokságnak nem volt ez iránti parancsa, s a

főhadiszállás védelmére rendelt tábornoki örök sem tétethettek mozgókká. Azonfölül ekkorig csak a védelem elve volt megállapítva. Bem tüstént segédjei egyikét a főparancsnoksághoz küldé az ez iránti parancs kiszérése végett. A főparancsnokság nem volt jelen; ennélfogva a tábornoki örök önkéntes részvételre szólítottak fel, mire 50 közülök éjféltkor a mozgó nemzetörökhöz csatlakozott.

1½ órákor kellendett a kirohanásnak megtörténni, mellynek célja különösen a cs. kir. katonaság által Nussdorfnál tütött híd lerombolása volt.

Többoldalú aggodalmas előterjesztésekre, mellyek a főparancsnokhoz intéztettek, ez parancsot adott, miszerint a tüzelés csak a cs. kir. sereg támadásának visszaverésére tartassék fen, kirohanás pedig semmi esetre se történjék.

A nemzetörség ezalatt két részre szakadt, mellyek egyike a kirohanás mellett, másika ellene volt, miglen Bem a tisztekhez kiáltott: „Uraim! mi ki fogunk vonulni!”

Egy mozgó nemzetör jelenti, miszerint két tisztt a nemzetöröket a kitörésről le igyekszik beszélni, s a Bem mellett létező két tiszttben, kik Messenhauser parancsát hozák, tüstént megismeré embereit. Bem ezeket s egy tüzmestert, ki a sáncznál a tüzelés ellen izgatott, azonnal befogatta s haditörvényszék elé állíttatta.

Mindezen akadályok daczára Bem, kinek szívjóssága ép olly nagy mint vakmerősége és hidegvérősége, nem tartóztatá magát vissza, s a torlaszok eltakarítását elrendezé, hogy az ágyukat a vonalok elé hordathassa.

Az ágyuk folyvásti dörgései végre az állandó község tanácsnak, melly a szándékba vett kiütésről értesítve volt, alkalmul szolgált, néhány tagot a tábornokhoz küldeni, e vállalatról őt lebeszélendők. Bem laconice felelé: „Itt én vezénylek s én tenni fogom azt, mi szükséges leend.”

Azalatt reggel lön, egyszersmind pedig megérkezett Messenhauser írott parancsa, hogy a kiütés elmaradjon. Bem kedélyállapota s küzd-vágyából azonban következtethetni, hogy inkább a kelő napnak, melly a kitörést többé nem fedezte volna, mint e parancsnak engedett.

Oct. 24-kén Bem állítólag a katonai szállitóházban a lengyel ezred katonákat átlépésre birni igyekezett.

E tényekért mi ép olly kevesse kezeshedhetünk, mint azon állításért, hogy két nemzetört a homokpusztán agyonlövetett, kiknek egyike fertőztetési, másika egy tisztt ellen elkövetett merénylett bünének részese lön.

Csak olly személyek, kik a tábornok körül szüntelen időztek, bizonyíthatná be e tényeket. Katonai vasszigoránál s férfias hidegségénél fogva, melly különben a bécsiek közt neki nem sok barátot szerzett, illy rövid eljárás nem épen valószínűtlen: föltéve tudniillik, hogy a bün-tények valóban bebizonyultak

Mig a nussdorfi vonalnál szándékolt kitörés elmaradt, addig oct. 25-kén Bem ösztönzésére és vezetése alatt egy kiütés csakugyan létesült, mely sok emberéletbe került. A tábornok nemcsak magát, hanem a mozgó nemzetőrsereget is vakmerőségével a legnagyobb veszélybe dönté. Közel 2000 mozgó nemzetőrt s 30 lengyel legiobeli lovaszt szedett össze s kérdezé: „El vagytok szánva életeteket feláldozni s a legrettenetesebb tűzben elhalni?” — Midőn sokakat észrevőn, kik félelmesek- s kétségeseknek tetszének, visszaküldé ezeket gyűlhelyére s körülbelül 1500 emberrel s 5 löveggel vonult ki.

Bem személyisége s föllépése a táborban, sokszor bebizonyított bátorsága daczára, nem birt teljes bizalmat nyerni. Olly táborokkal vevé magát körül, mely többnyire lengyelekből állt, s már ez is nagy megütközést szült; sőt még azon gyanú is emelkedett, hogy egy kémét vagy közbenjárót küldött Windischgrätz herczeghez. Sem jelleme, sem lefolyt élete, sem későbbi viselete, sem azon czélok, melyek Bemet Bécsbe vivéek, nem igazolják azon vádat, mintha cláruhatha volna a pártot, melyhez egyszer szegődött. Igen valószínű azonban, hogy a követnek, kit elküldött, Kossuthhoz adott megbízást.

Ha csak minden jelek nem csálnak, úgy Bem, miként már említők, a magyarok által küldetett Bécsbe, hol tán az ostromot addig kellendett kitartani, mig a magyarok seregyűjtésre időt nyerendnek. Bem a bécsiek gyanús, a táborhidnál elfogott követje miatt haditörvénysszék elébe állítani szándékozáának, mi már a lengyel legio lehető fellázadása tekintetéből elmaradt.

Fenneberg, ki a tábornok árulását Bem saját levele által bebizonyítani ígéré, egyszersmind két tisztet kívánt melléje adadni, azon parancscsal, hogy őt, ha valamelly tett által gyanussá válnék, tüstént lelőjék. Azonban mit kelljen mindezen beszédekről tartani, most már világos.

Oct. 26-án kifejtett tevékenységről saját tudósítása a nemzetőrségi főparancsnoksághoz a legjobb tanuságot teszi. Oct. 26-án 9 óra felé a cs. kir. katonaság egy időben az Augarten, Prater, Ferencz- és Sophiahidak felől támadott, később Erdberg és Nussdorf felől. Tüzelése szerfelett heves volt.

A Duna hidja s a máriafürdő épülete lángban állának s veres füstfelhőket hajtának az égre. Ágyu- s puskalövések dörgének, s folyton folyva szünet nélkül reszkettették a levegőt. A Praterben sötétség lön.

Bem be akará venni az ottani kéjlakot, hol, miként jelentés történt, három század a Nassau ezredből volt felállítva. E csapatnak elfogása által remélé ő a bécsiek lehangolt szellemét ismét fölserkenteni.

Midőn az elősereg, Bem segédtisztjétől vezényeltetve, néhány száz lépésnyire közeledett, a megrohanásról már eleve értesített csapat pelotontüzzel fogadá, mi nagy zavart idézett elő a csata-szokatlan mozgó nemzetőrök közt, annyira, hogy nagyobbbrészt fegyvereiket elveték s vad futásnak eredtek a Prateren végig. Lengyel dzsidások, nemzet- és

mozgóörök, legionisták, mindenki szaladásban keresé menekülését. Csak maga a tábornok, kinek lova alatta ellövetett, segédjével s két táborkari tiszttel s a stiriai szabadcsapattal állt meg a csatapiaczon. Minden oldalról halottak fedék a tért; az elhányt fegyvereket a cs. tüzérek szedék fel, s az ágyukra rakván a Prateren át visszavivék. A tábornok a legdühösebb haraggal vágott egy kapitány után, kinek századja szétfutott. Különös, hogy e rohanásra iramlott csapat kapitánya „Furcht“nak (Félelemnek) neveztetett. Bem itt a nemzetörök bátorsága felett átalában kétségbeesett, s haladék nélkül Messenhauserhez ment, hogy vele a népvédsereg, különösen mozgó nemzetörsereg átalakítása iránt értekezék.

Természetes volt ugyan, hogy ezen viszonyok közt, miként azok alakultak, Bem kívánata a bécsiek által élénken viszonztatott. A támadás eredménye lön, hogy a cs. csapatok az Augartent, éjszaki pályaudvart és a gözmalmot elfoglalák.

Bécs könnyen lángok martaléka lehetett volna, ha a szél csak féligmeddig nem kedvező. A sophiahíd nagy része leromboltatott. A tűz az egész éjen át reggelig tartott. Éjjél felé Bem a tűz színhelyére vágatott, s maga rendezé az oltást s nemzetöröket rendelt mellé.

Midőn figyelmezteték, hogy a gözmalom katonasággal van megakva, s hogy a hidon áthatni lehetetlen, azt felelé: „Ők nem fognak reánk löni.“ S nem is várva, a míg a nemzetörök felfegyverkezének, segédjével nyugodtan és hidegen balagott át a hidon. Az elfáradt nemzetöröknek, kik őt a tűz színhelyére követék, kenyeret és bort osztatott. Ő maga nem távozott, míg a tűz eloltva nem volt.

October 27-ke csendesesen s october 28-kára tett előkészületekben folyt le, melly az ostromlók által tulajdonképi csatanapnak kitűzetett. A csillagtorlasz a Vadászsor végén, mellyet előbb említők, october 28-dikán a császári katonaság által elfoglaltatott.

Tagadhatlanul Bem nagy hibája volt, hogy a csillagtorlaszt állva hagyá, s akként le nem romboltatá, hogy a cs. katonaságnak az előnyomulásban tetemes kárul szolgált volna.

Háromszor figyelmezteté őt segédje, hogy ez az ellenségnek tüzésége számára a legbiztosabb védpontul szolgálанд; semmire sem hallgatott, sőt még botját is emelé segédje ellen, midőn a következeseket elébe rajzoló.

28-kán délelőtt 11½ órakor a cs. katonaság rettenetes tüzelést kezdett. Az ablakok a torlasz előtt és hátul a democraticus szabadcsapat védemberei s egyéb századok által voltak elfoglalva. Ezeknek valamint az egész tüzéségnek a torlasz mögött legszigorúbb parancsuk volt, a tüzelést mindaddig nem viszonzni, míg a katonaság rohamban a torlasz elé nem nyomuland.

Már két óráig dörögtek az ellenséges ágyuk, szünetlen szakadtak le a granát- és kartácsgolyók, már lángban égtek a Vadászsor mindkét

szöglet háza, midőn a cs. katonaság erős rohamcsapatokban nyomult elő a torlasz felé.

A védelmet vezénylő segédtsízt egy jelére egy üteg egyszerre el-süttetett, s rettenetes kartácseső, valamint szakadatlan tüzelés az ablakokból kényszeríték a katonaságot nagy veszteséggel visszavonulni.

Többször megkísérték a rohamot, de az mindig visszaveretett.

Most a cs. katonaság ágyuit annyira kezdé a torlasz ellen intézni, hogy három ágyut a csillagutczába kelle bevontatni, nehogy leszerel-tesse nek.

Bem hős lelke, ki épen akkor a neubrücki torlasztól visszafordult, ismét föleleveníté a viaskodók hanyatló bátorságát a csillagtorlasznál. Szakadatlan lövetett a többi ágyukból, midőn már a vadászok jól irányzott lövései által a mozgó nemzetőri tüzerek legtöbbjei elestek.

Végre általánosan kiálták, hogy a templom mögött gyűlő legény-séget kell a torlasz védelmére előhívni. Bem segédtsíztje elővezeté e csapatot, s most gyilkos puskatüzelés kezdődött, melly a cs. katonaság-nak sok veszteséget szerzett.

Ismételt roham után, miután az ugyanegykor megtámadott Land-strasse már két órával előbb magát megadá, végre a Czernin-utczában megjelent a cs. katonaság a torlaszvédők háta mögött.

Most maga Bem hátrálást parancsolt. Kocsiját, melly a Csillag-utczában állt, sorsára hagyá. Lóra ült s a meglehetősen rendben hátráló nemzetöröket bevezeté. A Ferdinand-hidnál Messenhauser fogadá.

Bemet e napon két golyó találá: az egyik bal mellén kilyukasztá hamuszínű köpenyét s a bélésben fenakadt; a másik bal karján erős zúzást okozott.

Hét óra felé volt estve. Bem segédtsíztje Zelowicki, a kötöző helyre a verestoronyi casamatákhoz sietett, hogy orvost vigyen a Lon-don városához czimzett vendégfogadóba a régi Mészáros-piaczra, hová Bem nyargalt.

Az orvos dr. Reis tüstént a kijelölt vendéglőbe sietett. Bem az ud-varon lovon ült s igen kimerültnek tetszett. Az orvos francziául szólítá meg s szolgálatát felajánlá. Azonban Bem megköszöné, mondván, mi-szerint itt semmihez sem foghat, mert lova igen fáradt, s hely a ven-déglőben nem kapható; majd később hivatandja őt.

A tábornok ezzel megfordítá lovát s az udvari haditanács épülete felé lovagolt. Az állandó hadügyministerium mint mondják megtagadá itt Bemnek a fölvételt, míg az országgyűlés parancsa előtte a kapukat meg nem nyitná.

A csudálatos eset úgy akará, hogy épen a meggyilkolt hadügymi-nister Latour szobáit kapta lakhelyül, s hogy annak ágyában vizsgál-tatá meg három nap óta kötözetlen hagyott sebeit, s hagyá ujonnan kapott, nem jelentéktelen sebeit bekötözni.

Több éjeleken át nem aludván, ezek úgy, mint nappalai, szünet-nélküli megerőtetésben folytak le. Halálig fáradva, Messenhauserrel

vitt rövid beszélgetés után, enyhítő álomba merült. Nemsokára azonban felriasztatott. Az előszobában orvosai és segédjei közül hárman valának. Ekkor érkezék éjfél felé 10—12 nemzetőr, s a tábornokkal kívánának beszélni. Az orvos figyelmezteté öket, hogy a betegnek nyugalomra van szüksége. A nemzetőrök nem tágitottak s követelék, hogy a tábornokkal beszélhessenek. Az orvos bemegy a tábornokhoz, felkölti őt s közli vele a nemzetőrök akaratát. Bem röviden válaszolja: „Ereszd be őket.“ A nemzetőrök belépnek, lábhoz szegzik fegyvereiket s tisztelgnek; Bem ágyában kissé fölemelkedve megszólítja őket: „Mit akarnak önök uraim?“ — „Tábornok ur! mit szándékozik ön tenni?“ — „Előbb tudnom kell, mi tekintettel teszik önök nekem e kérdést. Akarnak önök megverekedni vagy capitulálni? Ha ez utóbbit akarják, úgy nekem nincs semmi tevéőm, mert capitulálni nem az én dolgom. Ha megverekedni akarnak, úgy szolgálatukra állok. Jöjenek önök, s én vezetni fogom önöket.“ — „Lehetséges tábornok ur, hogy még tartathatjuk magunkat?“ — „A tábornoknak mindig van reménye s nekem is van, míg csak egy emberem áll.“ — „Mondják, hogy mi elárultatunk.“ — „Uraim ez előttem ismeretlen. Az én árulásom tanuságai sebeim“ — „De nincsen lőszerünk.“ — „Lőszer engem nem illet. Itt vannak a fő- s tüzérségi parancsnokok, ezeknek kell lőszerrel gondoskodniok. Az én dolgom csak a katonákat vezetni.“

E beszéd után a nemzetőrök egyik a másikra nézének; nem viszonzhatóan többé semmit, tisztelgének s elhagyák a tábornokot, nem jele nélkül a részvétnek s becsülésnek.

Miután e férfiak a szobát elhagyák, Bem is odahagyá sebláza s a jelenlevők tanácsa ellenére az ágyat, s nemsokára a palais-t.

Neki is tudnia kellett, hogy lőszerben fogyatkozás van. De még inkább a községtanácsnak abbeli viselete, miszerint Windischgrätz herczeggel hetzendorfi főhadiszállására alkudozni ment s a megadást aláírni kész volt vagy már alá is irta, ez határozta őt a parancsnokság letételére, s kedvező pillanatot várni vagy új föllépésre vagy menekülésre.

Bem rögtön eltűnt, s még most sem tudatik, hogy az éj hátralevő részét s a következő napot hol tölté. Néhányan állítják, hogy egy magánházban rejté el magát; mások, miszerint az Aulán látták őt. Talán mind a kettő igaz, csak hogy nem egy időben.

Annyi bizonyos, hogy a küzdelemben többé részt nem vőn; s a Sz. István tornyáról adott jel által, miszerint a magyarok jönnek, nem csalatá meg magát; ép oly bizonyos, hogy Bécsnek a cs. seregek általi elfoglaltatása első óráiban szerencsésen a vonalokon átmenekült.

A legkülönösebb hírek keringtek e rejtélyes szökevényről. Beszélük, hogy Bem éjjel egy kis csónakon a Dunán le Pozsony felé evezett, s nagyobb biztosság végett egy ideig úszott, s a csónakot maga után húzá; mások azt hiszik, hogy austriai tisztí egyenruhát használt. Azonban hihetőleg való az, hogy magyar utlevéllel el levén látva, oct. 31-kén egy fiakerben az előőrsökön átment.

Még az nap ért át Bem a magyar határokon, s nemsokára Kossuthnál volt, ki Pozsonyban tartózkodott. A magyar forradalmi hős, úgy látszik, e lengyel forradalmárt előbb nem ismeré, mert ez, úgy mondják, személye ugyanazonságán kételkedett.

Azonban hihetőleg hamar tisztába jöttek egymással, mert Bem csakhamar műkört nyert s Kossuththal egy gőzösön Pestre ment.

A magyarok Móra tábornok s más cs. k. tisztek által cserben hagyatván, kényszerítve láták magukat, tapasztalt hadvezérekbeni hiányukat mielőbb pótolni.

Bem legelőbb a pozsonyi és győri sánczokat tekinté meg s tarthatlanságukat nyilvánítá; mire később az annyira meglepő visszavonulás következett.

Egyszersmind állítják, hogy Kossuth Bemet a komáromi vár parancsnokságával kínálá meg; ez utolsó azonban válaszolá: „ha a vár bevehetlen, úgy az austriaiak sem veendik be; ha bevehető, úgy később beveendem.”

Viszontagságteljes élet után, meglehetősen előhaladt korban, száműzve, megerőtetés és sebek által megroncsolt testtel ragadá meg Bem a magyar forradalom ügyét s ifju erélylyel teremte magának uj katonai pályát. Mindenki más, szerencsétlenségei által kifárasztva s elkedvetlenítve, csendes menhelyet keresett volna, hogy a sors csapásait kinyugodja; nem akként ezen még ellenségei által is rendkívülinek jellemzett férfit.

Bem szenvedélylyel szereti hazáját, s mint sorsrészesének legtöbbjei, nemzetének megváltását s helyreállítását várja. Hideg, phantasia nélküli, az ész által kormányzott kedélye a patriotismus emésztő tüzét rejti, melly őt nyugodni nem hagyja, minden világmozgalomba besodorja, mellynek csak némileg is a lengyel eszmére vonatkozása lehet és a lengyel sas győzelmes emelkedésére legcsekélyebb kilátást nyit. Ez a mélyebb erkölcsi motívum, melly Bemet, úgy mint Dembinszkit s más lengyel vezéreket Magyarországra vitte.

Bemet nem ritkán mint a középkori condottiere-ek egyik újabb példányát jellemzik; azonban ő sokkal több mint zsoldos, ő él, hat és hal egy eszméért, bárha meg kell engednünk, miszerint harczias vérmérséklete, határozott hivatása a csatapiaczon, ép olly nagy befolyással van vállalkozásaira, mint hazafias célzatai.

Valószínűleg Bem azon szándékkal, s a lengyel emigratio részéről azon megbizással jött Magyarországra, hogy a magyarországi szlávokat a magyarok részére megnyerje s fegyvereiket Austria ellen fordíttassa.

Miként Bécsben, úgy a magyaroknál is, minden ajánlatok daczára, elejénte bizalmatlansággal kelle küzdenie, s itt különösen a bécsi fölkeles rossz kimenetére nézve.

Saját egymás közt egyenetlenkedős egymás ellen torzsalkodó harczfiai Pesten még az is állíták, miszerint ő áruló, s Zoladjeszki fiatal lengyel még egy pisztolyt is sütött ki reá s megsebesíté.

Bem nem állt a magyar sereg élére, hanem Debreczenbe küldetett azon meghagyással, hogy a rendetlen honvéd- csapatokat összealakítsa, begyakorolja, s aztán Erdélyben a szlávásra vonatkozó missióját betöltse.

Ő Pestet elhagyá egy rossz paraszt kocsiban, polgári öltözetben, kis bőröndövel ellátva; senki sem gyanítá e jelentéktelen külsejű emberről, hogy vészteljes harcz mérlegébe nagy súlyt vetni megy.

Debreczenbe érve, első dolga volt a nemzetőrség pár kirendelt százada felett szemlét tartani, kikkel indulandó volt Erdélyt visszafoglalni. Megvizsgálá tarsolyaikat, s azokban a töltnyek mellett szalonnát és kenyeret találván, megveregeté vállalaikat.

„Ti, ugymond tört németiséggel, kitartó fiaknak látszotok lenni.”

Erdély már el volt vesztve. A bennei sereg teljesen demoralizálódva, s egészen a határszélig visszaverve.

Mielőtt Bem oda érkezett volna, Vetter már megjárta a helyet, a sereget, mellyek más helyt valának s positiójukat rosznak nyilvánítá. Bem oda érkezvén, állomásukat igen jónak nyilvánítá és senki ugymond tovább vonulni nem fog. Gondolhatni, hogy ez emberek, kik különben is tartottak a szalongo hírek után Bemtől, mennyivel bizalmatlanabbakká lettek, s csak szigorú eljárásának köszönheti, hogy Dillon sorsára nem jutott.

Feketetónál, honnan operatióját megkezde, alig volt 8000 embere s néhány ágyuja. De a katonák is demoralizáltak, hadban járatlanok, tudatlanok voltak. Bem azonban egy pár lövetéssel példát mutatván, csakhamar tudá őket illő rendre utalni.

Mindjárt (dec. 19-én) volt egy csatája, mellyben az osztrákokat megvervén, embereire a bizalom helyreállítása által nagy morális hatást gyakorolt. Onnan Szamosujvár, s innen Dézs ellen ment, mellyet csakhamar elfoglalt.

Ezután Apahida felé folytatá útját, hol Wardener tábornokot meglepte, hogy annak Kolosvárról nyalábjait sem volt ideje elvitetni. Egyfelől rohantak ki az osztrákok, másfelől vonult be Bem, hogy a tiszt szállításokon égő szivarokat találtak.

Karácson-innep s Bem fogadtatása páratlan volt. Az egész város elébe ment, s útjába koszorukat, virágokat dobáltak. Boldog volt, ki az ősz bajnokot csak egy perczre is láthatá.

Nevezetes előnye volt e nyerevénynek, hogy Riczkónak csucsai táborával helyreállítá a közlekedést.

Erdély hegyvölgyes ország. Minden talpalatnyi föld egy positio, egy bástya ottan, mellyet ügyesség s vitézség ostromolhat meg.

Innen Bem Erdély felső részeibe Urbán ellen ment s néhány csata után Kinpolungig nyomá őt, honnan ez erőgyűjtés végett Bukovinába nyomult. Csakugyan Dornáig visszanyomta Bemet. Azonban ezen expeditionnak nevezetes haszna volt, hogy a székelyek seregestül kezdetek táborába menni.

Puchner ez időben tetemes sereggel Medgyesen állt, erejét mindenfelől nevelve.

Bem utjait tudni is alig lehet, s midőn mindenki azt hivé, hogy Bukovinában barangol, az aranyosi székekkel szaporitva sergeit, Medgyes előtt terem (jan. 17-én) s ügyes stratégia és szuronycsata által Puchnert a városból kiűzvén, Szebenbe kényteté vonulni.

Ezenben a székek Brassót elfoglalák.

Bem pedig jan. 21-én Nagy- és Kis Csűr- s Vizakna előtti hegyeken, mint egy ujkori Rübezahl megjelen, s másnap megtámadá Szebent.

Azon időben ez hallatlan merény vala, melyre az időben még gondolni sem mert senki. A város iszonyuan megerősítve s redoute-okkal ellátva volt. Ezenkívül a magyar sergek boszujától félt polgárság kétségbeesetten védelmezé a várost.

Bem keményen megveretett, 5 ágyut vesztett. Mikes K., ki első nyomult be a városba, elesett.

Puchner ezenben egyesült Gedeonnal s ekkép támadá meg a Szelindeknél positiót foglalt Bemét, de visszaveretett.

Soha Szeben annyira fenyegetve nem volt, mint épen akkor.

De Bem nem csak a csatapiacson tünt ki. Mit a magyar kormány és magyar hadsereg ez országban együtt, azt itt Bem egymaga végezte el.

Sergeket organizált s fegyverezett untalan, a népnek amnestiát adott; rablásnak híre sem volt, (volt példa rá, hogy egy pár garasnyi értékű privát vagyon elorzásaért lövetett föbe katonát) kémeket tartott, kik mindenről értesíték, katonáit gyakoroltatta, a hadügyministerium által kinevezett thiró tiszteket seregestül eresztette el, s ujakat nevezett ki a csatamezőn, (ezek közt egy cigány dobost) s a vele ellenkező kormánybiztosokat egymásután kergeté el.

Már ez időben táboraiiban 30,000 fegyveres ember állt.

A fenyegetett szászok és oláh comité közbenjárására az erdélyi hadiparancsnokság oroszokat hívott be segítségül, kik közül Engelhardt és Skariatín vezénylete alatt 6000 ember Brassót visszafoglalá, 4000 pedig Szebenbe ment.

Bem Szelindekről Vizaknára ment, onnan intézendő Szeben ellen támadásait. Puchner ezt megelőzendő, febr. 4-én reggel váratlanul igen túlnyomó erővel meglepte őt. Bem azonban egy perczben rendben volt. De bármilly kétségbeesetten is védte magát, keményen megveretett.

16 ágyut, majd minden löporát, saját kocsiját irományaival, pecsétjével (lengyel sas és magyar czimer) elveszté s elvonulni kényteték.

Mindenki azt hivé, hogy Bem menthetlenül el van veszve. Pedig neki csodasajátságai közé tartozék, hogy épen megveretés után szokott győzni.

Szüntelenül üzetve Szászsebesre ment, s ott elsánczoló magát. De a károlyfehérvári őrség kiűtvén, itt sem maradhatott nyugton a köfallal körített egyház falai közt.

Innen Szászvárosra ment s éjjel eltorlaszozá. Alig egy pár ezer emberrel. Négyfelől körülvéve. Puchner parlamentairet küldte hozzá, hogy tegye le fegyvereit.

„Nézze csak meg, mikép vagyok körülvéve,“ mond az öreg s (febr. 7-én) szuronycsata után elvonult.

Alig egy pár ágyuja s egy pár ezer embere volt, midőn Dévára ért, onnan Piskire menve, rendezni kezdé sergeit. Itt organizálta azokat, ujakat vett melléjek — s mindezt egy pár óra alatt.

Szeben ujongott, Kolosvárt gyász borítá el. Hogy Bem többé csatázhasson, annak gondolatát is chimäärának hitték.

Febr. 9-én reggel 8. órakor Puchner és Bem sergei egymással szembe álltak. Az ősz bajnok legnevezetesebb s legvéresebb csatáinak egyike volt. Délután 4 óráig tartá.

Égyszer Puchner a piskii hidat csaknem elfoglalá, midőn Bem ezt észrevéve új erőt küld oda: „die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren“ szavakkal s rendelettel, hogy azt csak az utolsó ember hagyja el.

Az azelőtti napokban untalan vert, az ágyuit elvesztett, a sergeitől megfosztott Bem, Puchner sergeit teljesen szétveré, annyira, hogy az hanyathomlok szaladt visszafelé, s Szász-Pián- és Alvinczig meg sem állottak.

Febr. 11-én Károlyfehérvár mellett veretvén meg, s másfelől az Engelhardt orosz tábornok által (febr. 4-én) az Olt folyón átnyomult székelyek közeledvén, Puchner Szebenbe visszavonult. Bem azonban nem üldözé, hanem Medgyesre ment, előőrseit Asszonyfalvára küldvén.

Ezenben 7000 székely népfölkelés elfoglalá Segesvárt, de Urbán és Malchovszki az éjszakai vidékeken Riczkót megverék.

Néhány szót a székely katonaságról.

Ők rendes határőrök voltak, felfegyverezve Mária Terézia által. Volt két gyalog és egy lovas ezred.

Istennek legjobb katonái közé tartoznak. Mit személyes vitézség, golyótól nemfélés, tűzbe vakon rohanás véghez vihet, ők megtevék azt.

A székely ember hideg, szótalan, de eleme a harcz. Csatában egészen más embernek látszik. Akkor szemei szikráznak s páratlan vitézsége megszaladást nem ismer.

Tagadhatlanul Bem nyerevényeinek nagy emeltyűje volt a székelyekbeli egyesülése, kiket ő fiainak nevezett, s kik őt rendesen apónak szólíták.

Egyesülve ezekkel febr. hó többi napjaiban s márczius elején apró csatákat küzdött; néha győzött, néha meg hagyta magát veretni, mint Kapusnál.

De a császári hadvezérek valóban sohasem tudták, hogy Bem hol áll s mennyi ereje van, annyira meg tudá őket csalni gyors és váratlan meneteivel.

Kis-Kapusnál márczius 2-án annyira megvereték Bem, hogy Puchner további küzdhetését lehetetlennek véelve, azon gondolkodott, hogy mikép fogja el.

Bem azonban márczius 4-én Medgyesen volt s onnan Segesvárra ment. Elhíresztelé, hogy az út járhatlan s ott sánczolni kezdé magát

Maga személyesen egész éjeket töltött a sánczolásoknál, mint ki csak önvédelmére van szorítva. De útjai titkosak valának. Bem által megfizetett kémek értesítven Puchnert e felől, egész erejével ellene ment, Szebenben csak csekély várórséget hagyva.

Bem untalan dolgoztatott, miért? senki sem tudá. Többi közt egy tiszt táborkarából azt kérdé: miért teszi azt?

— Tud ön hallgatni? kérdé a vén lengyel.

— Igen, mond a tiszt.

— Én is, felelé az.

Bem jól tudá, mikorra érkezik meg Puchner. Örtüzeket rakat téhát, s az ott hagyott pár ezer emberrel végetlen zajt üttet.

Ezalatt (márcz. 11-én) Szeben alatt álla, s az elsánczolt 7 redeoute-al ellátott várost szuronycsata után bevette. Sok lándzsás székelye volt, kik lándzsáikra támaszkodva ugrának a sánczokba.

— Ne féli székeli! biztatá őket.

— Nem félünk apó, mondák ezek, de csak mennyik innen tova! mi, ha elesünk is, van helyettünk más — de ön helyett nincs senki!

Bevevén a várost, az oroszokat Verestoronvig üldözé s (márcz. 16.) innen is kimenni kényteté.

Iszonyu remegés fogta el Szebent ez nap, de látván, hogy Bem, daczára, mikép szuronycsatával vette be, épen nem raboltat, csakhamar megéngesztelődék.

Bem amnestiát adott, a fegyvereket beparancsolta; a Siebenbürger Bote (német lap) tovább folytatását megengedé, de a várost megfizetteté.

Katonáinak, mint a harczelőtt ígérte, egy havi díjt, a tiszteknek pedig ezer pengőt adatott. Ő rendesen iszonyuan prédált, de prédálásának volt is látatja.

Kossuthnak azonban Bem intézkedései nem nyervén meg tetszését, következőleg értesité a honvédelmi bizottmányt, hogy minő intézkedéseket tett a szászok s interveniáló oroszok iránt:

„Szükségesnek tartom a t. bizottmánynak jelenteni, miként én Bem tábornok úrnak Szeben bevétele jelentő levelére némelly halasztást nem szenvedő intézkedéseket láttam szükségesnek. Ő ugyanis, mint leveléből látom, megint igen nagylelkű akar lenni, s a multa amnestiákat emleget. Én azonban egyrészt, a mennyire lehet, a szebeni győzelmet biztosítani kívánván, másrészt pedig a csalódások feletti késő bánkódásnak nem akaráván a nemzetet kitenni, a szászok irányában az illy túlzott nagylel-

küiséget nem helyeslem, s pedig annyival inkább nem helyeselhetem, mert ők az orosz segítségnek behívásával a párttűtésen túl a legnagyobb honárulást követték el, melyet egy státusnak polgára hazája ellen elkövethet. Szebennek és Brassónak biztosítása volt az ürtűgy, mely alatt az orosz segítséget behívták, már most Szeben elfoglalását arra kell használni nézetem szerint, hogy ismét ezen városok fenmaradási érdeke legyen az oroszok kitakarítottatásának eszköze.

Én tehát Bem tábornoknak a mult éjjel következő rendeleteket küldöttem:

1-szor. Hogy a szászoknak semminemű ígéreteket ne tegyen, s a kormány politikáját ne anticipálja, hanem csak annyit nyilatkoztasson ki, hogy sorsuk jövőendőbeni magukviseletétől függend.

2-szor. A segédseregeket honárulólag a hazába ők híván be, eszközöljék: hogy azok az országból rögtön kitakarodjanak, különben a szász nép, mellynek ezen árulásához hasonló lépést a historia nem mutat, vagy ki fog az országból üzetni, vagy pedig a törvény oltalmától és minden szabadságaitól megfosztatni, s javaik az árulásuk és párttűtéstik által okozott károknak s pusztításoknak és hadköltéseknek kárpótlásaul elko-boztatni.

3-szor. Megrendeltem, hogy az oroszok behívásának főeszközeit azonnal elfogassa, s Csányi kormánybiztos ur rendelkezése alá olly nyilvánítással küldje át, hogy az oroszok kitakarodásának kezesei gyanánt fog-ságban maradván, ha a népjogellenesen betolakodott orosz seregek rögtön ki nem vonulnak, vagy épen előrenyomulni merészlenének, ezen invasio főczinkosai haditörvény elébe állittassanak, s minden kegyelmet kizárva, halállal büntetessenek.

4-szer. Megrendeltem Bem generalisnak, hogy Szebent tartsa utolsó emberig, s nyilatkoztassa ki a szebeni népnek, hogy ha az ellenség által orosz segítséggel megtámadtatnék, mindenek előtt Szebent fogja irgalom nélkül összelövetni, s annak romjaiból rakni seregünknek mellvédet; azért a város tisztviselői családjaiknak kezesekül hátrahagyásával menjenek ki az ellenséges táborba, s az oroszokat, kiket behívtak, városuk fenmaradásának érdekében távoztassák ki; különben Szeben el fog pusztulni.

5-szor. Brassót, mint az oroszok behívásának másik czinkosát, magafeladására szólítsa fel azon nyilatkozattal, hogy ha magát fel nem adja, Szeben fog érte bünhödni, s ostrommali bevétel esetében prédára bo-csáttatik.

6-szor. Az orosz foglyokra nézve emlékeztettem, hogy az oroszokat becsületes ellenségnek nemzetünk nem tekintheti, mert rablómódra, had-izenet nélkül s népjogellenesen tört be az országba.

7-szer. Megrendeltem, hogy a verestoronyi passust járhatlanná tegye.

8-szor. Tudtára adtam, hogy a szászföld viszonyainak definitív elrendezését a kormány magának tartja fen, abba tehát ne avatkozzék, most ideiglenesen minden polgári hatóság alá helyezendő.

Midőn az austriai ház kivetközve mindenből, a mi ember előtt szent, márczius 6-ki manifestumában Magyarország ezredéves statuséletét eltöröltnek meri nyilatkoztatni; midőn Magyarországot eldarabolja s az erdélyi szászföldet is külön tartományként említve olvasztja be az idegen birodalomba; midőn a szászok az orosz hatalom seregeit hadizenet nélkül népjogellenesen az országba hazaárulólág behívják; midőn a szászok Szászvároson a magyar hadseregnek hozzájuk beszállásolt fegyvertelen fuvarosait éjjel orozva legyilkolják s fejetlen holttesteiket az utcára szórják: én azt hiszem, hogy minden becsületes magyarnak meg kell győződnie, miként itt többé választás nincs, hanem élethalálharcot kell vívni, ha még e nemzet élni akar. Így van lelkesítve a hadsereg, így érzek én, s ezen érzés kénytelenségében meg vagyok győződve, hogy a szászok irányában más politikát követni a legnagyobb hiba volna, melly magát rajtunk iszonyatosan megboszúlná.

Puchner s a még Erdélyben levő osztrák sergek, a Brassóban maradt oroszok, részint Bem által üzetve, részint közeledtének hírére, Oláhországba vonultak.

Ekkép egész Erdély, Károlyfehérvárt és Dévát kivéve, Bem kezében volt.

Bevégeztével is e hadjáratnak Bem sajátlagos célját, s a magyar és szláv elem közelebb viszonyba hozását nem veszté el szemei elől, s ugyanezért mindenütt békítőleg kegyelmet adva lépett fel. Az erdélyi polgári hatóságok által felállított vésztörvényszékeket eltöröltette, az üldözésnek végetvetett, s e miatt nem egy összekoczczanása volt részint azokkal, részint magával Kossuththal is.

De Szeben bevételének még azon nagy haszna is volt, hogy Puchner minden hadikészülete, ágyui, puskái, löporai sat. kezébe kerültek, mire valóban szüksége is volt.

Másfelől folytatá a készüléteket. Ujonczozott, új sergeket organizált sat.

Többi közt egy kényszerített szász rekruta elbocsáttatásáért esedezett.

— A többiek is olyanok, mint te vagy fiam?

— Igen, mondá ez reszketve.

— No hát mind elmehettek.

Értesülvén azonban Bem, hogy Puchner Orsovánál Magyarhonba tört, néhány percz alatt Karánsebesen volt, azt kellő őrizettel ellátva — apr. 29-én — Lugosra ment s Puchnert visszavonulni kényteté.

Érdekes lesz Bemnek e tárgyban a honvédelmi bizottmányhoz irt levelét közleni:

„Kiüzvén az ellenséget egész Erdélyből, minden gondomat arra

fordítottam, hogy ez ország védelmét kellőleg organizáljam, s hogy személyesen Magyarországba menjek azon sereggel, mely Erdély biztosságának koczkáztatása nélkül kívül használható. Hátra volt még Hátszeg és Déva vidékének megtisztítása az oláh csordáktól, kik e környéket nyugtalaníták, minélfogva jónak láttam, szétszórni zászlóaljaimat, miket magammal akartam hozni, hogy pusztán átmenetünk által tisztítsam meg e tájat. E szerint hadseregem egy részének a dévai nagy úton kelle kijönnie, a másik részének a vaskapuni szoroson. Az első csapatot Bánffi ezredes urra bízam, a másodikkal magam mentem Karánsebesre, mellynek elfoglalása reánk nézve a legnagyobb fontosságú volt, minthogy biztosította számunkra a vashámor birtokát, mely egész hadseregünket elláthatja golyókkal, s minthogy kettévágja az Orsova és Temesvár közti egyenes közlekedést.

Karánsebesen kaptam Kossuth elnök urtól s a hadügyministeriumtól figyelmeztetést arra nézve, hogy használni fognék az országnak, ha mielőbb előhaladnék, s kitakarítanám a Bánátot, mint tettem Erdéllyel. Mind a ketten szerencsétlettek annak megírásával, hogy az Aradon levő Vécsei tábornok az 5. hadtest parancsnoka 2 vagy 4 ezer emberrel azon esetben segítheti hadi működésemet. Szinte Karánsebesen tudtam meg, hogy az Erdélyből kiűzött austriai hadsereg egy része, mely a verestoronyi szorosnál menekült ki, már átkelt Orsovánál s utban van Temesvárra, s a többiek, kik Brassón túl a tömösi szoroson szöktek át, folyvást érkezőben voltak Orsovára, onnan hasonlóan Temesvárra menendők.

Teljes szívvel helyeselvén a kormány kívánatait s érezvén, milly nagy fontosságú, hogy meggátoltassék ezen segítség érkezése azon erős helyre, mellynek akkor csak 6000 védője volt, azonnal azt határoztam, hogy Temesvárnak megyek a Puchnercsapat maradékának, mely pár nap alatt megérkezendő volt. Nem volt tehát egy elveszteni való pillanat sem, s ámbár akkor csak mintegy 1200 emberrel s 12 ágyuval rendelkezhettem, kettőzött marssal Lugoson termettem folyó hó 19-én reggeli 7 órakor. Az ellenség, mely mintegy 1000 emberrel s 5 ágyuval tartotta elfoglalva e várost, kétségkívül azt gondolván, hogy nagy erővel jöttem, Temesvár felé huzódott vissza Leiningen csapatához, mely Kövéresen állott a temesvári garnisonnak mintegy felével. E merész marsot azon meggyőződésből tettem, hogy könnyen magamhoz vonhatom mindazon csapatokat, mellyek számomra voltak, részint Vécsei tábornok hadtestéből, részint a magam seregéből, mely Dobra felől közeledett. Nyílt rendeleteket küldöttem ki tehát a két irányban, hogy a parancsnokokat, kik azokat megkapják, fölhivjam, miszerint rögtön Lugoson teremjenek. Az 5-dik hadtestbeli Villám alezredes, ki Radnán kapta meg rendeletemet, egy pillanatot sem veszítve el, másnap Lugosra ért a csapattal, mellyet vezényelt, s melly néhány száz emberből s 6 ágyuból állt. Ha Vécsei tábornok ugyanezt tette volna azon csapatokkal, mellyekkel rendelkezhetett, azonnal Temesvárhoz mehettem volna,

működési tervemet végrehajthatám vala. De ezen tábornok a helyett, hogy kötelességét teljesítette volna, melly minden katonára nézve abból áll, hogy az ellenség elé menjen ha alkalom van reá, nem csak meg nem érkezett, sőt ellenkezőleg irt nekem, s Villám alezredesnek azon rendeletet küldé, hogy ez tüstént visszatérjen Aradra, sőt még le is tette őt a dandárparancsnokságról, a miért előre jött.

Vécsei tábornoknak tehát ezen tette késlelteté, sőt talán el is rontá azon eredményt, mellyhez olly könnyen juthattunk volna, ha ő kötelességét teljesíti, mert alkalmasint belé telik még egynéhány nap, míg zászlóaljaim Lugosra érnek olly számmal, melly elegendő lesz előhaldásomra.

Jogom van tehát és kötelességemnek is tartom, Vécsei tábornokot a kormány előtt olly hazaárulónak nevezni, vagy olly gyáva és minden tehetség nélküli tisztnek, kire soha többé semmiféle hadi parancsnokságot nem kell bízni.

Ugy hiszem, adtam jeleit a nemeslelkű magyar nemzet és kormány iránti teljes áldozatkészségemnek; ugy hiszem, kötelességem figyelemeket arra irányozni, a mit tennünk kell még, hogy kiűzzük az austriai hadsereget, melly még Magyarországon van, a melly felényire sem olly erős, mint a mi hadseregünk száma. Katonáink kitűnők, jó tisztek sem hiányzanak, de a gyávákat el kell küldeni, s a hadsereg élére olly tiszteket kell tenni, kik tanúságot tettek bátorságuk- s igyekezetükről.

Ennélfogva van szerencsém kérni Vécsei tábornoknak letételét és Villám alezredesnek ezredessé kineveztetését. Lugos, april. 23-án 1849. B e m, az erd. hadsereg fővezére."

Később azonban ő maga kijelenté, mikép Vécsei ellen emelt vádja félreértésen alapul s azt visszavoná.

Az ez időben történt oláh mozgalmak Hatvani életrajzában olvashatók.

Bem fegyverei mint Erdélyben, ugy a Bánátban is annyi szerencsével harcolának.

Sergei Károlyi alezredes vezénylete alatt (máj. 8-kán) megszállák Fehértemplomot. 10-én ő maga is oda érkezett s Petrilovánál a császári sergeket megvervén, Szászka ellen ment s ezt el is foglalta volna, ha a szaladó sergek a hidat el nem rontják.

Ezáltal a császáriak kényszerítve voltak a Bánátot másodszor is odahagyni (május 16-kán.)

E tárgyban Orsováról május 16-ról küldött hadijelentése :

„Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról éresíthetni, hogy isten segítségével sikerült nekem Magyarországnak a Bánátot nagy áldozatok nélkül visszaszerezni. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, annyira s olly gyorsan, hogy azt el sem érhettem; Orsovát pedig lövés nélkül elfoglaltam. A nép minket mindenütt barátságosan fogad, mert tudják a karánsebesiektől, hogy csak javukat ohajtjuk.

Az ellenség erős volt, ereje mintegy 14,000 emberből s 40 ágyúból állott, ez éjjel hagyta el Orsovát, s Szkelakladovára ment Oláhországba; én a török basához küldött levelemben ezen átkelés ellen protestáltam és őt a népjog tiszteletbentartására és ennek értelmében az átkelt sereg lefegyverzésére felszólítottam.

A sereg, melyet a Bánátból kivertem, Puchner régi hadseregéből, a temesvári őrség egy részéből, s két zászlóalj végvidéki katonából állott. Ezen szerencsétlen népnek egész erejét már kiszívta az ellenség, mert minden hadi szolgálatra alkalmas férfit magával vitt, csak öregeket, aszszonyokat s gyermekeket hagyván hátra.

Kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy ezen működésben Perczel tábornok erélyes és szives segédkezet nyújtott, nem említem bátorságát s haditehetségét, mert ezek ismeretesek; nála nélkül ezen működés nem végeztetett volna el olly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni; a vár már olly jól van körülvéve, hogy onnét a várőrség többé ki nem jöhet, legfelebb a maga megadására. — A várőrség kirohanást kísért, hanem az általam ott hagyott sereg által visszaveretett, — úgy gondolom, illy kísérletektől jövőre óvakodni fog. — Az ellenség visszaverésénél különösen Perczy alezredes tüntette ki magát; ezen visszaveretés eredménye a várőrség tökéletes demoralisatióját fogja előidézni. Küldöttem a várba 15 fogolyt, kiket Orsován fogtam el, hogy lássák azok sorsát, kiknek a várt kellett volna felszabadítani; úgy vélem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem.“

Orsováról pedig Omer pasához mint a török hadsereg Oláhországban főparancsnokához Bem levelet irt, melyben Puchnernek lefegyverzését követelte, mi azonban nem történt meg.

A küldöttség, eljárásáról következőleg számolt.

„Tisztelt altábornagy ur! Tegnap napon kapott szóbeli parancsa következtében Ujorsovára indulván, midőn a Duna magyarországi partjára érkeztünk, s a szigeten levő török várőrségnek a kihívó jelt megfuvattuk, azonnal a várból egy csolnak 24 török katonával hozzánk ajött, s velök Hassan Effendi őrnagy a basa veje, és Ali Sülejman tüzérszázados, kik is bennünket az ujorsovai várőrség parancsnokához Ozmán bey basához átvittek. Midőn a Duna közepére értünk, azonnal az ujorsovai váron s a basa lakásán tiszteletünk jelére (mint a velünk levő török tisztek magyarázák) a török lobogó felvonatott: a várba beérvén, a diszrendben felállított török katonaság között Ozman bey basához bevítettünk, ki is bennünket felállva fogadván, kölcsönös tisztelkedés után az átadás végett reánk bizott leveleket neki átnyújtottuk. Miután a hozzá intézett leveleket környezetéből néki senki nem tudta megmagyarázni, azokat felbontva nekünk visszaadta, s tartalmukat megmagyarázni kérte; mellyeket mi elolvastván, értésére adtuk, hogy az elsőben független hazánk kormánya nevében altábornagy ur által arra szólíttatik fel, hogy

miután a független magyar haza kormánya most másod ízben tapasztalni kénytelen, hogy ellenségünk az osztrák hadsereg a magas porta tartományaiba menekült, és ezen fegyveres bemenetelt a török udvar meg nem gátolta, ez által mintegy közvetve a független magyar haza iránt ellenséges indulatot mutat, hogy ezen ellenséges indulat részünkről ne viszonzottas-sék: kívánja a magyar kormány nevében altábornagy ur, hogy az összes osztrák sereg lefegyvereztessék, fegyvereik altábornagy urnak a magyar kormány részére átadassanak, az emberek pedig további rendeletig letartóztatassanak.

Elolvastuk a második levelet, melyben az osztrák erő által elrabolt két gőzös s három vontató hajó mint magán tulajdon a társaság részére visszaköveteltetik. Végre elolvastuk a harmadikat, melyben altábornagy ur a Duna túlsó részéről seregünkre történt lövöldözések ellen tiltakozik. Mind a 3 levélre nézve szóval a legszivesebben megigéré, hogy altábornagy ur kívánsága szerint fog intézkedni.

Szinte azonnal elindítá az Omer basához czimzett levelet rendeltetése helyére. A magyar országgyűlés függetlenségi nyilatkozatát, melyet neki átadánk, a legszivesebben vette.

Miután a török szokás szerint bennünket kávéval és dohányzással megvendégt, barátságos kézszerítésével és szives szomszédi egyetértései kéréssel elbocsátott, látogatások tevésére seregünket, s részéről visszontlátogatások elfogadására bennünket felkért, s tiszteletét altábornagy urtól kezdve egész az utolsó közembernek is küldötte.

Mint egy figyelmet érdeklő dolgot, érdemesnek találjuk azt is jelenteni, hogy apróságok vásárlása alkalmával bankjegyekkel fizetvén, a kereskedők által, a minket kísérő török tiszték jelenlétében, meg voltunk kérve, hogy ne osztrák, hanem magyar bankjegyekkel fizessük a vett tárgyakat.

Kossuthnak megkezdödvén Görgeiveli versenyei, terve volt, hogy a főparancsnokságot Bemnek adja át, mint ezt több hozzá intézett leveleiben ír; e terv azonban az oroszok váratlan hamar beütése által, mi miatt Bem Erdélybe visszamenni kényteték, elmaradt.

E levelek közül e következő ad legtöbb felvilágosítást:

„Az ország kormányzója. Bem altábornagy urhoz. Szeged, július 16. 1849. Becses sürgönyeit július 8. és 9-ről kaptam, s alázatos válaszzal sietek önt mindenek fölött értesíteni, hogy Erdély, Nagy-Várád s Debreczen felől az oroszoktól mit sem tarthat.

A felsőmagyarországi hadtestet (IV) Perczel vezénylete alá rendlém, s dispositiója alá a 12,000 emberen kívül uj sergeket adék. Így 24,000 emberrel Czeglédre Szolnokra vonult, a körülmények szerint vagy a Tiszán átmenendő, vagy az oroszokat a Tisza jobb partján fenyegetendő. A mellet Korponai ezredessel Szent-Agotánál, Kardszagtól nem messze, a derék kunokból tömeges népfölkelést gyűjteténk, — valamint Nagy-Várád fedezetére 2 zászlóaljgyalogsággal, 2 divisio huszársággal, 8 ágyúval s részint népfölkeléssel (összesen 9600 ember) a püspökii táborn

megegerősítők. E mozdulatok következtében az oroszok Debreczenből sietve visszavonultak, a tiszavonalt megtisztítottuk, úgy hogy a Tiszántúli országrész az ellenségtől tiszta, s a Tisza jobb partjával hatalmunkban van.

Tábornok Perczel ma a szolnoki s abonyi táborban van, azon rendelettel, hogy a Tisza jobb partját, s a Duna és Tisza közti földrészt Szegeddel (a kormány mostani székhelyével) fedezze, s a körülmények szerint az oroszok hátában s oldala mellett operáljon, s a főerővel Hatvan és onnan Pest s Vác ellen nyomuljon. 11-kén Ramberg ellenséges tábornok 6000 emberrel Budára ment, de hír szerint viszont elhagyá. Átalán, miután Buda falait lerombolók, azt egyik fél sem tekintendi tartható helyzetnek, s birtokára az ellenséges fél sem adand sokat.

Mindamellett Pesten tarthattuk volna magunkat, de akkor vagy a tiszai, vagy a bácskai seregeket fel kellett volna koncentrálnom, de azért olly vidékeket hagytam volna oda, melyekből még vesztett csaták után is, a földből is teremthetnek seregeket, míg Pest resource-ot nem adhat.

Elvül tűztem ki, hogy a hadi operatiókat a kormány biztosságának nem rendelendem alá, hanem a kormány székhelyének választását a hadi operatiók kívánataihoz alkalmazandom.

Tudom, hogy jobb ekkép.

Ma Szegeden vagyunk, a jövő héten tán Aradon vagy Nagy-Váradon (mit leginkább szeretnék.)

En személyesen faluról falura menni szándékozom önkénteseket gyűjteni; mert 30,000-nyi reserve-t akarok felállítani, s e reserve-serget személyesen vezetni. — Hiszem, hogy 30,000 ember egy hó alatt megleend.

Vetter tábornok Jellachich elleni támadásait megkezdé. A bajnok Guyon Jellachichot megverte, ki Tittelre szaladt. Guyon ma követé, míg Kmety tábornok hasonlóan ma Péterváradot felszabadítja; ezredes Bánffy pedig az écskai, lukácsfalvi, aradácsi colonne-okat magához véve, gyors menettel Perlaszra siet, s míg Jellachich Tittelre érne, azt bevenni szándékszik; de az aligha sikerülend neki, s Tittel, ránk nézve, kemény harapás lesz. — Vederemo. — Seregek és vezérek derekak.

A felső sereg (ah erről sok mondandom lesz) még mindig Komáromnál áll. 12-én nagy csatája volt következmény nélkül, a besáncolt positiót megtartá, mindkét részről sok veszteség, főként az ellenség részéről, lovasságban.

Önre, rám s az egész országra nézve egyetlen körülmény igen nyomasztó s alkalmatlan.

Görgei tábornok Komáromból jun. 20-ról ezt írta: „a győri ütközet elveszett, az ellenség Bicske felé túlszárnnyalt, mert támpontomból 60,000 ember ellenében annyira nem terjeszkedhetém ki; az ellenség 48 óra alatt Budán lesz; gondoskodjék a kormány a takarmányokról, bankról sat.“

Pesten nem volt őrségem, a bankgyárt tehát ellenséges támadás- és

elvételeknek nem tehetém ki; azt tehát (legalább 6000 mázsa sajtó- s gyárszerekkel) meg kelle szüntetnem s Szegedre áttétnem épen akkor, midőn az ellenség közeledte miatt a debreczeni bankgyárt is megszüntetnem kelle.

A felállításra legalább 14 nap szükséges, 14 napig tehát egyetlen forintot sem csinálhatunk.

Azért nem kapott ön pénzt, a 125,000 frtot kivéve, melyet 9-én Szolnokról küldék.

Megteszem, mit ember tehet; isten nem vagyok, semmiből nem teremthetek.

Egy év óta semmi bevétel, üresen átvett pénztárak és had! Még e perczben is következő sergeket kell eltartanom :

Erdély	40,000 ember
Felső sereg s Komárom	45,000 „
Vetter (déli sereg)	36,000 „
Tiszai sereg	26,000 „
Pétevárad	8,000 „
N.-Várad, Arad, Szeged, Baja, zárandi határvo- nal, s kis detachements-ok	10,000 „

Összesen : 165,000 ember.

Ezenkívül a 18 huszár ezred reserve-escadrona, 7 felállítandó zászlóalj, 20,000 beteg, 60,000 népfölkelés, löpormalmok, öntészetek, fegyver- s kardgyár, szuronygyár, 24,000 fogoly, az egész civil administratio sat. sat.

Ez nem kicsinység, tábornok ur! s a bankgyár 14 nap óta nem dolgozik!

Türelnet kérek. Istén nem vagyok. Örömmel halhatok meg hazámért, de creation-t nem tehetek.

A bank három nap alatt rendben lesz, — s így ön pénztárnokának hetenként 200,000 frtot küldendek.

Ön 800,000 frtot kér 30 és 15 krosokban. — Kérem fölszámolni, hogy erre 9,600,000 nyomás szükségeltetik, a mellett emberi kezek által, (gőz nem használható) csak 20 sajtó dolgozván, egy percz alatt 10 nyomás történhetvén, éjjel napal dolgozva, 35 nap kívántatik csak ez öszvegre!!

S ez öszveg havi kiadásainknak csak tizedrésze!

Ennyit a nehézségek felfejtésére. Mi embernek lehető megteszem. Többet nem tehetek.

Most igen fontos dologra altábornagy ur.

Bolexes és Bolliak, oláhországi emigrans urak ajánlatot tettek, oláh legiót alkotni.

Elfogadtam az elvet, detailléok végett altábornagy urhoz utalám őket.

Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék) e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény fölszámíthatatlan volna.

Ha a dolog Oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem, ezen urakat pár nappal azelőtt tanácskozásra hívni föl, hogy előre intézkedhessenek, mert ohajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamatióban: „mint a törökök s oláhok barátai jövünk, felszabadítani őket az orosz nyomás alól.”

A törökök kétes politikát követnek; il faut les compromettre.

Olvasám a lapokból ön rendeletét, mellynél fogva minden civil t. hatóságot felfüggeszt; e lépésnek felszámíthatatlanok következményei s megegyezésem nélkül, úgy eshetik meg, ha megismerem a nemzeti gyűlés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. — Miatta a félország lángban van. Mért compromittál ön drága altbn. ur?

Higye el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint fölfüggeszteni az alkotmányt; mire még a ministeriumnak is a nemzeti gyűlés megegyezése kívántatik, különben vádállapotba helyeztethe-tik. Borzasztó crisis támadhat belőle. Nyujtson kezet, elhárítani a zavar vészeit.

Kérem erre, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.

Különben remélem, legyőzzük elleneinket, ha egyezők leszünk.

Fájdalom, beteges vagyok!

Fogadja el megkülönböztetett tiszteletemet. Kossuth Lajos. s. k., kormányzó.

De térjünk át az orosz interventio után történt eseményekre.

Az oroszok Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Töröcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders junius 17-kén a sinai zárdához érkezett s a két tábor elő-örsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig concentrálták az itt betörendő erőt. E concentrálás 18-kán esteig már megtörtént.

19-kén reggeli 3 órakor csatarendben állának az oroszok Lőporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kigyózdik végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták, azonban nem-sokára hátráltak a székelyek.

Ez azonban a legjobb rendben történt, s ekközben is többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöl-döztek le, köveket hajgáltak alá. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Predialónál foglaltak helyet.

Másnap tábornok Lüders két colonneban rendezé el a támadást, egyfelől a töröcsvári szoros, másfelől a balravezető út felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csa-

ták, folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes vesztes után posíciót cserélni kényszerültek. Ennek következtében a székelyek visszavonultak, s Brassót is elhagyták.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kis Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb felbontá sebeit, s vérét elfolytíni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonlították. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen.

Brassó az orosz kezébe esett.

Junius 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a beszterczevidék szélén felállított székely sergeket megfutamtatá. Bem e miatt következő napiparancsot adott ki:

„A hadi törvényszéknek, — mely a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a jun. 27. és 28-iki csatákban zászlójuk, füvezérük, parancsnokjaik s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, — ítélete nyomán vagy tömeg székelyeket agyonlővetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoltatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak félelem által elragadtattak, még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az aszszonyi gyáva remegést szívékből kiirtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok velök bánni, mint barmokkal. Mihezképest meghatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelmemet éreztessék, s a junius 27. és 28-iki napokban megfutamlott honvédek bűnét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessék azon székelyeket, kik velem néhány csatatűzben dicsőségesen kiállottak a sarrat, miszerint ők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebocsátjuk a muszkát az orországba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintugy megfordítva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátanók; tehát itt is ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyságba süllyedni. Itt kell mindenek előtt a muszkát megszorítanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összezúzzák. Figyelmeztetlek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledeztek. Mig az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem; mig én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, mely m nket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmesek, mint szabad emberek fogjátok viszontlátni; őrizkedjete hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közületek meg ne érdekelje, s hogy a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szo-

kásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjete meg vitézségtek által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, melyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt! Legyetek Attila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnuskoknak becsületére váló ivadékaik. Beszterczei főhadiszállás, jul. 5, 1849. Bem J., altábornagy.“

Sezzel két hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyukkal ellátott.

Bem ezenben Erdélyt ostromállapotba helyhezé. Ez önkényes tett vala, miért a kormányzó egy levelében meg is dorgálá. Bárki más teszi is e lépest, bizonynyal félország lángban lett volna miatta. Bemnek azonban akkora volt népszerűsége, hogy ezt az alkotmánynak világos lábbaltapodását mindenki hideg vérrel fogadta.

Ezenben a Beszterczénél beütött orosz seregek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellett, miután Bem rendezettebb erővel hozzájuk csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken visszavonulni kényszerítette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow julius 10-kén ennek Besztercze táján táborzó seregét megtámadá, 11-kén Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kényszerített. A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig, a várost elkerülve tevéen vonulását, csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-kán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, míg Grottenhjelm maga Villak mellett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá positiójául.

E hármastámadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kényszerítettek, mindamellett jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonne-ba osztva Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-kén Grottenhjelm viszont ellenök menvén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is julius 15-kén bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előőrsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar seregre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok a túlnyomó erő miatt Fogarast elhagyni kényszerítettek.

Grottenhjelm Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál nem ütött be, nem tartá czélszerűnek tovább nyomulni. E tájon azonban a székely ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, melyben hol egyik hol másik fél volt a győztes.

Julius 16-kán Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczéveli közlekedhetés fentartása veszélyeztetve levén, Grottenhjelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Szász-Régénen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyták.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, melyt a forradalmi seregek elhagyának, elfoglalá (jul. 21-én), míg a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Czélja volt a két seregnek egyesülni s Károly-Fejérvárt az ostrom alól felszabadítani.

Az ennyi oldalról megszorított honvédek Három- és Udvarhelyszékekbe vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt concentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság július 23-kán a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ot-tani katonaság nem leend képes ellenállani.

S valóban a császári seregek vesztett csata után Illyefalva- s Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalva- s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemerében azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári seregek felgyujtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-kén) Seps-Szentgyörggyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar seregek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

E tájban július 23-án Bem felhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szoroson át Moldvába tört. Az ősz tábornokot legfőké az meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az anynyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte, hogy Moldva fölkelend. Onnani segítségkapás, legfőké pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt czélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetősen sikerrel dolgozott, úgy hogy néhány csatát szuronysegezve megnyervén, egész Öknáig nyomult, hol következő proclamatiót bocsáta ki :

„Moldva lakosai ! Az oroszok viszont megelőzött hadizenet nélkül Magyarhon- s Erdélybe beütöttek. Illy népjogsértés láttára is hallgat Europa ; de a magyarok elég erősek, elleneiket szétzúzni. Az oroszoktól az élethalál-

harczot elfogadva, annak hasznait azon szomszéd népekkel is meg akarják osztani, kik orosz járom alatt nyögnek.

E szándékból lépte át sergem egy része Moldva határait.

Moldva népe! Ha szabad s a magas porta pártoló uralma alatt constitutionalis kormány részese akarsz lenni, kelj fel megsemmisíteni ama barbár csordákat, melyek hazádat befekélyezik. Támadja meg minden fegyverfogható a közös ellent, szétrombolni minden összeköttetést; s a magyar sergek és harczos oláhországi nép, mely egyszerre fölkelend, segedelmével az ellenséges sergek megsemmisítése könnyű leend.

A magas porta segedelme nem késend, mert ez megismerendi, hogy Moldva- és Oláhországnak, melyek mint egykor, kizárólagos uralma alatt akarnak maradni, felszabadítása a csárok által megtámadott politikai existenciáját egyedül biztosíthatja.

Erdély, az ojtózi szorosnál, július 19-kén 1849. Az erdélyi magyar sergek főparancsnoka : B e m J ó z s e f.

Néhány napi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtózi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis sergéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészített dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigránsok még Szegeden ajánlatot tettek, oláh legiók felállítása iránt, Kossuth ezeket Bemhez utasítá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaille-ok iránt vele értekezzenek.

Ezen alkalommal tudatta vele azt is, hogy szeretné, ha e legio a betöréskor avantgarde lenne, mert ohajtja, hogy ottan mint barátok lépjenek fel, mint kik őket az orosz befolyás alól fel akarják menteni. A törökök — folytatá Kossuth — kétértelmű politikát követnek, *il faut les compromettre*.

E csatáról küldött hadijelentése :

„Első gondom vala az ellenséget Brassóig visszanyomni, és az ojtózi szorost, mely Moldvába utat nyit, újból elfoglalni.

Tegnapelőtt viradtakor a határszél átléptük, s néhány száz lépésre előttünk ellenséget találtunk, melyet, bár kétszer nagyobb volt sergemnél, elszánt támadásainkkal minden állásán legyőztünk.

A positiókat, melyeket az ellenség egymásután vön, a mi ifju honvédeink nagy merészséggel rohanták meg, s a megfutamlott serget addig kergettük, míg a bágyadtság miatt Csirjiszten kényszerítettünk megállani.

Az ellenség halottak-, sebesültek- és foglyokban mintegy 500 embert veszített, a mi veszteségünk áll néhány halottból és 40 sebesültből. Fájlaljuk azonban egy derék tiszt, Egyed főhadnagy, halálát.

Elfoglaltunk két tüzérszekeret, sok eleséget s egy csorda ökröt. Tegnap útunkat folytatván, Onesdet és Oknát foglaltuk el, hol az ellenségnek sok ruhaneműi s egyéb szerei jutottak kezeinkbe.

A moldvaiak mindenütt szabadítójokként fogadtak, segítségünk alatt föllépni ohajtanak.

E harczoknak azon jó hatása is volt, hogy ifju honvédeink meggyőződtek, miszerint az oroszokat kevés haderővel is legyőzhetni. — Okna, július 25-én 1849. Bem. “

De míg Bem tábora egy részével künn járt, ben az ő s benhagyott seregének dolgai meglehetősen rossz alakot öltének.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt július 31-kén. A forradalmi seregeket Bem, az orosz-osztrák tábort pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett olly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem már-már részére hajolt, kivált midőn tábornok Skariatín elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczben segítségül érkezett dzsidások fordíták meg. Ugyanis akkora hévvel s annyifelől támadták meg a gyalogságot, hogy ez futni kénytetett Keresztúr felé, üzetve a kozákoktól.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen löport, málhás szekereket, köztük Bem utazó kocsiját, továbbá ugyanennek tiszteleti szablyáját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelték, s mintegy 500 foglyot vesztenek.

Bem, ki a csatát s támadásokat személyesen vezette s mindenütt elül állt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy arcát köpenye miatt nem láthaták s hogy magát halottnak színle.

Csata végeztével azonban négy székely huszár érte jött, s föllelvén, magával vitte.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábora M.-Vásárhelyre vonultak, hová szándékozták az összes erőt concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közül az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szászsebesi veszített csata, a fanatizmus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt olly hatalmas támasza volt.

Erdélyben a forradalom koczkája el volt döntve; egy pár hét alatt az egésznek buknia kelle!

Említém, hogy a muszkák közeledtére a móczok — havasi oláhok — fölütötték fejöket. Janku (Erdélyben havasi királynak hívák), kinek indirect beleegyezéséből történt az erdélyi mézszárlások egy része, tagadhatlanul eszes, erélyes ember volt. A fegyelmetlen, buta s mintegy 40,000 embernyi havasi serget katonai rendhez szoktatni, azokat kilencz havon át élelmezni, nem közönséges talentumra mutat.

Janku valóban nagy ész. Csapatai imádták, de rettegték is s e kettő ösztönzé őket, rendeleteit legpontosabban teljesíteni. Mint minden a műveltség gyermeki korában levő nép, sokat adott a külsillogásra, s ha őt a nemzeti, arannyal dúsan himzett öltönyben láthatá, s ha a fényt, mellyel magát köríté, bámulnia alkalma volt: önkénytelenül meghódolt előtte.

Ő ismerte népét. Tudta, minő hurok vezetnek legkönnyebben szívéhez, s mi a mód, mi azt legkönnyebben körülte tartja. Szüntelen adott nekik tárgyat, mivel kegyetlenségi hajlamukat betölthették. Ez volt a magyarság iránti kérelhetlen, ki nem meríthető gyűlölet. Gyilkoltatni engedé azokat, hogy e gyűlöletben s a császár iránti ragaszkodásban összetartsa őket. Mert jól látá, hogy ez a mód, mi őket körülte tartja. Mind ezt közönséges ész nem tehette volna. Fölzavarni a népek kedélytengerét agitator is tudja, de azt folytonos hullámmásban tartani, egyszerű agitatori szerepnél több.

S e nép gyűlöletében olly véghetetlen volt, hogy a halált is hideg vérrel, nyugodtan tudta tünni.

Ez oláh mozgalmak lecsendesítésére, egy valóban sysiphusi munkára, ujabban kiküldetett Bethlen Gergely. Havasi úton, hegyeken át, szuronycsatával előnyomult Topánfalváig, s e helyet elfoglalá. Itt azonban csatát veszített. Ő és sergei e vidékről alig tudának megszabadulni.

Következmény volt, hogy néhány falu, néhány hely viszont föleggették, egy pár ezer ember fölkonzultatott. Szegény Erdély! lakosainak legalább egy negyede leöletett, legalább 300 faluja s 12 városa e terhes 9 havi forradalom áldozata lett! Ma létezőiknek helyét is alig tudják kimutatni!

Bem a szászsebesi veszített csata után néhány huszár kíséretében, ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták, augusztus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyűljön, hogy az orosz seregek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyuval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarasból kiindult, és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával augusztus 4-ikére Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augusztus 3-án Medgyesreért, egyesült Kemény-

nyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein — ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá — Bem rendeletei nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e híreket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszorítani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákok küldött ellene, bármilly világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, úgy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizaknánál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldözé. Szebenben utczaharcz kezdődött, mely Haszford részére igen rosszul ütött ki. Ugyanis azonkívül, hogy töméntelen embert vesztett el, kényteték Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

Augustus 6-án azonban Lüders seregei már Szeben alatt állottak. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas- s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözék. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté, azonban ez egy zászlóaljjal megerősítettén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positioját bizonytalanná tevén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dsidások elegendő ágyuval, a jobb szárny positiojából, egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bem bal szárnyát.

Ugy lön. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellett a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatátért, Szerdahely felé véve utjokat. A dsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztenek.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a fő-sereg ütközik, támadólag lépett fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

Ezenben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás, de igen sok veszteség után is

nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, melyekben maga is felette sokat veszített, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszántsággal is ellenálló székeleyeket zablán tartsa, mind a Kolozsvárt levő seregek ellen küldött csapatok rezervája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott, hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősítésül mellé rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balászfalván, Tövisen át Tordára vette útját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet augusztus 15-kén, mint rendeltetése helyén, Kolozsvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a fősereggel augusztus 11-kén Károlyfehérvárnak ostrom alóli felszabadítását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még eznapi rátalált a magyar előőrsekre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre húzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett veszteség után is, szokása szerint, csakhamar rendbe tudta magát szedni, Szászsebesen a magosokon volt s ott várta a támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyúval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háborítására Szászpián felé 500 kozákokat küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ágyutűzzel olly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, s Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor zavarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül rájuk rohant, a kik aztán Szászváros felé vették útjukat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem sergeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a károlyfehérvári várőrség, melly öt havon át tábornok Stein által művészileg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással tűrt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállítva. Erélyes ellenállás után e kis számú vizsgáló sereg Borberekén át a zsibóthi csúcsokig nyomtatott.

Augusztus 14-kén az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előőrsek pedig Piskiig mentek.

A temesvári csatában Bem egyik vezér volt. De már későn érkezett oda, csak a balszárnyat vezette s a dolognak más fordulatot adni nem tudott. Leesvén lováról, kezét megsérté. Dembinszki életében leirandom e csata menetét.

Temesvárról Bem Lugosra ment. Ott kapta Kossuthnak következő levelét :

„Az ország kormányzója Bem altábornagy úrhoz.

Tergova, augustus 14-én 1849.

Személyes bátorságommal mit sem gondolok. Meguntam az életet, mert látom, hogy hazám szép építménye s vele az európai szabadság szentsége nem elleneink, hanem öntestvéreink miatt önmagától összeomlott.

Epen ezért nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönze távoznom, hanem a meggyőződés, hogy jelenlétem hazámra nézve károsná vált.

Tábornok Guyon úr írja, hogy a Temesvárnál egyesült sereg teljes felbomlásban van ; ön altábornagy ur, nem harcolhat, Görgei, az egyetlen sereg élén, melly e tudósítás után még fenállt, kijelenté, hogy többé nem engedelmeskedni, hanem kormányozni akar. Kényszerítém, hogy, mint hazafi, legyen honához hű s helyet csináltam neki.

Jelenleg egyszerű polgár vagyok és semmi más. Lugosra mentem, megtekinteni, mint néz ki ottan, minő erőre lehetne még számítani a had folytatása körül. — Tábornok Vécsei seregét jó rendben és szelleműnek találtam, a többeket pedig teljes felbomlásban. Desewffy, Kmety nyilatkoztak, hogy e sereg nem küzdeni, hanem az első ágyúlövésre szétszaladni fog. Az élelemszerek teljes szükében, s merőben requisitióra vagyunk szorítva ; nyomorú mód, melly a népet elleneinkké teszi ; a bank Aradra, tehát Görgei hatalmába, transponáltatott. Meggyőződtem tehát, hogy ha Görgei megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, a fentartási eszközök hiányozván. Egy sereg tarthatja ugyan magát ellenséges földön, requirálás- s adóztatással — de saját honában !

Én részemről soha sem nyujtok kezét ennépem elleni erőszakos s ellenséges rendszabályokhoz ; szívesen megszabadítanám enéltem feláldozásával ; de elnyomni — soha : soha !

Láthatja altábornagy úr, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormány zabláját ma viszont megragadjam. Ha nemzet és sereg másképp határozna, a dolog más szint öltene magára ; de Görgei seregének, mindnyájok közt e legvitézebbnek, is bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok, s mint olyan soha sem kölcsönzöm, bár passiv jelenlétemet, a nép elleni terrorismus, pusztítás, rablás, requirálás és elnyomás rendszabályaira.

Ha Görgei serge is felszólít, a kormányt visszavenni, — ha önnek sikerül néhány operatiót keresztülvinni, hogy serge élelmezése a nép elleni ijesztési s elnyomási rendszabályok nélkül is biztosítva lesz, — ha a banknak lehető leend dolgozni s rendelkezésem alatt állandó : — e három föltét alatt, a nemzet szavára a kormányt visszavenném — ha nem : nem. Rám nézve a had nem cél, hanem mód a hazát megmenteni ; ha

nem lehető czélomhoz közelithetni, nem fogok kezet nyújtani, a hadat egyedül a had kedvéért folytatni.

Tanácslom tehát önnek, mint jó polgár s becsületes ember, hogy népképviselőkből comitét válasszon, mert csak a souveraine hatalom rendelkezhetik a nép felett. Küldjön Komáromba s Péterváradra futárokat, hogy tartsák magokat, biztosítsa magát az aradi várparancsnok együttműködése iránt. Ez mindenek fölött szükséges s nem jelenlétem; mert miután most ön a nép elleni erőszakos rendszabályokhoz kénytelen nyulni, jelenlétemmel soha sem nyújtanék olyanra segédkezet.

Fogadja el legmélyebb tiszteletemet. Kossuth Lajos.

Utóírás. „Zamoiski és Biszoranovszki urak mondják, hogy Magyarhonnak becsületbeli kötelessége az olasz s lengyel legiók használatát akkép disponálni, hogy az országnak fontos szolgálatokat tegyenek, de a legroszabb esetben eszközöltessék, hogy Siberiába ne transportáltassanak. Érzem e kötelességet s kérésemre tábornok Guyon ur a Törökországgal Orsovánál levő közlekedés fedezetére rendelte őket; de itt értesülék, hogy altábornagy ur az orsovai garnisont, csak két századot hagyva itt, melly a szerbek által 3 nap alatt semmivé tétethetik, Erdélybe rendelte. Ma Kornán van, 6 mérföldet ment s nem kapott enni. Ekkép e két zászlóalj is semmivé s Orsova néhány nap alatt ellenséges kezekben lesz.”

De sergei naponként szökdösének. Erdélybe Dévára alig egy pár ezer emberrel érkezett, kik itt is folytaták szökésöket.

Bem isten nevében kérte őket a maradásra, kiállt az utra, onnan üzé őket vissza, de már vissza nem tudá téríteni.

Végre ő maga is Törökhonba kényteték menekülni, hol Amurat pasa név alatt avertita lön.

Déván egy érdekes episod történt.

Tizenegy fia egy zászlóval az öreg elébe áll, midőn ez éppen szemlét tart a sergei felett:

„Mi, ugymondák ök, a 37-dik zászlóalj lobogóját tesszük a tábornok ur lábai elébe. Gr. Vécsei letette fegyvereit, de mi utat tanálánk az elmenekülésre.”

Az öreg szeméből könnyek gördülének ki.

Az Erdélyben ezután történtek: sergeknek capitulatiói. A folytonos vesztesékek alatt a magyar hadak sokkal jobban él valának gyöngülve, hogysem tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt, melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar sergek legyőzve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-kén).

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolozsvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozik, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar serget Várad felé kényszeríté vonulni. Másnap Kolozsvárt kardcsapás

nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánfi-Hunyad felé indult az ot-tani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolozsváriak a Gyalunál levő magyar sergeket fel-szólíták, megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkívül még hét magyar tábor volt, egyik Dézs és Sza-mosujvár közt, a másik Bánfi-Hunyadnál. Az első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi ellen Urbán ment.

Urbán felszólítá e csapatot, letenni a fegyvert. A megtagadó fele-letre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg erre Sibóra ment, honnan parlementaire által értesíté az oroszokat, hogy kész nekik föl-tétlenül letenni a fegyvert. S úgy lön.

Néha mint osztályparancsnokok, néha mint hadvezérek szolgáltak Bem táborában : b. Kemény Farkas, gr. Bethlen Gergely, Bánffy ezre-des, Riczkó és Czeecz.

A tervet rendesen az öreg adta, de nem is annyira a tervet, mint rendeletet e vagy ama posztó megtartása iránt s kivitelben ezek párat-lanok voltak. Mi rájuk bízattak, a helyet a legnagyobb pontossággal meg-állák s hadtestöket nem egy szuronycsatába vezették. Jellemző e had-testparancsnokokra nézve, hogy a piskii csatánál a Kemény és Inczédi zászlóaljaiból minden második ember elesett. Az enyedi vadászok közül csak hat maradt meg.

Néhány szót Bem jellemzésére.

Első tekintetre sem alak, sem külső, sem modor nem árulja el az uj idő legügyesebb tábornokai egyikét.

Külsője nemcsak igénytelen, mondhatni csuf. Szemeiben semmi élet, arcán semmi vonzó. Ősz hajak és szakál s töméntelen sebhely.

Szótalán s rendesen komor. Beszéddel nem buzdítja katonáit, de igen azzal, hogy a legnagyobb tűzben is elül áll. Három szóval kiadja parancsait, ki nem teljesíti, halál fia. Egyszer egy kedvencz-adjutánsa nem engedelmeskedék. Letérdelteté. Kértek érte s a kérőket kurtavasra akarta veretni. Értésére esvén azonban, hogy ez pusztá szokás, a kérőket eszavakkal ereszté el : „kein Pardon. Subordination!“ A főbelövés után megvallá, hogy a boldogult neki legkedvesebb embere volt.

Kossuth nem tudott neki elegendő bankjegyet nyomtatni. Nem egy-szer ajándékozta minden magán pénzét egy magát kitüntetett fiúnak.

A nők nem hatottak rá, hideg, udvariatlan volt irányukban. Csak egyet róhatni fel hibájaul, hogy aristocrata vala s főrangú suite-jére igen hallgatott.

Az erdélyi nép imádta őt. Kolozsvár díszkarddal ajándékozta meg, a székelyek pedig compossessorukká nevezék ki.

Hibájaul róják fel, hogy a politikába elegyedék. De ő itt szíve ne-mes sugallatát követé. Mint békítő, mindenütt amnestiával lépett föl.

Mozdulatai villámgyorsak voltak, az ellenség soha sem tudá, hol áll. Sajátságos stratégiai cselfogásokkal szedte őket rá. A piskii csatánál történt, hogy egy ezred gyalogság ellen öt huszárt küldte. Ezek vonakodtak eljénte.

— Ik lass euch ersziszen! mond fölemelve pisztolyát.

Azok mentek, s az osztrák ezred karéjt képezett.

Ekkor elhelyezett ágyuiból a tömeg ezredbe lövet, melly megszaladni kényszeríték. Az öreg kezeit dörzsöli s mosolyogva mond: „öksterreikische Taktik!“

Sebei miatt lóra ülni nem tudott, gyalog pedig csak tipegett. Ezért kétlovas könnyű hintóban járt.

Mondják, hogy vakbuzgó ember s a fatumban hisz. Mindenkinek megvannak gyöngéi.

Legjobban ágyukkal manővrozott. Legkedvesebb zenéje ágyuszó volt.

Tisztei iránt igen követelő volt. Semmi hibát sem bocsáta meg neki, de semmi érdemet sem hagyja jutalmazatlanul.

Jelleme hasonlít Hannibaléhoz, ki akkor vala boldog, ha Róma ellen harcolhatott.

IV.

DEMBINSZKY.

Dembinszky Henrik, lengyel tábornok, szül. 1791-ben. Dembinszky Ignác fia, ki az 1788—91. országgyűlésen követ volt.

Atyja halála után, ki végrendeletében fiainak kötelességökké tevő, hogy az 1791-iki május 3-iki alkotmányt minden időben egész erejükkel védjék s karjaikat a haza oltalmára felszánják, anyjától, a száz főudvarmester Moszinszki gróf egyik leányától, alapos nevelést kapott.

Az ifju Dembinszky csakhamar a testi gyakorlatokban úgy mint egyéb tanulmányokban kitünteté magát.

Két testvérével együtt 1807-ben a bécsi mérnöki akademiába került.

Midőn 1809-ben az austriai kormány a lengyel növendékeket tiszti ranggal kínálá meg hadseregében, azt a szerény Dembinszky nem fogadta el, hanem haza ment, hazájának szolgálatát felajánlandó.

Mint közbíró lépett be az ötödik lovas vadászrezredbe, miután a tiszti rangot, mellyel megkínálák, csak a harctéren akarta kinyerni.

Hadnagy volt, midőn az Oroszország elleni hadjárat kezdődött.

A smolenki csatában annyira kitünteté magát, hogy Napoleon maga nevezte őt ki kapitánynya. E csatában kettejét testvéreinek elveszté, de e veszteség csak még inkább felsekenté őt atyja végakarata teljesítésére.

Sokolniczki tábornok parancsnoksága alatt tanult csekélyebb sereg-
részzel túlnyomó erő ellenében sikeresen működni s a tért felhasználni.

A németországi hadjárat alatt, hol még egy testvérét elveszté, Wielo-
horszky tábornok mellé adatott, ki akkoron egész Napoleon leköszöné-
seig mint hadügyminister a varsói hercegség ügyeit vezeté Párisban.

Ezután bucsút vön s hazájába visszatért. Nem sokára megnősült, s
öt évet tökéletes elvonultságban élt le egy kis jószágán, s ernyedetlen
törekvés által tetemes vagyont szerzett.

Midőn 1830-ban Lengyelországban a forradalom kitört, hazája vé-
delmére sietett.

Egy ezred őrnagyává lön, melly a krakói vajdaságban alakítottatott;
azonban csakhamar e vidék mozgó nemzetörségének parancsnokságát
vevé át, s olly tevékenységet fejtett ki annak alakításában, hogy e testü-
let csakhamar mindenen felett kitünt.

Midőn azzal a grochowi csata napján Varsóba érkezett, nem sokára
Skrinecki tábornok egy lovas dandár parancsnokságát adá át neki, mely-
lyel Dembinszky a kuflewi ütközetben Diebitsch tábornagygyal állt
szembe, s körülbelül 4000 emberrel egész napon át 60,000-nyi erőt tar-
tott fel. E ragyogó vezéri tett dandártábornoki rangot szerzett neki.

Midőn Skrinecki az orosz gárdák ellen nyomult, Dembinszky paran-
csot kapott az osztrolenkai hidat megtámadni, melly az oroszok által
elfoglalva volt s mindakkorig bevehetlen positionak tartatott.

Éjjel kezdé a támadást ujonnan szedett csapatok élén, s tizennégy-
órai makacs küzdelem után az ellen ki volt verve helyéből.

Ezután hadtestével Gielgud tábornok hadosztályához kapcsoltatott.
Az osztrolenkai csata után, mellyben részt nem vehetett, mind a Giel-
gudi hadosztály sorsát kelle osztania.

Midőn az ez osztályhoz tartozó tábornokok elhatározzák, hogy a po-
rosz határra átlépnek, Dembinszky inkább becsülettel meghalni akart,
mint hazája védelmét kardcsapás nélkül feladni, s azon merész tervhez
fogott, hogy hadtestével egy országon keresztül, melly az övénél husz-
szorosan nagyobb katonai erő által volt elfoglalva, egész Varsóig előnyo-
muljon.

E czélra 300 órai kerületet kelle tennie, s a Wilia és Niemen forrá-
saig felmennie.

1831. július végén váratlanul és meglepőleg Varsó falai alatt ter-
mett kis seregével.

Megérkezése diadalhoz hasonlított; a népnek örömujjongatásai közt
fogadtatott, mellynek ez utolsó vigaszra nagy szüksége volt olly pilla-
natban, mellyben minden ellene látszott összeesküdni.

Dembinszky tüstént városparancsnokká neveztetett ki s azután a
hadsereg fővezényletét is átvevé, mellyet azonban csak néhány napig vitt.

Terve, melly benne állítólag az aug. 15-ki éjjelen villant fel, misze-
rint magát dictátorrá emelvén, az összes közhatalmakat magában egye-
sitse, s minden erőt a közös ellenség ellen fordítván, ez uton hazája füg-

getlenségét talán még megmentse, meghiusított, s Dembinszky jelleme hevesége miatt még Varsó eleste előtt esett sokakkal honfiai közül egyenlenségbe.

Ezután Rybinszky hadtestével Porosz- s onnan Franciaországba ment.

Hogy mint katona új hatáskört szerezzen, 1833-ban az egyiptomi basa szolgálatába lépett, ki őt Sziába küldé, hogy ott az egyiptomi hadsereg újjaalakítását vezesse; azonban nem sokára ismét Párisba visszatért.

Miután előbb életnevezetességeinek töredéke szóbeli közlés után Spaziertől e cím alatt: „Hadjáratom Lithvaniába és Lithvaniában, s visszavonulásom Kurzsányból Varsóba“ (1832) kijött, megjelent nem sokára a sok éllel irt „memoires“-jai (1833), melyeket azonban, hogy honfiainak kibékülésrei hajlamát kitüntesse, később elnyomni igyekezett.

A magyar seregnek Pestrőli első kivonulása után mint czukrászlegény jött Magyarhonba, s Kassán Schlick tábornagygyal hosszasán beszélt a nélkül, hogy ez őt ismerte volna. Debreczenben fényes fáklyás zenével s beszéddel fogadták.

Midőn Szolnokról Czeglédre vonultak az osztrákok, üzetve Perczel seregeitől, ez ottan dispositiókat tesz megküzdeni velek.

Egy barna, csuf arczu, polgári öltönyű férfi oda lép s kezdi dispositióit hibáztatni.

—Miért? kérdi Perczel, s ez neki a hibákat megmutatá. Kérdésre, hogy most mit tenne ő? elmondá. Perczel követte tanácsát és sikerrel.

Egy vendéglőben később találkozáván ez ismeretlennel, kérdé ki létét. Én Dembinszky vagyok, mondá ez.

Azután fővezérré nevezetvén ki, az éjszaki hadtesthez ment, s a két napig tartó és sok tekintetben nevezetes kápolnai csatát intézte ottan. Diadala nem lehetett olly eredménydús, mint várták, Görgei engedetlensége miatt, ki e kinevezés által hiuságát sértve érzé, s az agg lengyelnek nem bocsátá meg, hogy midőn egyszer tervei iránt kérdezte, ez azt felelte, hogy ha sipkám tudná, mit fejem gondol, tűzbe lökném.

Ez egyenletlenségnek kiegyenlítésére siettek Kossuth, Vetter és Mészáros Tiszafüredre. Hol azonban a Görgei alatt előidézett katonai emeute kimondá, hogy Dembinszky alatt nem szolgál, s 3 hibát tűztek ki, Dembinszkyt pedig elfogák.

Dembinszky pedig egyenes árulással vádolta Görgeit. Kossuth akkép akart a versenygésnek véget vetni, hogy a hadi terveket haditanács intézze, mellynek Dembinszky ellene mondott s a fővezérséget letette.

Az oroszok beütése után a felső táborhoz küldeték, hogy az ottani hadsereget vezesse ellenök. Azonban azon terve, hogy Galicziába üsse-nek be, nem fogadtatván el, a vezérségről lelépett, de kiadott napiparancsában tudatá a sereggel, hogy mint közhonvéd kész leendő köztök szolgálni. Annyira ment vala az ősz bajnok a haszonleséstől!

Dembinszky ezután a hadfolytatásban nem vett részt, migsem Görgei juniusból a fővezérségtől viszont elmozdították, mikor ő tábor-kari főnökké neveztetett ki, s a kormányt követte Szegedre, honnani elvonulást a haditanácsban ki tudta eszközölni, daczára néhány ellene emelkedett szózatnak.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei által történt elfoglalása után a magyarok Új-Szegeden foglaltak arriere-gárdá-jokkal positiót, a főerőt Szőreg felé útba indítván.

Haynau-nak az egész, Jablonovszky s Benedek dandárainak egy része és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezény-le alatt támadást intézett Új-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal ezek kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Heves, de rövid csata után, mialatt Új-Szeged egy része lángok ál-dozata lett, odahagyák e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származású, a legünnepeltebb bajno-kok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya élén a leghevesebb ágyu-tüzbe rohant, könnyű sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy, Kmety és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, mellyek különhadosztályokká képeztek s az utószor említett tábor-nok dandárát képezék, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

A hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót, s ott sán-czolá magát, hogy az osztrák seregeknek az átmehetést s illetőleg elő-nyomulást gátolja.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liechtenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része egyesülve Paniutine musz-ka csapatával a magyar seregek ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek megótt felállított batteriák ellen, mig egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi seregek kemény s kitartó ellenállása daczára este felé Szőreg a tüzerek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-kén nyomultak Makóig, hol töméntelen élelemszer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Kis-Becsereknél a magyarok állomása jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsalatni engedék magukat, s így egy mo-
csáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzéség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész
ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszá-
rok által a császáriak balszárnyát megkerülni igyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel
fogtak, hogy a császáriaknak Paniutine osztályát s a reservaágyukat is
csatarendbe kellett állítani.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is ke-
ményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg
Liechtenstein Hodonyról e perczen érkezett meg tetemes tartaléksere-
geivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar sereget vissza-
nyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozott Sz-
endrénél, s a mármár elvesztett csata sorsát megfordítá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállított magyar huszárok — ujonczok,
kik most először voltak csatában — megfélemlítve a huszárnév dicsősé-
géről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljes-
leg fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzerék önfeláldozása
által karddal menteték meg.

Néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat — hol
Bem volt a parancsnok — „minden elveszett“ kiáltásaikkal zavarba ho-
zák, úgy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha
lehet, rendbeszedendő a sereget, leesett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyar sereget.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, ámbár a harcban kevés
vérzett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőkbe mene-
kült, a többi pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök
elfogattak.

S ide gondolva a töméntelen málhás szekeret, mely a tábor mozdu-
latát utolsó időben olly nehézzé tette!

Minden tisztnek külön szekere volt, s a legtöbb magával hordozá
kedvesét, kinek ülében keresett a csata napján menedéket, míg helyette
altiszt kormányzott, s érte közhonvéd ontá vérét, kik csekély díjukat any-
nyira megérdemelték, mint nem érdemelte az a roppant nagyot.

Igy lön, hogy a málhás szekerek közül is igen sok az osztrákok ke-
zébe esett.

A forradalom bevégzésére ez ütközet eldöntő befolyással birt, meny-
nyiben a honvéd-sereget derekas ellenállásra képtelenné tette.

Az elvesztett csata után Lugosra menekülvén Bem, rendeletet kül-
dött Dembinszkynek, hogy Vécseivel s Guyonnal egyesítvén seregeit
küzdjön a császáriak ellen csatát.

Dembinszky következőleg válaszolt :

„Főhadiszállás Facset, aug. 16-án 1849. éjjeli 11 órakor. „Tábornok ur! Önnek főhadiszállás Karánsebesről e hó 15-ről irt levelét, önnek adjutánsa 3 óra előtt kézbesíté, mellyre testi fáradaim daczára, erőtetett 21 órai menet után, következőleg van szerencsém válaszolni : kijelentem, hogy a sürgönyben említett rendelethez nem tarthatom magamat, s azért nem is teljesíthetem. Ön rendeli, tábornok ur, akkép intézkednem, hogy hadtestemet lehető leghamarabb Guyon- s Vécseivel egyesítsem, akkép Lugosnál az ellenséges sereggel szembeszálljak s azt schachban tartsam. Aug. 7. és 8-kán Temesvár táján concentrált s 16,000 ember- és 38 ágyuból álló sergem, a csata vesztés után, a halottak és sebesültek, aztán tömegesen elszórtak, marodeursek s szökevények természetes vesztesége által 7000 emberre s 16 ágyura apadt. Itéletem szerint Guyon s Vécsey serei alig állanak 8000 emberből. Illy csekély számú haderővel, tábornok ur, szerencsés concentrálás esetében is, mikép remélhet kedvező eredményt, főként azon körülmény mellett, hogy csak a lengyel s olasz legiókra számíthatni, miután a honvéd zászlóaljok óránként apadnak, s a huszárok demoralizálódtak? Ön tervébe egyezés s annak részemről kivitelének, engedelmevel tábornok ur, következőképen lenne, hogy az orosz császárnak az örültek házában egy emberrel többet kellen táplálnia. Elmondám határozatomat. Mig hadtestem maradéka végkép fel nem bomlott, csatázom, akkor a többi sorsomra s csillagomra bízom Tisztelettel levén — Dembinszki.“

Dembinszki Törökhonba menekült.

Jó tervkészítő, de már agg és feledékeny. Szegedrőli elvonulása eldöntőleg hatott a forradalom buktára.

Katonái szeretetét fás magaviseletével nem tudta kivívni. A sors által Görgei elébe dobott szegletkő volt, mindketten egymásba botlának.

Főbb hibái közé sorozzák, hogy sergét élelmezni nem tudja. Jó tábornoki főnök, de egyéb semmi.

IV.

V E T T E R.

Alezredes volt a Mihály orosz nagyherczeg 37-dik számú gyalogezredben. 36 éven fölüli magas szikár férfi volt, ki a császári seregnéli emelkedését is pontosságának, ügyességének s tehetségeinek köszönheté, mellyek őt mint tanulót ajánlatossá tevék.

Mindjárt (sept. 2-án 1848) a perlaszi csatában kitünteté magát, hol Kiss Ernő volt a parancsnok. Sept. 11-én a ráczok viszont megtámadván Perlaszt, Kiss Ernő tetemes erőt küldött ellenök, melly számtalan foglyokon kívül 4 ágyut elfoglalt. Vetter ott mint alezredes kitünteté magát. Ezután a harczmezőn emelkedett fokozatról fokozatra, mint ki ezt karddal tudta kiérdemelni, s mint kinek erre a forradalom tért nyitott.

Oct. közepe táján Kiss Ernő helyett a déli sereg parancsnokságát átvette s főhadiszállását Kis-Becsikereken ütötte fel. Ugyanakkor vezérkari elnökké neveztetett ki, s mint első dolga volt következő felszólítást tenni közzé:

„Alólírott az országos honvédelmi bizottmány által a magyar honvédsereg vezérkarának elnökévé neveztetvén ki, egyszersmind ezen vezérkar leggyorsabb szerkesztésével megbizattam. Minek következtében ezennel felhivom mind azon katonai szolgálatban álló tisztí egyéneket, kik ezen fontos szakban kellő ismerettel bírnak, vagy az ezzel szorosan rokon tanulmányokat magokévá tették, s több nyelveken jártassággal bírnak, hogy az ezt tanusító okirataikkal, ajánlataikkal, mellyek minél nyomatékosabbak, annál több előnyt nyújtanak alkalmaztatásaikra nézve, a szolgálat utján magokat a hadügyministeriumnál hova-hamarabb bejelenteni siessenek. — Melly felhívásom közzétételére minden hazai hírlapok szerkesztői ezennel megkéretnek. Kelt Nagy-Becsikereken nov. 5-kén 1848. — Vetter tábornok és vezérkari elnök.“

Egy nap a már kegyelmet nyert Rózsa Sándor jelenté magát nála, s ő embereinek a ráczok elleni guerilláskodásaikkal Vetter expedíciót igen könnyíté, s később egy maga Lagerdorfnál 12 embert vágott le. A lagerdorfi csatát Vetter terve szerint Damjanich vívta ki.

Ezután Vetter az erdélyi hadsereg parancsnokságát volt átveendő, de oda Bem rendeltetvén, dec. közepe táján Márjássy helyett Aradra ment, hogy e vár ellen az ostromot személyesen vezesse.

Ezenben tábornokká nevezteték ki. De Arad bevétele nem sikerülvén neki sem, felhivatott, hogy a Schlick ellen ment Mészáros helyett vezesse a hadügyi tárczát. Vetter azonban meglehetősen gyöngé hadügyminister volt, s a hadkerülő tisztikarban a rendet fentartani nem tudá.

A kápolnai csata s Görgei és Dembinszky csavódásai után Kossuth ez utóbbinak úgy vélt véget vethetni, hogy az országgyűlés beleegyezésével a marschalbotot neki adta. Damjanichnak, ki kezdetben nem állhatá Görgeit, de utóbb igen megszerette, ez nem volt inyére, kivált miután Vetternek szolnoki operationalis terve nem igen sikerült. Elkezdte tehát őt minden kitelhető módon bosszantani.

Mindamellett Vetternek az aprílcampagneban nem kevés érdeme van. A seregnek Hatvan és Jászberény felé nyomulása, a váciútoni haladás forcsorozása az ő műve, bárha ekközben terhesen megbetegedvén, a botot kezéből kiadni kényteték. Beszéli, hogy Damjanich bosszantásai e betegséget nagy mértékben mozdíták elő.

S épen e körülmény, hogy a seregeknek Tiszafürednél koncentrációja után nem vezetheték azokat, a hívékeny népben gyanút támasztott ellene. Vádolni, rágalmazni kezdték a magyar ügynek e rendületlen bajnokát, minek nyomán Kossuth a Közlönyben nyilatkozatot bocsátott ki, melyben becsületének tisztaságáról a rágalom szennyét elhárítani igyekvők, kimondván, hogy miért nem vezetheti a seregoszlopot, kimondván, hogy a haza eddigi működése miatt hálával tartozik, hogy olly ernyedetlen szorgalommal szentelék életét a szabadság ügyének.

Az ezutáni havakon át hallgat róla a krónika, mig nem mint hadseregvezérrel a Bánátban találkozunk vele.

Nagyszerű tervet vetett Bács-Bánát kitisztítására, melyet jul. 4-én teljesedésbe is vettetett.

Három oldalról támadtatá meg Jellachichot és a déli cs. seregeket, s azokat teljesen szétveré. E győzelem s a csatornáni áskelésre tett ügyes intézkvényei Bácskát a magyar kormány kezébe juttatá, Péterváradot az ostrom alól felszabadítá. De Tittel ellen intézett támadása nem sikerült.

Az ő jelentése szerint e diadalt Szegeden következő placatok hirdetések :

„Hadtudósítás. A szabadság istenétől megáldott fegyvereink győzedelme újra jelentékeny előnyöket vont maga után déli határainkon.

Vetter altábornagy urnak Verbászról folyó hó 16-áról kelt jelentése szerint a Hegyes és Szeghegy mellett kivívott győzelem, aztán a csatornáni általkelésre tett intézkedések egész Bácskát ismét a m. kormány kezébe juttatták.

E győzelem következtében Pétervárad az ellenséges körüláborzástól felszabadulván, a közlekedés odáig szabad, s nevezett altábornagy ur épen fenemlitett napon szándékozik odautazni a további szükséges intézkedések megtétele végett. Ezredes, hadelnöki osztályfőnök, Molnár.”

Vetter kimenekült.

Ritka jó strategista, tervkészítő mondhatni sok tekintetben a legjobb vala. De midőn a dolog kivitelre került, ő ott mit sem ért. Olly embereknek kelle mellette lenni, mint Guyon vala. Különben hiu, a katonai becsületre sokat adó, a magyar ügyhöz testtel lélekkel ragaszkodó vala.

HADÜGYMINISTEREK.

I.

MÉSZÁROS LÁZÁR.

Szárd-huszárezredes, aztán cs. k. altábornok vala. Olaszhonban Radeczkynek kedvenczebb katonái közé tartozék, mint ki az embernek szívére, eszére sokat tartott, s több csatákban nevezetes szerepet játszék.

Gr. Batthyány kinevezésére mint első független felelős magyar hadügyministert őt erősíté meg az uralkodó. Mindamellet csak május közepén érkezett Pestre, midőn nagyszerű fáklyás zenével fogadták.

Itten (május 24-én) kiadott első rendelete :

„Polgártársak! Midőn forrón szeretett hazámba megérkeztem, ezenel mindenekelőtt ajánlom magamat azon nagy nemzetnek, mellynek királya által szentesített közbizodalma emelt fényes hadügyministeri polczára.

Átlátom állásom és tendőinnnek e haza jövődjérei fontosságát, s bár igénytelen személyem mélyen érzi, hogy e nagy várakozásnak talán nem fog tudni minden tekintetben megfelelni : de legyenek meggyőződve a felől, hogy én minden tehetségeimet és perzeimet szeretett hazám boldogságára fogom szentelni, fölhevom egyszersmind e hazának minden polgárait, hogy engem nehéz feladatomban bölcs belátásaikkal elősegíteni tartózkodás nélkül sziveskedjenek. Pest, május 24-én 1848. Mészáros Lázár, hadügyminister.“

Junius közepén az ujoncz honvédek és Ceccopierik a Károly-laktanyában összeütköztvén, Mészáros megjelent a vész színhelyén, s a rá irányzott golyózáport föl sem véve csendesített.

Az öreg Mészáros minden egyéb vala, csak forradalmi ember nem,

ő bizonyosan, ha a körülmények be nem sodorják, nem szerepelt volna. Hanem miután benne vala, szavának embere lön; mi tőle, erejétől ki-
telheték, mindent megtön. Tán honszerelme okozá, hogy midőn annyian
kikerülték a scylla- és charibdist, ő azt tenni nem tudá.

Mint hadügyministernek első háboruja a parlamentben volt jul.
20-án, midőn az Austriának Olaszhon ellen adandó segély volt szőnyegen,
midőn a ministerium politikája mellett nyilatkozá. Aug. közepe táján
az ujonczozás, a hadsereg magyar lábra állítása s a magyar hadinyelv ke-
rültek szőnyegre, s pro et contra vitatások hatalmas bombalövésekkel
nyilvánultak. Nevelte a vitát több a ráczoknálí csatavesztések hire, mi
a baloldalt nevezetes tüzelésekre ingerlé. Egy követ nyilván kimondá,
hogy egy angol káplár is jobban vezette volna a dolgokat. Mészáros rá
felelt: hogy azon angol káplár, kit Wellingtonnak neveznek, alkalmá-
sint. Fine finali az öreg kófcz a hadsereg magyarizálásának nem volt
barátja, mi mégis keresztülment.

Ő aug. 15-én tért haza az alvidékről, hová 8-án utazott. Utjáról s
t.javaslatáról következőket beszélt az aug. 16-iki ülésben:

„Mielőtt a tárgyhöz szólanék, valamit előre kell bocsátanom. Nem
mondhatom hogy megjártam Tolná- Baranyát, de megjártam Toron-
tál- és Bácsmegyét. Itt sokat találtam, mi későbbi időre jó reményt
nyujt. Ugy tapasztaltam, hogy a katonaság, bármi fajú s nyelvű legyen,
kötelességét lelkesedve tölti be s még eddig mindig nagyobb erőt vert
vissza. Azonban tán azért — folytatá szóló — mivel életemről gondos-
kodtak, vagy előbb, vagy később történt valami, mint ott jártam, de a
mai ujság már közölni fog tudósításokat Neuzina-, Járek- és Verbászról.
A katonaság tehát mint emlitém — a kötelesség terén áll. A nemzetör-
sége nézve ezen rövid táborozás katonai szempontból felette jó hatással
volt, mert azonkívül hogy némelly siivöltő bogarakat megszokván, ne-
ki bátorodtak, sokat nyertek abban is, mi táborozásnál szinte szükséges,
t. i. rendben és engedelmisségben. Kiemelendő főképen az aradi tüzér-
ség, kik mintha rendes katonák volnának, nem azt nézik, mennyi ellen-
ség van előttük, hanem hogy hol van. A békesi lovas nemzetőrség közül
többen nyilváníták, hogy tovább is a táborban maradnak. A tolnaiak meg-
esküdtek, hogy utolsó csepp vérig küzdenek. A jász kunok derék emberek,
jó katonák, s eddig is sokat tettek már; kár hogy Bácsmegyében olly
nagyra nőtt a kukoricza, mert még többet is tettek volna. Az önkényte-
sekről csak jót és szépet lehet mondani, s ha van is köztük még némi
emberi gyöngeség, ezt szóló nem akarja feltakarni. — Bácsmegyéből
megdicsére szóló a bajaiai és szabadkaiak derekas magokviseletét, s ha
valamelyiket kifeledte volna, kéri az általános dicséretbe befoglaltatni.
— Szóló a katonai játékot ugyan szerencsejátékhoz hasonlítja, de meny-
nyire számítani lehet a győzelemre, 100 hihetőségi ok közül 70 a mi
részünkön áll. — Ezenkívül megdicsére szóló Szeged és Baja városok ha-
zaíúi készségét, melyet kivált az előbbi a betegek és sebesültek ápolása
körüli tanusít (éljenzés). Végre személyeket nevez, a ház, sőt a haza kö-

szönetére érdemeseket, köztük első helyen Szentkirályi Móriczot, ki a nemzetörségre nézve is a legjobb hatást gyakorolja, — Török Gábort s a Temesben működő királyi biztost, kinek neve nem jut eszébe, — Horváth főispánt, ki kötésben hordja most is karját, de hol szükséges, mindeütt jelen van stb. Mindezeket a ház kitörő éljenekkel fogadá.

Ezután átment szóló napirenden levő törvényjavaslatára, megjegyezvén, miként azt, hogy arat-e azzal éljent vagy nem — nem tudja, de hogy gyakorlat és tapasztalás útján merített meggyőződéséből folyt azon javaslat, az iránt tisztában van. Ha békesebb idők volnának, hogy akkor milyen ujonczállítási rendszert kívánnék, megmutattam — ugymond — általános javaslatomban, melyet azonban most tárgyalatni nem kívánok. Az új rendszer életbeléptetése időt kíván. Én tehát meggyőződésemtől elúttetve, a kisebbet választám, melly a létező állapoton kevesebbet változtasson, de mégis megfeleljen azon kelléknek, mit a haza védelme kíván, hogy így megvédetvén a haza, más javításokra fordíthassuk figyelmünket. Szóló sokat törte fejét, s meglehet olyanon akad fel, miért talán — ugymond — a képviselőház szóló fejét töri be. 45 év óta huzom — mondá — ezen igát, s ha sokat nem tanultam is, ha engedelmességben neveltettem is : mindig az volt iparkodásom : mindent úgy tenni, hogy lelkiismeretem s meggyőződésem szerint a célnak megfeleljen. — Két mód állott ugymond előttem, új vagy régi rendszert követni. Kértem, hol van az új magyar rendszer? Ha tölem azt kívánják, hogy két hónap alatt századok mulasztásait orvosoljam : többet feltételeznek rólam, mint mennyit lehet. A hadi tanulmányok 10—15 féle tudományokból állanak, s ha az, ki tanítani akar, még maga tartozik előbb tanulni : bajosan megy a dolog. Ha én most új osztályokat formálok, a felebbvaló nem fogja ismerni alattvalóját, a pajtás pajtását, következőleg az erő nem irányoztathatik egy cél felé. Hiányzik az idő, mi veszély idején legnagyobb capitális. Ide járul, hogy egészen új rendszer életbeléptetése ez idő szerint sok költséggel jár. De politcailag sem tanácsos az új rendszer rögtöni életbeléptetése ; mert, kérdi szóló, ha valjon azokat, kik nincsenek mellettünk, de a kötelesség terén mégis mellettünk harcolnak, nélkülözni akarjuk-e? — Az örökös tartományokkal egy kalap alatt állunk, bármennyi rés mutatkozik ezen kalapon. Nem kellene kimondani tehát, hová vezet intézkedésünk, hanem az időre bizni kiviteltét. Szóló tehát, mint egyenes ember, ellene nyilatkozik.

A másik rendszer — ugymond — nincs inyűnkre, — az enyémmre sem. Én ugyan, ugymond, feljutottam egy polczra, mit senkinek sem köszönök, — de nyeltem sok bosszúságot s keserűséget is. — Azonban meggondoltam, hogy, ha az ujoncz a meglevők közé berámáztatik, hol a felebbvaló ismeri alattvalóját, hol mechanikai gyakorlottság már létezik, egy hónap alatt is már hasznát lehet venni. — Továbbá mostani utamban tapasztaltam, hogy rendes katonaságunk, legyen árvai, vagy lipitói, ha azt mondják neki : menj, — lö, vág és tör, a mennyi kell, míg azt nem mondják : elég, — s általában, kivéve egyetlen testületet, az enge-

delmességet egyik sem tagadta meg, de az is nem nyilatkozott ellenünk, hanem kijelenté, hogy akárhová rendelik, elmegy, s pár nap múlva azt meg is fogjuk látni. — Ha a fenlevő katonaságból a magyar szelleműket kivennők, egyrészt emelnénk, másrészt lenyomnánk és szakadást gyaníttatnánk akkor, midőn az erő összpontosítására legnagyobb szükség van. Én tehát sajnálva bár, tán a ház ohajtása s a haza régi kívánata ellenére, a czélt tartván szemem előtt, nem akarok semmit rögtönözni, hanem azt mondom: a ház kívánhatja, hogy a katonaság magyar legyen; de adjon erre időt, — másként olyat kívánna tőlem, mire én nem vagyok képes. Ha valaki jobbat tud, mi a célnak hamarabb s tökéletesebben megfelel, én hódolni fogok neki, s mint közlegény is kész leszek alatta szolgálni. A 4-ik zászlóaljra, mi annyikat megbotránykoztatott, seregeink messiáskint várnak, ezeket jutalmazni kell, ugyis a magyar seregek állnak e tekintetben leghátrább. Egyéb észrevételekre szülő fentartja vitás közben felelhetni.“

E tárgyban legnagyobb baja Teleky Lászlóval volt, kinek szavait kartácsához hasonlítá. Mindamellet az öreg sem hagyá töltetlen a maga fegyvereit.

Ezenben az első magyar hadigőzöst nevére neveztek el, de szerencsétlenül járt az, mert hiányai miatt félutról visszatérni kényteték.

Az öreg pedig lement a péterváradí várerősítés megtekintésére s a ráczok elleni vezénylet átvételére. Vivott ő ottan szerencsés és szerencsétlen csatákat, melyekben — a sz.-tamási sánczok ellen személyesen vezetvén a támadást — vitézségének ritka jeleit adá. Egy alkalommal már körül volt véve, ha 12 segélyére sietett huszár ki nem szabadítja, kik merészül a ráczok sorába vágva, vezéröknek visszaadták szabadságát.

Sept. 19-kén történt Mészáros vezénylete alatt nevezetes próba Szent-Tamás ellen, hol kitiintetett bátorsága valóban a hihetlenséggel határos. A legveszélyesebb helyet választá ki s 36 ágyugolyó esett le közeleiben. S midőn látta, hogy a sánczozat szigorú rendeletei daczára sincs bevéve, lóháton a csatornába ugrott, átusztá, a túlparton megtette a szükséges intézkedéseket s megint visszauszott!

Ezután nem sokára feljött. A kardot viszont tollal cserélte fel, sok szenvedéllyel bocsátá ki a proclamatiókat, irta alá a rendeleteket s ki-nevezéseket. Ezek közül nevezetesebb az oct. 4-ki, a déli magyar sereghez intézett felszólítása, melly kedélyességének, lelkesült gondolkodásának jellemét hordozza magán.

Következő dec. hóban tábornaszernagy Schlick Kassáig nyomulván elő, dec. 14-én a parlament az ottani hadtest fővezényletével megbizta. Mészáros elvállalá a megbizást, s szokott kedélyes modorral felszólítá a házat, hogy ha megítélik is, de el ne ítélik. Különben reméli, hogy Schlicket majd „megslikkolja“ s most szerencsésebb leend mint túl a Lajtán. Ugyancsak ez ülésben találta fel a „kóficz“ szót is. (Nb. tudós-társasági tag volt.)

De biz a dolog egészen ellenkezőleg ütött ki, s ki Schlicknek maga

is adjutánsa volt, mesterétől a legkeményebb leczkét most kapá. Igaz, hogy sergei nemzetőrök s ujoncz honvédek valának. Január 4-kén volt az ütközet. Schlick posztója a bárczai csúcson volt, honnan sokszoros és kemény lövésekkel fogadva Mészárost, megszalasztá. A parancsnokságot helyette Klapka vette át.

Ő maga Debreczenbe ment s ottan folytatta hivatalát egész apr. 15-kéig, mikor felszólítá a házat, hogy lemondását fogadják el, s egyszerűen mint bajai képviselőt fogadják el körükben, mert, ugymond, mint az agg Hufeland hívé, hogy ki 30 éves koráig nem tudja, mi jó s mi ártalmas organismusának, nem érdemli meg az egészséget. Ki ősz hajakkal nagy dolgok élén nem tudja, mikor járt le kora, az rossz patrióta. Különben ő már igen is rococo-ember s Egerben, mellyet hús nélkül hagyott, meghalt. A halotti beszédet majd megtartja egy veressipkás sat.

Palóczy L. ajánlatára a ház köszönetét szavazta neki, s altábornaggyá nevezte ki.

Különben hadügyministerségéről irt memoire-ja azon érdekel birand, mellyel a Julius Caesaré a gallusok ellen folytatott had után.

Az öreg ezután nyugalomra szállt egész julius hóig, mikor Kossuth az összes magyar hadsereg fővezérévé nevezte ki, mellé rendelvén Dembinskyt mint tábornokari főnököt. A öreg ezután bocsátott Dembinskyhez egy rendeletet, mellyben felhatalmazza arra, hogy a sereg mozgólatai s élelmezése iránt tetszése szerint intézkedjék. Igaz nevén nevezve, e dolog baklövés volt, hasonló ahhoz, midőn Bem Erdélyt ostromállapotba helyezé.

Az öreg ezután jobbadán a táborban volt s a szegedi, szőregi, temesvári csatákat intézte. Ezután Lugosra, s onnan Dembinskyvel Törökhonba menekült. Itten Viddinből Schumlába vitetett.

Magyar hadi-iskolául alapítá a ludoviceumot, ellátta minden szükségességekkel parlamenti tczikk nyomán. Ez ma kórház gyanánt használtatik.

Tagadhatlanul Mészáros a legjellemesebb emberek egyike. Mint katona, páratlan bátorsággal bir, jó huszárezredes, ha mint strategista a löport nem találta volna is fel. Szép vonzó külsőjű ember, ki iránt mindenki bizonyos pietással viseltetik. Hazáját forrón imádja.

II.

K L A P K A.

Mellékneve György. Született 1820-ban Temesvárt. Atyja ottan polgármester, anyja verseczi születés, Kehrer Julia volt.

A philosophiát Szegeden, a mathematicát Karánsebesen tanulta, tüzéségi ismereteit pedig Bécsben szerezte meg. Talentomáért mindhárom helyt bámulat tárgya volt.

Egy év múlva a bombászkarba vétetett fel, s 3 és fél év múlva az egész tanulmányt bevégezé.

Innen a magyar testőrseregbe lépett, hol 5 év múlva a geniecorpsi tanulmányokból olly fényes vizsgálatot tett le, hogy Ferdinánd király ezért hízegő kézírattal tisztelte meg.

1844-ben Lahoreba tüzértábornoki meghívást nyert, nyugalmaztatni is akarta magát, de nem fogadtatott el, hanem főhadnagygyá neveztetett ki a németbánáti határőrök közt.

A mult évben századosi ranggal a veszprémi honvédek közt állt. Ezekkel a ráczok ellen ment, s a Szent-Tamás elleni szuronycsatában részt vett.

Innen a magyar ministerium Erdélybe küldte rendezni a székely népfölkelést.

Ezután mint táborkari őrnagy Komáromba ment Majthényival, átveendő e várat s védelmi állapotba helyezendő.

Kitüntetéseit ezután csaknem egész a tábornokságig a csatamezőn nyerte, s mint illyen álltbn. Schlick ellen Mészárostól az ottani magyar hadsereg vezényletét átvevén, nem egy szerencsés csatát küzdött, többi közt a tokajit és tarczalit, hol kis erővel ügyes strategiai harcokat állt ki.

Ezután Görgei alatt, kinek testi lelki barátja volt, az első hadtest parancsnokságát vette át.

Az aprilisi hadjáratban tetemes részt vett. Tápió-Bicskénél (apr. 4-én) szétveretett ugyan serge, de ez legkevésbé sem genirozta őt. Egy percz alatt rendbeszedte katonáit s Damjanichtól gyámolítva, az ellenséges brigade-nak visszaadta a kölcsönt.

Apr. 26-án Komáromnak ostromzár alóli felszabadításakor csodát tett. Ó-Szőny ellen a szuronycsatát személyesen vezette.

A hadügyi tárcza ezenben megüresedvén, mint helyettes hadügy-minister Debreczenbe ment. Milly pontosan mindenről gondoskodó módon járt el hivatalában, bizonyítja ezen Perczelhez irt levele :

„Debreczen, máj. 8-án 1849. A hadügyministeriumnak több jelentésekből fájdalmasan kelle értesülnie azon szomorú viszonyról, miszerint tábornok urnak Bácskábóli kivonulása után e vidék, mely annyi hősies küzdelem és véres áldozat mellett már visszafoglaltatott, ismét ujonnan a rác szerek boszujának van kitéve.

És már is egész területek az ellenség által visszafoglaltattak, melyeknek biztosításáról eleve kellett volna gondoskodni annál inkább, mivel hadjáratunk és hadiműködéseink nem egyedüli célja a visszafoglalás, hanem egyszersmind, mi olly fontos feladat, az elfoglaltak megtartása.

Hasonló sajnos következmény volt Bácskának elegendő fedezet nélküli otthagynása azon körülménynél fogva, miszerint az ellenség Budáról nagyszámu hajókon szállittatván lefelé tetemes erejét, annak kényelmeit senki sem gátlá, holott ennek csekély erővel tetemes kárt és akadályt lehetett volna okozni.

Annál fogva felkératik tábornok ur sürgetőleg, sziveskedjék a legérdekesebb pontokra kisebb csapatokat szállítani át, és általában erélyesen intézkedni, nehogy nagyobb baj és szerencsétlenség háramoljon a védtelen és jóérzelmű lakosságra.“

Az aug. 20-án Debreczenben tartott haditanács következő tervét fogadta el :

1-ör. A nemzeti hadsereg minden hadosztályának működései concentricus és combinált irányban vezetendők.

És azért a hadosztályi parancsnokoknak az eddigi körülményeken sarkallott azon hatósága, miszerint kiki az elébe szabott specialis célra önállóság, s a többi hadosztályok körülményeire való figyelem nélkül vezérkedhetik, jövendőre megszüntettetik, s minden külön hadosztályi parancsnokok a hadügyministeriumtól, mint az ország és honvédelem egész állapotát áttekintő középponttól veendő dispositióik irányát, miszerint az összes hadi operatio minden egyes részeiben concentrice legyen vezetve.

Mi végett a hadügyministernek Klapka tábornok ur által kijelentett azon készsége, hogy mihelyt vagy Budavára bevéve, vagy ha az rögtön eszközölhető nem volna, annak ostromlása kisebb hadsereggeli ostromzár alakjára leendő átváltoztatva : a hadügyministeri ügyek vezetését személyesen átveendő, - úgy a nélkülözhetetlen egység, mint a hadsereg szaporításának, rendezésének s fegyverzeti, ruházati, felszerelési, elhelyezési és hadszertári organisatioja szükségének tekintetéből is helyeslő tudomásul vétetett.

Egyszersmind az is elhatározottatott, hogy jövendőre a tiszti előterjesztések és kitüntetések körül a hadügyminister hatósága s illetőleg az ország kormányzójának legfőbb megerősítési joga teljes épségben annál inkább visszaállítandó, mivel a hadseregpáncsnokoknak e részben

eddig gyakorlott csaknem korlátlan s az utólagos jóváhagyás körüli szabad intézkedést is, úgy szólván, nullificaló hatósága, az egy és oszthatatlan hadseregre nézve gyakran zavart okozának, — más hadosztályoknál az egyenlő, vagy magasb érdemre nézve sérelmesnek, a tiszti rang kellő tekintélyére nézve pedig nem kedvezőnek tapasztaltatott. Jövendőben tehát a seregparancsnokok semmi főtiszti előléptetést, vagy a katonai érdemjel harmadik osztályávali kitüntetését addig ki nem hirdethetnek, míg előterjesztéseikre a hadügyminister helyeslő megerősítését nem veendik.

Törzstiszti előterjesztések s a katonai érdemjel második osztályávali kitüntetések kihirdetésére pedig a kormányzó előleges megerősítése is okvetetlenül bevárando. Tábornoki kinevezések s a katonai érdemrend első osztályávali kitüntetés csak a ministeri tanács előleges meghallgatása után fogván a kormányzó által megerősíttetni.

A hadseregparancsnokok mindazáltal a harcztéren egyes rendkívüli vitéz tettek méltó jutalmul tehetnek ugyan főtiszti előléptetéseket, s a katonai érdemrend harmadik osztályávali kitüntetések, valamint szinte törzstiszti (de nem tábornoki) előléptetés végetti előterjesztéseiket is nyilváníthatják; de erre a rendes katonai kötelességnek még olly hű teljesítése is soha elegendő alapul nem fog vétetni, hanem csak az, ha valaki magát a kötelesség körén túl rendkívüli vitéz tett vagy különös siker által kitüntette.

Mind ezekről a hadseregparancsnokok magok alkalmazása végett a hadügyministerium útján, s ha tanácsosnak látszandik, maga az összes hadsereg is napi parancs által azon hozzátétellel értesítendő, hogy am-bár a szükséges egység s összhangzás végett a hadi munkálatok irányzata a hadügyministeriumtól fog kiszabhatni, strategiai kivitel körüli dispositiók s operationalis részletek szabadsága természetesen a hadvezérek hatóságához tartozandik.

2-or. A jelen körülményekhez képest a hadsereg minden részének olly irányban kell alkalmaztatni, hogy az országnak a kettős ellenségtől megóvására egymást kölcsönösen segíthessék s illetőleg concentratiojuk is előkészítettessék. És azért

3-or. A felsőmagyarországi hadi munkálatok főtámaszpontjául Komárom tekintendő, úgy hogy a legközelebbi hadjáratnál ne csak várerősség, hanem az ellenség bármi nagy haderejének előnyomulását is akadályozható elsáncolt táborniőségben jelenjék meg, s azért a komáromvári sereg a főtáborból nyomban vagy 16,000 emberrel, nevezetesen a Damjanics és Pöltenberg hadosztályokkal szaporítandó.

Ezen dunai hadseregnek hatásköre és rendeltetése lesz a Duna jobb- és balpartja közti közlekedést biztosítani, s Komárom vára ótalmán kívül a Duna jobb partján az ország határszélei felé működni, a dunántúli megyéket az ellenségtől tisztán tartani, száguldó detachementok által azon megyékben az ujonczozást és a kormányhatóságot biztosítani. Egyszersmind rendeltetése leszen szükség esetében, a bal dunaparti hadsereg működését is összhangzólag előmozdítani.

Ha Buda várának rögtöni bevétele nem sikerülne s hosszasabb ostromzárlat forogna fön, szükségben az ostromzárlati hadsereg is ezen dunai hadsereg vezérének főparancsnokságához levén számítandó. Melly dunai hadsereg egyszersmind Komárom vára főparancsnokságával Klapka tábornok ur fog megbízatni. Guyon tábornok alatta a 8-dik hadosztályt vezénylendvén, Lenkey tábornok pedig az alakításban lévő seregosztály fölött a lovasság parancsnokságával bizatván meg.

4-er. A szabadsereg többi része, nevezetesen az eddigi Klapka és Aulich hadosztályok a Duna balpartjára szállandnak át, ő legelőbb is mindjárt a Nyitra vagy Vág mentében foglalván állomást, az ország felső vidékét biztosítandják, s a Dunán inneni vidéket fedendik.

Ezen dunaparti hadsereget további rendeletig Aulich tábornok vezérlendi.

5-ör. Ezen hadsereggel összeköttetésbe hozandó a Dembinszky altábornagy parancsnoksága alatti hadosztály, mellynek rendeltetése, az országot Galliczia felől biztosítani s a dunaparti operatióknak szélső jobb szárnyát képezni.

6-or. Dembinszky altábornagy jobb szárnyával összeköttetésbe hozandó az erdélyi hadsereg bal szárnya, mellynek feladata Besztercze felé az országot Bukovina ellenében fedezni.

Erdélyben ezenkívül az ojtózi, tölgyesi, gimesi passusokra, mint szinte a tömösi, vöröstoronyi szorosokra fő figyelem fordítandó, s ezeknek megerősítésén s védelmén kívül Gyulafejérvár s Déva bevétele s az oláh lázadás valahárai legyőzése az erdélyi hadsereg legközelebbi feladatához számítandó.

7-er. Puchner hadserege a Bánátból kiverve, Orsova, Fejértemplom, Pancsova birtokunkban van, s a Bánát egészen, Bács pedig Tittelen kívül, meghódítva levén, Bem altábornagy az Erdélyből magával hozott sereget a bács-bánati combinált sereg többi részeiből 12 ezer emberre kiegészítvén, ezzel s megfelelő számú ágyukkal Perlasz felől Tittelt bevedendi (minél a bácsi oldalról s Péterváradról is támogattathatik), s ott a Tiszán átszállván, Péterváradot úgy a karloviczi mint a kame-niczi ellenséges seregek fenyegetéseitől s ostromkészületeitől tökéletesen fölmentendi, s ennek végeztével a lehető legnagyobb gyorsasággal a Duna bal partján felfelé sietend, s Jellachich mozdulatait figyelemmel kísérendi; a körülményekhez képest fogván majd meghatározatni: valljon a bal dunaparti hadsereg megerősítésére fog-e rendeltetni, (s ez esetben annak fővezérletét vinni), vagy pedig a Dunán átkelve, önállólag a nyugati határszélek felé operálni, melly utóbbi intézkedés kiváltképen Buda vára bevételelől függ és föltételeztetik.

8-or. A bács-bánati hadsereg főparancsnoksága Perczel tábornokra bizatik, kinek legközelebbi föladata leend a Tittel bevételel végkép meghódítandó Bács-Bánátot újabb betörések ellen fedezni, s e végett Orsovát, Fejértemplomot, Pancsovát, Tittelt hatalmában tartva, Temesvár és Arad ostromzárlatát szokott erélyével folytatni. A blocadsereg és

a fentebb említett pontok közötti összeköttetést mozgó csapatok által fentartván, egyszersmind a tartomány belbékéje is biztosíthatatik.

A fentebbi dislocatiók által az ország végvonala ekként kikerekítetvén, s a szükség esetébeni concentrációk is előkészítetvén, a dunaparti hadsereg erősítésére Erdélyből, melyet most közelben invasio alig közelget, egy dandár kivonandó; az ujonczozás, felfegyverzés és felszerelés a lehető legnagyobb erélylyel eszközlendő; a központi tartaléksereg mielőbb kiállítandó; minden zászlóaljnak kiegészítése siettetendő, s a löporkészítés minden kivihető gonddal szaporítandó; mint szinte a hadsereg élelmezése kellőleg rendezendő. Komárom várának minden szükségeseikkel ellátása pedig minden mások felett sikeresítendő.

Mindezen határozatok úgy a hadügyministeriummal, mint általa az illető hadparancsnokokkal a kellő titoktartási kötelezés mellett közölni rendeltetvén, s azoknak végrehajtását a hadügyminister különös gondjai közé számítandván. Kossuth Lajos, kormányzó.

De nemsokára viszont sereg élére állt, átadván a hadügyi tárczát Görgeinek.

Buda ostrománál jelesen a réslövésben nevezetes része volt, honnan várparancsnokkép Komáromba ment.

Az ostromot páratlan bátorsággal tűrte, s olly védelmi intézkedéseket tett, mik még az oroszokat is bámulásra indíták.

Aug. 3-án két oldalról nevezetes kiütést tön, mint mindig, most is ő vezette a szuronycsatát, töméntelen zsákmányt tevén.

Az ottani osztrák dandárparancsnok Barkót megkerülvén, őt visszanyomta. Töméntelen zsákmányt csinált. Csak aug. 20-án vonult vissza a várba.

Klapka lassu a tervelésben, de villámgyors a kivitelben. Magyar Wellington, hős, büszke, de hideg és pontos mint ezen angol.

Feltűnő egyénisége s igen csinos arca van. Alkata nem magas, de nemes állásu. Arca barna, szabályos, fekete bajusz- és szakállal, tüzes szemekkel. Arca mozdulatai a magyar typus bélyegét hordozzák magukon.

September 27-diki capitulatióját fontos oklevelek gyanánt közlöm: „Napiparancs (oct. 1. 1849.) Harczfiak! Ugy határozta a sors, hogy harcunkat bevégezzük. Erre az ép emberi értelem kényszerít, melly könnyen beláthatja, milly hasztalan volna folytatni a harczot: továbbá a komáromi város lakosainak sorsa, kiket hosszabb reménytelen harczfolytatással kinozni honárulás volna, s végre azon szánandó öntudat, azon alapos meggyőződés, hogy az egész magyar hazában, a komáromi őrséget kivéve, tartható véderő nincs.

Meghatározott tehát alkuk következtében a komáromi vár capitulatiója, — de az átadás csak akkor eshetik meg, ha Péterváradra küldött futáraink visszatérnek s személyes meggyőződés után értesítendnek, hogy azon hatalmas vár is a sors határozatainak magát alávetette.

A föltételek, mik alatt Komárom magát föladja, olly becsületesek,

s annak következtében sorsunk a többi magyarhoni sergekéhez képest olly előnyös, hogy annyivalinkább büszkélkedhetünk, mert azokat férfias, határozott s nemes viseletünknek köszönhetjük.

E cselekedetünk módja ellenségeink gondolkodását is irántunk tisztelettel töltötte el.

E jó nevünket s hirünket megtartani első s legfőbb kötelességünk most is, midőn a pályáról, mellyen olly sok havon át fényesen működénk, tiszta öntudattal lelépünk.

Bajtársak! Igyekezziünk tehát azokat meg is tartani, s mivel becsülettel harczolánk, e szép öntudatunkat további életpályánkra vigyük át.

Őrizzük meg e kincseinket és utolsó katonai cselekvényünk is legyen példás és lovagias.

Utolsó perczig maradjunk hivek a kötelesség-, rend- és disciplinához, miután békes alkalmas út nyilvánul, hogy azon drága földre léphessünk, hol szülék, testvérek, rokonok karjaikat ezerek után sovárgva nyújtják, — azon emberek után, kik szebb s reményteljesebb multban fellángoló enthusiasmmussal a haza szolgálatára felajánlák magokat.

Ha e felhívásom daczára is történnék kihágás és zavar, ünnepélyesen nyilvánítom, hogy kényszerítve leendek, a bűnösöket — kik e perczben a megkettőzött örök ügyelését nem kerülhetik ki — kimélet nélkül halál által büntettetni.

Mi pedig a komáromi vár átadási föltételeit illeti, azok ezennel egyaránt hiteles másolatban szóról szóra magyar és német nyelven közöltetnek a várőrséggel. Klappa tábornok.

Komárom vára feladása következő pontok alatt:

1) Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre; azoknak, kik ollyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövőendő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. kir. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlólag szabadon eresztetnek s az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi díj, s 10 napi fizetés az őrségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák bankjegyekben kiadatik.

4) A különböző őrségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelevények kiegyenlítése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd: ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harczosok ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatározatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntetetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után adatik át.

„Napiparancs (oct. 3. 1849.) Bajtársak! Keblem elfogul, mert utóljára szólok hozzátok, kikhez annyi öröm és szenvedés, annyi drága honfivéren nyert dicsőség, s kikhez egy szent kötelesség közös érzete fűzött elválaszthatatlanul.

Egy szép, de küzdelemteljes pályára léptünk nem rég. A legmagasztosabb feláldozással törtünk a kitűzött cél felé.

Megtettük, mit ember saját erejével tenni képes, s pirulás nélkül állhatunk isten és világ színe elé. Ám a sors könyvében máskép volt megírva. . . . És most lelépünk a pályáról, melyre olly sok szép reményeket hintett a közérzelem, s melyen elvérezhetünk ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem fogunk. Lelépünk e térről, mert a haza kívánja, melynek tovább is leend szüksége hű fiakra; lelépünk, mert szent tartozásaink vannak azon haza iránt, mely ugy lehet, fenmaradásunkban leli a jövő minden vigaszát.

Maradjatok hát továbbra is támoszlopai ! . . .

A feladatot, mely előttetek állt, férfiasan s mindvégig következetesen teljesítetek. Meghajoltatok, mert kellett; az események törhetlen hatalma előtt hajoltatok meg, . . . ez és a megmentett becsület adhat megnyugvást mindnyájatoknak.

Vegyétek férfias, elszánt küzdelmeitekért a haza legforróbb köszönetét!

Vegyétek egyszersmind szíves végbucsumat.

Isten veletek ! . . . “

Külföldön van.

III.

A U L I C H.

A hadvezérek közt a legtisztább jellemek egyike.

Kopasz, szép ember volt. Szemében szokatlan tűz égett, arczánszokatlan nyájasság mosolygott. Volt modorában, magaviseletében valami vonzó, valami kedves, mit más embernél ritkán lehet feltalálni. Pozsonyi születés. 57 éves.

A Sándor-gyalogoknál mint alezredes szolgált. Hasonló ranggal a honvédek sorába lépven, legelőbb a ráczok ellen ment, s több, következményeiben azonban fontossággal nem bíró, csatákat vívott.

Először találkozunk nevével Bechtold aug. 19-iki hadjelentésében a Sz. Tamás elleni szerencsétlen csatában.

Wollnhoffer dandársága 18-án délután 3 órakor Kis-Kérre indult, a hová ugyanaz nap 7 órakor érkezvén, a helység előtti Sz.-Tamás felőli előőrköt megerősítette.

Gr. Colowrat csapata Kis-Kéren keresztül Szőreghreindittatott, hogy ott Turia megtámadására készen legyen. Bárá Bakonyi csapata pedig még az éjjel a csatorna balpartjani előnyomulásra a verbászi táborban készen volt.

Wollnhoffer dandársága a megtámadásra jelöltetvén ki, azon éji 12 órakor a kis-kéri táborból kiindult. Az első csapatot a székely zászlóalj képezte, melyet a ki nem kelt álgutelepek, 2 zászlóalj Sándor-gyalogság, honvéd 6. zászlóalj és 1 század Württemberg-huszárok által fedezve, követték, a legnagyobb vigyázattal nyomultak elő. Reggel 5 óra felé a sz.-tamási síkságra érkezvén, a székely zászlóalj csatárai 600 lépésnyire Sz.-Tamáshoz közeledtek, ekkor az álgutelepeket előrendelvén, a helységet erősen álgyuztattam; — melly alkalommal a sánczok felől nagy porfelleg vala látható, miért is Lenkey kapitány századának egyik szárnyával oda ugratott, és észrevevén, hogy az ellenség egy csorda szarvasmarhát szándékozik a sánczokba hajtani, azt kemény álgyuztatás daczára is megszalasztatván, 131 db marhát fogott el.

Egy óráig tartó, mind a két részről kemény álgyuzás után a helységbe gránátokat és bombákat parancsoltam vetni, mellyre azonnal több helyen tűz támadott, mindazonáltal a célzott hatást — a helységet egészen lángokba borítani — el nem érhetém, minthogy rövid idő alatt a tűz mindenütt eloltatott, a miből azt következtettem, hogy az egész Sz.-Tamás lefődeleztetett.

B. Bakonyi ezredes azalatt a csatorna balpartján a sánczokat megtámadván, kemény álgyszatás és kisebb fegyvertűz után a sánczokat egész elszántsággal megrohanta; mindazonáltal vitéz csapata hősies tartása daczára, az előnyomuló túlerő miatt a czélzott sikert nem nyerheté.

Wollnhoffer vezérőrnagy parancsa következtében a serget álgyszatásra visszavezette, és összeszedvén holtainkat és sebesülteinket, se regemmel, melly a 8 óráig folytonosan tartó csatában kifáradt, Verbászra vonultam. Az egész sereg tántoríthatlan bátorságát dicsérettel meg kell említenem, melly minden rendeleteimet a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesítette.

Különösen kiemelendők : Aulich alezredes, tanusított rendületlensége és ügyessége miatt.

Az 1849-dik évi tavaszi nevezetes csaták alkalmával az ő hadteste állott Pest alatt s nem egyszer küzdött diadalmasan a nagyobb erő ellenében. Kossuth a gödöllői szózatában nagy dicsérettel emlékszik róla. Itt folytatott csatái közül az apr. 11-iki a legnevezetesebb, mellyet Asboth ezredes által vivatott.

Elhagyván a császáriak Pestet, e melletti táborából proclamatiót bocsát a néphez, mellyben azt „miután szabadságot s függetlenséget hozának neki“ nyugtonmaradásra szólítja fel.

Pest eznapi mámorát, örömét lehetlen volna festeni. Mint csókolák a huszárokat, mint vendégelék őket s látogatók meg a táborban! Midőn az agg tábornok a nemzeti színházban a „Kunok“ előadásán személyesen jelen vala, az öröm tetőpontját érte el. Ez időtájban a Dom Miguelek lobogójára ő tűzte fel az érdemrendet.

Midőn Görgei a magyar kormánytól megtagadta az engedelmisséget jul. vége felé, egyik ő vala, kit Kossuth ennek táborába küldött. Hozott is Görgeitől ígéretet.

Lemenvén a kormány Szegedre, a hadügyministeri tárczát ő vette át s folytatta végig. Sokat küzdött ő is szegény a tisztek gyávasága ellen, de erőlyesb eszközökhöz nem nyulván, semmi sikerrel. Rendeletei azonban ügyes tapintatot árulnak el. Így például ő volt, ki a tiszteknek az idegen ajkuak sértegetését köv. körlevéllel megtiltá:

„A magyar hadsereg összes parancsnokainak.

Harcunk, mellyet Európa két elbizott hatalmassága ellen vivunk, nem a nemzetiség, hanem a közszabadság harcza az absolutismus ellen. Győzelmeink, elődiadalai a világszabadságnak. Így van a nemzet s kormánya lelkesülve; így van különösen meggyőződve a nemzet hadügyét vezénylő végrehajtó hatalom.

Illyeten meggyőződésben levén a hadügyministerium, nem csekély megütközéssel s illetődéssel értesült, mikép némelly seregszabadságok s katonai előjárók, a hatalmuk s rendeleteik alatt álló idegen ajku egyénekk, de kiváltképen a ráczokkal s oláhokkal nem a kívántató emberiséggel bánnak, s különösen nemzetiségöket szidalmak s káromkodások

közt vetik szemökre, mit nemcsak a humanitás elvei tiltanak, hanem az ildomosság is ellenez.

Kik sorainkban küzdenek közcélunk a szabadság mellett, akár-mellyik nemzetbeliek legyenek, mindnyájan testvérekül tekintendők, olyanokul, kik velünk karöltve rokonilag azon egy ohajtott cél felé törekesznek.

Aztán rács oláh atyánkfiai, kik velünk harcolnak, gyermekei, szü-löttei ugyanazon hazának, mellynek mi, s tehetnek-e róla, hogy test-véreik ellentünk fegyvert fogtak a szabadság megdöntésére? Ők vérök-kei moszák le magukról testvéreik gyalázatát.

Mindezeknél fogva szigoruan meghagyatik a magyar hadsereg ösz-szes parancsnokainak s mindenféle katonai előjáróknak, miszerint paran-csaik alatt álló idegen ajku vitézeinket, tótokat, ráczoikat, oláhokat stb. emberséges bánásmód által inkább ügyünknek megnyerni, s nemzetisé-günkhöz édesgetni iparkodjanak, sem mint nemzetiségöket szidalmazták, s e miatt öket üldözvén azt okozzák, mi illetén bánásmódnak rendes eredménye, t. i. hogy az illy egyének aztán elkeserednek és szökevé-nyekké válnak.

Mindazok, ki e rendelettel ellenkezőleg cselekesznek, szigoruan megbüntettetni s illetőleg tisztségeiktől megfosztatni fognak. Szegeden, július 22-én 1849. Hadügyminister, A u l i c h.

Midőn Perczel a ministeri tanácsot felakasztással fenyegette, erélyes fellépése sokat tett ennek elmozdítására.

Határozottan mindig Görgei mellett nyilatkozott, a nélkül, hogy ennek eljárását voltakép tudta volna.

Tiszta jellem, testtel lélekkel magyar ember, lassu, de ügyes stra-tegista, szigoru katona volt, mint Massena a császárság korában.

Oct. 6-ikának áldozatai közt van ő is.

TÁBORNOKOK.

I.

DAMJANICH.

A magyar tábornokok közül egyik sem volt olly népszerű hőse a republicanusoknak, mint épen Damjanich.

Már mint kapitány a cs. hadseregben elveszté elöljárói kegyét a magyar ellenzékkeli szövetsége miatt.

Azon nemtetszés daczára, mellyel minden tiszt tekintetett, ki magát politikába keveré, Damjanich mégis mindig szorgalmas látogatója volt az ellenzéki köröknek.

Midőn a márcziusi nap a császári gondolkozásu s az ugynevezett patrioták közti nagy hézagot kitünteté, ekkor a szerb óriás, Damjanich kapitány, olly nyíltan szegődött a márcziusi nyeremények védőihez, hogy a parancsoló austriai tábornok őt Olaszországba rendelni látá magát kénytetve.

A Batthyány-ministerium közbejötté azonban megtartá e veszélyes harczost az országban, s egy akkor még rendezetlen csapat őrnagyává előléptettetett.

A temesvári nemzetőrség ugyanekkor alezredesül kíváná magához; ha ez megtörténik, ugy e városban hihetőleg a tricolor díszlett volna.

Alezredessé nevezetvén ki, Magyarország délkeleti hadjáratában tünteté ki magát, s nevéhez nem egy győzelem volt kötve, de csatavesztés egy sem.

Nevezetesebb csatáinak egyike volt a nov. 9-iki lagerdorfi, mellyről Vetter következő hadjelentést küldé :

„Damjanics alezredes ur f. hó 9-kén a Lagerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte s Lagerdorft elfoglalta.

Két százada a 9 dik honvéd zászlóaljnak, 1 százada a 3-iknak s 1 század székely, 2 hatfontos álgyu, egy fél század württenberghuszár s a Rózsa-lovasok valának a seregek, mellyek e szép győzelmet kivívták.

Jelesen viselték magokat a 3-dik honvéd zászlóalj századosa Földvári s a székely század parancsnoka, százados Boros, tüzer-főhadnagy Freidenreich, kitünő, bátor s ügyes magaviselete által sokat tett, s Rózsa Sándor, ki fegyvereivel 12 ellenséget egymaga leölt.

Két 1 fontos álgyu, egy löszertaliga, nagy számú fegyverek, s mintegy 2000 darab szarvas marha s juh és 1 szerb zászló lettek zsákmányaink.

A zászlót egy székely a szaladó ellenség közül — meglövéen a zászlót — ragadta ki.

Az ellenség közül legkevesebbre számítva 200 ember esett el, s 68 elfogatott részünkről a Würtemberg-ezredbeli hadnagy Resser s a 9-ik honvédzászlóaljbeli hadnagy Fáy urak s összesen 4 ember esett el.

Orcsics és Parta helységeiben csata közben tűz támadott több helyen; — a Rózsa lovasok portyázás közben az ellenséges szellemű helyekből is sok marhát hajtottak el.“

Ekkor neveztetett ki ezredessé.

Nevezetesb csatája volt ennél a dec. 17-iki, midőn Karlsdorfot s Alibunárt bevette. Ime tábornok Kiss E. hadjelentése :

„Miután Damjanics ezredes f. hó 12-kén Karlsdorfot és Alibunárt bevette, elhatározá a tábornok, hogy 14-kén az ezredes segítségével, ki 13-kán egész Jankováczig nyomult elő, Tomasováczt megtámadandja.

Damjanics ezredes, ki a tábornoktól a Temes vize által volt elválasztva, a Tomasovácra történendő egyesült megtámadásról parancsot azon okból kapta későn, mert a neusinaí hid helyreállítása kettőztetett megerősítés után is sokáig tartott, tehát nem tudhatá, hogy a tábornok serege Tomasovác előtt áll-e már, miután meg volt a seregnek parancsolva, hogy csak akkor tegyen rohamot, ha Damjanics ezredes serege már megtette a támadást.

Damjanics azon bizonytalanságban, mert bizonyosan nem tudá, valljon a tábornok Tomasovácznál van-e? visszavonult Jankovácra, és ekkor jelentést tett, — erre a tábornok a megtámadást másnapra határozá, s a seregeket éjjelre bivouaquirotatá.

15-én reggel fél 4-re Jankovác felől erős álgyuzás hallatszott ; a tábornok gondolá, hogy az ellenség megtámadá Damjanics ezredet, s rögtön minden sorait fegyverbe állittatá, hogy a tomasovácsi sánczokat bármilly áron bevegye, s úgy aztán Damjanics ezredesnek segedelmére meghessen, s az ellenséget hátulról megtámadhassa.

De az ellenséges sánczokhoz érvén, azokat már üresen s bennök csak egy álgyut és a Temesen keresztüli hidat részenként lerombolva találta.

Az első csatarendet Appel őrnagy vezérlete alatt Tomasovác előtt hagyá tehát, hogy a hidat végkép felégesse és a sánczokat lerombolja. Tomasovác nagyobb része is leégettett, s ő seregével Neusina és Jankovác felé vonult, s ott találkozott e két hely között Damjanics ezredes

seregével, kik az ellenséget, közülök igen sokat megölván, Dobriczáig visszaverték.

Erre az elfáradt seregek nyugvásra indítottak. A mi részünkről veszteség az ellenségéhez hasonlítva igen csekély. A tomasovácsi sánczok rohammal bevétele mindenestre többbe került volna. A tábornok, operatívai által kényszeríté az ellenséget a sánczok elhagyására.

E szerint tehát a rácok tomasovácsi, alibunári és ördöghidi sánczai vitéz seregeink által bevétetvén, a pártütők fészkei lenni megszűntek.

Ezután tábornokká lön.

Valóságos réme volt szerb hitsorsosainak, kiket ő megnevezhetőlag olly dühösen s engesztelhetlenül gyűlölt, hogy egyszer illy tartalmu proclamatiót bocsátott hozzájuk :

„Ti kutyák! én elmegyek; de mondom nektek, békén legyetek; mert különben visszajövök, s kiirtalak mind benneteket egyenként a föld színéről, s aztán enmagamat lövöm föbe, hogy az utolsó rácznak is magva vesszen.”

Legnagyobb vezéri tette a szolnoki csata volt. Ügyes tábornoki főnöke Kleinheinz, ki később Buda ostrománál elesett, olly pontos tervet készített arra, s Damjanich olly tüzzel vivé azt ki, hogy a Karger dandár majdnem egészen megsemmisítettett, s az összes poggyász valamint a Tiszán inneni elsánczolt hidfő minden ágyuival a magyarok kezébe jutott.

E csata után nemsokára találkozott Görgeivel, ki ellen akkoriban a magyar forradalmi közvélemény a váci proclamatiók valamint tiszafüredi zavarok miatt már többnemű gyanuskodással lépett fel, mitől Damjanich, mint a forradalomnak minden túlságaig pártolója, szinte nem maradhatott ment, kivált miután bizalmát Görgei iránt nem egy a tekintélyesebb katonai egyéniségek közül is és nem egészen alaptalan insinuatiókkal igyekezett aláásni.

Lehetlen vala tehát, hogy első találkozásuk ment legyen minden hidegségtől; — ő a forradalmat annak végczéljával komolyan akarta, s azért a határozott politikai színezetet felölteni vonakodó Görgeit a nyílt republicanus Damjanich nem fogadhatá nyílt karokkal, bár mint katonát imádta is.

Azonban mint merőben positiv lélek, érezte egy mindnyájuknál nagyobb tehetségű fővezérnek, egy katonai vezérléleknek szükségét. — Az akkori fővezérben Vetterben, kit mindig iskolásdinak nevezett, nem lelét azt fel; önmagát pedig soha túl nem becsülé.

Igy történt, hogy Görgeinek ragyogó vezéri tehetségeivel csakhamar megismerkedvén, őt a magyar hadseregek élén örömmel üdvözlé.

Nem sokára következett a Hatvantól Rákossig terjedő nagy egészshéti csata, mellynek fényes kimenete nagyrészből az ő bravourjainak tulajdonítható.

Midőn a tápió-bicskei csata alatt, hol Klapka nagy veszteséggel visszavetett, ennek segítségére küldetett, ekként szóla Görgeihez :

„Tehát Klapka barátunkat mindig én segítem ki a sárból?” — S ezzel a csatába sietetett, s alig néhány óra, s új dicsőség babérja lengett homlokán.

Damjanich volt szinte, ki Vácot rohammal vevé be, hol a vitéz cs. tábornok Götz halálosan megsebesítettén, a magyarok fogságába esett a nagysarlói győzelem dicsősége pedig egészen az övé.

Később Komáromnál sétakocsizás alkalmával, midőn Debreczenbe volt menendő átvenni a sergek főparancsnokságát, a lábát töré. E sértése okozá, hogy az utolsó magyar hadjáratban részt nem vehetett.

Mint önálló parancsnoknak utolsó ténye Aradvárának átadása volt, melly Görgei tanácsára tüstént a világosi esemény után be is következett.

Oct. 6-kán hágott Damjanich is a vérpadra, hidegen, büszkén, mint Ney s daczczal utalva vissza a „Hauptmann Damjanich” megszólítást.

A bakót kérte, hogy ne kösse szakállára a kötelet, mert az mindig kedves volt előtte. Nejének pedig megtiltá, érte könyörögni.

Termetére óriás, minden viszontagság ellen megedzve, vitéz a hihetetlen vakmerőségig, vakon engedelmeskedve a hol tisztelt, dühös és kitartó a megtámadásban, mint alvezérnek párját nem lelhetni.

Ágyuszó volt a legkedvesebb zenéje, s derék verekedés fő gyönyöre. El lehete róla mondani — említi egy német lap — mit Shakespeare Percyről : „ez embernek nincs jó kedve, hacsak reggelire hét nyolcz darabnyi ellenséget agyon nem vert.” S igaza van.

Kossuthhoz kitünő előszeretettel ragaszkodék. Midőn ez jun. 13-án a betegen fekvőt meglátogató, részvételt mond: fél kezem adnám önnek féllábaért. — Ó én akkor, mond a ráczok réme, nyakamat tartanám.

A milly bátor volt, olly gyorsan feltalálta magát. Egyszer a ráczok éjjel támadák meg. A téli hidegek daczára ő és serge egy ingben álltak ki s megfutamtaták azokat.

Rácz származásaért sokan még őrnagykorában árulónak tarták, de ő azok véleményét fényesen czáfolá meg a tettek mezején.

Róla is elénekelheti a költő, mint Kinizsairól : „sok ráczvéráldomásnál Damjanich tánczolt.”

II.

KISS ERNŐ.

Temesvárt 1800-ban született.

A második huszárezrednél ezredes, az I. hannoverai rend birtokosa s a pápai krisztusrend lovagja volt, a legvagyonosabb nemesemberek sorába tartozék.

Midőn a rácز vendée elkezdte forrongásait, Kiss Ernő ellenők küldeték. Blomberg, Ottinger sat. tábornokokkal. Legelőbb Neuzinánál tünteté ki magát.

1847. sept. 2. felingerült sergeit visszatartani nem tudván, Perlasz ellen vezeté rohamra s diadalmasan. De a ráczok sept. 11-kén viszont megtámadák Perlaszt. Kiss visszaverte őket, hanem sergeire az ablakokból is tetetvén lövések, Perlaszt porrá égeté.

Eleméren Kissnek gyönyörű, mondhatni, tündéri palotája volt, ellátva minden kényelemmel, telve a kelet leggazdagabb és szebb készítményeivel, miket utazásából hozott magával. Egy rácз csapat ezt, s egy más csapat ugyanez időben (sept. 12.) Aradácsot támadta meg s égette semmivé. Midőn oda ért, gyönyörű palotáját hamvaiban találta.

Nemsokára ezután Pestre feljött, hol (sept. 23-án) a nemzetőrség által fáklýás zenével fogadtaték.

Következő oct. hóban, miután azon cs. k. tábornokok, kikkel együtt küzdött a rácзok ellen, elhagyták a magyar tábort s ő ott maradt, — tábornokká nevezteték ki. S mint ilyen, ő nyitá meg — első levén — azok sorát.

Decemberben viszont a rácзok ellen menvén Tomasovácзot egyfelől ő, másfelől Damjanich szándékozáának megtámadni, de azt az őrségtől elhagyva találták. Fölégették; kiraboltaták, a közpénztárakat kivevé, mellyek statusvagyonokká nyilvánítottak.

Utolsó csatamezei tette volt Knicanin táborának jan. 2-án 1849. táborábani megtámadása. Visszanyomatott Jabuka- és Krepajig.

Hadi működései eddig terjedének. Fénylőbb csillagok tűntek föl helyébe, ki azután egy vagy másik helyett ideiglenesen vitte a hadügyi tárcзát s neveztetett ki országos hadiparancsnokká. Klapkának komáromi várparancsnokká kineveztetését ő contrasignálta.

Kiss Ernő kézéptermetű, de szép ember volt. Mindig fesch járt, comfortable élt, s az elegantiának különös barátja volt. Bor, dicsőség és szerelem volt eleme, s mint katona jó, mint ember becsületes vala. — Oct. 6-kán főbelőtték. Maga kormányozta a tüzet bekötetlen szemmel, mint marschal Ney.

III.

NAGY-SÁNDOR JÓZSEF.

Biharmegyei, nagyváradi születés. 45 éves.

Nyugalmazott százados vala, midőn a márcziusi napok őt is a cselekvények terére szelíták.

Első csatája volt oct. 13-kán 1848-ban a rácok ellen, mikor azoknak egy meglehetős tömege Kikindát megtámadá, kik ellen ő 300 nemzetőrt gyűjtött. Hátban megtámadá a rácokat, de Piqueti százados ugyanazon időben épen e csapat ellen intézkedvén, őt ellenségnek tartá és sergeire lött. A tévedés azonban csakhamar fölvilágulván, a rácok visszaverettek.

Oct. 6-kán már mint alezredes ritka ügyes hadi tapintattal egy arra nyomuló osztrák csapatot, ha ez korán el nem illan, körülkerített volna.

Ezután ezredessé s 1849. apr. 6-kán tábornokká lön.

Legtöbbsnyire a Görgei táborában szolgált, s mint ki a rábizottakat nagy pontossággal teljesíté s a csatákban sok személyes bátorságot fejtett ki, hamar tábornokká lön.

Jun. 15-kén az osztrákokat Soprony- és Batáról Görgei dispositioi nyomán kiüzte és Semptéig nyomta. Másnap (16-án) a semptei erdős dombokat szuronnal vette be Sempte már csaknem egészen meg volt szállva, midőn az osztrákoknak véletlenül érkezett segély Nagy-Sándor sergét 19 röppentyűállványról lövöldözte s azt visszavonulásra kényteté. 4 ágyut vesztett.

Buda bevételkor osztályparancsnok volt, s az ő hadosztálya vette azt be páratlan vitézséggel.

Az oroszok beütése után Görgeivel Vácra vonult, hol (jul. 16-kán) utcai csatát vívott. Görgei segítsége nélkül azonban, már körül levén véve, elfogatott volna.

Fölmenvén Görgei, őt Debreczenbe rendelte, feltartani az orosz erőt.

Lássuk e nevezetes, a magyarokra nézve szerencsétlen csatát terjedelmesben.

Augustus 1-jére viradólag az orosz sergek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté : „Ujvárosban az ellenségről semmi tudomást sem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztük kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőnek találva, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenféle vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap (aug. 2-án) Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Máskép rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előőrseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut lehete közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczen a golyók s granátok mindenfelől hullának rájuk, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállítá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendet alakita a forradalmiak iszonyú tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi seregek tüzéreit, mint a kik rejtett posícióik mögül, nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló és tüzer sebesülvén meg. A lövésbeli egyensúlyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot s lovasságot lehete látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg bal szárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult. Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzerek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott hadi rendben dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat támadásukban gyámolítani. A támadás megtételét kozákokra s muzulman lovasságra bízák. A magyar sereg ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémíté, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmanokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonló futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kényszeríté.

Beérven a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meglehetős löport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt! Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, úgy hogy azok számát ezren fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sereg még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, őt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban, s a legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sereg szenvedtek. Minda-

mellett hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tisztek hanyagságának tulajdonítható, maguknak az oroszoknak is tetemes veszteségök volt. Részükről elhullott s megsebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége ezt sokkal fölülhaladta.

Mint emlitém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kívül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt búzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult, Görgei erről s a veszített csatáról Kis-Mariánál, tehát jóval fenebb, értesült.

Ő volt az egyetlen, ki Görgeinek gazságait nem egyszer szemére vetette. Egy alkalommal a hadi tanácsban nyíltan kimondá hogy ha valaki dictatorrá akarna lenni, ő Brutusává válnék. E percz óta Görgei nem szenvedheté, s olly dispositiókat tön, hogy az ellenség őt mindig megverte.

Mindamellett Nagy-Sándor figyelmeztette Kossuthot ennek árulásaira, valamint arra is, hogy őt és sergét ez meg akarja semmisíteni. Midőn Kossuth intézkedni akart, már késő volt.

Augustus 9-kén Arad mellett Vingát megtámadá, s bár túlnyomó ágyuja volt, az épen olly nagy számu ellenség visszanyomá, vissza azon férfiakat, azon hadtestet, melly Budát bevette. Ennyire demoralizálta Görgei befolyása által a hadserget.

A rejtelmes oct. 6-iki napon Aradon ő is felakasztatott.

Utolsó vala ő.

„Csodálatos monda, a csatában mindig elől küldtek; és most hátra maradtam.“

Reggeli pongyolában, bátran, csüggedés nélkül lépett a bitófa alá. Hős, kitartó katona s mindenek fölött magyar ember volt.

IV.

G R. V É C S E Y.

Pesten 1809-ben született.

A hannover-huszároknál százados s cs. k. kamarás vala.

A márcziusi napok után a honvédek sorába állott. Mint a legtöbb cs. k. tisztek, kezdetben ő is a rácok ellen küzdött. Nevével legelőbb oct. 3-án találkozunk. Akkor őrnagy volt. Mintegy 200 honvéddel Vojvodina helységekre tett kirándulást, a Fehértemplomban levő 9-ik zászlóaljjal értekezendő. Azonban mintegy 2000 ráczot közelegni látván, visszavonult. Miután fokenként tábornokságig emelkedett, a magyaroknál Poliorcetes-szerepet kezd játszani.

Vetter után a szigetként elárkolt Arad ostromát vette át, s 14 napig folytonosan löveté. Tettek ugyan a császáriak gyakori kiütéseket, de Vécsey többnyire visszaverte.

Bemmeli vizályát, ki segítségével gr. Leiningent törbe ejteni s megsemmisíteni akarta, elkésését s Bemnek ártatlansága iránti nyilatkozatát már láttuk. Mindezt azonban Vécsey nem tartván elegendőnek, másodrendű érdemkereszttel diszítettett fel.

Arad jun. 29-kén capitulált.

Innen Vécsey Temesvárra rendelteték.

Tanácsolta neki Bem, hogy cernirozza a várat, mellynek őrsége a betegség miatt is kénytelen leendő feladni magát.

Vécsey nem fogadta meg, hanem a császáriaknak igen gyakran s keményen befűttetett. Töméntelen bombát lövetett a várba, a kiütni szándékozókat visszaverte, az alsó városban nem egyszer vívott utcái harczot s egy ilyennel magát a gyárvárost is elfoglalá. Iszonyu sánczokat ásatott annyira, hogy löporát és ostromszereit észrevétlenül tudta közvetlenül a vár alá vinni.

A hely azonban, honnan Vécsey ostromlá a várat, a legizletesebben, legkényelmesebben volt elrendezve. Ottan tekeszobák, mulató lakok sat. egész bőségben találkoznak.

Tagadhatlanul Saragossa ostroma óta vár akkép védve és ostromolva nem volt.

A temesvári szerencsétlen csata után a cernirozással kényteték felhagyni. Sergével Kiszetóra ment, honnan Bem Soborsin irányába küldé. Vécsey azonban Tótváradnál 42 ágyuit elveszté, ő maga pedig Boros-Jenőnél aug. 19-én letette fegyverét az oroszoknak.

Felakasztatott oct. 6-kán.

Vécsey bátor harczos, csoda ostromokat vitt véghez. De mindenekfelett aristocrata s glacékeztyüs hadvezér volt.

V.

K M E T Y.

Magyar születésű, magyar érzelmű ember.

Modenából jött haza a magyar hadjárat kezdetén. A császáriaknál hadnagy, — gr. Gyulaynak adjutánsa volt.

1848-iki téli hadjárat kezdetén találkozunk legelőbb nevével. A dec. 20-iki parlamentben Kossuth elmondá, miszerint midőn ő Győrben volt, csapata volt egyike a legrögtönözöttebben kiállítottaknak, mellynek kezében fegyver azelőtt nem vala. S e zászlóalj igen kitünteté magát a n.-szombati csatában. Akkor nevezték ki alezredessé.

Görgei táborában volt, hol személyes vitézsége nyomán ezredessé lön.

Csornánál vitézségének és tehetségének első kitünőbb próbáit adá.

Sergét kétfelé osztá. Az egyiket Pongrácz és Nitrich, a másikat maga Kmety vezeté.

Jun. 13.-kán reggeli öt órakor mindkét sereg megtámadá Csornát, s bár a gyalogság a hosszas ut miatt kifáradott, a bajnokilag küzdő s Olaszthonból érkezett ezredek támadásait nemcsak kiállá, de őket visszavervén, Csornát szuronycsatával elfoglalá s tetemes zsákmány birtokába jutott.

E csata következtében tábornokká neveztetvén ki, Vetter- és Guyonnal az alsó tábor vezényletét vette át.

A jun. 4-iki Jellachich bán elleni csatában, mikor ennek sergeit Tittelig nyomák, nevezetes része volt.

Felparancsoltatván azután ő is az alsó táborból, a Szegedtől Temesvárig terjedő csatában osztályparancsnok volt.

A temesvári szétveretés alkalmával legépebben maradt az ő serege s Rékason foglalt positiót, honnan azonban nemsokára mindnyájan Lugosra vonultak.

Ezenben Lugos mindenfelől fenyegettetvén, egyetlen ut maradt a visszavonulhatásra, Erdély, s ez is csak azon esetben, ha valamelyike az ottani tábornokoknak — kivüle Bem és Guyon — vállalkoznék a nyomban levő osztrákokat feltartani.

S valóban e tett kivitelére Kmety vállalkozék. Alig 3000 embere volt ellenállani a több mint félszázzezernyi ellenségnek.

Heves és kemény csatát állá ki, de feltartá őket annyira, hogy az említett két vezér csakugyan elvonult.

Ő maga polgári öltönyben Maderspach asszony segélyével Törökhonba menekült. Szegény asszony! egy kapitány e tetteért 25-öt veretett rá!...

Kmety vitéz, jó osztályparancsnok. Idegen intézkvényeket remekül teljesít. Ritka szép és ügyes ember. Alig 30 éves.

VI.

GUYON.

Ir születési. Mellékneve Richard. S Albion hasonló nevű királyai III-ikának erélyességét, harciasságát örökölte, annélkül hogy gonoszságait, elvetemültségét is örökölte volna.

Hadnagy volt osztrák szolgálatban. Quietált, s magyar főrangú nővel házasult. Ezáltal a magyar aristocratia quasitagjai közé tartozék.

A márcziusi forradalom után falusi lakhelyéről Pestre jött s mint ilyen a honvédek sorába állt, egy charge-al magasabb rangba.

Először a schwechati ütközetben tűnt ki, hol személyes vitézsége által két ágyut elfoglalt.

Dec. 18-án már ezredes volt. Hg. Windischgrätz már beütött, s a magyarok, kik körülvéttetéstől tartottak, vonultak Pest felé.

Jelesen a Nagy-Szombatban levő sereg eznapi az osztrákok ügyes manoeuvrirozása által körül volt véve, s a kétségbe esett sereg azt hívé, hogy a menekülésnek még reménye is el van zárva, midőn váratlanul segély érkezett.

Ezredes Guyon a csata színhelyén megjelent, kezében nemzeti zászlóval. Utczai harcra előkészületeket tön. Torlaszok emeltettek s a város kapui elzárattak. Lobogója 3 lyukat kapott, a lovát pedig kilőtték alóla.

Az e perczben megperdült dob Simunich osztrák tábornok közeledtét hirdeté, ki minden oldalról nyomult előre.

Az osztrákoknak hasonlíthatatlanul nagyobb ereje daczára Guyon egész estig tartá magát kétségbeesett véres harczczal, mellynek sötétjét eltűnésre használta.

A dec. 20-án dicsérrettel megemlítettéknek egyike ő is.

Guyon ezután osztályparancsnok volt Görgei táborában, s mint ilyen, annak téli hadjárataiban nevezetes részt vön.

Jan. 12-én Guyonnak az Ipolyság körül volt csatája. Következménye lön e csatának, hogy a császáriak a vonulókat nem üldözik.

A legszebb, a legnagyobbbszerű csaták egyikét, csatát, millyenhez hasonlót keveset tud felmutatni a historia, Guyon vivta ki.

Értem a febr. 5-iki a branyicskói szuronycsatát.

Görgei Debreczentől el volt zárva, s miután a közte és Debreczen közti helyeket Schlick elfoglalva tartá, a közlekedés igen kicsinyben s csak kémek által állhatott fen.

S kényszerítésére annak, hogy Schlick visszavonuljon, csak egyet-

len mód álla fen : a branyicskói hegy bevétele. Chimärális eszme, határos a lehetlenséggel!

Guyon vállalkozék véghezvinni azt!

Az Iglóról Branyicskóig nyomott Kiesewetter febr. 4-én egyesülvén gr. Deym-mal, ama hegyen positiót foglalt.

Az ágyukat egy lapályon állíták fel, mellyről a golyók az egész utat érik. A gyalogság a hegy másik oldalán, hol kezdődik a tulajdonképeni szoros, várta csatarendben a támadást. A Szepesből Eperjes felé vezető utak is el voltak ágyukkal állva. Maga a tábornok Sirokkán úté fel főhadiszállását. 13 ágyuja 6 század lovása s 5 zászlóalj gyalogsága volt.

Guyon kezdetben az utakról nyomta vissza az osztrákokat, s csak aztán ment Branyicskó ellen.

A branyicskói hegy magas, meredek. Csúcsán lapály van, mellyen tetemes sereg fér el. S tetejébe csak kanyargós ösvényen juthatni.

Kiállit osztályából 3 zászlóaljat, (egyike a zólyomi, másik az Ujházy vadászcsapat volt) a legroszabbakat, férfiakat, kik eddigelé, mint a Dillon csapatai *a sauve qui peut* elv szerint az osztrákoknak csak láttára is szaladtak.

Borzasztó idő vala. A jég fölé friss hó esett, mi azt síkabbá járhatlanabbá tette. Keserves fagyasztó szél fűtt.

Volt Guyonnak egy tábori lelkésze. Ezt ő igen szerette, mert a csatában rendesen mellette elül állt. Több ízben el akarák tőle halászni, de nem engedé. Ha ezt elhalásszátok tőlem, más „Pfaff“ ugymond, nekem nem kell.

A csata reggelén mond neki : „vedd keresztedet, imádkozz, mert ma nagy napunk lesz. Ti pedig : vorwärts, dupla Löhnung, szalonna; rükvärts, kártác sziszen.“

S csakugyan megkezdé a támadást, két ágyut állita fel. Két zászlóaljat ezekkel küldé, a harmadikat pedig (az Ujházy zászlóalját) sprengholva mászatá, kik aztán szétszórva kapaszkodának fel.

Kezdetben az ujonczok nem akarván menni, hátuk mögött kartácsokat állit fel, elsütteti. 5 elesett. S ennek csakugyan volt sikere!

A tetejéig huszonkét erős positió volt megostromlandó.

Elül ment ő, mellette a lelkész, kezében kereszttel, magasra tartva azt s lelkesítő szónoklattal buzditva a katonákat.

Gondolja el mindenki a helyet és időt.

A hegyen tábornok Kiesewetter bámulandó ügyességgel állitá töménytelen katonáit s ágyuit.

Fölfelé ágyut nem lehetett vinni csak szuronyt; mellyel elfoglalják az ágyukat. S ezenfölül a kanyargós út! minden fölülről jövő golyó bizonyosan talált, s nem egyet, de számtalant söpört magával, a szerint, mint az út kanyarodása volt. S a mellett a lelőtt és hulló honvédek is nem egyet söpörtek alá magukkal a mélységbe, úgy hogy minden golyó míg leért, hógomolyként növelte a halottak számát.

A lelkész fáradhatlan buzgalommal nyomult előre.

Egyszer visszanéz és — magára hagyatva látja magát.

„S ti el hagyátok foglaltatni a keresztet? s túrnétek mocskot zászlótokon?” kiált vissza.

„Soha!” volt egyhangu felelet s rohantak utána.

Háromszor veretett vissza a sereg, háromszor tört útát magának, végre a huszonkét positiót egymásután foglalta el, miközben Guyon 3 szaladót saját kezével lőtt le.

Kiesewetter keseredett védelme daczára a helyet elhagyni kénytelenek. Ezáltal Eperjes és Kassa a magyarok kezébe esett.

A turóczi zászlóalj új zászlót kapott e felirattal :

„Branyicskói győzedelem. Febr. 5-én 1849.

A komáromi várnak ostrom alóli felszabadulása előtt 10 nappal bement a várba, hol a parancsnokságot átvette.

Kezdetben haragudott, hogy 10,000 ember 12,000 által ostromoltatni hagyja magát egy várban, mellynek bevételére 100,000 szükséges. Szörnyű haragjában a dunaparton, a legnagyobb ágyutűznek közepette egy ebédet ad, mellyre az egész tisztikar hivatalos volt. A bombák mind oda hullottak — de az ebéd késő estig tartott, s az asztaltól senkinek sem volt szabad fölkelni.

Pest visszafoglalása után Guyon Vetterrel az alsó sereghez küldett a Bácskaság visszavételére, meghasonlván Görgeivel, ki semmi külföldi tehetséget nem tűrt maga mellett.

A bán Verbász és Hegyes felől (jul. 4-én) offensive lépett föl.

Guyon, mint mindig, most is személyesen vezette sergeit s 10 órai heves csata után Jellachichot szétverte, Kis-Kérre nyomta s két ágyuját elfoglalta.

Kis-Kér nem sokára Guyon kezébe esett, s a bán Tittelre vonult.

Akarta az ir vezér őt ide is követni, de a kormánynak azon később megváltoztatott tervénél fogva, hogy Szeged alatt próbáltassék elhatározó csata, Szegedre jött sergével, számszerint tíz zászlóaljjal (jul. 29-én.)

A szőregi csatában (aug. 6-án) mint osztályparancsnok vett részt. Egy alkalommal körül volt kerítve, lováról már le isszállították, midőn néhány huszár meglátván s megismervén őt, kiszabadítá.

Hasonlag a temesvári csatában (aug. 9-én) is részt vett s ott a magyar sergek szétveretvén, Lugoson foglalt positiót.

Onnan Bammel Facseten át Dévára (Erdélyben) s azután Török-honba ment.

Modor, szokás, hidegség, minden, minden elárulja Guyonban a brittet.

Arcza udvarias, hidegségét soha sem veszti el, csak ha a csata zajá-

ban ménén kivont karddal előre rohan. Illyenkor szemei szikráznak, arcza kigyul, *avancer, avancer !* jelszava.

Tervet nem készít, de mit rábiznak, vaserővel ki tudja vinni. Kegyelmet csatában nem ad, nem fogad el.

Guyon szöke szép ember. Fejét rendesen félre tartja.

Mindent megtekint, mindenről saját szemeivel győződik meg.

Katonáival együtt eszik. A csata fáradalmai, a hadi élet terhei neki élv.

Augustusban Facseten nem kapott egy darabka kenyeret sem. Tisztjei lármáztak. Mitsem tesz, mond hidegen, majd eszünk estve.

Sajátságos modora van bánni az emberekkel.

Egerbe a tavasszal táborával bevonulván, egy háznál magának s tisztikarának ebédet főzet. Schlafrockot ölt, s míg elkészülne az ebéd, olvasni ül.

Ezenben Oroszhegyi, ezen Ernani-bamboche condottieri csapatával is megérkezik, s éppen azon házhoz megy, nem tudván, hogy Guyon is ott van.

— Ah éppen jó! mond Oroszhegyi imponálni akaró hangon, csak készítsétek el, mindjárt eszünk!

A szakácsok nem engedik. Zaj keletkezik.

— Nix, nix, mond Guyon, das ist mein!

Majd meglátom én, mond Oroszhegyi, egri nyárspolgárnak tartván Guyont, — s kardot ránt.

Guyon hidegen elővette a főző kanalat, kiüté vele Oroszhegyi kezéből a kardot s jól a körmére ütött neki.

S még csak el sem mosolyodott. —

VII.

KAZINCZY LAJOS.

Ferencznek fia, kedélyes kedves ember. Sok ész, sok kitartás, alapos ismeret, annak ügyes felhasználása.

Az osztrákoknál hadnagy volt, quietált, s mint illyen állott be honvédnek. Zemplén és Ugocsa megyékben kezdte meg működését. Görgeinek januártól aprilisig terjedő legtöbb csataiban részt vett, s ha szuronysegezésre került a dolog, rendesen elül állt.

Később a fenirt megyékben meglehetősen sereget gyűjtött, melyet a mármarosiakkal szaporitván, Erdélybe ment, concentrálandó Bemmellel. Kemény F. seregével csakugyan egyesült.

Görgei, fegyverletétele után őt is hasonlóra szólítá fel. Kazinczy, ki már ekkor tábornok vala, parlamentírozott az oroszokkal. Sibónál álltak sergei, melyek fegyvereiket csakugyan lerakták.

E fegyverletételt nagy lakoma követte. Borult kedélyét mindenkép el akará oszlatni. Végre a lovakról beszéltek. Egy kedvenczlovát feldicsérte. „14 csatában volt, ugymond, velem!” Előhozatta s a gyönyörű állatot mindenki bámulá.

Egy osztrák őrnagy 150 aranyat ígért érte.

„Nézze csak ezredes úr — mond az orosz parlamentáirnek, mint ugrik!” s keresztülszökteté egy kocsin!

A fenebbi őrnagy 200 aranyat ígért érte.

Nem adta oda, hanem a parlamentáirhez fordult.

„Ezredes úr! fogadja el tiszteletem zálogául. 14 csatában volt velem!”

Pedig egyetlen fillére sem volt. Mástól kért kölcsön, hogy az ezredesseli kozákokat megajándékozhasssa.

Mint Alcibiades : szép, eszes és hős volt.

Föbelövetett.

VIII.

PÖLTENBERG.

Pöltenbergi Pölt Ernő született Bécsben 1804-ben.

Szülei vagyonos emberek voltak, kik őt korán hadi iskolába s azok végeztével hadi szolgálatba adták.

A 4-dik orosz-huszárezredben kapitány és svadronos volt, midőn a márcziusi nyerevények miatt keletkezett csatafolyam őt is a magyar seregek sorában látta küzdeni.

A decemberi napokban még csak őrnagy volt, s mint ilyen, részt vett Görgeinek visszahuzódásában. Jelesen amosonyi tartalékseregi csatában tünteté ki magát. Kazimirnek csapatja körülvétetvén, személyes bátorsága sokat tett arra, hogy kivágja magát. Tiszteivel előrohant, s káromkodva vágott utat magának, ki különben két szót sem tudott magyarul.

A tavaszi hadjáratban, mindig Görgei táborában, alezredessé s ezredessé emelkedett. Jun. 2-án hadügyminister Görgei ellenjegyzése mellett tábornokká neveztetett ki.

Midőn Görgei Győrnél (jun. végén) 60,000 osztrák ellen 10,000 magyar katonát küldé, ez utóbbiakat Kmety és Pöltenberg kormányoz-

ták. Ugy lön, mint Görgei akarta. A parancsnokok ügyes intézvényei s személyes vitézsége daczára keményen megverettek.

Mindig Görgeivel vala ezután is, kinek táborkarában nem kis szerepet játszó. Ez hadosztályával Rimaszombatból Miskolcz ellen küldé, de azt már üresen találta, elvonulván belőle az oroszok.

Görgei táborában őt is elfogták Világoson. S bárha Görgei magát ajánlá áldozatul s katonáiért kért kegyelmet, a dolog mégis megfordítva ütött ki. Így történt, hogy oct. 6-án Pöltenberg is felakasztatott.

Mondják, hogy a bitósa alatt végig nézve társain így szóla hozzájuk: „Szép deputatio megy istenhez a magyarok ügyében repraesentálni!”

Kis ember volt vereses hajakkal, tüzes szemekkel. Más parancsait végrehajtani igen alkalmas vala.

IX.

VISOCKI.

A lengyel kivándorlottak egyike. Ottan őrnagyságig vitte.

Mint ilyen Magyarhonba jöven, Arad ostromában tetemes részt vett. Ott bizatott meg a lengyel legio organizálásával.

Össze is gyűjté s organizálta azokat, kiknek nemsokára bálványa lön. Mert ha a kis, rút, törpe ember mondhatlan villogó szemeivel szólt hozzájuk, ha a hulló bombák közt a csata tüzeiben elül állni látták, vele és érte mindent készek lettek volna áldozni.

A legio organizálása azonban jobbadán csak a Peströli másodszori kivonulás után sikerült, mikor a felső vidékről, hol Dembinszky seregeit kormányzá, Czegléd és Szolnok közé ért.

A szegedi szerencsétlen csatában már mint tábornoknak nevezetes része volt, dandára azonban legépebb maradt. De nem a temesváriban, mikor legiójával lement Orsovához, ottan a Törökhonnali közlekedést megtartandó.

Csunya külseje volt. A pálinkát különösen szerette. De ez nem ártott neki, azonban annyit ivott, hogy adjutánsa egy viskóban nem hálhatott vele.

Törpe lova volt, mellyen rendesen elül állt. E kis ember a törpe lóról is alig látsza ki gyalogjai közül, de ha katonáinak mondá „avancer” — pokolba is utána mentek volna.

Kossuth kibujdoklását fedezte.

Távoztá előtt következő proclamatióval bucsuzék el:

„A lengyel legio főparancsnoka a magyar nemzethez! Nem a ma-

gyar kormányhoz, hanem a magyar nemzethez szólunk, mellyel az eddig fenállott szolgálatkötelezettség Magyarhon szabadságharczában összecsatolt. Nem a kormányhoz; mert a nemzetgyűlés által törvényesen alkotott kormány megszűnt. Tábornokaitok egyike túlhatalomnak engedett, ki az ellenséggeli alkudozás által a szerencsétlen harcznak véget vetni remélt. Ez alkuban nem vehetünk s nem veszünk semmi esetre részt. Épen úgy nem akarunk illy tractatus létrejönnének akadályai lenni, ha a magyar nemzet megmentését illy alkuk által vélte eszközölhetni.

Föladatot nekünk az egyetlen közlekedést, melly Magyarhont Orsova által idegen hatalmakkal összeköti, elfoglalni s fedezni. E föladatot hiven teljesítők. De a körülmények akkép állanak, hogy a mulhatlan szükség nyilvánul Magyarhon földét elhagyni, s letenni szomszédaitok kezébe azon fegyvert, melylyel egy évig ügyötökért küzdünk.

Veletek harczolunk, tudjátok azt, nem mint zsoldosok, nem személyes vagy önző nézetekből, hanem a reményben, hogy szabadságtok kiűzése s abban vett részünk egy további harcz alaposzlopaít képezendik éltünk folytonos céljának, Lengyellhon szabadságáérti harcznak; melly nélkül Magyarhon függetlensége sem megtartható, sem kivihető elérésében. Ügyötökérti harczban célunk volt az is, hogy köztetek s a szláv és román törzsök közt közbenjárók legyünk, kik egyszerencsétlen politika által elleneitökké lettek, de kik bölcs belátás s igazság-szeretet által egykor — bizton reméljük — álladalmatok hű ragaszkodó polgártársai leendenek.

Őrizzék meg nemes szivecetekben fenyegetett földetekre jöttünk emléké! Őrizzék meg, mint mi, a haza iránti hűséget, annak jövője s megszabadításábani hitet; és e nagy áldozatok nem veszendnek el; és jövendő idő, midőn, adja isten, veletek egyesülve, a szent harczot megújítandjuk. Igazságszeretetteknél emlékezzetek akkor, hogy mindvégig veletek maradánk. Ó-Orsova, aug. 20-kán 1849. Visocki J., s. k., tábornok.“

X.

BÁRÓ STEIN.

Mérnök-kari százados volt osztrák szolgálatban; fia az altábornagynak.

Már az osztrákok alatt jeles tehetsége és sok ismerete által kitünteté magát, utólszor Péterváradon volt, hol a körülménynek hódolt, midőn a magyar kormánynak akarata ellen hűséget esküvék.

Onnan Debreczenbe ment, hol hadügyministeri osztályfőnök volt.

Maga is gyakran mondogatván, hogy az ügyek folyamát nem igen szereti, de azért esküjéhez hű marad, nem igen biztak benne.

Pedig hivatalában a legpontosabban eljár, s a hadügyministeriumban valóságos rendet tudott behozni.

Erdélyben Gyulafehérvár ostromát ő készíté s utóbb vezeté. 1849. jun. 25-én megjelenvén táborban, löveté a várat. 800 golyót röpitett be, s a vár legnevezetesh épületei, a gyönyörű főegyház, romba dőltek.

Aztán parlamentairet küldött be, de annak ajánlata nem fogadtott el. E pont körül Steint igen vádolják. Mert, mint mondák, ha még egy óráig löveti, bevehetné volna. Annyi azonban bizonyos, hogy ha van is ebben valami, Stein áruló nem volt.

Következő két nap hasonlóan keményen folytató a bombázást.

Jul. 26-án Stein cernirozó serge kemény megveretést szenvedett. Augustus 12-én pedig a vár a cernirozás alól fölmentetett.

Stein Törökönba menekült. Mint ezredes lépett magyar szolgálatba s vitte a tábornokságig.

XI.

G Á S P Á R.

Kecskeméten 1804-ben született. Mint közhuszár kezdte meg pályáját. A 9-dik miklóshuszárezrednél százados és századparancsnok volt. Érdemeiért az orosz wladimirrend 4-ik osztályával diszitteték fel.

Mint százados a honvédek sorába lépén, Perczelnek Roth elleni táborozásában részt vett. October 8-ki országgyűlésen a Roth tábor elfogatása jövén szóba, Bogdanovics a teremben levő Gáspár századost — mint a ki a huszárokat vezette — dicsérettel emlité meg. Erre Kosuth a ház nevében hangos éljenzések közt őt őrnagygyá nevezte ki. Az ellenséget fél üteg ágyuval s néhány nemzetőrrel mérges csata után a kottori átmenettől elűzte, a Mura folyón átment. Domborunál egy tömeg illirt szétvert. Jelen volt s kitünteté magát a csáktornyai csatában is, valamint Fridaunál, hol ügyes intézvényei nélkül Perczel körülkerítettett volna.

Átvevén Görgei aprilben a fővezérséget, hadtestét Gáspárra bizta. Alig adhatta volna fegyelemhez szokott elszánt katonáit jobb kezekbe. A császáriak Mácsától Temesvárig erős posztóban állának. Gáspár Gyönösről jött s apr. 2-án Hatvant szuronnyal bevette. Nagyszerű csata,

mellynek eldöntésére sokat tett a vezér személyes vitézsége. Ezen érdemeért tábornokká nevezteték ki.

De Isaszegnél nagyobb volt érdeme. Ennek hegyeiről háromszor verettek vissza a magyarok, mignem Gáspár csapataival a hatvani utra jött s az ellenséget szétveré.

Kimondatván apr. 14-én a függetlenség, Gáspár birt elegendő belátással, visszavonulni a cselekvények teréről, mellynek köszönheté, hogy csak 10 évi várfogságra ítelteték.

Következetes volt, mint a halál, melly áldozatait soha sem téveszti el.

XII.

LEININGEN.

Hessen-darmstadti nagyherczegség Ilbenstadt városában 1808-ban született. A legnevezeteseb német oligarcha családok egyikének tagja volt s Európa egyik legnagyobb hatalmasságának udvarával rokon. A forradalom előtt császári szolgálatban a 31-dik gyalogezrednél százados volt.

A febr. elejéni czibakházai csatában elfogatott. Az osztrák dandárvezér, kihez vitették „tu Rebell, tu Verräther!” czimmel illeté. A büszke oligarcha, dühe miatt, megvetéssel hallgatá e szavakat, midőn az elfogatását észrevett huszárok kiszabadíták, s elfogák a dandárparancsnokot. Aristocratához illő módon állá boszut. A remegő csapatparancsnok elébe vitetvén, leülteté és szivarral kínálta meg.

Ezután ezredessé lön s május havában 2-od osztályu katonai érdemjellel diszitteték fel. Nemsokára tábornokká lön.

Az oroszok beütése után a Vácra küldött Nagy-Sándor egyedül gyors segélyre érkeztenék köszönheté megmenekülését. A rétsági visszavonulást ő fedezte.

Mondják, hogy Czibakházánál készakarva fogatta el magát, mi azért is hihető, mert nejéhez fogságában irt levelében tényeket hoz fel, mi mutatja, hogy csak kényszerűségből szolgált a magyar ügy mellett.

Weszerburgi gróf Leiningen Károly oct. 6-án felakasztatott.

Magas szép ember, büszke, valóságos oligarcha. Tehetségei kétségbevonhatlanok, igen jó és bátor csapatvezér vala.

XIII.

R É P Á S I.

Az egész küzdő magyar generalításban az egyetlen, kiről elmondhatni, hogy boldog. Ugyanis Szegeden s még akkor hunyt el, midőn remélheté, hogy az ügy, mellyen egész lelkével csüngve, bukni nem fog.

A hadjáratok kezdetén a küzdők sorában volt. Oct. 12-én würtemberghuszár-ezredessé neveztetett ki. Ő maga nem vezetett egyes hadtesteket, de ha tervelni kellett valamit, őt szolták fel s viszont ha valamit ki kellett vinni. De 1848. dec. óta legfőképp tollával szolgált, különböző rendeleteket bocsátván ki Pesten. Kibocsátványai közül leginkább figyelmet érdemel az, mellyben köszönetet mond Pest városnak buzgalmaért, hogy ujonczii illetőségét háromszorosan s adjustirozva adta ki.

Réptási Mihály tábornoknak Török Sz. Miklósról febr. 9-ről 1849. költ jelentése:

„Van szerencsém tudósítani, miszerint a portyázó-csapat ma éjjel nevének tökéletesen megfelelt. Tudomásomra esett, hogy túl a Tiszán Püspökivel átellenben az ugynevezett Szórái csárdában egy ellenséges lovas-csapat tanyázik. Ennek következtében az itt levő portyázó-csapatból egy tisztet és 60 embert este 10 órakor Püspökibe küldöttem, hogy az előrsöt elfogja, vagy megsemmisítse.

Reggel 3 óratájban ezen nevezett csapat Körner lovas-százados, portyász-hadnagy Sadniczky hét önkéntes gyalog huszárral a bomladozó Tisza jegén átmentek, és miután az előőr által lövéssel fogadtatának, trombita- és dobjelek közt egy kis füzfaerdőcskén keresztül a csárdának rohantak, a megrémült örs, melly egy hadnagy- és 27 közvitéből állott, pisztoly- és karabintűzzel fogadta a rohanókat de ez éj homályában eredménytelenül; azalatt embereink a csárdát körülvették, az ellenszegülő tisztet és 7 közlegényt lekonczoltak, 10, közüle 3 sebesülten elfogatott, és 12 lovat főszerszámozva és kantározva zsákmányul hoztak. Ezek közül egy ló a Tiszába veszett. A lovakat az álladalom részére átvettem, és a pénzt a portyázó-csapat legényei közt egyaránt szétosztottam.

Továbbá van szerencsém az utolsó czibakházi ütközetben közelebbi kutatás által kipuhatolt veszteségét az ellenségnek megírni; hitelesen tudom, hogy 2 ágyú leszereltetett, és ennek következtében több töltények találtattak, 2 társzekér teli sebesültekkel vitetett el, és több ruhá-neműeken kívül különösen osztrák tüzerkalapok találtattak.“

Mint említők, meghalt Szegeden Julius vége felé cholera-ban. Fényes katonai ünnepélyel temették el.

XIV.

D E S S E W F F Y.

Aristid, Abaujmegyében Csákácson született 1802-ben. A dúsabb nemes családok sarja. Mint lovas százados 1838-ban nyugalmaztaték.

1849. jun. 1-én nevezteték ki tábornokká, azelőtt mint csapatvezér egyes csatákban tüntette ki magát. Nevét csak ezután említék gyakrabban, de akkor is szerencsétlenségeiért.

Jun. közepén, nehogy Eperjesen körülkerítsék az oroszok, onnan távozni kényteték. Azután Lemcsánál verték meg, honnan Czeglédre vonult. Előbb Perczel, azután Görgei táborában volt.

Rettenthetlen katona s valóságos magyar nemes volt.

Aradon aug. 6-án kegyelem útján agyonlővetett. Akasztófára volt ítélve.

XV.

S C H W E I D E L.

József, bácsmegyei Zomborban született, 63 éves vala. Sándor orosz huszárezredben mint őrnagy szolgált.

Oct. 12-én nevezte ki „utólagos jóváhagyás reményében“ a honvédelmi bizottmány ezredessé a Sándorgyalogok közt.

A schwechati ütközetben részt vett.

1849-dik évi május 9-én Klapka ideiglenes hadügyminister Pest város parancsnokává nevezte ki.

Mint egyes csapatvezér más által nem tünteték ki magát, mint hogy másnak tervét pontosan végrehajtá.

Zerfi az ő adjutánsa volt.

Oct. 6-án Aradon felakasztották.

XVI.

K N E Z I C H.

Károly, határőr. Belike Gajovácson született 1808-ban. A 34-dik gyalogezredből századosi rangból lépett a honvédek sorába.

Keveset szölok róla, csak nevezetesebb csatáit hozván fel.

Komárom felszabadításánál ő vezette az avantgardot. Apr. 25-én szúrónyszegezve ő rohanta meg az osztrák sánczokat. Személyes vitézsége annyit nyomott a latban, mint ügyessége. Jutalmul tábornokká nevezeték ki.

Jun. 6-án a zsigrádi és peredi csatákban is jelen volt.

Mi Kontról iratott, róla is elmondhatta volna a költő :

Mint pártütőket hűtlenül

Eladta Görgei. (Vajdafi.)

Oct. 6-án Aradon felakasztatott.

XVII.

T Ö R Ö K.

Tagadhatlanul a legügyesebb mérnök volt a magyar tábornokok sorában.

Magas, kopasz ember vala. Ajánló barátságos külsővel birt. Magyaros modorait, gondolkodását illetőleg Répásinak hasonmása volt.

Komárom megerősítése, remekműve. A győri és szegedi sánczokat is ő készíté.

S ki teljes világéltében védletszerekkel működék, oct. 6-kán felakasztaték.

A császári geniekarnál alezredes, s utóbb erősségi helyigazgató volt. Született Gödöllőn, 1795-ben.

XVIII.

L E N K E I.

Bécsben tanult.

Ott is szeretett dolmányban járni, miért gyakran térdepelni kénytetett. —

Atyja papnak nevelteté s ő mégis katona lett.

1848. elején Gácsországban Marien-Pohlban feküdt századával. Würtemberg-huszárcapitány vala.

Alaptalanul elvádoltatván, elcsukatott.

Ez időben volt napi renden, hogy a ministerium a magyar katonának haza bocsátását sürgeté.

Szabadon bocsátatván Lenkei, ő és százada elhatározá, visszatérni. (1848. május vége felé).

A század azonban nélküle indult meg Fiáth Pompejus vezénylete alatt.

Egy káplár a tervet elárulta.

Répási őrnagy hadi tanácskozmányt tartván, Lenkeit küldék a század visszahívására.

Utolérván őket Lenkei, a század körülfogta s kényszerité, velök átuszni a Dnieszttert.

Magyarhonba érvén, a szökés miatt sok perpatvar volt.

Kezdetben századával Máramarosban tanyázott.

Onnan a ráczvidékre rendelteték le.

Bechtold az aug. 22-iki tudósításában dicsérettel említi meg, hogy a kiskéri tábortól személyes vitézsége által 131 darab marhát fogott el, melyet az ellenség sánczai közé hajtani szándékozott.

Mint alezredes Pestre jöven, nov. 6-án a radickör számára lakomát rendezett.

Hirlik, hogy megörült.

XIX.

L A H N E R.

Zólyomi születési, 53 éves vala, midőn oct. 6. Aradon felakasztatott.

Oct. 12-én kezdte meg előlépési pályáját alezredesi ranggal.

A forradalom ügyében a felszerelés és fegyvergyártás körül szerze magának érdemeket.

XX.

G Á L M I K L Ó S.

Aradnál a cernirozó sergeknek volt parancsnoka.

A Közlöny febr. 12-iki számában következő jelentést olvastunk tőle :
„Arad febr. 9-kén déli 12 órakor.

Az ellenség f. h. 7-kén Vingától nagy erővel Uj-Arad felé tartván, csapataimmal és minden ágyúmmal a Maroson át a legszebb rendben Ó-Aradra vonultam.

8-án reggel az ellenség a Maros partját megrakván, a csatát ágyúkkal s apró fegyvertűzzel megkezdé. Intézkedést tettem, hogy négy honvédszázad még a mult éjjelen Glogováczból Arad felé vonuljon, s ellenséges bekerítés ellen a jobb szárnyat fedezze. Ezen csapatka Aradtól egész a csálai erdőig volt felállítva.

9 óráig a csata legszebb rendben ment, ekkor azonban némelly századokban, a félénkebb polgárok menekülési készülleteinek látására némi zavar támadt!

En ágyutelepeimhez sieték a zavarból következhető eseményeket meggátolni s a részben meg is zavart rendet helyreállítani, mi rövid perczek alatt sikerült is, úgy hogy csapataimnak egy részét három colonneba állítva az ellenség elé indítám, melly már a városba is benyomult; ezen működés által azonban középbe és két szárnyba fogatva, délutáni 3 óráig feltartatott, ekkor pedig Asztalos 29-ik zászlóalji százados által, ki egyik kezében a nemzeti lobogóval, másikban karddal járt elül, négy századja segélyével annyira visszaveretett, hogy midőn délutáni 4 órakor Villám 38-dik zászlóalji őrnagy és Szentiványi százados egy ujonnan alakított zászlóalj parancsnoka, csapataikkal megérkeztek, az ellenség minden oldalról megtámadtatva, több száz halottjainak, ezek közt Joannovich Mihály őrnagynak, egy ingenieur-századosnak, egy Leiningen-zászlóalji századosnak s több altiszteknek hátrahagyásával a Maroson át futni kényszerült.

A mi veszteségünk nagyon csekély.

Az ütközet alatt a Rukavina-ezredből két tiszt és 50 közember ájtött hozzánk.

Egyedüli kárunk a Maros partján állott sóraktár elégeése, mellyet az ellenség éjnek idején vetett gyújtó rakétaival borított lángba.

Ma reggel a tüzelés mindkét részről ismét megkezdett, mindeddig azonban eredmény nélkül, mert helyét mindenikünk megállotta.

11 órakor az ellenség vezére egy iratot küldé hozzám, mellyben Joannovich őrnagynak kiadatását kérte, ajánlva helyette minden kezénél levő foglyainkat. Ebből látszik, milly sokat tartottak nevezett őrnagyra,

kit mi azonban, miután megholt, foglyaink pedig az ellennél úgy sem valának, ki nem cserélhattünk.

A részleteket s egyes jelek kiemelését később fogom felterjeszteni, addig is azonban jelentem, miszerint Asztalos százados a 29-dik honvédszászlóaljtól Boczko kir. biztos által s az én hozzájárultommal kitünő magaviseleteért a harcztéren utólagos jóváhagyás reményében őrnaggyá neveztetett ki. Gál Miklós, tábornok.“

U. i. délutáni 5 órakor.

„Egy óra előtt kaptam a tudósítást, hogy az ellenséges erőnek egy része igen gyorsan Vinga és Temesvár felé elsietett. Egy órával később tüzelése gyengébb lön s jelenleg egészen megszűnt. A tegnapi ütközet alatt jelentetett nekem, hogy 5 nehéz ágyúnk elveszett volna : ez azonban nem valósult, mert azok csak eltévedtek s most ismét megtaláltattak. Gál Miklós. tábornok.“

Elfogatott.

TÖRZSTISZTEK.

I.

ASBOTH LAJOS.

1803-ban Keszthelyen született. Mint nyugalmazott százados lépett a honvédek sorába.

Aug. és sept. hóban mint őrnagy küzdött a rácok ellen. Legelőbb Szászkaról küldött aug. 25-ről köv. tudósítást :

„Folyó hó 19-én 1000 főből álló szerb csapat a Dunán átkelvé, Berzaszka felé nyomult, mihalovaczi kapitány Szimics és dobrai kapitány Radoikó által vezérelve, 22-én reggel 4 $\frac{1}{2}$ órakor Uj-Moldovát, a hol 120 főből álló nemzetőrszázaddal állottam, megtámadták. Radoiko kapitány, ki a szerbek előosztályát lóháton vezette, Somlai hadnagy vezérlete alatt levő előreim által lelövetett, ezen első tüzelésre még más két szerb esett el. Az első lövésre a városban készen állott 2 szakasszal azonnal előreim segítségére siettem, s a mint a helységből kiértünk, a szerb csapat szemünkbe tünt, mely tüzelésünkre visszavonult, de már nem egyenesen az uton, hanem felfelé a hegyekre. Nemzetőreim közül egy szakaszt utánok küldvén, a másikkal és a megérkezett 4-dik szakasszal készen a csatahelyen megállottam, — fél óra múlva Vidovich őrmester, ki szakaszával utánok volt küldve, visszajött azon jelentéssel, hogy az ellen részint a váradi szoros felé, részint pedig az erdőkbe és hegyekbe szaladt. Fél századot az előőrökkel a helység előtt felállítván, a városba visszamentem. Midőn Ó-Moldova felől új megtámadás fenyegetne, a nemzetőrök között célirányos rendeleteket osztván ki, az ellent ujonnan egészen az első malomig visszavertem, de itt erős helyzetbe tévén magát, erősen kezdett tüzelni. Nemzetőreim azonban egész elszántsággal előre nyomultak, és a tüzelést viszonzták, de miután a szerbek által mind a két oldalról megtámadtattunk, csoportaim hátrálni kezdetek. Ekkor az ellent álgyszatni parancsoltam, mire azonnal hátrálni kezdett, de nem levén kartácsaim, csak 3 fontos golyók, ismét annál

merészebben nyomult előre. A hegyen levő öröktől azalatt azt a jelentést vettem, hogy Babakaj és Ó-Moldova felől két 100—150 főnyi csapatok közelegnek, miért is csapatommal visszavonultam, és valahányszor a szerb mutatta magát, tüzeltettem. Végre délután 5 órakor Szász-kára érkeztem, egy szerb zászlót 4 foglyot és Radoiko kapitány lovát magammal hozván. — A zászlót és a foglyokat Oraviczára küldöttem. — Részünkről 3 halott és 12 sebesült van.

A szerbek kapitányukon kívül 21 holtat vesztek. Ez alkalommal kitűnően viselte magát Somlay hadnagy, valamint Fejér kapitány is, ki mindig a csapat élén állott. Kis csapatom 5 óráig folytonosan tűzben volt, és csak hátulról fenyegető veszély kényszerített visszavonulásra. Ellenségeink száma 400—500 lehetett, közülök 200 szerb, a többi végvidéki oláh és illir határőrök.

Uj-Moldovát a szerbek egészen hamuvá tették, s barbárokként pusztítottak, sok szegény visszamaradt németet meg is öltek, mind a két templomot (római cath. és görög) lerombolták.

Mint boksáni parancsnok a nov. 15-iki csatájáról a tudósítást dec. 3-án küldte be :

„Reggel november 15-kén Appel vezérőrnagy két izben szőlította fel sergünket a megadásra, de azon választ nyere: hogy magokat utolsó csepp vérig védelmezendik.

Az első állás az ezeresi ut balfelén eső dombtető volt, elfoglalva jobbról-balról az erdőszélek az oraviczai mozgó századbeli csatárok által. Az ezeresi utfelé egy 3 fontos álgyu, a kolniki utfelé a másik 3 fontos álgyu levén felállítva.

A lugosi önkéntes csapat, 90 fő, Rafna és Barbóza hegyek felé, Boksán napnyugoti részén, csatárookra és a szükséges segédc csapatokra volt felosztva.

50 honvéd a 32-dik zászlóaljból a felső ezeresi, a 60 főből álló lugosi nemzetőrsereg az első torlasznál, 100 erdélyi honvéd, kik a csata kezdete előtt jöttek át Resiczáról, Rohrmann főhadnagy vezérlete alatt a város közepén tartalékban állott.

Az oraviczai mozgó számból 120 fő, az ugynevezett Bründli fölött és a kalvária hegyen örsökiül voltak felállítva.

Az egész véderő 420 fő és 4 háromfontos álgyu volt.

Félitzenkét órakor történt az első megtámadás, egyszerre három oldalról — az ezeresi ut-, a barbóza hegy- és a Kolnik felé balra eső hegytetőről; a támadást tette négy végvidéki század határőr, egy 5—6000 főre menő oláh néptömeg, lugosi nemzetőr-százados Popóvicza vezérlete alatt és 4 háromfontos álgyu.

A barbóza hegyek felőli támadás 3 kartácslövés s főhadnagy Szivos, lugosi önkéntes vezénylő gyors előnyomulta által visszalöketett, ezen támadás még három izben kísértetett meg.

Az ellenség túlhatalmának, ki két álgyuval és 3 századdal az ezeresi utról s az erdőből előre nyomult, engedve Fejér kapitány, Boksán felé

visszahuzódott, — s miután épen e pillanatban balról a kolnoki út fölötti csúcson 2 álgyu s 1 század határőr mutatkozott, a parancsnok czélszerűnek látta magát a város beljében levő erős állásra visszahuzni, bevonván a 2 háromfontos álgyut az elútakról, és az oraviczai mozgó századot; a háromfontos álgyu egyike a torlasz mögé, a másik a torlaszra jobbról határos kerthe, honnan minden ellenséges állás lövettethetett, állíttatott.

Ez délután 1 órakor történt. Az ellenség ezen időtől fogva 4 álgyuval folyvást a felső torlaszt lövette.

Egy ágyuját a cigány telep mellett balra álló hegy tetejére, a másikat ennek oldalába, a harmadikat és negyediket a Kohldorf feletti csucsra, mely a kölnöki uttól balra esik, állította fel.

De 2 órakor délután elhagyta e kölnöki út fölött balról eső csucsot, és 2 álgyuval a völgybe ment, hogy elfoglalván a Bründlit, Boksánt jobb oldalában megtámadhassa.

A parancsnok segéde már előbb Barbóza felé küldetvén, ő maga lovagolt Fejér kapitányhoz, kit századának egy részével Szivos főhadnagy balszárnyára a torlaszszali összeköttetés végett vezényelvén, megparancsolá, hogy azonnal a kálvária-hegy oldalába és a Bründli fölötti dombokra nyomuljon, s ott az ellenség minden benyomulását gátolja; egy álgyut, mely Barbóza felé volt állítva, maga vezetvén a Bründli fölötti dombra mely a második lövésre Mandl Károly lugosi nemzetőr-tüzmeister által egy ellenséges álgyut leszerelt. Az ellenség második álgujának első kereke is eltörvén, csak bizonytalanul tüzelt.

Az ellenség egy órai küzdelem után itt visszaveretett: de miután Barbóza felől nagy néptömeg, rivalgás és fegyversütögetés által egy harmadik és utósó megtámadást tett, az oraviczai csapatnak felét ezen a részen hagyva, Fejér kapitányt elküldötte Szivos főhadnagy segítségére.

A tartaléknak fele mindjárt elején a felső torlaszhoz tétetett, hol az ellenség felgyujtván a házakat már a korcsmaig előnyomult, és Kohldorf legközelebbi házaiból az egész első vonalon puskákkal erősen lőtt, 2 álgyuval pedig a sikon jobbra betűzelt.

A felső torlasznál levő honvédek hőiesen tartották magokat, egy oraviczai és egy lugosi álgyu kártácsokkal keményen visszafelelt az ellenségnek; azonban szerencsétlenül az egyik álgyu lovai közül 3 elesett, két tűzér — Arnold és Ballon, — megsebesítettett, ezért egy ágyuért, mely Horkay tüzmeister alatt Barbóza felé volt felállítva, küldött a parancsnok, — ekkor jelentetett, hogy az ellenség a kálváriát körülvette; — gyorsan sietett már kifáradt lován, az utolsó tartalékot oda küldötte, és a lugosi nemzetőröket felszólította, hogy gyorsan a kálvária jobb oldalán fekvő Kahlenberg nevű dombra menjen és minden erővel az ellenség betörését gátolja. — Ezen rendelet után visszalovagolt a felső torlaszhoz; délutáni $1\frac{1}{2}$ 4 volt az idő — a templomnál menvén, a jobb karján megsebesült Horkay tüzmeistert vezették előtte, s jelenték Bónis hadnagy elestét, és hogy az ellenség a felső torlasznál túlsúlyú erővel előnyomul.

Gyorsan küldött Szivos főhadnagyért és csapatjáért, Fejér századost maga felkeresvén, kik a barbózaik megtámadást teljesen visszaverték, mindkettőnek meghagyá, hogy összeszedett csapataikkal, kik ezen a részen voltak, siessenek a felső torlaszhoz, és megfeszített erővel igyekezzenek az ellenséget visszaverni, mialatt ő a parancsnok — a kálvária felé szétszórt erőnket összeszedi, és azon esetre, ha hátrálniok kellene, reservet állítson.

Ezen rendeletek megtermék a kívánt eredményt, mert Szivos és Fejér egyesült erővel csapataik által, melyek a torlasznál és jobbra a Kohldorf ellenében fekvő kertekben állítottak fel, az ellenségre legelészántabb bátorsággal szakadatlanul tüzelve, és a 2 ágyu, mint mondatik, a nélkül, hogy kitörültetett volna, folyvást működven, az ellenséget annyira megrendíté, miszerint a hegyek csucsán át visszavonulni kezdé.

Ekkor az oraviczai mozgó század dobosa Lázár Grósz, saját lelkesedéséből, a nélkül, hogy parancsoltatott volna, riadalt kezd verni; melyre Fejér kapitány, Szivos főhadnagy, de legelőbb Somlyai, honvédek és nemzetőrökkel a torlaszokon át rohamot tettek, és szuronyt szegezve az ellenségre rontottak, de ez mindenfelé az erdőbe visszavonult. Néhány elkészt ellenség összelövetett.

Az ellenség még azon éjjel minden rendes csapataival együtt Ezeresre húzódott, innen másnapra Lugosra és Karánsebesre; a népfelkelés magától eloszlott.

Veszteségünk 3 halott; Bónis hadnagy, Gál Miklós honvéd és Tichy álgyukocsis, miként már jelentve volt — sebesültünk 7, és 3 ló a csatában, 2 csata után elesett.

Az ellenség vesztesége — mint azt egy elfogott ellenséges orvos vallotta — 1 kapitány és 20 halott — 2 főtiszt és 17 közlegény megsebesült.

Dec. 17-ről hasonlólag Bogsánról küldé be jelentést :

„Folyó hó 16-án Resicza, hazánk legnevezetesebb vas- és mügyára, két század határőr és több ezerre menő felbőszült oláh felkelés által, Dada császári százados vezérlete alatt megtámadtatott. Hősies resiczai nemzetőreink, kik egytől egyig oda hagyván műhelyeiket, fegyverhez nyultak mindnyájan — közel 400-an, és támogatva az oraviczai önkénytes század által, kiket az őrnagy Bogsánról egy nappal azelőtt segítségükre küldött, győzelmesen verték vissza az ellenséget. Resicza egy második Fehértemplom, megmutatták ezt a derék polgárok, s hazájukért inkább meghalnak, mint városukat feladják az ellenségnek, mely hazánkat dulja; s nem olyanok, mint a tyrnovai lakosok, kik az ellenséggel azért tettek szövetséget, hogy győzelem esetére a több milliókat érő gyárakat Resiczán lerombolják.“

Az aprili hadjáratban, mint ezredes, Aulich hadtestében szolgált s 11-én a Rákosmezőn csatát nyert.

A zsigrádi és peredi csatában is dicsérettel említék.

18 évi várfogságra ítéltetett.

II.

KISFALUDI MÓR.

Sándornak unokaöccse s egyetlen örököse.

Sümei születés.

Fiatall, barna, szép fiú. Tüzes, heves. Strategista nem volt, de ismerte a szuronycsata hatalmát.

Hajdan gárdista volt. Quietált, s mint ilyen lépett be a múlt év közepén a honvédek sorába mint kapitány. Egyik veszprémi zászlóalj-nál volt, mellynek organizálásába nevezetes bofolyása volt.

Mint említém, szuronycsatában kitüntetvén magát, Görgei oldala mellé vette, s kedvenczebb emberei közé tartozék, kire igen sokat bízott.

Buda ostrománál dandárparancsnokként működék.

A szőnyi csatában nevezetes része volt.

Midőn ezután Görgeinek a ministerium megküldte a levelet, hogy mind a haditárcza mind a fővezérség elvétetik tőle, Kisfaludi ajánlatot tőn, hogy egy dandárral Pestre megy s Kossuthot és ministeriumát elfogattja.

Valóban el is indult.

Azonban alig ért Tatára s Görgei, ki már Kiss-, Aulich- és Csányi-val megegyezett, rendeletet küldött neki, hogy térjen vissza.

Kisfaludi morogva engedelmeskedék. Görgeinek önfeladási machi-natióiban része nem volt.

Komárom védelmében is sok erélyt tudott kifejteni.

Ha hasonlitanom kellene, Harmodiushoz hasonlitanám szenvedélyesség s ügyesség szempontjából.

III.

GRÓF HADIK.

Futaki gróf Hadik Gusztáv, az ujra egyesült két Sicilia harmadran-gu sz. György-rendje vitéze, damerschwani, bajorországi születés, 49 éves, catholicus, nőtelen; 20 évi szolgálata után a császári seregben 1844. óta nyugalmazott alezredes, a honvédek sorában ezredes lett, Sze-geden a nemzetőrségnek főparancsnoka volt. A szerbek ellen több csa-

tákat küzdött s azokat nem egyszer győzte le. Nevezetes e következő hadi jelentése :

„Délben 1 és fél órakor megtámadták aszerbek Ujszegedet lovasokkal s mintegy 2000-re menő gyalogsággal, e kívül 5 ágyu-és egy csajkával. A megtámadás háromfelől történt, Ujszegednek egész hosszában.

A Tisza jege biztosan járható nem lévén, Szegedet megszállva nem tarthatám s azért az ellenség a várral szemközi nagy magtárig közeledék. Mire én a fenyegetett pontokkal átellenben az innenső partra vonaték fel 6 ágyút s két vetágyut, s az ellenség élénk tüzelését az üdvözléshez méltó élénkséggel fogadám. Majdan az ellenség jobb szárnyamat az alváros felől akarván bekeríteni, Forget kapitány, a Vasa-zászlóalj parancsnoka lefelé a Tiszához küldetett s ügyes manővrozással megakadályozá a szerbek jégeni átkelését. Ezalatt az ellen Ujszegeden megfészkelé magát s kezde rabolni. Fischer őrnagy s egyéb tisztek buzdítására 4 óra táján nagy számú nemzetőrség sereglett össze Gombás vezérlete alatt, kik áttörvén a jégen, a rablással foglalkozó szerbeket, a tüzérseg helyes működésétől támogatva, kiverték Semsey százados vezérlete alatt Ujszegedről.

Ez alkalommal 50, nagyobbán szerb, hullott el, mint ezt a sok zsákmányul esett handzsár és szerb fegyverek igazolják.

Egy ellenséges ágyú leszereltetik s nyertünk egy diszes szerb zászlót is.

A harc végzetén egy honvédosztályt s két huszárszakaszt küldöttem át a Tiszán s ezekkel Ujszegeden túl a sánczig nyomulván, a szerbek egész Szőregig vonultak vissza.

Különösen ki kell emelnem Igmándy őrnagy s dandárparancsnok szintolly értelmes mint hős vezetését, továbbá a balszárnynak Irinyi őrnagy általi jeles vezetését. Ezeken kívül teljes dicsérrel említendők Michel tüzéraltiszti, ki az ellenséges ágyút leszerelte s több közember a Vasa-gyalogságból.

Részünkről e csatában a Vasa-gyalogságból 1 tizedes és egy nemzetőr estek el, és 3 nemzetőr lön megsebesítve.

Vasban töltendő 18 évi várfogságra ítéltetett.

IV.

FÖLDVÁRIAK.

Öten szolgáltak hasonnevűek mint törzstisztek a magyar hadseregben. E családnak úgy látszik örökségül jutott a legvakmerőbb bátorság, melytől, bármilly ügy szolgálatában is kitüntettessék, a méltány-

latot megvonni nem lehet. Földvári Lajos, azelőtt hadnagy az osztrák hadseregben, a márcziusi napokban improvisált pesti nemzetőrségből egy gyönyörű gránátos osztályt alakított, mely pontosság s ügyesség által olly annyira kitűnt a többi rendetlen, rosszul vezényelt csapatok közül, hogy századosukat az akkori ministerium az ujonan organizált fővárosi nemzetőrség 1-ső zászlóaljának parancsnokává kinevezte. Ezen minőségben m. évi június havában az első önkéntes szabad csapatot gyűjté, mellyel ugyan az alvidéki harcban nem igen fényes szerepet játszott, de hidegvérűsége- s bátorságának példáit mégis volt alkalma kimutatni. Később ezredessé nevezte ki magát a nemzetőrségi tanács által, melly úgy látszik csupán sinecurául volt vén, göthös, tehetlen cs. kir. nyugalmazott katonatisztek részére alakítva, mellyben egy más hátán a legmagasabb forradalmi hivatalokig felkapaszkodhassanak.

Pest első elhagyásakor Eszék várába küldték osztályparancsnokul, vagyis sajátlag Éder tábornok várparancsnok mellé ellenőrül, kiben a kormány nem igen bizott. Ezen fontos vár átadása által, melly később pivotul szolgált az aldunai hadjáratnak, biztos kikötőül az ország-javakkal gazdagon megrakott dunai gőzhajóknak, a legelső súlyos csapás érte a magyar ügyet. Árulást lehet-e feltenni, bizton nem ítélnem meg. Az bizonyos, hogy a vár erősítése genie-tisztek hiányában a ministerium által el volt hanyagolva, az őrség egy részének, melly szolgált katonákból állott, hűsége kétséges, a szomszéd megyékből összeszedett ujonczok a hazamehetés vonzó csábja által demoralizálva, s a cernirozás rendezése, mellyet tábornoszernagy Nugent meglepőleg gyorsan létesített, remek.

Később Földvári Lajos fogva vitetett Pestről Debreczenbe, hol sárral dobáltatván, alig menekülhetett meg a böszült néptömegek dühétől, s nem is kerülte volna ki elmarasztó ítéletét, ha testvérei Károly és Sándor, a magyar hadsereg eme gyöngyei, érte erélyesen közben nem járnak.

„*Le brave des braves*“ Földvári Károly ezredes, Görgői legvitézebb csapatainak a 4-ik s 9-ik zászlóaljnak, Schwarzenbergeknek, Ferdinand-huszároknak osztályparancsnoka, ezek élén olly mesés bravouru hősteteket vitt véghez, minőket csak az ó kor kalandos eposai tüntetnek elő. Fél szemére vak, mint Horatius Cocles, csak félig látá a veszélyt, majdnem minden csatában 3, 4 ló lövetett el alóla. Ugy hogy midőn egyszer Kossuth a gödöllői csata után fényes vendégség alkalmával megemlíté, hogy Földvári részére a bábolnai ménes legszebb arabs paripáját kiválasztá, az egész jelenlevő tisztikar hangos hahotára fakadt „Földvárinak arabs lovat!“ maga is elmosolyodva naivan megjegyzé: „neki mindegy, bármilly rossz gebe legyen, csak tűzbe vigye.“

Ő soha sem retirált. Az elvesztett peredi ütközet után a Vág hídján a 3-dik és 9-dik zászlóaljával az egyesült orosz-osztrák hadseregnek akart ellenállani, majdnem erőszakkal kellett őt áthozni. Katonáit na-

gyon szerette, legkedvesebb perceit köztök tölté, táborozáskor bivouacban, a rövid pihenés időszakait garnisonokban. De viszont imádtatott is tőlük.

Végül még következő kedélyes anekdotát. Midőn Görgeinek utolsó visszavonulásakor a sereg majdnem eltikkadva a juliusi hőség s szomszagtól alig birt keresztülgázolni a tiszántúli puszták homoktengerén, Földvári, mint rendesen, kedves 3-dik zászlóalja mellett lovagolván, sokáig végig nézegeté az elfáradt bajnokokat, míg végre egy könnyet kitörülván szemeiből, leszáll lováról. „Nesze fiuk, zokog, üljetek fel, én gyalog is mehetek.“ A részvét kitörő érzetében egy lovat ajánl egy egész zászlóaljnak.

El van ítélve.

A harmadik testvér, Sándor, nem kevesbé vakmerő mint amaz, de sokszorta szájasabb, valóságos typusa a forradalmi katonának, rossz stragicus, „szuronyra, előre“ egyedüli jelszava. Mint szegedi nemzetőrségi őrnagy többnyire családtyákból, mesteremberekből összegyűjt egy hat hétre összeállott szabadcsapatot, s ezek élén a legnagyobb vakmerőséggel kartácszapor között, zászlóval kezében, szuronymszegezve neki rohan Sz.-Tamás, e szerb Mantua, legerősebb bástyájának, s feltüzi e még szüz hídőre először a diadalmas tricolorot.

El van ítélve.

V.

B A Y E R.

A forradalom Mephistója s hirnevénél sokkal rosszabb volt. Hol Görgeinek Kossuthról, hol Kossuthnak Görgeiről árulkodék, csodás kedvét találta e két ember összevesztésében s a köztüki versengésnek nem kis oka ő volt.

Különben Görgeinél hadi terveket csinált, vagy ennek nem hadi terveit teljesedésbe vette, mint Kápolnánál Dembinszkyt ő fogatta el.

Táborkari főnök volt.

18 évi várfogságra ítelteték.

VI.

L Á Z Á R.

Vilmos, 17⁸15-ben Nagy-Becskerekén született.

Jobbadán Erdélyben a hétszegi ugynevezett 9-dik hadtestet vezette, mellynek sorába az osztrákok közül hadnagyi rangból lépett.

Káránsebesnél aug. 19-kén letette fegyvereit.

Oct. 6-kán felakasztották.

VII.

P S O T T A M Ó R I C Z.

A fölkelő seregben mint kapitány, őrnagy, alezredes és ezredes a schwechati, kápolnai, tápió-bicskei, isaszegi, nagysarlói és komáromi csatákban, Buda vára megrohanása- és bevételénél, s mint a magyar tüzéség egy nagyobb osztályának parancsnoka a második komáromi csatában részt vett. Elítéltetett.

VIII.

C Z I L L I C H E D U Á R D.

Mint kapitány Arad várának ostromlásánál részt vett, továbbá mint őrnagy és dandárparancsnok a tápió-bicskei, isaszegi, nagysarlói, váci és az első komáromi csatákban küzdött, aztán alezredessé előmozdittatván, Buda vára bevételénél közremunkált, s végre mint ezredes és hadosztályparancsnok a peredi csatákban működött.

Elítéltetett.

IX.

MÁRIÁSSY JÁNOS.

Kapitánynya s mult évi septemb. hó elején őrnagygyá s az Aradon felállított önkénytes nemzetőrségnek parancsnokává kineveztetvén, Arad vára ostromlásánál 5 hónapon keresztül részt vett, ezalatt alezrederessé s hadosztályparancsnokká előléptetvén, a hidas-németi és tornai összeütközésekben, a kápolnai, tápió-bicskei és isaszegi csatákban, továbbá Komárom várának fölmentésénél s Budavár bevételénél küzdött, végre Vágig felhatolva, hadtestének minden ütközeteiben egész Világosig részt vett.

Elítéltetett.

X.

HERCZEG WORONIECKY.

Woroniecky Venceslav Gácsországban 1824-ben született. A főhg János ezredben hadnagy vala.

Mint őrnagy egy szabad vadászcsapatot alakított.

Gr. Hadik nemzetőri parancsnok sept. 3-áról N.-Becskekről irt tudósításában kitünő dicsérettel emlékszik róla. Jelesen megemlíti, hogy lováról leszállván, seregét személyesen vezette ostromba.

Sept. 11-én Perlasz megrohanásakor Kumándnál is áttörtek a ráczok. Itt Woroniecky csak 200 emberrel állván, Török-Becsére visszahúzódott.

Következő 1849-ben aug. 5-én egy dzsidás ezred parancsnoka volt s a csatában fogságba esett.

Oct. 20-án Pesten felakasztották.

Azelőtti nap fényes ebédet rendezett. Másnap nyíltan rettegés nélkül lépett a bitófa alá.

XI.

A B A N C O U R T.

Abancourt Károly Gácsországban Lembergben 1811-ben született A cs. k. 30. gy. ezredben mint tizedes ex propriis s alörmester szolgált. 1841-ben oct. 8-án felségsértési bűn miatt 20 évi várfogságra ítéltetett.

1848-ban april 27-én amnestia következtében kiszabadult s a honvédek közé lépett.

Különösen kitünteté magát, mint a 9-ik honvédszászlóalj hadnagya, a Karas melletti rác tábor bevétele alkalmával. Legénysége élén ő tört át az egyetlen úton, az Ördöghídján legelül.

Később 12-ik huszárezred kapitány lön, s jun elején 1839-ben az éjszaki hadsereg táborkarába rendeltetett.

Itt szemleezésre levén egyszer kiküldve 12 huszárral, Komarnik mellett az előrsöket megtámadá, sőt egy 40—50 vadász által ótalmozott védsánczot is ostromlott.

Azonban a huszárok a vadászok tüze elől hátrálának. „Huszárok! kiált Abancourt, magyarok vagytok ti?“ — „Igen, lön a felelet, magyarok és Bocskay-huszárok“ — „Ám hát lássuk, ki a jobb katona, ti magyarok, vagy én lengyel. Utánam fiak, a sánczot be kell vennünk“ — „Követjük uram a pokolba is“ kiáltának mindnyájan s a sáncz be lön véve — huszárok által!

Később ki akart Abancourt lépni, de mint Dembinszky segédtisztje a szegedi csatában még részt vett, hol elfogatott.

Halála ismeretes, melly ugy is kikerülhetlen volt, miután tüdővészben szenvedett.

XII.

G I R O N.

Giron Péter, született Achenben Poroszországban 1798-ban, illatárus. Az octoberi forradalom alkalmával Bécsben egy munkás osztályt vezénylett.

Később Magyarországra jövé, 1848 dec. elején egy német legio alakításával bizatott meg.

Giron az országban lakó németeket szólítá zászló alá, s bárha a gyűlölk száma nem volt épen gyér, mégis a legio dec. végével még alakulva nem levén, csak Nagyváradon eskettetett meg zászlójára.

„Győzelem vagy halál! Isten minket úgy segítjen!” volt az eskü végtétele, s zászlójukra halálfü volt tűzve.

A legio Erdélybe rendeltetett, hol majd minden csatában résztvön, és később Buda ostrománál volt jelen; de már ekkor annyira megfogyott, hogy újja alakítása határozottatott el.

A budai ostrom után Giron kegyet vesztett. Némellyek szerint csakély hősiségeért, mellyet itt kitüntetett; mások szerint, mert számadásai nem voltak egészen tisztában.

Többi idejét ennélfogva tétlenségben tölté, sőt mint mondák, a német legionak is fel kell vala oszlattatnia.

Woronieczky és Abancourt sorsát osztá. Elszántsága utolsó pillanatban valóban bámulatos volt; midőn a kötél már nyakára volt fűzve, nyugodt szelidséggel köszönté körülálló kísérőit. Utolsó perczei megczáfolák a Buda ostrománál kitüntetett gyávaságáról szóló hirt.

XIII.

M A K K.

Makk a cs. k. 5. tüzer-ezredben tüzmaster volt. Nyilvános körökben folyt heves vitái már akkor elárulák benne a szenvedélyes embert, lángelméjü katonát, tűzszívü hazafit, és eszmelánczolatában megzavarodott gondolkozót.

A cs. hadseregben töltött multját leginkább szaktudományának szentelé; vágyai azonban más tudományágakra is kivivék s a politikában sem volt járatlan, szenvedélyessége az oppositio hajlamai felé ragadá. Vannak azonban, kik állítják, miszerint szenvedélyeinek más olárokon is igen szívesen áldozott.

A márcziusi napok után az első közt volt, kik a szaktudományok világából a figyelmet magukra vonák.

Honvéd-tüzérség alakítását indítványozá több márcziusi hévbe mártott tollal irt cikkeiben, s nemsokára a magyar hadügyministerium által hadnagynak neveztetett ki.

A ministerium ide s tova hánnya az indítványt s végre csakugyan megbízást adott neki.

Ekkor rendkívüli tevékenységet fejtett ki; keze alatt a honvéd-tüzérek olly hamar képződtek, hogy már a rác táborozásba több honvéd-ütegek küldethettek.

A horvát beállítás alkalmával a tüzérség főparancsnokságával bízott meg a dunai táborban, hol a pákozdi csatában oly erőiesen teljesíté feladatát, hogy különösen az ő ágyuinak tulajdonítandó, miszerint Jellachich útmutatója Bécs felé fordult.

A sereggel ugyanezen minőségben az austriai határokra vonult, s a schwechati ütközet kartácstüzét kiállván, ismét Simunich tábornokkal állt szemközt.

December közepén Windischgrätz hg bevonulása alkalmával a nagyszombati csata egyik kitünő hősévé vált.

A csata N.-Szombat piacznán vívatott. A magyarok ereje igen gyöngge — alig 3000-nyi volt, s feladata szerfelett nagy : Görgei visszavonulását kelle fedniök.

Guyon, Pusztelnik és Makk egyesíték erejüket a feladatnak megfelelni.

A katonák oroszláni bátorsággal vívtak, az Ernő-ezredbeli osztály már zászlója mellett halva feküdt utolsó emberig : s Makk még mindig ágyui mellett lankadhatlan tüzzelt.

Tüzérei jobbára mind elestek. Maga tüzelt.

Már a szuronyok közeledtek s a vadászok golyói süvöltöttek. Makk még mindig tüzelt.

Egy vadász egészen ágyui mellé lopódzott, őt lefegyverzendő. Makk őt lovagostorával vágta szembe, s rivalgásával elkergette.

Végre a csata minden oldalról vesztve volt ; a megmaradtak visszavonultak Pozsonyba.

A cs. seregek mindig belebb vonultak ; Görgei folyvást hátrált ; a móori csata kockát vetett és vesztett ; a kormány Pestről elvonult s a pesti lakosságot leirhatlan lehangoltságban és félelemben hagyá.

Makk ekkor megjelent, s úton-útfélen biztatá az embereket, emelé a kedélyeket ; — még proclamatiokat is bocsátott ki, mellyek nyíltan bizonyíták, hogy őt a heves izgalma napok a dolgok józan felfogásából teljesen kiforgaták.

„Budapest lesz — mond — a camarilla sirja. Tíz nap előtt még meg sem támadhatnak bennünket ;“ — s harmad nap a cs. sereg Pesten volt, Görgei a felsőmagyarországi hegyek felé, a kormány Debreczenben, Makk Komáromban s a pestiek az osztrák sereg bevonulását nézék.

Makk kezében Komáromot mindenki biztosítva hívé ; mindamellett állítják, hogy később political renegáttá lön.

Egy szemtanú (Lewitschnigg derék munkájában) így festi az ottani eseményeket :

„Vannak mysteriumok a történetben, mellyek soha napvilágra nem jönnek. Komárom vára, melly Makkot háromszinűbbnek hívé, mint magát Kossuthot, egy reggel rögtön azt hallá, hogy bizalmának embere vád és vizsgálat alatt van. A vád a várvédelmi bizottmány előtt tárgyalatott. Makk szoros vizsgálatot kért s természetesen ideiglenesen lemondott a tüzérségi parancsnokságról. De a vizsgálat soha meg nem

kezdett, sőt a vádlott soha ki sem is hallgattatott. Bepecsételék irományait, kardját elvevék, ajtaja elé őrt állítanak s minden látogatót eltiltának tőle, sőt tintát és papírt sem hagyának neki.“

Makk kimenekült.

XIV.

TÓTH ÁGOSTON.

A 31-dik honvédszászlóalj őrnagyává, azután alezredessé előléptetvén, mint ilyen s mint egy dandár parancsnoka, mult évi dec. végén a Tuschnánál Erdélybe benyomuló austriai seregek ellen kétszer küzdött, a kolosvári kerület főparancsnokává lett kineveztetését s aztán ezredesi és beszercei parancsnoki kineveztetését és 10,000 főnyi sereg vezényletét Bemtől elfogadá, később Perczelt a Bácskában gyűjtött ugynevezett magyar déli sereg vezényletében felváltá, a Jellachich elleni óbecsei ütközetben a vezényletet vivé, végre mint Guyon tábornoki főnöke a hegyesi csatában részt vett.

Eliteltetett.

XV.

TELEKI SÁNDOR.

A leggenialisabb aventurier, kit isten teremte, olyan, kit egy don Caesar is mintául választhata. Bebarangolta egész Európát. Spanyolhonban elfogták mint kémét. Párisban az adóssági börtönben ült : csak szivarcontója 50,000 fr. volt. A börtönben lerajzoltatá magát, betört kálappal, ittasan, mosolyogva. Része az erdélyi forradalomban volt, mikor Katona Miklósnak deési szerencsétlen expedíciója után a sereg vezényletét vette át. Ő maga is kezdetben szerencsétlen expedíciókat csinált, de utóbb a kiviteli hadjáratok alkalmával kiűntette magát páratlan merészsége által. Midőn elfogatott, tanácslák neki, hogy mondja, mikép javai nincsenek kezében. — Minek, ugymond, ha lefoglalják javaimat, lefoglalják velük adósságaimat is, s tudom istenem, hogy nem én bánom meg. Mult évben ezredes Urbán az ő fejére 20 aranyat tűzött ki, ő megfordítá a dolgot s az Urbánéra 100 aranyat tett fel. Egyik sem talált pályázókra.

XVI.

MIKES-EK.

Grófi család. Tagjai közül ketten vettek részt a forradalomban.

Egyik János volt. Igen becsületes ember. Royalista *comme il faut*. Kolosvárt nemzetőri parancsnok volt. Akkor, midőn Kolosvár kardcsapás nélküli csata után feladaték, sokat irtak ellene a lapok. Pedig épen ez — bár nála tán gyöngeség szüleménye — vala a legjobb politikai tapintat. Ugyanis e nélkül Kolosvár mulhatlanul lángok martalékává leende. Kolosmegyei képviselő volt.

A másik Kelemen, szép ember volt, becsületes, buzgó, bárha büszke, mint a legtöbb erdélyi mágna.

Bem alatt ezredesként szolgált. Mindig a csatamezőn nyerte előmozdításait.

Katonáit szerette, de lelkesíteni is tudta. Velők, élükön ment a legnagyobb tűzbe. A vész jól ismerte őt, mignem a szebeni csatában, Bem első próbája alkalmával bevenni e várost, a harctéren maradt. Első ő volt, ki elbukék.

Bem özvegyéhez következő levelet intézett :

„Vizakna. Szeben alatt jan. 29. Tisztelt grófné ! A közcsapás, melly nagyságod nagyon becsült férjének, gr. Mikes Kelemen Mátyás-husár-ezredesnek Szeben falai alatt a becsület vérmezején egy ágyugolyó által okozott halálával mindnyájunkat ért, kötelességemmé teszi, a részvétnek néhány szavait intézni nagyságodhoz.

Magasztos önfeláldozás a haza szent ügye iránt, a leglovagiasabb bátorság, kiváló szerénység s magán életének ép oly szende mint kellemes vonásai azon tulajdonok, mellyek nagyságod férjét megkülönbözteték, s őt mindennek, ki csak meg is közelíté, kedvessé tették. Elég volt őt ismerni, hogy becsültessék és szerettenessék.

Illy előnyök mellett bírá ő legnagyobb becsülésemet, legőszintébb barátságomat. Gyönyörrel néztem elébe azon kitünő szolgálatoknak, melyeket töle a haza méltán várhatott. Benne szemlélttem azon férfiut, kire Erdély ügyeinek vezérletét biztam volna, ha kötelességem másfelé szólit vala, s épen azon ponton valék, hogy tábornokká leendő kinevezetését kérjem.

De fájdalom ! reményeinket egy ágyugolyó örökre megsemmisité s gyászba borítá kebleinket. Engedje nagyságod, hogy bánatát megosztva, szivem fájdalmát egy kissé enyhíthessem.

Nagyságodnak még maradt vigasztalása, a dicső név, mellyet férjétől öröklött, s mellyhez mindaz csatolva van, mi egy férfiú emlékét e földön tiszteltté teszi ; de nekünk, barátainak, csodálónak semmi, de semmi vigaszt nem hagyott a sors.

Fogadja nagyságod a részvét ezen pár őszinte szavai mellett legmélyebb tiszteletemnek kijelentését. Bem, tábornok, az erdélyi hadsereg fővezére.”

XVII.

GÁBOR ÁRON.

Ollyan mint a vén hegedű. Agg korában tett csodákat. Székely közvitéz volt, aztán tüzer-tizedes, utoljára pedig jubiláltak.

Az agyagfalvi gyűléskor (1847. october közepén) szóba jövén, hogy ágyujok nincs, ez a jubilatus czondrás ember előlép s igéri, hogy készít. Fultont is kinevették. Áron bátyót is kinevették. A kaputosok szánták, a czondrások boszanták.

Ezenben egész Erdély elveszett. Csak Háromszék tartá még magát, az ellen is akkora erő, olly sok ágyu ment, hogy a védelem chimárának tetszheték.

Megkezdődött a csata. Az ágyutlan székelyek már megszaladtak, midőn Gábor Áron egygyel ugyancsak elősiet. Ő maga öntötte, otthon öntötte, mindenét eladván. Már a második lövésre demontirozott egy osztrák ágyut.

Őt ezután senki sem nevette. Bámulták, őrnagygyá kinevezték. Mintegy 30 ágyut adott a forradalomnak, mind saját művét. Egy üteg 4000 vftba került.

Egy illy ágyu mellett bajnokilag küzdvén, elesett a sinai zárdánáli csatában.

Nyugodj csendesen vén Gianibelli!

XVIII.

VASVÁRY PÁL.

Szegény szüléktől származott. Tulajdonképi neve Fejér Pál. Fiatal ember volt, gyönyörű ismeretekkel, gyönyörű organummal, csinos külsevel. Különös studiuma a historia volt, melyben önszorgalom által fényes ismereteket szerzett.

1845. óta dús tollal, sok szakismerettel irt biographiákat közle a

Hondertüben. Jobban fölébreszté a figyelmet „magyar hölgyek s férfiak életrajza“ czimű könyve, melyből egyetlen füzet jelent meg (1847.)

A márcziusi napokban szép szerepet játszó. Magas termet, csengő hang s velős beszédein előmlő lelkesedés kedvencz-szónokává tevék a pesti közönségnek.

Létrejövén a magyar ministerium, titoknoki hivatalt viselt csaknem az év végeig, mikor Pestről el kénytetvén távozni, a Rákóczy szabadcsapatot — egy egész zászlóalj — alakítá.

E csapat Erdélybe rendelteték, őrnagyává maga az alakító nevezteték ki, s ottan a móczok ellen küldetett az ellenök ment hadtesttel. Több csatákat vívott, többnyire győztesen. De a havasi harc a legborzasztóbb. Sem éj, sem nap, sem a talpalatnyi föld, mellyen állasz, nem biztosok. Roszul ellátva, folytonosan csalogatva már 2 napi térig nyomultak elő, midőn élelemszerők, munitiójuk elfogyott, s minden oldalról bekerítve látták magukat.

S a visszavonulás közben egy havasi helyre értek, hol egyfelől meredek szikla, a másik oldalon iszonytató örvény s az ut maga alig egy két ölnyi.

Borzasztó helyzet!...

A tetőről kövek hullanak alá, borzasztó kiáltások hangzanak.... fölnéznek... egy csapat a csúcson megjelent oláhság vala.

Vasvárynak két ágyuja volt.

Egyik feldől... Ő maga leszáll lováról, segíteni azt fölemelni....

E perczben a tetőről közápor hull alá.

A katonák közül kevés menekült meg.

A vezér pedig megkövezteték....

Alig 22 éves, igen sok ismeretekkel birt. Magyar Desmoulin vala' önzéstelen, rajongó szerelemmel csüngő a forradalmon, a nélkül, hogy olly túlzó lett volna, mint az, s mézárításokkor azzal felkiáltott volna: még szomjaznak az istenek!

PLÉHGALLÉROSAK.

I.

ORMAI NORBERT.

Cseh fiu. Igazi neve Auffenberg. Hadnagy volt a Leiningeneknél, hanem felségsértésért 1847-ben 10 évi sánczra ítélték. A tavali amnesztia-
kor a munkácsi várból ő is kiszabadult s beállott közhonvédnek.

Gyönyörű szép fiu volt, s tán ezért kapkodott annyira a reménység után.

Kossuth adjutánsa lön. Legelőbb is őrnagygyá nevezteték ki, s megbízott vadászezredek alakitni (1848. nov. havában). E bizottmányt, valamint azutáni emelkedését (az ezredességet) nőkegynek köszönheté. Abban is valami regényes vala, valamint regényes házasságában is, más-tól választván el nejét. E miatt elveszté a nőkegyet.

Csatában részt soha sem vett, 36 éves korában Aradon aug. 22-én felakasztatott.

Nem rosz Spartacus lett volna belőle.

Na de csitt! de mortuis aut bene aut nihil.

II.

KATONA MIKLÓS.

Erdélyben a legnehezebb időben szerepelt.

Előbb austriai hadnagy vala, azután a honvédek közt őrnagy lett.

Bonvivant frater ész, tehetség és elv nélkül. Aristocratának tartá magát sine terra.

Midőn Urbán a mult évben (novemb.) Deés ellen ment, ő álla ottan

megvédeni e várost. Két csatát küzdött vagyis inkább kétszer szaladt meg. Először este 8 órakor állítá fel sergeit hó, eső és sár daczára. Mindkétszer több ágyukat vesztett.

Másodszor egész Nagy-Bányaig nem állt meg.

Minthogy azonban nem akart úgy odaérni, hogy az ellenségben kárt ne tegyen, néhány oláh papot felkötöttetett.

Urbán odáig üldözé, onnan azonban hirtelen visszatért.

Mellékeve Kengyelfutó Miklós.

Hadi törvényszék elébe állították, de azért Debreczenben fel-s alá-járkált, sok kérlevelet is adott be, hogy perét végezzék be s promoteálják.

Kár volt kérését nem teljesíteni s promoteálni a mennyei angyalok közé.

III.

O R O S Z H E G Y I.

Erdélyi fiu. A forradalom kezdetén lement Székelyföldre, de az ottani egyik vezérnek ő gyanúsnak tetszván, elfogatott s az akasztófától csak nehezen menekült meg.

Decemberben Pesten a Kör által megbizatott, guerilla-csapatot alakítani.

Meg is indult, össze is gyűjtött valami száz fiut, mind annyi desperatus carbonarit, henriot-csapatot új kiadásban, kikkel megkezdte nagy utját s elment mindenüvé, hol nem volt ellenség, annál több jó bor, s mivel azzal nem küzdhetett, megküzdött ezzel.

Később hivatala is nőtt. Sükeiként „örizte katonáival a bagázsát, mindenütt hol előremetek, arriére-, s hol retiráltak, avantgarde volt.“

Illy fényes érdem azonban jutalmazatlan maradt volna, ha személyesen föl nem megy Kossuthhoz s nem követeli, hogy majori állásában, mivé önmagát kinevezte, megerősíttessék. De horrendum dictu! Görgei nem ismerte el őt, s egyszer le is vettette vele uniformisát.

Méltó haragjában Oroszhegyi el akarta a Görgei nimbusát homályosítani, s meg is tett erre minden intézkedést. Meteor fényénél Pestre akart jöni, s magát a Pilvax által dictátorrá kiáltatni ki, ha Görgei előbb nem veszi be Pestet.

De a kezdet már meg volt téve. És e kezdet nagyfontosságu egyik eseményét kegyeskedett a debreczeni parlamenttel tudatni azon szavakkal, hogy „nyolcz ágyu s lovat“ fogott el.

Egész fedezet ment a 8 ágyu után. A guerillavezérnek pedig a parlament a nemzet háláját nyilvánítá.

Végre eljött a 8 ágyu megérkezésének várva várt percze.

De az országgyűlés igen törpe volt megérteni az Oroszhegyi nagy lelkét, s így történt, hogy 8 ágyu helyett 8 ágyus ló érkezett meg.

Legnagyobb volt Oroszhegyi akkor, midőn Debreczenben elbeszélte e következőt :

„Barátim! a dunaparton sétálok. Budán meglátja őrnagyi egyenruhám egy budai osztrák tüzér s rám lö. Nem tartván őrnagyi méltóságommal megegyezőnek futni, lassan retirálni kezdettem. De folytonos veszély közt csak amugy potyogtak lábaim elébe az utánam lött számtalan bombák.“

Studiama Falstaff volt, és sikerült is neki a forradalom Falstaffjává lenni.

IV.

H A T V A N I.

Egy nyomoru sansculotteból lett szabadcsapat- és seregparancsnok, ki szabadcsapatával Erdélyben az oláhok ellen rendelteték.

A rábizott összeget elpredálván, sergét vagy semmivé tenni vagy egy *coup d'état* által olly érdemeket akart szerezni, hogy a számadás alól fölmentessék.

Czéljához következőleg fogott :

Abrudbánya ellen ment kis sereggel tetemesb erő ellen, bár tudva volt előtte, hogy Janku ez esetre Abrudbánya felpredálásával fenyegeté őt.

Abrudbányát a hegyek kanyarulatai mintegy katlanba szorítják, s Klein a halálfo című csapat egyik parancsnoka, látván a mindenfelől tóduló vad csorda sűrű csapatait, a város utczáin kinos sejtelmek közt sirva tolongó sokat szenvedett magyarokat családaikkal, sejtven ármány általi hállóba kerítettésöket, emberszerető szive könnyekre fakadt s katonáihoz így kiáltott: „igy állván dolgaink, ha már idejöttünk: vagy egy lábíg itt vesszünk, vagy szerencsétlen népet mentstük meg“ és a nyolcz-száz főre menő seregből négyszázat, kik löfegyverekkel valának ellátva, mivel a többi lándzsás volt s a polgárokkal a piacon állott, négyfelé szakasztván, Bemmels több tisztitársai segítségével tartotta a tüzet szilárdul az nap s azon éjjel másnap hajnalig, s visszaveré az oláh csorda minden megtámadásait. De Hatvani ur másnap reggel 3 óratájban a piacon azt kezdette kiabálni: „igyekezzék mindenki magát mint lehet menteni, mert löszere elfogyott, s kövesse őt, mert Brád felé fog vonulni.

Abrudbányáról az ut Brád felé a cserniczai patakon meredek keskeny sziklafalak közt halad felfelé kétórai messzeségre, a tenger színe felett 700 öl magasságu vulkánhegyre, míg Bucsed felé le kezd ereszkedni, hol csak apró oláh fakószekerek mehetnek egymásután singmagasságnyi szikladarabokon, mint megannyi lépcsőzeteken csikorogva veszélyesen felfelé. A Csernicza, e futáskor az idő esős levén, meglehetősen áradva volt. Hatvani ur e kényelmes uton indula el maga előre katonasága egy részével, mert egy rész Klein, Bem s több tisztek vezérlete alatt, minden harsogó felszólítások daczára is, hogy előre nyomuljon, a menekülő nép és szekerek fedezésére hátul maradt, s azokat hátulról s két oldalról közbevéve, szakadatlan tűz s golyózápor közt csendesen nyomulának felfelé az említett szoros uton. Hatvani ur maga is tüzeltetett vissza; azonban két órával hamarabb érkezett Brádra, mint a megmaradt katonaság és szerencsétlen menekült nép. Ekkor történt, hogy Hatvani ur fehér lován visszalovagolván, a futóknak s katonaságnak visszamenetelt parancsolt, mivel — mint mondá — segítség érkezett. A megrémült nép hitt szavainak, s nagy része vissza is tért, s többnyire az Abrudbányát ellepett oláhság által megöletett. A feldúlt városból s a futó szerencsétlenektől elzsákmányolt roppant pénzmennyiség, veretlen arany, aranypor, ezüstedények, nagybecsű s ritkaságu gazdag aranystufák s bányatermékek mennyiségét s becsét meghatározni nem lehet.

Következik a dráma második felvonása, gyászvégére nézve nem vidámitóbb az elsőnél. Hatvani ur hadteste Brádon 1200 főre szaporodván, 4 ágyuval s különféle löszerekkel terhelt 4 társzékérrel visszaindult megint Abrudbányára, már nem Bucsed, hanem Blezseny felé. Losonczy Lajos nem mulasztá el ekkor is öt kevés erejére figyelmeztetni s kérni, ne kockáztassa megint szerencsáját oly kis sereggel; de Losonczyt jószándoku intéseért föbelövetéssel fenyegeté, s ezt tette mindenkivel, ki öt szándokáról leverni igyekezett. Hatvani ur május 16-án Abrudbányára visszaérkezvén, egy gyenge oláhcsapat még az nap megtámadta, de szétveretett. Másnap 17. Bucsum felől rohaná meg egy 600 főnyi csapat, három ágyuval, mik a zalathnai gőz- és vulkoi vizgépek csőiből voltak készítve, kiket 13 székely egy tiszttel szétkergetett, ágyuit elvette, ellenük ki is lőtte, s Bucsumot felgyújtotta. Serbina felől 18-án új csapat tett támadást, melly ellen Hatvani fél század halálöst küldött, mit az oláhok azonnal körülvettek s elfogtak. E szerencse az oláhokat felbátorította, mindenfelől kezdettek varju- s hollóseregként csoportosulni a körülfekvő hegyeken, s a támadást szakadatlanul ujtották az nap s a bekövetkezett egész éjen. A sereg szakadatlanul tüzelt rájuk, mit azok csak egyes lövésekkel viszonzottak, mintegy szándékosan, előtervezetből, akarván seregünket fárasztani s löszereiből kifogyasztani. Meg kell jegyeznünk, hogy Abrudbánya már ekkor le volt égve s csak az oláh házak, s meg a Volhirté és Suluczé (olvasóinknak talán nem nehéz kitalálni, mi okból) — állának még fen. Hatvani

illy körülmények közt indula ki másodszor is Abrudbányáról a sok éjjeli nappali csatározásban, ide s tova futkározásban meglehetősen kifáradt seregével- az ininnen amonnan még összegyűlőngött és seregéhez csatlakozott menekültekkel 19-én reggel; azonban a város végén seregét megállítá s mintegy 3 óráig állonga. A körülfekvő hegyeken, mindenszerte oláh csordák kezdettek özönlöni, s mintegy vadászhaló a sereg körül összehúzódni. Ekkor Hatvani egy tömegben az országuton egész seregével megindult, s mintegy két órányira nyomult elő egy sziklaszoros felé, a lövést katonáinak keményen megtiltván.

A mint az utazó a szikla felé közeledik, van egy statua, mellyen belül az ut már a sziklák közé szorul, mintegy három negyed óranyi messzeségű, közepe táján meredek kaptató van, azonfölül az egyik oldalról másikkra csaptatott patakon keresztül a kiálló szikla végénél hid vezet át; bemenetelénél egyfelől meredek sziklafal, tovább roppant összeszorult erdős hegyvonat, melly egyfelől, hogy le ne omoljék, kőfallal van megerősítve; az ut más oldalán mintegy 6 ölnyi mélység, s az egész szoros ut nagy mesterséggel s költséggel van löpor segedelmével készítve.

A sereg e szoros utba bevonulván, az oláhok elülhátul s a két ut vonal közti meredekről egyszerre megtámadták, reájok sűrűen tüzeltek köveket hengergettek, s a leghátul menő fedezetlen ágyut a lándzsások megrohanták s elfoglalták. Hatvani ekkor a helyett, hogy a bajon segíteni kívánt volna, lovát megsarkantyuzván, a megszorult nép mellett a lovasság felé vágatván, azokhoz s a tisztetekhez így szólott: „mentsük meg magunkat mint lehet, ha a gyalogság odavész is,“ s futott és utána minden, kinek csak lehetett; a szaladó nép és katonaság fegyvereit s még öltönyeit is elhányta, csakhogy könnyebben szaladhasson a nyílt oldal felé, hol oláhság nem állott. A szaladók egy része Dupepiátra felé menekült, hol a lakosság, mintha e történetről előlegesen tudósítva lett volna, a hegytetőn várta őket, s fegyvere nem lévén, kövekkel hajgálta agyon, kiket elérhetett. Voltak a szaladók közt, kik egyhuzomban egész Halmágyig futottak. A hegyről vissza-visszatekintve, látták, miként öldöklök az oláhok a megszorított katonaságot, nőket s gyermekeket. Ott veszett a halálfősökből 410, a magyarországi csapatnak fele, a tótokból mintegy 100, a verescsákósokból csaknem 90; a székelyek, úgy látszik, lélekjelenlétüket inkább megtartották, fegyvereiket nem hanyák el, 7 vagy 8 ember veszteséggel magukat kivágván, fedezetjök alatt a szerencsétlen lakosok közül is többen menekültek. Az elfogottak száma közé tartozik a szerencsétlen Bisztág tüzérhadnagy is. E derék harczférfi, mikor Hatvani megfutamodott, bajtársaihoz így szóla: „mintsem illy gyalázatosan hagyjak veszni mindent, s ágyuinkat, inkább meghalok!“ és elszántan ágyujára fekvén, az oláhok ott lepték meg.

Hatvani e második hátrálásban is igyekezék seregének jó példát mutatni, maga mindenütt hiven legelül szaladt, még pedig olly buzgósággal, hogy sem katona, sem menekült által nem hagyá magát mege-

lőztetni, s ki előrehaladni akart, agyonlövással fenyegette. Voltak mégis olly szerencsétlenek, kiket az életszeretet előbbre siettetett, s áldozatul is estek, mert H. saját kezével katonái közül illyet hetet vagdalt meg.

Hatvani első szerencsétlen merénnye után az abrudbányai magyarokat az emberiséget levetkezett vandalcsoport borzasztóan gyilkolá le. Ügyvéd Tóth György igen szép leányát négyfelé vágták, egy ritka szépségű hajadont, Szánló Málit megfogván, husát faráról, czombjáról csontig lefaragták s a piacon rémitő kinok közt otthagyták. Egy Bánátból oda menekült nőnek balkarját vágták ki; sok szülők e hallatlan kanibáli kegyetlenségeken elszörnyedvén, kétségbeesve, előbb saját gyermekeiket, azután magukat gyilkolák le, mások a megáradt Abrudvizébe hányták s maguk is utánok ugorván, odafulladtak, hogy a dacorománok vérengző hyenai körmeik közül menekülhessenek. Az oláhok legelsőbbben is saját jóltevőiket verék agyon, mint például egy hitelét vesztett Duczu nevű mészáros, ki saját jóltevőjét székely születésű Asztalos Mósest s gyámolgotóját irtá ki családotul. Még a siroknak sem kedveztek, ügyvéd Szakács Samu, ipa s napa sirjaikat feltörték, koporsóikat összedarabolták, s holttesteiket a réten a kutya'knak szerteszét szórták... — de ki győzne s tudna minden elkövetett borzasztóságot leírni!! A leölt magyarok száma mintegy 3000.

Innen Debreczenbe ment, hol a politicalai martyrt játszta; bekötött kézzel járt, melly azonban — *miracula miraculorum* — már harmadnapra meg volt gyógyulva.

POLGÁRI REND.

ORSZÁGKORMÁNYZÓ.

KOSSUTH LAJOS.

Szegény, ns szüléktől (atyja a gr. Andrássy-család ügyvéde volt) származék Monókon Zemplénmegyében 1804. apr. 27. Már fiatal korában a sárospataki ref. tanodában, hol gyakorlá tanulmányait, langesznek csalhatlan bizonyosságait adta. Azok végeztével ügyvédi pályára szánta magát.

Mint név- és vagyonnélküli ügyvéd, gróf Szapárynénál egy állomást elfogadni kénytetett. Mint legtöbbnyire a körülményeket, ügyesen felhasználta e helyzetét is. Lángszónoklata által a megyén meglehetősen befolyásra tett szert. Alig hogy kitünni kezdett, a rágalom nyelve talált utat nevéhez. Dolgokkal vádolák, miknek nyomán — bár azok alaptalansága napfényre jött, távozni kényteték.

Pestre ment. Hány jogtudós, hány ügyvéd nem volt itten? Lelke röptét e pálya nem elégíthetné ki. Mint szavazat nélküli helyettes az 1832-ki országgyűlésre Pozsonyban megjelent. Próbált ugyan egyszer szónokolni, de mint kezdő akadozék.

Olly pályára lépett tehát, hol toll- és észre volt szükség. A korlátozott sajtó mellett az országgyűlési szónoklatokat kiadni nyomtatásban tilos vala. Egy országgyűlési lapot szerkeszte tehát, bár kezdetben — mint Kölcsény naplójában feljegyzé — azt a rr. hitele hiánya miatt rábizni vonakodának. Leírta, bírálgatta a viták folyamát, a tárgyakat, s másolatilag az ország minden szögletébe szétküldé. Utóbb, midőn látta, hogy e mű a köztetszést megnyerte — lithographiroztatá lapját.

Alig képzelhetni, mekkora tekintélyt és befolyást szerzett neki ez egyszerű mű. A megyék e lapokat kapva kapták, mindenfelé olvasák s

terjeszték általa az oppositio szellemét, annyira, hogy nem egy conservativ megye megváltoztatá követéinek adott conservativ utasítását.

A kormány betiltá. De a sajtót az oppositio felszólalására gróf Revitzki megvásárolta. Ezáltal kevesbszer jelent ugyan meg hetenként s ára tetemesen növekedett, de előfizetői olvasói, száma is azon arányban nőtt. A szegényebbek társulatokban, a vagyonosbak külön szereztek meg.

Befolyása hason arányban nőtt. Szónokokat teremtett, megtört ellenvéleményűeket. Mert e lap által megdicsértetni mindenki legnagyobb büszkeségének hitte.

Az országgyűlés bevégeztével (1836) e lap metamorphosison ment át. Ugyanis a sajtót Pestre tette át s a megyei gyűlésekről irt tudósításait lithographiroztatá. Nem gondolhatni, mennyire növelé e lap az oppositiot. A fiatalok tömegestül jelentek meg a gyűléseken, szónokoltak, s boldog volt, kit e lap patriotismusáért megdicsért. Ezáltal annyira elterjedett, hogy majd mindenik megyének rendes tudósítója lön.

A kormány egy rendelettel e lap folytatását megtiltá, vagy a censura által meghatározott korlátok közé utalá, mit ha Kossuth nem akarna, sajtójának lefoglalását rendelé. Kilencz hó alatt hiában próbálták ismételt parancsokkal e czélt elérni.

Vége a nádor rendeletet kapott a sajtót lefoglalni s Kossuthot elfogatni, s felségsértésért pörbe idézni. Kossuth protestált most is mint ezelőtt, s mivel magyar törvények szerint censura nincs, magát egyenesen a megyék pártfogásába ajánlá.

Hasztalan. A nádor betegsége miatt a rendelet teljesítését gr. Cziráký vállalá el. Kossuth s vele többen elfogattak az előbbi Eötvös Jósef, volt kir. ügyvéd által, budai nyári lakában, honnan gránátosok a várba kísérték. (1837.)

Ott két csinos szobája volt, papirt, könyveket kívánata szerint nyert. Komolyabb politikai studiumra fogsági unalmában kezdte magát adni. A francia nyelvet is itt tanulta meg, valamint itt ismerkedett meg a jelesebb forradalmi művekkel. — Lefoglalt papirai közt az oppositio főnökeivel folytatott levelezéseit is megtalálták, azonban kevésé vették számba.

Hire nymbusa ezáltal tetemesen nőtt. S valamint itt idejét ügyesen felhasználta, neve is azon arányban növekedett. E kiképzés megszerezte neki a forradalmi eszméket. Lelkében fölkelt a gondolat, hazájának szabadabb működési tért, institutiókat szerezni.

Mit ezután tett, e lelkével összeforrt gondolat kivitelére számított előkészületek voltak. Lángész, akarat, készség, megvalának benne, csak a körülményeket kelle előkészíteni.

E börtönben fejlett ki viszonya nejével Meszlényi Susannával, egy székesfehérvári nemes hölgygyel, ki vele levelezett, könyveket küldött be, s kiszabadulása után (1841.) oltárnál — a vegyes házassági kérdések ekkor levén napirenden — evang. lelkész által megesküdtött vele.

Felségsértési perében néhány oppositionalis főnökök tanácsa szerint védte magát, kiknek sympathiáját Wesselényi barátsága által nyerte meg. A hétszemélyes tábla 4 évi börtönre ítélte (1839.)

Ez évben országgyűlés nyílt meg. A kormány 38,000 ujonczot kért. Az elítéltekért támadt közfelindulást s részvétet az oppositio oly tígyesen fel tudta használni, hogy többségre vergődvén, az ujonczokat csak a helytelenül lefolyt perben hozott törvénytelen ítéletek megváltoztatása feltétele alatt szavazták meg.

A conservatívek tanácsláák a kormánynak, hogy a főbbrangu elítéltek sententiáját ne vegye teljesezésbe, az ítélet megsemmisítése által csökkenvén a kormány tekintélye. Ekkép legjobban vélték megoldatni az amnestia népszerűvé lett kérdését. A ministerek azonban sem egyikkel sem másikkal nem gondoltak sokat.

Fél évig folyt a parlamentarís vita, az oppositio (kik még a magyar nyelv diplomaticai rangra emelését is kívánták) s conservatívek közt hol egyiknek hol másiknak levén előnye.

Thiersnek Frankhonban ministerré lette okozá, hogy Metternich a recruták kérdését sietteté.

S mivel remélék, hogy gr. Majláth több sikerrel működend a kanczellári helyzetben, mint az előttei gróf Pálffy, kit az országgyűlés öszvehívása előtt mentének fel hivatalától, azzá kinevezék. Egyszersmind minden további zavart kerülni akartak, s egyszerre 1840-ben az ország nádora az akkoriban többségben levő ellenzéknek coriphaeusait magához hivatta, 's nekik azon ígéretet tette, miszerint az amnestia azonnal ki fog bocsáttatni, mihelyt az ujonczokat megajánló felirat fölterjesztetik. — Ez megtörténvén, néhány nap mulva a nádor az ígért amnestiát fel is olvasta. Az oppositio további kívánatait szóvali ígéretekkel csön-desíték le. Ujonczok és adó megszavaztattak.

Kossuth híre nőtt. Hogyan? midőn az oppositio nevezett concessiókra kiszabadítása által találta meg az utat.

Börtönét a fiatalság az oppositio ujongásai közt hagyta el, kik családja számára 10,000 ftot gyűjtének.

1841-ben egy meglepő dolog történt. Ő, ki hirlapszerkesztésért záratott el, ez év jan. 1-jén mint a „Pesti Hirlap“ szerkesztője lépett fel. A lap első számában elárulá, hogy az oppositio organuma, s rövid idő alatt annyira elhirhedett, mint azt várni is alig leheté. S valóban Kossuth szerkesztését sok ügyességgel folytató. Vezérczikkei, szívvágyainak stereotypkiadásai, ostorozták a megyei s városi visszaéléseket, emelni

akarták a polgárságnak társadalmi jelentőségét, lerombolni a nemesi kiváltságok nyombusát, szóval: először reformot, másodszor reformot s századszor reformot akartak.

A lap jövedelméből magának Esztergommegyében mezei jószágocskát vásárolt, akarván e megyében is szavazattal birni, azonkívül hogy napi szükségéi fényesen el voltak látva.

E kitünő agitatori tapintattal szerkesztett lap csakhamar irányt adott a megyei közszellemnek s megszerezte Kossuthnak Pestmegye gyűlésein a legnagyobb befolyást az inkább poeticus mint politicus magyar népnél. S a mint nőtt kettős hatalma, azon arányban gyöngült a conservativeké, kik fénykörüik ingadozó épületét elvégre fentartani próbálták egy megindított lap által.

A küzdhomokra, megvivni Kossuththal, egy férfi lépett föl, tudomány, patriotismus és belátás által imponáló. Gr. Dessewffy Aurél volt. S midőn Kossuth a feudális vár falait, bástyáit recognoscirozni kezdte, hogy föltalálja a pontot, mellyen legnagyobb haszonnal rés lőhető, ő is megkezdte vele mithridatesi harcát, melly ifju életébe került.

A conservativek befolyása növekedni kezdett, a D. Auréltól szerkesztett Világ által gyöngítvén az agitator befolyását. De a növekedés csak ideig-óráig tartott. D. Aurél (1843. febr. hóban) kora sírba szállt. S a „Világ“ úgy járt, mint macedói Sándor biralma — a vezérek közt feloszlott. Mit ezután tett, a működés, igen gyakran gyöngesége, határozatlansága miatt növelte Kossuth befolyását.

Széchenyi, Dessewffy Emil és Zsedényi, az ultraconservativtól fel Kossuthig, e három fokozati főnök s különösen ez utóbbi, változandó szerencsével léptek fel Pestmegye gyűlésein az ekkor még csak magyar O'Connell, utóbb magyar Rienzi ellen; s bárha ott a conservativ ügyet lábra nem kaphatták, mindenesetre nem egyszer kő valának ez opponens főnök lábai előtt, min át kelle buknia. Bár Dessewffy Aurelban nem kis támaszukat veszték el, meg tudták gátolni Kossuthnak 1843-ban követté leendett választatását annyival inkább, mert a még akkor uralkodott aristocraticus táblabírói szellem következtében, miszerint a liberalis párthoz tartozott egyének is Kossuthban csak ügyvédet s ujságíró látván, őt olly egyénnek nem tarták, ki követségre igényeket formálhasson.

Az első jelesen a „Kelet népe nyugoton“ czimű könyvével (1841) Kossuth doctrináit ügyesen meg tudta támadni. Kiméletlen satírával, látnoki szellemmel megjósál, hogy ez Voltaire azon tanát követi tán öntudatlanul: „batir est beau, mais detruire est sublime.“ Akkortáiban az összes magyar világ figyelmét magára vonta, nevezetes polemiákra adott alkalmat, s ma már sokan elmondják: „most értem én gróf Széchenyit.“

Hatása az lön, mire a gróf — bámulandó emberismerete mellet is — nem számított. Nevelte az agitator népszerűségét, csökkenté a grófét, kit ezutánra előbb aristocratának s azután magyarnak mondanak.

Az ekközben megnyílt 1848-iki országgyűlésre Kossuth nem választatott el követnek. E helyett az országgyűlési tudósításokat közlő, bár censura mellett, de az oppositio érdekében.

Pénzérdekek miatt e laptól visszalépett. Ő maga akart egyet kiadni. Bécsbe utazott s Metternichchel beszélt ez iránt. A conservatívek tanácsalák az engedély magadását, mi által ő másszerű agitatori szereptől elvonva, működéseit a censura korlátai közt folytathatta volna. E tanács elvettétett, s Kossuth azon biztatást kapá, hogy, ha a kormány érdekében folytatja működéseit, nevezetes segélyt nyerend. Szándoka volt neki a Jelenkort is megvenni, de Helmecey nem adta el.

Nem fogadta el, s miután körülmény és sors ekkép viszont nevelte befolyását, a direct politikai agitatioók terrenumára lépett.

Egy kereskedelmi társaságot tervezett 1000 actiával pr. 500 pfírt. Csak felületes kereskedelmi ismeretei voltak, s mint ki ritkán tudá embereit megválasztani, ifj. Szabó Pállal, könnyelmű fiumei banquerotte kereskedővel szövetkezék, kit a társulat, mint legtöbb actiával bírót, elnökévé is választott.

A társulat ma is fen áll, de Szabónak könnyelműsége által — a sánta ördög ide is el tudta helyettesét küldeni bájos női alakban — kevés ideig rosz lábon állott. Szabó elszökött. Atyja megfizette ugyan a fiaokozta kár egy részét, mennyit t. i. az kész pénzben magával vitt, de hogy a társulat hitele helyreállt, azt az ujon választott elnök ügyességének köszönheté.

Csaknem ez időben alkotá a védegyletet. E szerint minden tagja a társulatnak szükségeit honi terményekkel s gyártmányokkal tartozék ellátni, mindenki egyet, a belföldön nem található vagy jobb külföldi áruczikket kivehetvén belőle. Ez eszme csakhamar népszerűvé lett. Fő-, közép- és alsóranguak egyaránt siettek az ország minden részébe szétküldözött ivekre följegyezni magokat, melly legelőbb mutatá ki az oppositiónak roppant erejét. Elnökévé Kossuthot nevezték ki, kinek 1000 pengőt adtak fizetésül, mellyel azonban kijönni nem tudott. A nyomtatási kiadásokon kívül ez volt egyetlen költsége a társulatnak. E társulat inkább a bel, mint külföldi gyárnokok miatt bukott meg.

Mint anomalia följegyzést érdemel az általa tervezett fiumei vasut is, mellynek fölállítására oda utat is tett.

Hason szorgalommal ápolá az általa alakított pesti iparegyletet is, melly által hasonlag szélesbült hatásköre.

E különböző czimű és jellemű társulatok tagjai az oppositio férfaiából telvén ki, mind megannyi politikai propagandákká alakultak, terjesztvén és növelvén az agitator népszerűségét.

E társulatoknak köszöni Kossuth Batthyány Lajos gróffali ismeretességét, ki mint vagyonos ember s főnöke az opponens aristocratiának, hatalmas egidejéül szolgált. Az 1847-ki pozsonyi országgyűlésre lett követté választatását (1847. oct. 17-én) e gróf eszközölte ki. Azonban Kossuth és Batthyány ezen egyletekben örökös conflictusokban s

ellenségeskedésekben voltak. — Ezen köztük volt feszes állapotnak véget vetett Apponyinak korlátnokká lett kineveztetése s az általa behozott adminisztrátori rendszer. — Ezáltal veszélyeztetve látta Batthyány az ellenzéknek ügyét, kibékült tehát olly emberrel — (Kossuththal) kinek nagyszerű izgatásaitól lehetett még csak orvoslást várni, s épen ez okból tartá Kossuthot a bekövetkezett országgyűlésen mint követet nélkülözhetlennek, mert csak általa remélt többséget a kk. rr. táblájánál nyerhetni az ellenzék meggyengült ügyének.

Az országgyűlés megkezdett s folyt, mint rendesen, sok vitákkal. Már néhány hó telt el, s a stabilis felsőház s merőben Kossuth által vezetett alsóház egyetlen törvényezikknél — ez is a boldogult nádor érdemeinek törvénybe iktatása volt — többet előhozni nem birt. A viták épen a válaszfelirat felett folytak. Az alsóház a sérelmek felhozására akarta felhasználni, a felsőház nem egyezett bele, melly miatt el is vettetett.

A februári forradalom Párisban előhozta a márcziusit Bécsben, ez viszont a pozsonyit. A forradalom szövétnekét egy mennydörgő szónoklattal Kossuth ragadta fel. Az országgyűlési fiatalság nemzetörséggé alakult. Balog Kornél györmegyei követ márcz. 3-án pénzvisszonyokat illető indítványához csatolta Kossuth political hitvallását s ábrándszerű független felelős magyar ministerium iránti következő feliratát : „Főlséges stb. A legujabb időkben kifejlett események mulaszthatlan köteletségül teszik, figyelmünket azokra fordítani, miket főlséged uralkodóháza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti köteletségünk megkíván.

Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejtettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

Ennek oka : hogy főlséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányu, úgy kormányunk önállásával, mint alkotmányos éltünkkel összhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta, most úgy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, főlséged trónját és a pragmatica sanctionál fogva kedvelt kapcsolatokhoz kötött birodalmat elláthatatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat.

Főlséged minket reformokra hívott össze; mi régi ohajtásunkat láttuk ezáltal teljesebben, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján, a nép közterheiben, melyekkel az a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótolásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával főlséged trónját megszilárdítjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és political rendezését

halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politicalai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

Hogy földmívelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést, — szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. — Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván; ez pedig úgy fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségének számbavételét és felelős kezelés alá vételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tiszttünket, hogy úgy fölséged királyi székeinek diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű költségeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkai érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fen, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyújtunk segédkezet.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket fölségeddel egyetértve ez országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándokunk.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugalja a hűség és ragaszkodás ösztöne, mellyel felséged uralkodóháza iránt tántoríthatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák, s a békének és elégedésnek illy biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, mellyre felséged uralkodóháza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

Amde felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközzésére béke kell, és kellene zavartalan, nyugott viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, mellyek a pragmatica sanctionál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak; s mellyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatatlan fejleményei sokszerűen növelhetik.

Nem akarjuk felséged atyai szívét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondani, hogy mi valamint a jelenkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: úgy erősen meg vagyunk győződve, hogy felséged az elkövetkezendő balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monárchia különböző tartományainak legerősebb forrásztékát s mindezek által fölséges trónjának s az uralkodóháznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségai által múlthatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

Azonban felséges ur! az események isten kezében vannak. Mi bizunk a gondviselés ótalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy felséged hű Magyarországot a bizonytalan jövőndő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számítjuk mi a fenemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányzékeni tárgyalások collegialis rendszerszülte nosszadalmassága a felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántorithatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk felségednek: méltóztassék a fenforgó rendkívüli körülmények tekintetbevételével, legkegyelmeseb királyi akaratának teljhatalmu organumai, egyzersmind a fenálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányzékének a magyar királyi helytartótanácsnak tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban olly egyéneket az országgyűlésre utasítani, kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára felséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő — országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s felséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozza, s a kellő felvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzüviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását olly sikerrel előmozditsák: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarabb felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármí váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, mellyben felséged, tántorithatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövőndő minden eseményei között, királyi székének legrendithetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.“

Bécsbe — a fiatalságtól kísérve — maga Kossuth vitte föl. Fogadtatása fényes volt. Szekerét nennzetörök huzták szállására, melly elébe tiszteletörököt állítottak. E fiatalság neki karját s életét ajánlá, ha megtagadtatnék a felirati kérelem teljesítése.

Megadatott a független felelős magyar ministerium. Elnökké gróf Batthyány Lajos neveztetett ki, a pénzügyi tárczát előszámítással magának tartá Kossuth, bár a financzoperatiókhoz igen keveset érte, miután Batthyány a neki tágas kört nyitó belügyministerit neki átadni nem akarta. E tárgy körülazonban — mint avatottak tudni akarják — sem a magyar kanczellária meg nem kérdeztetett, sem a leirat ellenjegyezve nem volt.

Kossuth mint triumphator tért Pozsonyba vissza, hol a dolgok sikerültét fényes szónoklattal tudatá. Ezután készíték — legtöbbet az ő befolyása alatt — az 1848-iki t. cikkeket, mint basisát Magyarhon későbbi codexének s illetőleg sorsának. Márczius 29-én két leiratot olvastak fel, mellyek egyike a ministerek hatáskörét csonkitotta volna. Kossuth következőszónoklatot tartott e tárgyban, kérdezettvén, hogy a leiratok ujra felolvastassanak-e?

„Azt gondolom, uraim, hogy eleget hallottunk, midőn kétszer hallottuk, s a két felolvasás elég volt arra, hogy minden becsületes magyar határozott véleményt képezzen magának a dologról. Röviden akarok szólni s azon higadsággal, mellyben azon férfias elhatározottság fekszik, hogy akármi történ-

jék bár, de a Bécsben játszott intriguák nem fognak czélt érni Magyarországon. Megmondom véleményemet mindkét leiratra. Az első tekintve, úgy veszem, hogy az urbéri tartozások megszüntetésének elve a leiratban is sanctionálva van, a mennyiben mégis a földmivelés fenakadása, fenyegető éhség s isten tudja minő rémképek miatt újabb tárgyalás alá akarják vétetni a kérdést, — kijelentem, hogy erre hajlandó teljességgel nem vagyok; s határozatilag újra is kimondatni kívánom, hogy a rr., most már királyi beleegyezéssel is, az urbéri tartozásokat visszahuzhatlanul megszüntették, legfelebb a néphez lehetne szót intézni egy manifestumban, melyben a közjólét szempontjából arra kéresék, — de ne parancsoltassék — hogy ne hagyja a földeket műveletlenül, és ezt a népnek saját jó érzésére, hazafiságára bízni. — A második leiratot a mi illeti, az országgyűlés hallotta a ministerek nyilatkozatát, hallotta, hogy a nádor e dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játékúzás a trónnal, a hazával. És kik űzik e játékok? — az egészen átlengő szellem nem más, mint, hogy a gyűlöletes bureaucratia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független ministerium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helyt. tanács. És ezen emberek nem gondolnak az austriai ház jövőjével, nem gondolnak a polgárvérrel, mely illy eljárás után patakokban folyhat; ugyanazon perczen, midőn a király kimondá, hogy „felelős magyar ministerium lesz,“ előállanak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nymbust, azon pietást, melynek a királyi név körül lengeni kell, hacsak azt minden fényétől s tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszítse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránykozom; s látva, hogy e perczen is, midőn az adott királyi szó szerint ő fölségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős minister, gróf Batthyány Lajos, — még folyvást Lajos főherczeg, kinek semmi törvényes befolyása nem lehet a magyar dolgokra, kinek erre semmi legkisebb joga nincs, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gr. Hardigok, Windischgrätzek s isten tudja, még kiknek befolyásától függnek dolgaink; s legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott cancellár — és azon ember, kit nem akarok nevezni, ki itt éveken át a lélekviszársítás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi cancellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar minister helyett. Ezt látva, kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni ígérte, s remélem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; — de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak.“

Bécsbe utazván a nádor, a leiratok megmásítását eszközölé.

Az országgyűlés eloszlása után apr. 14-én pénteken érkezett Pestre.

A már ministeri ellenjegyzéssel készült t. czikkek mind egytől egyig megerősítették!

Ezutáni néhány hó nagy részét szaktani studiummal tölté el, miáltal teljesülve hitte Batthyány azon reményét, hogy a belviszonyok politikai elrendezésébe befolyása nem leend olly szembetűnő.

Összehivatott népképviselési választás alapján a magyar parlament, mely ülészéseit jul. 4-én kezdte meg. A ráczok és horvátok már nyílt lázadásban törtek ki. A ministerium egy része engesztelő politikát akart

irányukban követni. Kossuth részükről föltétlen meghódolást kívánt, bárha nem egyszer hódolt ministertársai akaratának.

A rácok és horvátok mozgalmai azonban mind nagyobbodni kezdének, elsánczolák vagy fegyveres ellenállásra készíték magokat. Ugy mondták, Austria megingatott trónjáért akarnak kardot rántani. Kossuth a ministeri gyűlésben kieszközlé, hogy önkénytesek czime alatt magyar sereg toborztatott, melly a hadat folytassa a zendülők ellen.

De másfelől Batthyány fényes küldöttséggel a császárhoz ment, hogy ha a bán Jellachichot hivatalából leteszi, az olasz had ellen segédkezet nyujtanak. Feladatuk volt, ezt minden áron kivinni, bár mennyire is tanács-lák Kossuthnak, hogy Austria irányában ők játsszák a szabadító szerepet.

Az uralkodó letette ugyan a bánt, azonban Kossuthnak separatisticus tendenciájától indítva, három hó múlva visszahelyezé. A fenálló körülmények sietteték Kossuthot azon eszméjének kivitelére, hogy Magyar-honnak külön bankjegyei s katonasága legyen.

Jul. 11-én Másfélóráig tartó szónoklattal indítványozá 200,000 ujoncz s 62 millió statusköltség megszavazását.

Beszéde elején a horvát viszonyokat, azután a szerb lázadást emlité meg. Az ezekbeli viszony felidézése után áttért Austriára. Következőleg szólott:

„Végre uraim! meg kell emlitenem Austria irányábani viszonyainkat. (Halljuk halljuk). Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. De azért, mert valamelly fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerű; és még kevesebbé következik, hogy valamelly fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogait megnyirbáltatni hajlandó legyen. (Nagy tetszés s éljenzés.) Igenis uraim! megvan-nak, kétségtelenül megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi ministerium számára visszasze-rezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik. A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik (igen, igen); összeköttetésben látszik nekem lenni ezzel a horvát mozgalom is, mert Jellachich azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hogy neki csak azt kell, miként Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi ministeriumra bizassék. És a legutóbbi percekben junius utolsó napjaiban lehul-lott egyszerre a fátyol, s a bécsi ministerium jónak látta az austriai császár nevében megizenni a magyar király ministeriumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Ezzel az austriai császár a magyar királynak hadat izent. (Kaczaj.) Lehetnek önök uraim a ministerium iránt ilyen vagy amollyan véleménynyel, ha nem azt hiszem, hogy annyi honfui szives becsülésükre még számithatunk, hogy ne kelljen hosszasan mutogatnunk, miként az ilyen intenciókra ugy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkivánta (Tapsvihar s általános helyeslés és hosszasan tartó éljenzés). Hanem épen, midőn ezen nóta jött, s a miénk ment, ismét jött egy másik, hogy millyen rettenetes ember az a magyar pénzügyi-minister, hogy Jellachichnak nem akar pénzt adni; mert természetes, hogy a mint Horvátország nyílt pártütésre lépett, azonnal a magyar hadi parancsnokságnak pénzt küldeni megszüntem, s nem érdemelter volna, hogy szivjam a levegőt; hanem megérdemelném, hogy szembe köpi-ön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és helyeslés). Hanem azt mondották: micsoda

szörnyű gondolat ez s a monarchia felforgatásairai törekvés; küldünk tehát mi 100,000 fítot, — s küldtek is. Ezen tett uraim nagyszerű boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e házat; de ne ébredjenek haragra uraim!; mert azon ministerium, mely illy politikában kereste állását, nipsz többé! Az aula elfújta! (tetszés és nevetés) s én remélem azt, hogy akármilly tagokból álljon is össze az új ministerium, mely utána következik, az érezni fogja, hogy hacsak az austriai császár iránt, — ki egyszersmind magyar király is, — a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császára ellen, — ezen politikát Magyarország irányában nem követheti a nélkül, hogy Magyarországot ne provokálja oda dobni az austriai szövetséget s másokat keresni, hibebeeket. (Szünni nem akaró éljenzés és taps.) Nincs semmi okom uraim, subsumtiót vagy neheztelet érezni az austriai nemzet iránt, neki csak erőt és kalauzt kívánok, mindkettőnek még eddig híjával volt, a mit mondek, az az austriai volt ministeriumot érdekelte s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül.

Tehát az austriai viszonyok emitt, amott az orosz hadsereg, mely még most békeességes, ott állanak a szerb lázadók, a horvátországi pártütés, panalaviamusi agitátorok s imitt-amott reactionális mozgalmacskák is, mikre nézve Pestmegye érdemes alispánja s követe, ha specialitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat előterjeszthetne. Ezek együttvéve képezik azt, minélfogva mondanom kell, hogy e nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha e nemzet el nem határozza magát élni (tetszés). E szerint uraim hol és miben keresik az ország biztosítékát: külszövetségekben talán? Nem kicsinylem a külszövetség fontosságát, sőt azt vélném, köteleességét mulasztaná a ministerium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, mit a nemzet biztosítása megkíván. Hivatalba lépésünk első perczében a kormány mindjárt az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágosítván arról, minek ellenkezőjét szeretnék volna sokan előterjeszteni, mintha t. i. Magyarország pártütés vagy revolutió útján csikarta volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait — mondom, őt felvilágosítván arról, hogy urunk- királyunkkal tökéletesen egy téren állunk; s felvilágosítottuk azon érdekekre nézve, mellyek köztünk s közte, ha lefelé tekintünk a Dunán — közösek. És az angol hatalom részéről erre olly választ nyerénk, minőt azon nemzet liberalis gondolkozásától s egyszersmind a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remélheténk. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott és annyira s addig fog bennünket pártolni, mennyiben egyszersmind saját érdeke fogja megkivánni.

Második Franciaország (halljuk). Én a francia nemzet, mint a szabadság személyesítője iránt az ő világban a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de ön életemet az ő ótalmazásától vagy szövetségétől föltételezve látni nem akarom. Franciaország e perczen egy második 18-ki brumairet él. Franciaország a dictaturának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy más Washington, de az is meglehet, hogy egy más Napoleont látand; de annyi mindenestre igaz, hogy tanuság nekünk Franciaország arra, mikép nem minden láz a szabadság érdekében történik, és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába azáltal, ha túlhág a korlátokon (zajos taps és tetzés). Szomorú esemény olly nemzet körében mint Franciaország, hogy Párisban polgárok keze által 15000 polgárnak vére ömlött, — illyentől isten őrizzen! Egyébiránt akármint alakuljanak is a franciaországi viszonyok, legyen azon férfiból, kit az isteni gondviselés most ezen nagy és dicső nemzetnek élére állított, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napoleon, ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát, annyi bizonyos, hogy Franciaország messze van a francia sympa-

thiákra támaszkodhatni. Lengyelország is csak sympathiára támaszkodott, a sympathia megvolt, de Lengyelország nincs többé. (Tetszés.)

A harmadik a Németbirodalom. Uraim! kimondom, mikép érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel, és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugoti civilizáció fölött. (Zajos tetszés). Ezen szempontból fogtuk fel a dolgot, midőn teendőink elsője közé számítottuk, hogy a mint Németország az egyesség felé a frankfurti gyűlés összehívása által lépést tett, azon érdemes honfiakat, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polczra emelt, Frankfurtba küldöttük, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által is meg érdemelt tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy éppen a frankfurti gyűlés az alakulás vajudásai-ban volt, minthogy még nem jött ki a test a formából, mellyel eredménynyel lehetett volna vinni az érintkezést, ez csak a Reichsverweser megválasztása után az általa kinevezett ministeriummal történhetik meg, egyik küldöttünk visszatért, a másik most is ott van, hogy azon perczen, mellyben Németországon lesz ki-vel érintkezni, azonnal hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összefűzésé-iránt azon barátságnak, mellyet köztünk és Némethon közt fenállani ohajtunk, de úgy, hogy jogaink, önállásunk, nemzeti szabadságunkból senkinek barátságaért és senkinek fenyegetése miatt egy hajszálnyt is engedjünk. (Harsány helyeslés).

Tehát, mert a veszély nagy vagyis inkább nagy lehet, ha elhárítására nem készülünk, mert minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életereje tart fen, hanem csak másoknak gyámolítása. (Tetszés)

En, uraim! ezennel egy nagyszerű határozatra hívom fel önöket — (általános feszültség, harsány „halljuk!“ felkiáltással) felhívom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkívüli körülményeket, mellyeknek fogva e hongyűlés rendkívülileg is összehívatott, méltó tekintetbe vevék, a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni, és hogy e tekintetben olly alkut, a melly a nemzetnek önállását s szabadságát legkevésbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad (erélyes közfelkiáltások: „ugy van!“); hanem minden méltányos kívánatokat akarki irányában is örökké teljesíteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, — vagy visszaverhesse a harczot, ha kell!! — felhatalmazta a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200,000 fegyverest állíthasson, vagy is a jelen disponibilis haderőt 200,000-re emelhesse, s ezen első perczen 40,000 embert mindjárt kiállíthasson, és a többit a szerint s úgy, mint a szükség fogja kívánni (köztetszés). — 200,000 embernek kiállítása, fegyverrel ellátása s évi tartása 42 millióba kerül, — 40,000 embernek kiállítása pedig 8—10 millióba kerül. En, uraim! első fogom e háznak majd a következő napokban terjesztetni, midőn ez indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, financiális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszemágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen; hanem úgy gondolom, hogy annyi adót viseljen, a mennyit elbir a nemzet. S e részben előlegesen is örömmre válik kijelenteni, miként tervem, mellyet előterjesztendek, olly adókulcsot foglal magában, melly azon erélyi adókulccsal kombináltatván, mit Mária Terézia ez előtt egy századdal megállapított, ennél kevesebb. S ha elfogadtatik s teszen a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikertelenül ne enyészék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt birni nagy terheltetés nélkül, s meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadierő kiállítására, melly a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők

nem lennének: felhatalmazást fogok kérni arra, hogy hitel nyitassék a kormány számára azon határig, melyet a képviselők kiszabnak s azon határig vagy kölcsön, vagy papírpénz kibocsátása, vagy más pénzügyi munkát által segítsen az ország szükségein. (Helyeslés.) Uraim! én abban a vélekedésben vagyok, hogy azon határozattól melyet a ház most indítványomra hozand, e nemzetnek jövője függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, miszerint a ház e határozatot hozni fogja. (Ugy van, igaz!) És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba idomítva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejti, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni: akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell felfüggeszteni. (Zajos tetszés s éljenzés.) Ha ma mi vagyunk e nemzet ministerei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a ministeriummal vagy másikkal, kell hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a ministerium, akár a másik megmenthesse, a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen, ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom: adja meg a képviselőház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését — (Nyáry Pál felemelkedik helyéről, példáját az egész képviselőház követi, e szó „megadja!“ harsog az egész teremben. — Szünni nem akaró lelkesedés.) Uraim! mit mondani akartam, az, hogy ne vegyék e kérést a ministerium részéről olyannak, mintha maga iránt bizalmat kívánna szavaztatni; — nem! a hazának megmentését akarta megszavaztatni; — meg akartam kérni önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajtó kebel, mely orvoslásra, ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egykissé e sajtó kebel, s várjon még egykissé e kívánság, — ne függeszszük fel ezektől azt, hogy megmentjük a hazát. (Zajosan kitörő helyeslés.) Ezt akartam kérni, de önök felállottak; s én leborulok a nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafuságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni! (Szünni nem akaró lelkesedés helyeslés, és éljenzés.)“

Elnök: „A házat határozata iránt meg sem kérdendem, mert a pénzügyi minister előterjesztésére egy ember sem maradt ülve e teremben, ki meg nem szavazta volna a nemzet megmentésére szükséges hadierőt, ki nem ohajtotta volna felhatalmazni a kormányt 200 ezer fegyveres erő kiemelésére, ki nem szavazta volna meg az ehhez szükséges költségeket is olly hozzáadással, hogy a megajánlott seregből 40 ezer ember rögtön, többi a körülmények szükségéhez képest állíttathassék ki. Ezt, gondolom, a ház határozatakép kimondhatom. (Helyes! Felkiáltások: Oszoljunk szét! helyre! az elnök csenget). Ha ezen hadierő felszerelésére szükséges 42 millió az előterjesztendő adórendszerből ki nem telnék, felhatalmazza a ház a kormányt, hogy a még hiányzandó öszvegre hitelt nyisson.“

Indítványát a ház egyhangulag elfogadta.

Jul. 20-án az ellenzék a ministeri politica ellen, mint a mely Olaszhon ellen 40,000 ujonczot ígért kiállítani, hatalmasan kikelt. Kosuth e tárgyban mondott beszédének következő részét érdekes lesz idézni:

„Uraim, ha a ministeri hivatást azon ohajtandó szempontból mérném, hogy a ház élébe diplomatische előterjesztett szón s annak kénytelenségein túlmenni, ha épen elkerülhetlenül nem szükséges, nem is tanácsos; ha a ministeriális diplomatiát a nemzet irányában is titkolódzásokban keresni hajlandó volnék: úgy az olasz ügyről nem szólnék, mert van a trónbeszédnek egy erre vonatkozó §-a,

s van a választ készítő bizottmány javaslatában egy erre vonatkozó feleleti szakasz, s a ház tanácskoznék, s határozná. De én, uraim, a míg isten átká miniszternek lenni kényszerít, egy kötelességtől soha nem fogok eltérni, s ezen kötelesség az, hogy nyíltan akarok állani minden gondolataimmal e ház előtt. (Éljenzés.) Azon egyet akarom nehéz pályámról elvinni, hogy a nemzetet nem ámtottam sem szóval, sem tettel. (Éljenzés.) S ezen szempontból akarok szólni e tárgyról. A kérdés, melyről szólni fogok, európai fontosságu, talán az első európai kérdés, mely a magyar törvényhozás terében constitutionális állásban tárgyalatik. Ohajtom, hogy erre mindnyájan figyelemmel legyünk, de ohajtom azt is, hogy ez alkalom által, miszerint már egyszer európai kérdésben is szólhatunk, ne hagyjuk magunkat annyira vitetni, hogy megfélekedezzünk saját hazánk megmentésének eszközeiről, mert én e két szempontból tekintem ezen ügyet is, t. i. a kül- és belviszonyok szempontjából. Akárhová dőljön is a ház határozata, egyet ohajtok, ohajtom t. i. hogy a ministerium politikáját — miről a házat felvilágosítani szerencsém lesz — taglalja a ház, ha tetszik, a hiba, a rozszálás, vagy helyeslés szempontjából; — csak isten egytől őrizzen, hogy a kérdést akármely oldalról is indulatok felzaklatására akarnók használni, mert ez kétélű fegyver, két oldalra lehet izgatni, lehet a szabadság nevével — melyet én bályványozok — de lehet, kivált itt Magyarországon, hol a nép úgy gondolkozik, mint a mint tudjuk — a monarchia érdekében is. Ne adjunk tehát alkalmat az izgatásra, hanem induljunk a kérdés tárgyalásánál mindenek felett mint magyarok, kik a végett vagyunk itt, hogy hazánk javát eszközöljük, s a meny nyire ezzel összefér, mint világpolgárok és Európa nemzeti családjai egyik tagjának képviselői. (Tetszés.) Mielőtt a tárgyról szólnék, egy kis észrevételt akarok előrebocsátani, s ezen észrevétel az: miként vélekedésem szerint ott, hol a nemzetnek sorsa a határozat mérlegén méretik a magánsympathiának hallgatni kell, valamint a magánantipathiának is. Itt politikáról van szó. Politikára nézve a háznak kettő közt kell választani, vagy abból indul ki, mit kívánnak a körülmények, vagyis más szóval mit kíván a politika, mely az exigentiák tudománya; vagy akar indulni elvekből. Én nem ismerek ugyan még országot, melynek a körülmények változékonysága szerint változólag kormányoztatni kellvén, ügyei a cathedra abstract elvei szerint intéztethettek volna minden időben egyaránt, különbség nélkül. De azért nem akarom mondani, hogy a ház ne tegye, hanem csak azt akarom, ha elvből indul a ház, készüljön el azon elv vas következéseit mindenekben elfogadni. Ha nem tekintve semmire, azt mondaná: mi magyarok pártoljuk az olasz nemzet felkelését, mert az nemzeti szabadságáért küzd, akkor pártolniok kell önöknek a horvát lázadást is, mert véleményük szerint ők is szabadságért küzdenek (helyeslés) — akkor rozszalni kell, hogy Windischgrätz a cseh swornostot összelövette — egy szóval a dolgot minden következéseivel kell keresztülvinni. Ha tetszik a háznak az elv, én nem fogok elmaradni az elv következései megett, csak figyelmeztetni kívántam a tisztelt házat arra, hogy az elveknek vannak kikerülhetlen következményei is. Már most nyíltan kimondom, hogy én az olasz nemzet iránt rokonszenvvel viseltetem; ohajtom, hogy az olasz nemzet a civilisatóió érdekében is szabad nemzet legyen, szabad nemzeti kormány nyal birjon. Ez az én magán-érzelmem. Ha mint ministert kérdenek, el fogom mondani a minist. eljárását. A mult országgyűlésen, mikor még alig volt ministerium, hanem voltak annak jelöltei, Bécsből, — honnét még akkor Magyarország dolgai is kormányoztattak, — azon kérdés intéztetett hozzánk: vajjon, ha Magyarország a pénz- és hadügyeknek külön kormányzatot követel, hajlandó lesz-e megosztózni az austriai státusadósságokban? kívántatott, nyilatkozzunk e részben, és terjesszünk az orsz. gyűlés elébe valamit. Mi azt feleltük, hogy azt tenni nem fogjuk; Magyarországot in

thesi egyáltalában nem ismerjük arra kötelezettnek, hogy az austriai adósságokban részt vegyen. Erre mondatott : már most Magyarország nem akar résztvenni a monarchia közös terheiben — más részről Olaszország el akar szakadni, az sem fog résztvenni a terhekben, mi lesz tehát ebből? Lesz egy általános banquerott, melynek következményeit a magyarok is fogják érezni, mert Magyarorszában 40—50—60 millió bankjegy van keringésben.

Következve akarnak-e segíteni az olasz háború becsületes bevégzésére, azóval : akarják-e önök az országgyűlésen pártolni azt, hogy az olasz háborúra katona kéressék. Mi, mert ismertük az elveknek sikamlós terét, nem feleltünk mást, mint, hogy az lehetetlen, ha mindjárt magára akarná is vállalni az akkoriban még csak kijelölt ministerium, hogy az országgyűlés elébe ilyen kérdéssel járuljon, mint a körülmények állnak, meggyőződhetik akárki, hogy nem fog történni semmi, következve mi arra nem ajánkozhatunk. Hoszasas küzdelmek s nehézségek után megszületett végre a ministeri kormány. A ministeri kormányzat megszületvén, lázadást tapasztalánk minden oldalról, tapasztalánk azt, hogy különösen a horvát ügyben az austriai ministerium s az austriai hatalom részéről, ellenünkben nemcsak barátság nem, de egyenesen ellenséges indulat követtetik. Ha az ember kérdezé : miért van ez? azt mondák : Magyarország nem akar státusadósságot vállalni, Olaszország el akar szakadni, akkor mi nem bírjuk az adósságokat, tehát legalább az olasz háborút kell becsületesen bevégezni, s erre Magyarország nem akar segíteni, Jellachich pedig segítséget ígért, tehát őt pártoljuk, különben existenciánk forog kérdésben, semmivé leszünk, tehát a honnan segítség jön, a felé nézünk mi is barátságosan. S uraim! itt van azon lidércz, mely a magyar kormány eljárásának erején mindeddig átok gyanánt ült, itt van az, mely sem erőt nem engedett kifejtetni annyit, mint a menyit kifejthettünk volna, ha azon kaczerkodások helyett az ellenkezőt idézhette volna elő a pártütés és mozgalmak irányában az austriai hatalom részéről, azon austriai hatalom részéről, mely háromszáz éven át a közös hadserget kezében tartá, ezen 300 éves kapcsolatnál fogva olyan szálakat tart még most is kezében imitt-amott, melyeknek csak nyomára is jöni időbe fog kerülni, habár egy mindent látó embert tennének is hadügyministerré. A dolog tehát így áll. Mi ő fölségének sohasem mulasztottuk el azt tanácsolni, hogy az olasz háborút végezze be, sohasem mulasztottuk el azon meggyőződésünket kimondani, hogy Olaszország megtartása föltarthatlan positió, mindig mondtuk, minél inkább késnek a kiegyenlítéssel, annál nagyobb veszteségükbe fog kerülni, ha ezelőtt három-négy hónappal alkudtak volna, gazdag árt kaptak volna, s minél hátrább mennek, annál kisebbet kapnak. Mindig kértük a kiegyenlítést, unszoltuk a békekötést; de azt felelték : hát segítetek egy becsületes győzelem kivívására, miszerint becsületes békét eszközölhessünk. Erre mi természetesen összetettük kezeinket, s elvet nem vitatva, mert a politikában, ha nem szükséges, azt nem kell tenni, hanem azt mondtuk, lázadásban országunk, magunknak sincs elég fegyveres erőnk megvédni országunk integritását, következve álmodni sem lehet, hogy segítséget adhassunk. Kértek, unszoltak, de mi sohasem adtunk, természetesen nem is adhattunk.

A dolognak illy helyzetében jött elő az országgyűlés megnyitása; az országgyűlés megnyitása előtt a ministerium elébe terjesztetett azon tekintet, hogy miután fejedelmünk a magyar király egyszersmind austr. császár is, ha mi arra igényt tartunk s méltán tartunk igényt, hogy a magyar koronát megtámadók az austriai császár ministeriumának pártfogásával ne dicsekedhessenek, ha méltán kívánjuk és követeljük, hogy a dynastiának minden tagja, az austriai császár tanácsával egyetemben, a magyar korona épségének, a nemzet jogainak s önállásának fentartásában minket segítsen hű szövetségesként, akkor

hasonló tekintettel legyen a magyar király ministeriuma az austriai császárnak állása iránt, s ne mondjuk, ha az austriai császár megtámadtatik külhatalom által, a magyar királynak ministeriuma nem akar semmit tudni, vagy ne vegyük rossz néven, ha az austriai császár ministeriuma is arra fog fordulni, a hol Austria érdeke iránt barátságos közelítést lát. Mi tehát, felvéve a dolog állását úgy a mint van, arról tökéletesen meggyőződünk, hogy a kormányzatnak nehéz ösvényén pusztán és egyedül privát sympathiák szempontjából elindulni nem lehet. Hisz ki ne tudná? ha valaki, bizonyosan a francia nemzet van az olasz ügy iránt sympathiával. Nem jóslatot mondok, hanem mondok oly vélemény, mely Franciaország részéről diplomatie kimondva van; ha a lombárd-velencei királyságból respublica lesz, pártolni fogja Franciaország, De ha a szárdinai király alatt egy hatalmas olasz monarchia fog támadni, a francia minden sympathia mellett megveti, — következésképp nem sympathiából, hanem a körülmények megméréséből kell kiindulni. Én bátor vagyok kérdezni, hogy Carlo Albertonak, a szárdinai királynak, a lombard-velencei királysághoz mennyivel van több joga, mint Jellachichnak a horvát koronához? én legalább nem tudom, hogy egy hajszálnyival is több joga volna. Károlynak azon harcza, melyet a lombardvelencei nép, szabadsága érdekében ví az austriai császár ellenében, mennyivel van több joga beavatkozni, mint p. o. a muszka czárnak azon harcza, melyet a pártütő ilirek vivnak a magyar király ellen? azt gondolom, ha mi akárkinek beavatkozását a mi ügyeinkbe tapasztalnók, az austriai császártól s annak ministeriumától megkivánnók, s pedig azon alapon, hogy ha ő nem szövetségesünk, mi sem vagyunk az ő szövetségesei, ha nem barátunk, mi ellenség leszünk, ezen alapon kívánjuk, segítsen minket ezen külmegtámadások ellen. Uraim! ha elvekből indulunk ki, azoknak következményeire el kell készülni. De én mindemellett is azt mondom, hogy egyáltalában nem látom annak szükségét, hogy principiális vitatkozásokba ereszkedjünk. Az a tudományok abstract mezejére való. Am próbálja meg valaki a kormányzást, a körülményekből mindennap felmerülő újabb gyakorlati nehézségek közt s az első perczben el fog csúcsulni minden elveivel. Én uraim a kérdésben nem akarok semmi egyebet, mint tudatni akarom a ministeriumnak azon politikáját, melyet én is magaménak vallok, tudatni akarom azon vonalig, a meddig magaménak vallom. S ezen politikát épen úgy, valamint a horvát ügyre nézve, a ministerium egyik diplomaticai irományának felolvasásával feltártam a ház előtt, úgy fel fogom tární a ministeri tanács azon jegyzőkönyvének felolvasásával, mely 1848-ik július 5-én az országgyűlés megnyitása reggelén épen a trónbeszéd kérdésében határoztatván, jegyzőkönyvbe is iktattatott.“

Midőn aug. 21-én Perczel a hadügyminister ellen kikelt, Kossuth következőleg védte Mészárost:

Uraim! e napokban azt mondtam a háznak, hogy ha a tudomásunkra jött csata győzelemmel végződik, remélem, hogy e ház közakarattal be fogja tudni bizonyítani azon hálát, mellyel tartozik azon honfiaknak, kik a legtöbbet, mit adni lehet, éltüket adják a hazáért, s kik ezen eljárásban, midőn általános szavakkal történika gyanusítás, talán még az életnél is többet, becsületeket is kockáztatják. Mondtam, ha a sors forgó kereke szerint veszteség találna lenni, de azon veszteség mellett megtette kiki kötelességét, én akkor is hálát s méltánylást szavaznék. Nekünk egy kimondhatlan nagy bajunk van, kimondom őszintén, a mult századok kormányainak bünei éretlenné tették ezen nemzetet annyira, hogy hallgatni nem tud, midőn hallgatással megmenthetné a hazát (igaz) — beszél, midőn tenni kellene, s ha beszél, nem válogatja meg a szavakat. Engedjenek meg uraim, nem egy éretlen gyermek nemzet-e az, mellynek minden hir-

lapjaiban kikürtölik az ütközet óráját, úgy, hogy az ellenség 2 héttel előbb tudja, — és e napokban e háznak csaknem minden tagja nem érzett nagyobb foglalatosságot, mint kérdezni, mikor lesz az ütközet, s azt tovább mondani. Ugyan nyert-e valaha ütközetet azon nemzet, mellynek tribunejeiről szám szerint mondják el, mennyi ember áll a táborban, miszerint az ellenség magát commót orientálhassa mind azon erőre nézve, mellyet ellen kell vetni, mind azon perczre, mellyben megtámadtatik. Ha a hajdani Hofkriegsrath alatt, melly Magyarországon a török háborút a bécsi divánokról vezette, csak akkor nyert ütközetet a vezér, ha ellenkezőt cselekedett, mint Bécsből parancsolták, úgy mondhatom, ha a strategikus terveket e házból dictáljuk, a vezér csak akkor fog nyerni, ha ellenkezőt cselekszik. Az e napokbani eseményekről csak annyit tudok, hogy megtámadtattott egy sáncz, melly várnak is mondható, mint azon igen tisztelt barátom, ki most e háznak tagjai közt a legérdemesebb ember (hosszas éljenzés), mert ő megérezte azt, hogy itt van a tettnek perczre, s azon helyet, hol szónoklatával kétségkívül az első sorban állana, nem foglalta el, hanem ott foglalt helyet, hol vértükkel áldoznak az emberek —, ő maga is várnak nevezte. Én, a mint a világ történeteit ismerem, kevés esetet tudok, hogy várat egyszeri rohanással bevettek volna. Ennélfogva nem csüggedek, mert ha jól vagyok értesítve, 49 halottunk s 69 sebesültünk van. Én hazafi bánattal kísérem, a mint a ház is kíséri, az elesteket, de azt mondom, az jóformán nem is volt csata. Nem tartozom azok közé, kik a vétket palástolni, a bűnt büntetlen hagyni akarnák; de figyelmeztetek mindenkit, mérje meg a haza erejét, melly készülségen és disciplinán alapul, s ha vádol, személyre intézze vádját és bizonyítson. De ne éljen olly kifejezéssel, melly kedvetlenséget gerjeszt olly férfiakban, kik iránt, ha e ház értesülve lesz a körülményekről, köszönetet fog szavazni, mint p. o. a fővezér iránt, ki órákig állt a legveszélyesebb helyen. Nem tudom, közülünk hány ember cselekedte volna ezt, s B a k o n y i (éljen), ki úgy viselte magát, hogy ha győzelem koszorúzta volna is ezen lépést, nagyobb elismerést nem kívánhatott volna, mint így. S mi történik ezen házban! Az mondatik, árulás van a vezéreknél. Én hibát palástolni, bűnt büntetlen hagyni nem akarok, de e ház commissiójának, a haza ügye elárulásának tartom, ha hogy nem fognak lépések történni, mellyek ezen itt kimondott szót vagy megczáfolják, vagy specialitásra vezessék, s ennek következtében elhárítsák azon rossz hatást, melly a hazát veszélybe dönthetné (helyes), s azért, hogy a hiba, ha van, ismerve, a bűn büntetve, de arágalom is visszatörölve legyen, s meg legyen mentve azon erő, mellyre e hazának szüksége van, indítványozom: nevezzen e ház egy bizottmányt, melly által szólíttassék fel azon követ ur, ki itt árulást mondott ki a sz.-tamási táborban csatázó hadseregre nézve, hogy vádját specialitásra reducálva, bizonyítsa be, mert annyi, azt gondolom, bizonyos és kétségtelen, hogy a hadsereg ezen szónak „árulás“ kimondása (Perczel közbekiáltoz: nem a hadsereg) (rendre) kérem, én szívesen ohajtom, hogy az érdemes követ ur ezen szenvedélyességével mentse meg a hazát — én nem fogom e térre követni. Ha kimondatik az ellenség előtt állókra ezen szó: árulás — s specíficumra nem vonatik, az kétségtelenül olly embereket is sértethet, kiket talán a vádló sem akart sérteni, s rossz szellemet terjeszt ott, hol jó szellemet kellene terjesztetni. Ha tehát hiba van, hogy az ismerve legyen, ha árulás van, hogy az büntetessék, de hogy illy szónak káros következtései a hont veszélybe ne döntsék: én a követ ur hazafiságától s férfias köteleességétől megvárom, hogy azon bizottmány előtt a kellő felvilágosításokat megadja, a bizottmány referálja, s a ház a tapasztaltakhoz képest intézkedjék úgy, mint a haza megmentése kívánja.“

A sept. 4-iki ülésben Kossuth következő indítványokkal lépett fel :
 „Ne méltóztassanak várni, hogy valami hosszas motivált előadást tegyek ; csak egyszerűen és röviden kívánok szólni azon hitben, hogy a tisztelt képviselőház előadásom motivumait a körülményekben találandja.

A mult országgyűlés végével a ministerium általvette a kormányzást, esküt tévén le hűségre a király és alkotmány iránt, és engedelmességre a törvény iránt. A haza felett összetornyosult vészeknek ellenállani a ministerium ezen helyzetben csak úgy és akkor lett volna teljesen képes, ha mindazon constituált hatalmak, a melyeknek kifolyását képezi csak egy ministerium, annak működését őszintén előmozdítják. A ministerium ilyen előmozdításra nem talált.

Ő fge a király iránt a legtisztább hűséggel viseltetve, hónapokon keresztül csak azért esedeztünk előtte, hogy hű magyarjai közti megjelenésével adja meg az új alkotmányból kifolyó új kormányának azon morális támaszt, a mely a monarchia eszméjében és a magyar nemzetnek fejedelme iránti pietásában rejlik. Őt hónapon keresztül esedeztünk ezért ; és még nem történt meg.

Egy hadsereggel találkoztunk pártütés és zendülés ellenében, a mely pártütés és zendülés a fejedelem nevében mondja magát működni. Mi volt természetesebb, mint, hogy ő felségétől kértük, hogy a hadsereg ő felsége által hozassék a hűség tiszta eszméjére vissza, mely nem abban áll, hogy ő felsége nevében a magyar király ellen pártot üssenek ; hanem hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő császári és királyi felsége méltóztatott e részben egy pár manifestumot kibocsátani, hanem őszintén megvallom, nekem erős meggyőződés, hogy az ő felségét legközelebb környező körökből sok történt ezen parancsok sikerének meghiusítására. Sok történt arra nézve, hogy a hadseregben azon szellem foglaljon helyet, hogy ő felségének talán nem is az akarata, mi azon parancsokban foglaltatik. — A bécsi kormány részéről, mely fejedelemünknek egységénél fogva kétségtelenül, nem mondom közredolgozni azon egy fejedelem, a magyar király koronájának épségben megtartására tartozott volna, de legalább nehézséget nem tenni, — ellenkezőt tapasztaltunk.

És mindezek ellenében a ministerium, mely hűséget a király és alkotmányának, és engedelmességet a törvénynek esküdött, igen természetes, hogy csak a törvényes eszközökkel élhetett, a melyek minden oldalról elzárkóztak, míg végre nyílt kijelentésekben nyilvánult a hadsereg nagy részéről az, hogy a határőrök, a horvátok, szóval a hadseregnek eddigi zászlója alatt küzdők ellen ők nem fognak küzdeni. Voltak, kik nem mondták ezt, de a nagy rész igen. E mellett csak még a kinevezés hatalma is törvény által megkötve lévén : teljes lehetetlenné tétetett a ministerium kezében, hogy általalakíthassa ezen sereget.

En, tisztelt ház ! erősen meg vagyok győződve, hogy végének kell szakadni tüstént ezen állapotnak, vagy pedig a nemzet kénytelen lesz ideiglenesen oly végrehajtó hatalomról gondoskodni, a mely végrehajtó hatalom ne legyen kénytelen a maga eljárásának eszközeit a törvényből, hanem a haza veszélyéből meríteni (igaz). A ministerium, a mely így meg van kötve, nem mentheti meg a hazát (igaz), és ha én e perczben még arról a székről, (a ministeri székre mutat) léptem a szószerkekre, csak azért tettem, mert 2 ministertársunk Bécsben van, s nem akartam, hogy az mondassék, hogy e végső kísérleti eljárásban, melyre ki vannak küldetve, rögtönzött időelőtti lemondásom által márgátot okoztam. En azon készséggel s elhatározással s azon meggyőződéssel, hogy az eképen megkötött ministerium, a mint van, szemközt az ellenséges hatalmakkal, nem azért, — mert én vagy más a minister, hanem azért ; mert olyan a ministerium a maga constitutiójában, mint a minő, — meg nem mentheti a hazát. Fölkérem a házat, hogy nagy határozatokra és eltökélésekre készülve, az utolsó lépések sikerének

megkísértésében a még most létező ministeriumot támogassa. A ministerium Beóthy kormánybiztos urat lerendelte a táborba teljes hatalommal s azon megbizással, hogy állítsa fel a hadsereget, szóljon hozzá a hazának nevében, lelkesítse, buzdítsa őt hűségre, tegye biztossá a nemzet méltánylásáról és hálájáról a hivatottakat, s birjon hatalommal az ott levő hadügyminiszterrel egyetértőleg rendkívülieg is tenni mindent, mit a fenforgó körülmények a haza megmentésére szükségessé tesznek. A ministerium midőn ezt tette, tette egy olly hatalom nevében, melly ma van, holnap nincs; ezen eljárásnak, mélyebb, biztosabb, állandóbb alapot kell adni, s azért kérem a házat, nyilatkozzék, ha Beóthy kormánybiztosnak e részbeni felhatalmazását a nemzet képviselői részéről helyesli-e? (a képviselőház tagjai néhányon kívül mind felállván, helyeslést mondanak) Bechtold vezér lemondott állásáról; a ministerium felszólította a hadügyminisztert, ismerje kötelességének ott maradni a vészhelyén, a tábort rendben tartani, és a körülmények szerint a haza megmentésére intézkedni, s onnan el nem jöni, míg olly kezekbe nem adhatja és nem adja a vezérletet, melly kezek a harczmezőn kivitt érdemeknél fogva szintugy a hadseregnek, mint a nemzetnek bizalmát bírják. Kérem a házat, hogy e részben a vezérnek, egy ilyen vezérnek kinevezésére egyenesen a hadügyminisztert határozatilag a magarészről utasítsa (helyes.)

De, tisztelt képviselőház! velünk rut ocsmány játék játszatik; (már régen) a mivelt világnak moralis ereje az igazságos ügyet támogatja, — felhivom a házat a nemzet képviselőinek nevében, készítsen rögtön manifestumot Európához, mellyben el legyen mondva a magyar nemzet szenvedése, el legyen mondva a magyar nemzet joga, mérséklettsége, hűsége, minőhöz hasonlót a legközelebbi időkben Europa példája nem mutat, hogy nyíltan álljon Europa előtt, miszerint annyi ármányok által mérséklett követeléseink és elidegeníthetlen jogaink alapján megdöntöttek bennünket, s bennünk a civilizációnak egyik előbástyája és a szabadságnak egyik oszlopa rendítettik meg. Kivánom, hogy a ház appelláljon istenre és Európának igazságszeretetére, s készítsen egy manifestumot.

A minsterelnök és igazságügyi minster felküldettek a ministerium határozatából a végett, hogy egyszer már végkép lássuk tisztán, határozottan, hogyan áll ellenünkben a dynastia, hogyan áll Austria? ne mondjunk gyanúsításokat, ne használjunk ellenséges indulatokat, hanem határozott tények álljanak előttünk. Esedeztünk ő felségének: Méltóztassék a Magyarországnak bármely fegyverzetű hadseregnek saját aláírása alatt szétküldendő tábori parancsokban kijelenteni, miképen ő felsége minden katonától, bármely rendű, bármely fegyverzetű legyen is, szorosan megvárja és parancsolja, hogy a mig Magyarországnak van, a magyar kormány parancsai szerint a hon minden ellenségei ellen szintazon hűséggel és vitézséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek most ő felsége trónjának támogatására hiven és bátran szolgálnak, még a hont fenyegető veszélyeknek hirtől is elzárva.

Másodszor, kértük ő felségét, hogy miután a magyar nemzet, felhívása következtében, az országgyűlés elején elfogadta, sőt a válaszfeliratban ki is jelentette, miként a horvátoknak minden méltányos és igazságos kívánatait teljesíteni kész, mert nem lehet, hogy e két nemzet idegen bujtoztatások következtében egymást rontsa, s kétszázados kapcsát feledje, mivel tehát a horvát kérdést barátságosan kell kiegyenlíteni, küldjön parancsot ő felsége Horvátországba, hogy Magyarországot megtámadni ne merészeljék. Harmadszor kértük ő felségét, méltóztassék napot határozni a közelebbi időre, mikor fog ide lejönni, s méltóztassék hosszabb itt mulatása által azon moralis sulyt, melly a királyság eszméjében fekszik, saját trónjának megtartására fordítani, mert azért küzdöttünk, azért vagyunk veszélyben; ha nem vezérelt volna bennünket ezen nézet s a trón iránti hűség azon napokban, mikor az austriai háznak semmi támasza nem volt a föld

kerektségén, midőn széthomlott a csekély, Olaszországban levő hadsereg, ha mondom azon hűség nem lett volna bennünk, sok dolgok másképen állának. — De átlengette mindig a hűség ezen nemzetet, s azért megkívánhatja, hogy ő felsége nyújtson segédkezet trónjának megtartására, ha azt meg akarja tartani. Azért kértük ő felségét, méltóztassék lejőni (közbeszólás: követe l j ü k). Esedezem alásan, méltóztassék egy kis türelemmel lenni. Kértük ő felségét, méltóztassék lejőni, s a háznak tudtára adni s kinyilatkoztatni, hogy a végett jön le, miszerint a törvények fentartásában, az alkotmány fentartásában s jogaink megőrzésében, melly nemzeti jogaink trónusának existenciájával kapcsolatban vannak, hosszasb itt mulatása által közre kíván dolgozni; egyszersmind felküldöttük a hadügy- s pénzügyi törvényeket szentesítés végett. Kérem a házat, addig ne tegyünk semmit, míg a siker reménye el nem érkezik; de már 8 napja, hogy fenn vannak társaink, s most is hogy mennek a dolgok? Mintha a halasztás mérlegén nem feküdnék egyrésről nemzetek sorsa, s másrésről nem feketnék koronáknak existenciája. Kérem a házat, méltóztassanak egy küldöttséget küldeni ő felségéhez; jöjjünk tisztába dolgainkkal, de nem a végett menjen a küldöttség, hogy ott heteket mulasson, hanem nyisson magának utat a fejedelem trónjához, mondja meg, hogy a haza veszélyben van s veszélyben a trón, — tehát akarja-e ő felsége megtenni azt, mi a nemzetnek megtartására szükséges? — Nem várhatunk napokat s heteket, miután hónapokon át az intrigák minket veszélybe döntöttek; gyors határozatot akarunk, dőljön az jobbra vagy balra, — hogy számot vethessünk magunkkal, mivel tartozunk a hazának (éljen). Ne mulasson ott ezen küldöttség 24 órát; tudni fogjuk, ha nem fogadtatik el, mit akarnak Bécsben. Kérem a házat, méltóztassék ezt megtenni, s a ministerium részéről most kísérletben levő utósó lépést — mert természetesen utósó lépés a törvényhozás részéről — támogatni, s a nemzet erejével sikerre vagy valóságra vezetni.

Végre, mert a világon lelkemnek semmi nem fáj annyira, mint, ha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nemzetek — mellyek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál — ármányok következtében a szabadság szent neve alatt egymás ellen vérontásra izgattatnak, kérem a házat: méltóztassék egy kis bizottmányt nevezni, melly a ministeriummal értekezvén a horvát ügyek iránt, melly elő fogja terjeszteni mindazon hosszadalmas adatokat, mellyek kezénél vannak, e dologban terjesszen elő a háznak javaslatot. Meggyőződésem szerint, ha e dologban valamit tenni, s a mennyit tenni kíván a ház, és a mennyire van elhatározva, jobban lesz így előkészítve, mint ha egy javaslattal a ministerium előállana. Mert most, méltóztassanak elhinni, tiszta őszinteséggel teszem azon nyilatkozatot, hogy rendkívüli hatalmakra lesz szüksége a nemzetnek, s a ministerium, melly a törvénynek korlátai közé van szorítva, nem mentheti meg a hazát. Én, a minister, nyilatkoztatom ki ezt a háznak. Tehát ennek nem ministerialis kérdésnek, hanem a közveszélynek és a közhaza iránti köteleesség érzetéből mindnyájunk emaniációjának kell lenni. Tehát kérem a házat, méltóztassék egy bizottmányt kirendelni. A mondottakat mind reasumálni alig bírom — ha jól emlékezem, esedeztem a háznak 1-ör Beöthy Ödön kormánybiztosra nézve; 2-szor kértem a házat, hogy manifestumot bocsásson Európához, s ha kell, a magyar nemzethez, mellyben világosságra legyen hozva, hová vezettetik a nemzet, s ha kell, biztosok fognak neveztetni az országba a ház részéről, kik élőszóval mondják meg a népnek, hová ragadtatik, hová vezettetik, és gyűjtsék össze, ha kell, a kétségbeesés erejével a hazának összes erejét a hon megmentésére. 3-or. Küldöttség neveztessek Bécsbe, és 4-er egy bizottmány a horvát ügyek iránti előkészítésre. Méltóztassanak megbocsátani, többet nem szólhatok, mert beteg vagyok.“

Indítványai, — comme toujours, — elfogadtattak.

Ekközben a hivatalába visszahelyezett b. Jellachich beüött Magyar-honba.

A Bécsbe küldött 100 tagu küldöttség hideg fogadtatás után visszatérván, sept. 11-én számolt.

Két levél volt ezenkívül a szönyegen. Egyikben a nádor tudatja, hogy a kormány gyeplőit megragadta, a másikat Teleky küldéa bán beütéséről.

Kossuth a terembe lépén, következő szónoklatot tartá :

„Mint látom, a kir. helytartó egy iratot küldött a házhoz, melyben a ministerium lemondását elfogadva kijelenti, hogy míg az általa ő felsége elé terjesztett ministerelnök megerősíttetnék, addig a kormány gyeplőjét maga ragadja meg.

Én, ki ő felsége által neveztettem ki miniszternek, tagadom, hogy István hgnek joga legyen ministeri ellenjegyzés nélkül parancsolni ez országnak (hosszas helyeslés). Ha ezt elismerném : megszegném eskümet, meg kötelességemet a törvény iránt.

Ha a ministerium leköszönt is : de Szemere Bertalan azon férfiú, ki sokunk kérelmére, noha szinte lelépő félben, kinyilatkoztatta, s köszönet neki ezen kötelesség-érzetért, hogy addig a ministeri tollat kezében fogja tartani, míg nem lesz hatalom, mellynek a közcsend és bátorság fentartását kezei közé teheti (harsány éljen). Kértem, hogy mikor Szemere Bertalan ott volt, miért nem contrasignálta ő ezen helytartói iratot?

Es én, ki lemondtam, ezen széklet most e pillanatban ide teszem és ráülök. (Székét a ministeri helyre teszi és ráül, — taps- és éljenvihar). Én azon hatalomnál fogva, mellyet nem egyéniségem gyöngesége, de a törvény ruházott reám, akarom látni azon embert, ki azt mondja, hogy ő parancsol azon körben, melyet a törvény a finánczministerre ruházott (nagy tetszés, Kossuth szószerkekre lép.)

Ennélfogva felelek az interpellációra.

Itt előadja szóló, hogy a bécsi ministerium készített egy értesítvényt, melyet ő felsége augusztus 31-én a nádorhoz leküldött, azon kijelentéssel, hogy mivel ezen emlékirat okait foglalja magában azon zavaroknak, mellyekbe a ministeri kormányzat az összes birodalmat bonyolította : tehát a magyar ministeriumnak ezen irat komoly megfontolását ajánlja. Egyszersmind hogy a horvát támadás lecsillapittassék, a ministerium több tagjainak 8—10 nap alatt Bécsben leendő megjelenését kívánja ő felsége alkudozás végett (Itt szóló az utcáról feltörő éljenkiáltások miatt nem beszélhetvén, kéri a népnek valamelyik képviselő általi lecsendesítését, minek megtörténte után folytatja.)

Ezen kívánt alkudozásra nézve a bécsi ministerium, mellynek a horvát-magyar viszonyokhoz semmi törvényes köze nincs, bizonyos előző feltételeket szab, u. m.

1) hogy ezen alkudozásra b. Jellachich és a társországok küldöttei is meghívassanak.

2) Hogy Magyarország részéről a horvátok ellen minden készületek azonnal megszüntetessenek, és viszont.

3) Hogy a Jellachich és Rajacsics ellen foganatba vett lépések megszüntetessenek és megsemmisítessenek.

4) Hogy a határvidékek provisoie az austriai ministerium által kormányoztassanak (zugás.)

Egyszersmind tudtul adja ő felsége, hogy a siker reményében Jellachichhoz is hasonló rendeletet küldött, hogy minden órán készen tartsa magát Bécsbe, és semmit az alkudozás sikere ellen addig ne tegyen.

Ezen iratra nézve feltűnő volt, hogy a ministerium tagjainak Bécsbemene-tele akkor kívántatik, midőn a miniszerelnök és igazságügyi miniszer napok óta ott vannak, a nélkül, hogy valaki hozzájuk szólna, vagy tőlök értesítést, tanácsot kérdené.

A Pesten levő ministerek tehát szeptember 4-én futár által értesítik a Bécsben levőket ezen emlékiratról, kijelentvén, hogy igenis hajlandók a horvát viszonyokat jog és méltányosság alapján kiegyenlíteni, de ő felségének a magyar dolgokban egyedüli törvényes tanácsot csak ők adhatnak, mint magyar ministerek.

Mig feleletöket várnók — ugymond — érkezik a levél tegnap, vagy tán tegnapelőtt gr. Teleki Ádám vezérőrnagy-parancsnoktól, hogy báró Neustädter varasdi tábornok, ő felsége nyomtatott iratával ellenkezőleg, proclamatiót bocsátott, és sergeinek áttörését tudatta.

Tehát azon legfelsőbb kézirat, mely szerint b. Jellachich Bécsbe idéztetik, semmi, az ellenséges lépések megtiltásának semmi nyoma; de mutogatnak egy másik leirat, melyben magasztaltatik az ex-bán eddigi loyális és hű magaviselete, melyben ő felsége örvideni mondatik, hogy jun. 10-ki felfüggesztő rendeletét felfüggesztheti, s azt csak gyanítás alapján kiadottnak mondja (szörnyűködés), melyben Jellachich felszólíttatik, hogy „im Interesse der Gesamt-Monarchie“ tovább is úgy működjék, mint eddig (zaj és bámulat).

A ministerium ezen állítólagos kir. rendelet valóságáról méltán kételkedett; de mivel benne az mondatik, hogy párja ide a nádorhoz is megküldetett: tehát a cultusminister kérdést tőn iránta István főhgnél. Ő kijelenté, hogy illyesmi hozzá nem érkezett, hogy az említett emlékiraton kívül mást Bécsből nem kapott stb.

Erre a ministerium rendeletet készít Teleki vezérőrnagyhoz és Csányihoz, saját ellenjegyzése mellett a nádor által is aláírandót, tudatván velök, hogy fel nem tehető, mintha ő felsége törvényesen kiadott junius 10-ki manifestuma ellen mást törvénytelenül adott volna ki, de annak állítólagos párja a nádorhoz nem is érkezett, — nem tekinthetvén tehát az egészet egyébnek, mint ő fölsége szent nevével való galád visszaélésnek: egy talpalatnyit se engedjenek az országból védtelenül, mig megértendi e nemzet, hogy a magyar elem ellen irtó-háboru kezdetett. — Azonban, mielőtt ezen rendelet elküldethetett volna, megérkeznek a ministerek Bécsből, s hozzák Ferencz Károly főhg azon nyilatkozatát, hogy a fentebbi irat csakugyan ő fölségétől eredt, — és így tévedést többé feltenni nem lehet.

Azon hosszú emlékirat, melyet ő felsége leküldött, a ház elnökénél le van téve. Az mondatik abban, hogy a *pragmatica sanctio* nemcsak a fejedelem egységét, hanem a kormányzat egységét is foglalja magában, hogy ő felségének nem volt joga a mult országgyűlési törvényeket s köztük a független ministeriumról szólót sanctionálni, hogy ez Magyarország és a birodalom javával ellenkezik, s mindezeknél fogva olly módosításokra hivatik fela magyar ministerium, melyeknél fogva a *pragmatica sanctio* értelmébeni egység helyreállítva legyen.

Ezek azon adatok, melyeket az interpellatióra felhozni kötelességemnek tartám. Le vannak azok téve a ház elnökénél. Ha úgy tetszik, intézkedjék a ház, hogy ezek minden európai nyelvre lefordíttassanak, hogy egy küldöttség készítsen feleletet, nem oda, hanem istenhez és Európához szólót.

Egyébiránt mivel gr. Teleki vezérőrnagy és parancsnok tudósítása s más privátlevelek szerint is a horvát betörés vagy már e perczen megtörtént, vagy minden pillanatban várható: szóló a házat határozatokra hja fel.

Kívánja, hogy a törvényhozás érezze, miként e vészes perczen fel van ruházva azon hatalommal, mely egyedül képes megmenteni a hazát.

En tehát — ugymond — mint azon férfi, ki lemondottam a ministerségről, de tárczámat addig, míg törvényes kormányja nem lesz e nemzetnek, mellynek átadhaszam, le nem teszem, tárczám köréből egy határozatra hívom fel a házat.

Szólo előadván a jövedelemforrások csekélységét s a védelmi források szűk-ségét, kívánja, hogy míg a sanctio megérkezik is, azon 61 millió kibocsátásáról szóló törvényre, mellyet a két ház egyértelműleg elfogadott, a ház parancsolja meg a pénzügyi miniszternek, hogy az 5 ftos jegyeket a forgalomnak adja át. (Helyeslés.)

Mert törvény, hogy ő fölsége bármit is csak ministerei által terjeszthet a törvényhozás elé; tehát a mit ő fölsége minisztere előterjeszt, azt maga a király terjeszti elő. Ha tehát ő felségének — mint maga mondja — elgyöngült egészségét használva a camarilla, ő fölségét oda viszi, hogy a halogatás miatt a kormányzás gépezete fenakadjon, s e nemzet ne védhesse magát a pártütők ellen: ezt a nemzet képviselői nem tűrhetik (ugy van).

Említi szólo, mikint azok, kik terjesztgetik a hirt, mintha a respublica Pesten ki volna kiáltva, csak azt akarják, hogy a népet elaltassák, mintha nem az ő létele forogna szóban, hanem a trón elrablása céloztatnék stb. Szólo felhíja a házat, hogy ezen fájdalom csak még erősítse hűségét, felhíja a házat: hogy mentse meg ő fölsége trónját, ha a fejedelem elgyöngült egészsége miatt nem látja is az árulást, melly azt környezi.

Gondoskodjék a ház olly férfiakról, kik a népnél a felvilágosításnak sikert szerezzenek.

Végre ismét a nádor levelére térvén szólo, idézi Mátyás törvényét, melly azon esetre, ha a király elgyöngült állapotja miatt az országglást nem viheti, a nádort rendeli helyette mint kir. helytartót. Vigye tehát ő fölsége azon hatalmat, mellyre juliusban meg is volt bízva, és pedig ő fölsége betegsége miatt, miután ezen betegség ő fölsége kijelentése szerint egész elgyöngültséggé változott. De nem viheti ezt másként, mint a felelős ministerium útján, nem adhatá ki másként ez iratot, mint Szemere Bertalan ellenjegyzése mellett. A ház határozzon eziránt. Megadtam a feleletet, a teendőkre nézve is — ugymond — elmondom majd véleményemet.“

Következő indítványokat tett; egyet, hogy a ház bankjegyek kibocsátása iránti indítványát erősítse meg. Ennek elfogadása után:

„Továbbá az ország védelmére nézve addig is, míg a katonai állítási törvény ő fölsége által szentesítettik:

Kérem a házat, hatalmazza fel a kormányt arra, hogy a megkívántató mennyiséget az egyes hatóságokkal toborzás útján kiálltathassa, csak, ha a kitűzött határnapig ezen mennyiség illy uton ki nem kerülne, akkor keljen betölteni a törvényben megirt categoriák szerint, azonban az egyetlen fiu és nő megkímél-tetvén, illy esetben a helyettesítés megengedtessek (elfogadjuk.)

Kérem a házat, határozza el, hogy a kiálltandó hadsereg ugyanazon basison álltassék fel, mint az eddigi honvédszászlóaljok (nagy tetszés, elfogadjuk.)

Továbbá határozza el a ház, hogy az eddig is szolgált katonák, akár telt ki capitulatiojuk, akár nem, ha nekik tetszik, ezen új hadseregbe beállhassanak, s veteránoknak tekintetvén, az ezzel járó javadalmakat huzzák (elfogadjuk.)

Kérem végre a házat, határozza el, hogy valamint az eddigi, úgy az ezen-től felállandó honvéd-zászlóaljok tisztje és legénysége is úgy tekintessék, mint az ország rendes katonasága; úgy az önkénytesen alakuló csapatok is, s az illye-nek tisztjei a rendes katonasághoz átmenvén, eddigi tisztj rangjokat legalább is megtartsák stb. (elfogadjuk.)

Szólo igéri, hogy mindezen elvileg elfogadott indítványokat formulázni

fogja, valamint szinte formulázott javaslatot terjesztend elő egyrésről a híbéri viszonyokból eredő kárt szenvedett földesurak rögtöni kártalanítására, másrésről a még fenlevő urbériségi maradványok eltörlésére.

A sept. 16-iki ülésben gr. Batthyány lemondott, de a ház kívánatára hivatalát újra föl vállalta. E pár nap Kossuth nem ült a kormány-polczon de agitatioit a nevét viselő „Kossuth hirlapja”-ban folytatá.

Idézzük csak cikkei egyikének azon pontját, melyben azt, ki föl nem kel, megátkozza.

„A magyarnak tehát most csak két teendője van. Egyik: felállani tömegben a haza földét megszállott ellenség agyonnyomására. — A másik: „emlékezni.”

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor olly gyáva nyomorult nép, mellynek neve a világ historiájában ugyanazonossá lesz a szegyen-s gyalázat- nével; akkor a magyar olly gyáva nyomorult nép, melly megfertőztette ősei szent emlékét, mellyre maga az örökkévaló isten azt fogja mondani: „Bánom, hogy teremtettem”, akkor a magyar olly istentől elátkozott nép, mellytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, mellynek kezei alatt a televény buzaföld sivatag homokká fog változni, mellynek közelítésekor kiaszik a szomjat enyhítő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiában kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyérét, kit alamizsna helyett arczul csapand az idegen faj, melly őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármelley gazember; ollyanná lesz, mint a belpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszítják. Hiában forduland a vállás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást. Isten! kinek teremtsi mívét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon sem a másikon; a leány, kihez semeit felemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé, s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza.

Borzasztó! borzasztó! de így lesz. Az átok kérlelhetlen esküjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérral szerzett őseink meggyalázott emlékezetére, esküszöm, hogy így leszen, ha a magyar faj olly gyáva, hogy tömegestül fel nem kel, Jellachich szolgál- poroszloít s a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen karját emelni meri, összezúzni, mint zúzza a fergeteg az útjába vetett kötetlen szalmakévé, s ha olly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzúzván ellenségeit, meg tudna bocsátani vagy egy perczig is elfelejteni az árulókat és az árulást.”

Ezenben Kossuth elhagyá Budapestet, néprölkelést rendezni a szomszéd magyar vidékeken, mindenütt a néphcz, értelméhez mértén szolt s mindenütt elragadta azt. Minden kebelt egy lelkesedés fogott el s mindenki fölajánlá karát a haza védelmére.

Még sept. 22-én alkotott a ház egy bizottmányt, melly ministerelnök Batthyányt törekvéseiben támogassa. E bizottmánynak lelke Kossuth vala, s midőn a sept. 27-diki ülésben Bécsből sürgönyöket kaptak, utána küldtek.

Estve tíz órakor ült össze a ház, s Madarász L. elmondá az azóta történeteket, hogy a nádor lemondott hivataláról, hogy új ministerium alakításával b. Vay van megbizva, s hogy Magyarhon katonai kormányzójává gr. Lamberg Ferencz nevezteték ki.

Szóló felolvasá az első iratot. Tartalma az, hogy ő felsége (mert a király nevében iratott) a polgárháborút, mely az ország minden részeit fenyegeti, meg akarván szüntetni, gr. Lamberg Ferencz tábornagyot az országban levő hadsereg főparancsnokául kinevezi, kinek is megbízatása mindenekelőtt fegyvernyugvást rendelni s ő felsége e részben rendkívüli biztosa iránt engedelmességet és gyámolítást kíván. sat.

E közben Kossuth fegyveresen a terembe lépett s körülbelül így szólt :

„Fegyveresen jelenek meg a szószéken, nem azért, mert teljes meggyőződéseim szerint olly időben élünk, midőn a hazának mindnyájunk karára s fegyverére szüksége van, hanem mivel most tértem vissza egy utból, melyet a népfelkelés rendezése végett Czegléd, Körös, Kecskemét, Abony és Szolnok városokba tevék. És örömmel jelentem, hogy a magyar népet e hon megtartására s szabadsága biztosítására, minden áldozatra annyira késznek találtam, hogy azoknak száma, kik csak ezen városokból vagy már kiindultak, vagy rendeltetésök helyére el is értek, vagy oda utban vannak, 12,000-nél többre megy. Mielőtt azonban tovább folytatnám utamat, visszatértem magam tájékozása végett, s mély megütközéssel kelle hallanom, mik itt felolvastattak.

Mi a nádor lemondását s a Batthyány ministeriuma meg nem erősítését illeti : arról tán csak azután fogunk tanácskozni ; most csak az indítványra szorítkozom.

Egyszerűn szólok, mert nincs idő dictiókra s röviden csak azt mondom : hogy gr. Lamberg Ferencznek ellenjegyzés nélküli kineveztetése nem egyéb, mint a magyar alkotmány eltörlése. Igen ügyes fogás, hogy azon hadsereg, melyet ha más vezérek vezettek volna, most e haza földjét már egy pártütő sem tapodná, a győzelem perczében állittassék meg, olly vezér kezeibe játszattván, kit minden ellenjegyzés nélkül neveztek ki.

Hogy mit akarnak elérni ? megmondja maga az iromány : t. i. Magyarország és egyéb tartományok egységét. Hát hol van az megírva, hogy ez a Magyarország tartozik egy lenni a többi tartományokkal ? A másik cél tehát : Magyarországot ki akarni törölni a nemzetek sorából.“

Szóló tehát pártolja az indítványt, s feltett annak értelmében egy határozatot, melyet fel fog olvasni s rögtön közhirré tétetni kíván. Ha a ház tagjai, sőt csak egyetlen képviselő is találkoznék, ki Magyarországnak illymódoni kormányzatába beleegyezne ; szóló mint a népnek egyik szegény de hű képviselője, isten és világ előtt óvást tenne a magyar alkotmány eltörlése ellen s azt mondaná : illyen irat, jöjön akárkitől : érvénytelen.

S felolvasá következő okiratot :

„A nemzet képviselői a törvényre s azt szentesítő királyi esküre támaszkodva, kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az országban hadsereg s akármillynemű fegyveres csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészlené s az országban hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha őt főparancsnoknak elfogadni s neki mint ily-

lyennek engedelmeskedni merészlenének : az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bűnébe esnek.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári, akár katonai hatóság avagy hivatalnok, ki a fenérintett érvénytelen s alkotmány-felforgató állítólagos királyi rendelet sikeresítéséhez, vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyújtana : magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részesítené.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem tűrni köteleseknek érzik, úgy az ország alkotmányának csonkitlan megőrzését az összes nemzet törvényszerűségétől megvárják.

Ezen határozat a miniszerelnök és a képviselőháznak honvédelmi bizottmánya által azonnal közhirre teendő a legsebesebb uton, minden hatóságoknak s különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő, mellyeknek alkotmányhozi hűségétől és vitézségétől megvárják a nemzet képviselői, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől, bátor győzelemmel, haladék nélkül megmentse s megtisztítsák, s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesítsék.

A miniszerelnöknek s a ház honvédelmi bizottmányának határozatilag meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztosítsák.

Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bűnének sulya alatt cselekedni ne merészeljen. Kelt a képviselőháznak 1848. sept. 27-kén tartott törvényes üléséből.

Másnap gr. Lamberg megöletett. Kossuth indítványa nyomán nyomatot rendeltek a gyilkos ellen.

Az oct. 7-iki parlament határozatait, Récsey miniszerelnökké lett kineveztetése ügyében is Kossuth formulázta.

Az octoberi bécsi forradalom az oct. 8-diki parlamentben felhózatván, annak új erőt kölcsönöze, úgy híven, hogy e körülmény elhozá a perczet, mellyben kormányát constatirozni kell. S e végre legjobbnak látták a sept. 22-ike óta működő honvédelmi bizottmányt rendszeresíteni.

S e tárgyban Kossuth következő indítvánnyal lépett fel :

„A honvédelmi bizottmány eljárásaért s a legközelebb mult napokban tanusított buzgalmaért, azt gondolom, hogy a képviselőház méltán a legszivesebb méltánylattal viseltetik, s azt én kimondhatom, mert én munkálkodásainak eredményét eddig nem osztottam, minthogy hivatásom távol tartott Pesttől. Azonban isten kinyújtotta karját, kijelölni a gyors tetteknek idejét, a melly gyors tettektől függ a nemzetnek, az igaz ügynek szabadságát biztosítani, a melly ellen annyi árulás, annyi hitszegés összeesküdött. A honvédelmi bizottmánynak tehát nézete az, hogy most a jelen perczek kissé nagyobb egyszerűséget kívánnak az ország dolgainak kormányzatában, vezetésében. Az egyszerűséget értem az

alatt, hogy ne legyen minden tárgy olly számos tagokból álló, mintegy collegialis tanácskozás rendelkezésétől függő, hanem hogy legyen bizonyos egység az akaratban és elrendezés a végrehajtásban, nagyobb, mint a mennyit sok tagból álló bizottmánynak tanácskozási útja, kormányzata előidézhet.

Ennélfogva a honvédelmi bizottmány azon vélekedésben van, hogy a jelen körülmények közt kormányzat nélkül a nemzet természetesen nem lehetvén, miután most ministerium nincs, ideiglenesen a honvédelmi bizottmányra kelle nemcsak azon szűkebb kört, melly az eddigi jegyzőkönyvben ki van számára jelölve, hanem ideiglenesen az országnak minden kormányzatát bizni. De ollyformán, hogy az elrendezés ekként történjék : legyen egy elnök és két tag, kik hárman együtt a honvédelmi bizottmányt tevéen, ennek rendező részét alakítsák és vigyék saját felelősségük mellett és pedig azon széles hatalommal, mellyet a mostani körülmények megkívánnak, birván ezen három tag, a mennyire szükséges, azon hatósággal, hogy a honvédelmi bizottmánynak eddigi több tagjait illetőleg, kinekkinek a végrehajtás körébeni teendőit jelölje ki, hogy mi alapon s uton kell eljárniok, azon tekintetből, hogy maga a háromtagu kormányzat minden részletességekkel ne legyen kénytelen maga foglalatoskodni, s ezáltal az ország nagyobb érdekeire kevesebb gondot viselni, hanem kiki maga körében a folyó tárgyat végezze el; a honvédelmi bizottmány tegyen a háromtagu kormányzatnak mindig jelentést s olly kérdéseket, mellyeket saját felelősségük mellett el nem intézhetőnek gondolnának, vagy a mire nézve nincs a szabályokban említés, a honvédelmi bizottmány terjessze a háromtagu kormányzat elébe, melly aztán meg fogja mondani, micsoda elvek szerint és mi uton kell azon dolgot végrehajtani.

Ez volna egyszerű alakítása a jelen időben az ország dolgai kormányzatának. A mellyre nézve én azon vélekedésben vagyok, hogy egyáltalában nincs annak ideje most, akármicsoda theoriai dolgokba bele bocsátkozni, vagy neveket megemliteni, hanem úgy, a mint a honvédelmi bizottmány van, alakítsa magát s teendőinek körét. Csak az a különbség az eddigi s az általam proponált eljárás között, hogy eddig collegialiter mindnyájan együtt vittük, most pedig ki volna jelelve ezen három tag által a kormányzathoz tartozó minden tagnak teendője s ezen három tag intézkednék, a többi pedig végrehajtó organum volna. Ez egyszerűen minden további indokolás nélkül azon javaslat, mellyet a honvédelmi bizottmány nevében bátor voltam előterjeszteni.

Egyébkint még azt is gondolom, hogy most a körülmények olyanok, hogy néhány napig a mi közhirre tennivaló van, azt a bizottmány közhirre teszi, hacsak rendkívüli dolgok elő nem adnák magokat, talán a tisztelt ház egyes tagjai is sikeresebben használhatják idejüket, mint hogy mindennap üléseket tartunk, mert most minden ember részéről tenni a főfeladat. Ennélfogva azt gondolom, hogy a tisztelt háznak magának is érzelmével találkozom, a midőn a honvédelmi bizottmánynak

azon ohajtását jelentem ki, hogy most különös missiót nem várhat, ha csak valami rendkívüli nem történik, minden, a ki érez magában tehetőséget, itt vagy amott, cselekedjék. Néhány nap után ülések ismét fognak tartatni, hanem most ennek szüksége nem igen forogván fen, használjuk fel az alkalmat, menni mindenfelé, különösen a táborba és tenni mindent mindenütt, ki mit tehet a haza javára. Vannak egyes esetek is, melyeket a honvédelmi bizottmány szükségeseeknek tart, felettök különösen intézkedni, ilyen például hogy az alsó táborba egy tekintélyes választmány menjen le s utjában szedje össze a népet s rendezve a népfelkelést, 20- 30- s 40 ezer emberrel a táborba érkezvén, alakítsa magyar lábra a hadsereget. Mirenézve, a mint az elnöki jelentésből is értettük, a népben is tökéletesen megvan a készség és jóakarát, s vitéz seregeink részéről is tegyen intézkedéseket arranézve, hogy minél sikeresebben elérjük ellenségeinket minden oldalról, de főképen ott, a hol jóformán az ellenünk átkozott ármányok támasza van, a hazának győzedelmét. Hogy és miként kellezt megtenni, gondolom nem volna czél-szerű kimondani a ház előtt. Hanem csak annyit akartam kifejezni, hogy a választmány ha akként fog rendeztetni, a mint előterjesztettem, vagy más szóval a mint a ház gondoskodni fog a kormányzat viteléről, ezen esetben azok, kik megbizva lesznek, a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni még ma a képviselő urak közül azokat, kiket egyes esetekre meg akar bizni, kinevezni; a többieket pedig, ismervén hivatásukat, ott a hol hathatnak, mindent tenni; van vadász-csapat is, ennek is van feladata s kötelessége, mert én igen nagy kötelességnek ismerem azt, hogy midőn a bécsi nép érdekeinket oly nagy buzgalommal előmozdítja, ekkor magunknak is vigyáznunk kell arra, hogy ha talán ők is valami bajba kerülnének az irántunk mutatott rokonszenv miatt, tehát mi se hagyjuk őket cserben s ezért erőt minél többet oda s aztán előre Bécsig.

Midőn én azt mondom, hogy előre Bécsig, ezt nem azon alávaló huzugságnak, alávaló tettetésnek színével fejezem ki, midőn kijelentem, hogy mi igazán, nem mint ellenség megyünk, hanem megyünk, hogy nyújtsunk segédkezet barátainknak s testvéreinknek, a bécsi népnek azon veszélytől megóvására, a melly veszélyben a mi irántunk rokonszenvnél fogva vannak.

És én felhivom a házat, mondja ki határozatilag e mai napon, hogy valamint a camarillával, a reakcióval s a népek szabadságát elnyomni akaró tendenciákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron; ugy az austriai nép irányában a legszivesebb barátságot érezve, azt, hogy nemzet nemzet irányában a találkozó érdekeket istennek örök igazsága szerint megnyugtatólag kijelenteni kész, ezt mondja ki most a tisztelt ház s az legyen előszó, hogy ha netalán ők miattunk szenvedve, a mi csapataink segítség végett hozzájuk közelednének, mondom ez legyen az előszó: azért jövünk, hogy titeket is ugy, a mint ti jöttetek hozzánk megsegíteni bennünket, megmenteni kívánunk azon absolutisticus irányu

camarillától, mely a ti szabadságokat, mint a miénket, semmivé akarja tenni; de mi szabad nép el fogjuk végezni mindazon érdekek kiegyenlítését, melyek köztünk fenforognak.

Ez azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, s ezt hallja meg isten, és hallják meg Európa népei, azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, a mely szavát nem szegte meg soha, hanem midőn hűséget mondott, türt, szenvedett a végtelenségig, mert szavát adta; s nem ismerte határát a szenvedésnek. Illy nemzetnek képviselői midőn kimondják azt, hogy nekünk Austria népével semmi bajunk, mi barátok s testvérek vagyunk, mi egymás közt kiegyenlitjük a dolgokat: azt hiszem, ez annyi, mint az esküvés. S ezt reménylem azon néptől, a mely megértette, hogy veszélyünk közös, a midőn az ellentünk közeledni szándoklott tábornak utját állotta, a mint megértette azon veszélynek közöségét, úgy hinni fog e nemzet szavának. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első percében, de épen azért, hogy beválthassuk, valamint mi segítjük, úgy ők is segíteni fognak a győzelem kivívásánál minden árulóknak rasiozásával.

Az eredmény istennek kezében van; de én a honvédelmi bizottmány minden tagjai részéről igéretet és fogadást teszek a nemzet képviselőinek, hogy e célnak megközelítésére, nem bibelődve a rendes körülmények végett alakított formák kisszerűségével, e nagy perczekhez képest nagy eredményekre vezető, bátor, de meggondolt és mindenek felett elszánt s eltökélt lépésekkel közremunkálni a legszivesebb hazafiui köteleességének fogja ismerni a választmány. Hogy ha a haza megmentésének közremunkálásaért a méltánylat koszorújának egy boglára az ő fejére is járuland, azt alázattal fogadandja; ha pedig a körülmények azt igénylik, hogy a vérpad legyen a jutalom, oda is büszkén fogok elmenni.

Az oct. 10-kén a parlamentben Kossuth következő indítványokkal lépett fel:

„1. Méltóztassanak a nemzet nevében megparancsolni, hogy külföldön levő sergeink haza jöjenek, s ennek sikeresítésére a honvédelmi bizottmányt megbizni.

2. Miután olly időket élünk, midőn a hazának minden egyes polgára egyáltalában nem vonhatja magát ki azon köteletség alól, hogy a körülmények szerint személyesen is részt vegyen a haza megmentése terhében: most nincsen arra idő, hogy külföldön sétálgasson valaki, s még kevésbbé van arra idő, hogy valaki külföldi sétálgatásait a camarilla conspiratioira használja. Annálfogva jónak, szükségesnek és természetesnek találnám elhatározni: hogy azon körülményeknél fogva, melyekben a jelen perczekben vagyunk, mindazoknak, kik a hon javadalmaival élnek, személyes részvételüket méltán igénybe vevén, a külföldön tartózkodó magyaroknak, akár birtokosok, akár nem, megparancsoltatik:

hogy mindenki 15 nap alatt haza jöjön, különben a haza nem jövés által, ha az ország iránti polgári kötelesség alól magát kivonja, a törvény szerinti következtetéseket magának tulajdonítsa. Ezt azonban különösen kívánám értetni azokra, kik a szomszéd tartományokban vannak, és nem azokra, kik netalán az ország szolgálatában, vagy a kormány megbízása következtében külföldön tartózkodnak.“

Elfogadtattak.

Indítványozta Madarász a volt nádornak hűtlenségi perbe idézését, de az Kossuthnak következő beszéde következtében nem fogadtatott el.

„Az ilyen rendkívüli időkben az intézkedéseket a formalitások szempontjából mérni nem szeretem. Elöttem az áll, hogy olyan dolgokat, melyeket minden legkisebb baj nélkül lehet halasztani akkorra, midőn azon társaink is, kik most személyesen részt vesznek a táborozásban, visszaérkeznek, igen illendő lépésnek tartom; ellenben olyanokat, melyeket a perc sürgetősége kíván, épen a haza azon védelmének szempontjából, melly végett társaink ott küzdenek, nem gondolnám, hogy el lehetne halasztani. Ilyeneknek tartom az eddigi határozatokat. A volt nádor iránti kérdést két részre osztom. Én megvallom őszintén, nem csinállok titkot, comoediákat, én úgy tapasztaltam a históriából, hogy az austriai háznak mindig természetéhez tartozott, hogy midőn elbizakodhatott erejében, akkor a magyar nemzet szabadságának elnyomására mindent elkövetett, mikor pedig fordult a kocka, elkezdtek gyönyörűséges arcokat csinálni, és a magyar nemzet nagylelkűen azt mondta: legyünk jó barátok. Én tehát a dolognak két oldalát látom: egyik oldal annak kimondása, hogy a nádor, melly elmozdithatlan hivatal különben is, midőn a tábort oda hagyta, s a legveszélyesebb perczben elmenetele által semmivé tenni igyekezett az ország azon sarkalatos törvényeit, hogy külföldről nem kormányoztathatunk, hanem itt kell lenni a király képviselőjének, ki az országot itt kormányozza, midőn ezt tette, más részről a tábort oda hagyta, a legszentebb kötelességeit sértette meg, és mivel azokat megsértette, annak kimondását, hogy a millyen nagy volt a remény, mellyet iránta tápláltunk, s nagy volt a bizalom, mellyel őt azon magas székbe helyeztük, úgy ezen cselekedete, közte és a magyar nemzet közt ledönthetlen elválasztó falat emelt. Ezt kimondani szükségesnek tartom, azt azonban, hogy az országbóli lemondása következtében az ország kormányzatára nézve minő intézkedések tétessenek, azt igenis a győzelem utánra kell halasztani. Tehát a kérdésnek ezen részét nem kívánom tárgyalni, de azt ki kell mondani, hogy közte s a magyar nemzet közt nincs többé semmi közös viszony.“

S csakugyan annyi ment határozatba, hogy a magyar nemzet és a nádor közt minden viszony megszakadt.

Az october 17-diki ülésben jelentés tétetett, miszerint a magyar sereg a bécsi országgyűléstől kapott felhívás következtében a Lajthát

csakugyan átlépték s Bessel a bécsi fölkelt hadsereg fővezérével közvetlen érintkezésben állanak.

Kossuth pedig és a honvédelmi bizottmány mindent, mit illy körülmények közt tenni lehete, megtevének. Páratlan szorgalommal egymás után állíták és szerelik fel a sergeket s mindenfelé, valahol csak fenyegetett hely volt, küldözik.

Maga Kossuth elutazott a táborba. Egymásután nevezék ki a tiszteket.

Nevezetes Kossuthnak egy oct. 14-kén tartott beszéde, mely szerint oct. 1-ére Magyarhon ellen kilencz támadás volt rendelve. Ezt s az ez elleni intézkedéseket következőleg mondta el :

„Ennek tulajdoníthatók a vidéki rángatózások is, mik szerint Arad várost a várparancsnok bombardírozta, mire nézve a bizottmány kellő intézkedéseket tett, hogy a védelemre kész lelkes városi népnek segély menjen, Temesvár szinte ostromállapotban van. Gallicziában ellenséges mozdulatok történnek. Olmütz körül 11 zászlóalj vonatik össze, honnan, mint tudjuk Bécs felé, de felénk is vezet az út. Jellachich és Auersperg egyesültek. Mayerhoffer átment a Dunán ellenünk működni. Nugent Kanizsa körül tön mozdulatokat. Urbán betitött. Erdélyben oláh lázadás stb. Tekintetbe véve ezen körülményeket, felhasználatik ugyan minden erő, és pedig a katonai felkelés igen nagy sikert nyújt, de lehetetlen dolgokat azért nem kell kívánni, nem azt, hogy egy két vidék vagy pont ne jöjön veszélybe, mert ha az erők szétszórtnak mindenfelé, el kell vesznünk. Ott, hol a szükség legnagyobb, nem lehet erőnket gyöngíteni. A honvédelmi bizottmány nem csügged. Meg nem áll addig, míg honvéd-zászlóaljaink 100-ig nem fognak szaporittatni. A mi Jellachich üldözését illeti, a ház kimondotta, hogy sergeink őt a határokon túl is üldözhetik. Ezzel minden morális akadály elhárított, minél többet nem lehete tenni. Mert a strategiai mozdulatokat innen irányozni nem lehet, mint akarta tenni hajdan a bécsi Hofkriegsrath, mely panlagáról osztogatta a belgrádi seregeknek az ostrom-parancsokat. Itt a ház a katonai működések felett csak utólagosan hozhat ítéletet. Bécsnek felajánlottuk a segélyt, kimondottuk, mikép nem invasio, hanem a barátság és irántunk nyilvánított rokonszenv viszonzása végett akarunk Bécs alá menni. Azonban diplomacie nem nyilatkozott s nem határozott sem a Gemeinde-Ausschuss, sem az országgyűlés. Az országgyűlés még azt sem mondta ki, hogy Jellachich az ő ellenségek is. Felhívásunkra a Gemeinde-Ausschuss nem érezte magát felhatalmazottnak feleletet adni, és elment az országgyűlési választmányhoz, és ez épen akkor nem ért rá, hogy aziránt rendelkezessék. Ezek olly habozásra mutatnak, mely oda is vezetheti a dolgokat, hogy a határ átlépését invasionak fogják kimondhatni. Vannak az izgatott időknek perczei, melyekben csak azok

menthetik meg a hazát, kik a perczeket rögtön felhasználják. Három nap előtt lehetett volna még az ellenséget kivenni, ha rosszul üt ki, a cselekvőkre veszélyt hozhatna, de ha jól, a nemzet sokat nyerend. Illy tettek minőségét a siker dönti el. Szónok így tön vala. De ez minden emberre nem alkalmazható, mert nehéz magunkat mások gondolkozásába illeszteni. És midőn azt akkor lehetett volna tenni, most 3 nap alatt diplomaticai értekezés terére vitetett a dolog s így a cselekvés teréről elmozdított. Itt, e mezőn, midőn mi áthatva a bécsi nép lelkes viselkedete által, segíteni kívántuk azt és ki is nyilatkoztattuk, hogy a Lajtát akadálynak nem tekintjük, nem hogy nem hívunk magukhoz, hanem még azt sem nyilváníthatják, hogy az, ki a mi ellenségünk, az az övék is. Illy helyzetben alapos ok lehet, hogy belássa a ház hivatva magát kimondani, hogy miután oda fent segélyünk nem kell, szoritkozni kell önmagunk védelmére.“

Pestről Kossuth oct. 18-án indult el a táborba, utjában mindenütt toborzván. A nép tömegben tódult zászlói alá.

October 25-kén Kossuth a pahrendorfi táborba ért, hol Móga neki s a tisztikarnak megmutatá herczeg Windischgrätz felszólítását, melyben ez kijelenti, hogy ha a sorkatonákat keze alá nem bocsátja, hadi tszék elébe állítandja.

Móga kijelenté, hogy ő utolsó csepp véréig harczoland.

Mindamellett Kossuth teljesen nem bizván benne, Görgeit tábornokká nevezte ki, olly titkos utasítással, hogy ha árulást veend észre, fogassa el.

Oct. 25-kén Ivánka ezredes a magyar táborból átküldetett hg Windischgrätzhez Kossuth által készített köv. átirattal :

„A népek története nem mutathatja fel a hitszegés, árulás és rosszlelkűség hasonló példáját, minő az ármányok azon szövénye, mellyel egy csalárd udvari camarilla a magyar birodalomnak nemcsak törvényesen alkotmányos jogait, hanem állami létét is megsemmíteni törekszik.

Magyarország mindig szabad, önálló királyság volt, nem kebeleztve be semmi más államba, s nem vetve alá semmi más országnak.

Ezen feltét alatt adta át Magyarország királyi koronáját az uralkodó háznak. És 14 királyaink a habsburgi házból fogadák esküvel, a magyar birodalom önállásának és alkotmányos jogainak fentartását.

Magyarországnak ezen szabadsága, ezen önállása nem uj nyerebénye a márcziusi napoknak, s nem ajándoka V-dik Ferdinánd királynak, hanem olly alapföltétel, mellyen a habsburgi háznak magyar királysága alapszik.

És mégis egy bünteljes udvari camarilla, szemtelenül játékot űzve a kir. esküvel és a fejedelem beteges állapotával, a magyar birodalom állami létének megsemmisítésére csendes, és királyához mindig hű hazánkban lázadást gerjesztett és szegény honunkat példátlanul iszonyatos harcz színhelyévé tevő.

Minden jelenségek daczára sem akarta Magyarország hónapokon keresztül elhinni, hogy azon árulás és embertelenül barbár cselszövények szálai magának a fejedelemnek legközvetlenebb közelében fonassanak; mert a magyar nép férfias őszinte gondolkozása képtelen volt csak gyanítani is illy büntettnek lehetőségét.

És maga a fejedelem a szerb lázadást felségsértésnek és báró Jellachichot, ki gögös túlbizakodottságában a törvények ellen emelte fel bűnös fegyverét, a törvények útján honáruló lázadónak nyilvánította.

De midőn látták, mikép az őszinte magyar nemzet, királyának igéreteiben túlságosan bizva, az önvédelemre elkészülve nincsen, a lázadó Jellachich hazánkat kegyetlen háborúval lepte el.

Es alig tevő ezt, áliürügyök alatt az osztrák ministerium által pénz- és fegyverrel láttatván el, midőn a lázadó a fejedelem hű szolgájának jelentetett ki. Az osztrák seregek, mellyek, a magyar ezredek a császári trón védelmére az országon kívül használtatván, Magyarországbán és tartományaiban a közcsend fentartására és a törvényes kormány szolgálatára voltak széthelyezve, ezen osztrák seregek magyarok által fizetve és élelmezve, felsőbb ösztönzésre, legnagyobbbrészt segédkezet nyújtottak a zendülőnek, és vétkezen fegyvert emeltek azon ország ellen, mellynek védelmére esküvel és becsületökkel köteleztettek. Magyar- és Erdélyország szláv és oláh lakosai közt lázadást, zendülést támasztottak. Osztrák tisztek, még tábornokok is, szerb rabló-csordákat és fellázított oláh tömegeket vezénylenek. Az isten büntető keze által utólért Latour gróf, a volt osztrák hadügyminister, megparancsolta a magyar várparancsnokoknak, esküjüket hűtlenül megszegni, megparancsolta a Magyarország minden mellék-tartományaiban létező hadi kormányzóknak, hogy Magyarországba törjenek be, és a lázadó Jellachichot honáruló vállalatában elősegéljék. És hogy ezen gyalázatosságok megkoronáztassanak, a barbárok előtt is szent közerkölcsi érzelem iránt annyira megfeledkeznek, hogy nem iszonyodtak Magyarország ezredévi állami létét és a habsburgi házból származott 14 királyai által esküvel is megerősített alkotmányát egy szentségtelen tollvonással eltörölni és a haza belsőjében dulongó pártütőt, Jellachichot, az olly czudarul elárult ország korlátlan urává és az olly nemeslelkűleg hű magyarok felett katonai zsarnokká kinevezni akarni, és ezen minden emberi érzelmet fellázító erőszakoskodásra a beteg fejedelem aláírását is kicsalni.

De ennyi büntettek végre kimeríték az isten türelmét és igazságosságát. A magyar nemzetet, mivel nemesszivűleg a hitben és hűségben bizakodva, készületlen állt, gyöngének és az oroszánt halottnak hitték, melly azonban erejének érzetében csak alvók. Jellachich tapasztalta a

magyar fegyverek erejét. A magyarnak történeti hősisége ezen hallatlan árulás elleni jogos harcban fényesen igazolta magát. A lázadónak hadteste a hős magyar harczosok kicsiny csapatai, sőt rögtönözve összevont, gyakorlatlan, alig felfegyverzett népfelkelési seregek által is mindenütt megveretett, 10,000 körül elfogatott és lefegyvereztetett, s maga a szájhős pártütő Jellachich, egyetlen csata után egész főseregével annyira jutott, hogy magát a megérdemlett végképi megsemmisüléstől csak a fegyverszünetnek, mellyért ő maga esengett, alávaló megszegése által mentheté meg; míg végre kegyetlenséggel bélyegzett folytonos futásaiban, a mieink által üldöztetve, osztrák földre menekült.

Ha a magyar sereg a futó ellenséget szünet és késedelem nélkül túl a Lajthán követi, 24 óra alatt elérte volna őt isten boszuló igazsága.

Mi azonban, habár irántunk a példátlan erőszakosságok egész láncolatában, az emberi és isteni jog minden tekintetét megsértették, tisztelettel viseltettünk egy szomszéd barátságos nemzet birtoka iránt, és hős seregünk boszuló karjait megállítottuk, azon biztos várakozásban, mikép az austriai császárnak, ki egyszersmind Magyarország alkotmányos királya is, osztrák hadi ereje a benyomuló zendülőnek seregét lefegyverzendí, s így az általunk semmi által elő nem idézett polgárháboru újabb visszatértét elhárítandja.

Mi jogosítva valánk ezt várni a szentesített népjog elvei folytán, jogosítva valánk ezt várni magának a tévutra vezetett fejedelemnek önérdékében is, kinek el kell iszonyodnia azon nyomortól, mellyet a gonosz camarilla, szemtelenül visszaélve nevével, hű népeire árasztott, ha majd egyszer az isten annyi erőt adand neki, hogy a dolgok valódi állását saját szemével láthassa és szabadon megítélhesse.

Mi családkozánk jogszerű várakozásunkban. A helyett, hogy a vakmerőn betört pártütő, a Magyarország alkotmányos koronája ellen hit-szegő áruló lefegyvereztetett és ártalmatlanná tétetett volna, gr. Auersberg, az osztrák tábornok, egyesült a lázadóval, őt védelme alá vette, és a zendülőnek így megnagyobbított erejével fenyegető állást foglalt el Bécs előtt, azon nagylelkű nemzet fővárosa előtt, mellyel minket magyarokat az uralkodó egysége és a törvényes szabadság elvesztésének közös veszélye hű szövetségeseinkül kapcsol össze.

És hogy a leghallatlanabb méltatlanságok teljességéből semmi se hiányozzék, herczegséged magát nálunk ő felsége sergeinek főparancsnokául hirdeti ki, mellyek közé őn Jellachichnak felségsértő csapatait is felvette. Ezáltal önmagát b. Jellachich lázadása részesének és Magyarország törvényei s alkotmányos trónja iránti ellenségének jelenti ki, és annyira megy, miszerint a magyar sereg tiszteit, kik esküvel köteleztettek az alkotmány iránti hűségre, hadi törvényekkel fenyegetéssel akarja csábítani a haza ellenségének táborábai átmenetelre.

Tudva kell lenni herczegséged előtt, hogy a magyar sereg felett ő felsége érvényesen csak a hadügyminister ellenjegyzése mellett rendelkezhetik, és hogy minden más utoni rendelkezés a kir. esküvel szen-

tesített törvény által már előre érvénytelennek nyilatkoztattatik. Herczegséged kinevezése pedig Wessenberg által van ellenjegyezve, ki nem is magyar, annál kevésbbé magyar minister; annálfogva ön semmi esetben sincs jogosítva, magának a magyar sereg felett bármi hatalmat is tulajdonítani; úgy, hogy hasonló merény hazánk ellenében nyilván kifejezett ellenségeskedést foglal magában, mire Magyarország semmi okot nem adott.

Ezen ellenségeskedés még azáltal is nagyobbittatik, hogy herczegséged a futó pártütőnek sergeit saját vezérlete alá vette fel, és így magát a Magyarország alkotmányos trónja, állami létezése és törvényei ellen intézett lázadás vezérévé tevée.

Azt kívánja tehát a közbéke, melyet Magyarország nem zavart meg, és a dynastiának érdeke, hogy mi, ámbár a legvégső önvédelemre erőszakosan kényszerítve, herczegségedet az isten örök igazsága, a népjog és emberiség nevében felhívjuk: hogy jogsértő szándokával hagyjon fel, a pártütő Jellachichnak osztrák földre futva nyomult seregét fegyvereztesse le, s azon esküvel, „hogy Magyarország ellen többé nem fog harczolni“, tegye ártalmatlanná, és 24 óra alatt biztosítást adjon nekünk, hogy Magyarország ellen semmi ellenségeskedést sem akar megkísérteni.

A fenyegető haditörvényt illetőleg, ez a jogtalanság annyi erőszak-tételei után olly borzasztó szó, melynek valóságában az emberiség és polgárisodás iránti hitünkben nem hiszünk. Gondolja meg herczegséged, mikép az isten és világtörténet megvesztegethetlen ítélőszéke előtt az emberiség átkát vonná magára az, ki a XIX-ik században a polgárisodott Európa előtt a barbárságnak hason példáját idézné elő. Kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni azt is, hogy mi azon esetben mélyen elszomorított szívvvel nem mulaszthatandjuk el az hasonlóan viszonzni. Gondolja meg ön, hogy isten, az igazság védője, 10,000 foglyokat s közöttük több tábornok- és törzstiszteket adott kezeinkbe. Fontolja meg tehát ön jól váratlan szavait, mert mind azon vér, mely folyni fog, az örök isten bírószeke előtt ön fejére fog szállani.

Elmondottuk ezzel, mit a becsület és kötelesség mondani késztetett; hátra van még felhívni önt arra is, hogy a béke s birodalom és a trón iránti kötelesség érdekében, melynek fenállását szentségtelen kézzel az udvari camarilla annyira megingatta, szüntesse meg Bécs ostromzását; s ezen nemeskeblű városnak Magyarországgal szabad közlekedését, melynek erőszakos felfüggesztése annyira ártalmas a viszonzlagos kereskedési érdekre, állíttassa vissza, hogy így ne legyen kényszerítve a birodalomnak fővárosa az önvédelem végső eszközeire, melyek a trón fentartására, mi saját feladatunkhoz is tartozik, szükségkép előre láthatlan veszélyezést és a birodalomra végetlen szerencsétlenséget idéznének elő.

Mi ezen parlamenter által, kit herczegségedhez küldve, ezzel a népjog védelme alá helyezünk, határozott választ kérünk, melytől fog függeni, hogy kénytelen-e Magyarország kegyelmességedet ellenségének tekinteni.

Vezérelje önt az elhatározás ezen nagyszerű perczében az igazságos isten.“

A herczegnek rövid felelete volt : „mit Rebellen unterhandle ich nicht.“

A Bécszet ostromló austriai, s Bécszet az ostrom alól felszabadítani törekvő magyar seregek közt oct. 28-án került Schwechátnál a dolog ütközetre.

A nov. 1-én tartott parlamentben Kossuthnak a schwechati ütközetről következő jelentését olvasák :

„Pozsony, oct. 30. 1848 éjjélkor. Ma reggel 7 órakor megkezdtük a csatát. Tartott d. u. 4 óráig. Jobb szárnyunk Manschwört falut a Dunánál, mely ellenséggel erősen meg volt rakva, erős csata után ostrommal vette be s az ellenséget belőle kiverte. Guyon őrnagy, Ivánka brigádjának második zászlóaljánál a vitézség csodáját fejtette ki. Seregünk mindig előre nyomulván, az erős álgyutüzet éljenkiáltással fogadta s bátran kiállá. Ezután Görgei ezredes a Schwechat előtti parton felállított ellenséget visszaverte. Ekkor a fővezér azon oknál fogva, mivel balszárnnyunkat Répási ezredes parancsnoksága alatt Langendorf felől az ellenség nagy erővel fenyegette, különösen számos lovassága által túlszárnnyalni törekedett, a jobbszárnny és jobbközép előhaladását megállította, de már akkor, midőn balszárnnyunk ellen szerfelett nagy erő vonult össze, Répási ezredesnek támadást parancsolt. Répási ezredes itt is visszaverte az ellenséget, mely az ütközet alatt érkezett tudósítások szerint, mozdulatainak gyorsítására vasutat is használt. Hirtelen fordulván a jobb szárnyról a balszárnnyra az ütközet, s a balszárnnyak erősítésére a középből nagy tömeg indítatván, ezáltal a csatarend összefüggése megakadt, miáltal Görgei ezredes előnyomulásában akadályozva lön : ekkor bár az ellenség minden oldalról visszaveretett, a főparancsnok és Kohlmann ezredes azon véleményt nyilvánították, hogy túlszárnnyalástól lehetvén tartani, a Fischa melletti positiókba kell visszavonulnunk. Én ellenben világosan látván, hogy az első csatarendnek helyreállítása lelkesült hadseregünket Schwechat elvételeivel vagy győzelemre, vagy legalább tetemes térnyeréssel egy erős védelmi positio elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgei ezredesért küldöttem. De mielőtt e parancs sikeresíthetett volna : Schwechatból, mely ellenséggel és ágyukkal megrakva volt, erős tüzelés kezdett ellenünk; seregünk ezt is vitézül állották s viszonozták, míg végre a jobbszárnny leghátulsó sorában állott komárommegyei kaszások egy közelökbe esett bombától rendetlen hátrálásnak eredtek, ép akkor, midőn a sereg két szélszárnnyainak egy vonalba hozása végett általános visszavonulás parancsoltatott. A komáromi kaszások rendetlen futamlását előbb magam, majd Repeczki képviselő, iparkodtunk megállítani, de ez csak pillanatra sikerült s kiadatott a pa-

rancs, hogy Fischament, és Klein-Neusiedel, Enzensdorf és Schwadorf megtartásával seregünk a Fischán inneni tegnapelőtti posztót foglalja el.

Meg nem vert az ellenség sehol sem, sőt sereink mindenütt, a hol támadtak, diadalmasan előnyomultak; desajnosan kell említenem, hogy Bécs, bár az ütközetet ugyszólván szeme láttára, mert Schwechat majd csaknem elővárosának tekinthető, vertük, nemcsak hogy kirohanást nem tőn, de két nap óta egyetlen álgylövést sem hallottunk, mellyel az ellenséget foglalatoskodtatta volna. Én, minthogy minden élelmiszerek Fischament innenső partjára voltak rendelve, oda siettem a táborozás elrendezése végett, mert a közepet és balszárnyat rendben részint láttam hátravonulni, részint a stabnak közvetlen intézkedése alatt e rendről nem kétségeskedhetem. De Fischamentre érkeztemkor a rendetlenül megfutamodott komárommegyei kaszás népnek állapotást nem ismerő serege által nagy zavart láttam előidéztetve, s csaknem Rigelsburgig kellett mennem, hogy a száguldó csapatokat és a tömérdek szertár-szekereket, a táborba visszatéríteni segítsem. Innen rendeletet küldék a főtáborba, hogy hacsak Móga altábornagy ur a sereg rendes visszavezetésének felelősségét határozottan el nem vállalja, a főparancsnokság Görgeinek adassék át, és mivel a megfutamodott komáromi nép olly gyorsan haladt, hogy még szekeren sem birtam utólrni, nehogy Haimburgba s még Pozsonyba is alaptalan rémulést vigyen s hogy egyszersmind Pozsonyról is gondoskodjam, Haimburgig jöttem. Ott rendelést tettem, hogy a visszajövő nép feltartóztatassék s rendbe szedessék. Haimburgból pedig Pozsonyba jöve, ennek minden véletlen elleni biztosításáról intézkedtem. Azon cél tehát, hogy Bécset az ostrom alól felmentsük, egyedtől azért, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk, nem sikerült.

Veszve egyéb nincs, mint az, hogy egy csapással hazánk minden további veszélytől meg nem mentetett. Még mindig s még huzamos ideig sok reformokra lesz szükség a hadseregben. A feketesárga reminiscenciák a tricolor rózsza alatt is sok helyett lappanganak, s ez a működésekre zibbasztólag hat.

Még ez éj folytán tudósítást várok a főtáborból, hol Csányi országos biztosnak megbecsülhetetlen s minden fogalmat haladó fáradalmai híven örködnek. Ezen tudósítástól függend további rendelkezésem.

Holnapután annyi erőt küldök Simunich nyakára a mennyi elég, hogy őt semmivé tegye. Mindenesetre addig nem távozom, míg az ország ezen részének körülményszerinti biztosítására nem intézkedtem.

Veszteségünk az ütközet nagyszerűségéhez képest csekély. Halottaink száma alig menend többre 40-nél, s a sebesülteké, nem gondolom, hogy 200 at tegyen, mert a manschwörtei támadást kivéve az egész csata többnyire ágyuzásból állt, a mit vitéz tüzeink ugyancsak emberül viszonzottak.

Én magam a csatatéren 3 halottnál többet nem láttam.

Ennyit előlegesen. A nemzet vegye ezt ösztönül, minélelőbb rendes hadsereget nagyban teremteni.

Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen.

Még egyszer kérem a bizottmányt, vegye figyelembe, hogy teljességgel Bécs alatt sem verettünk meg, hanem csak nem tudtuk egyszerre bevenni. Sokan vannak seregünkben, kik e mai napot dicsőségük közé sorozandják. A nemzet bizzék igaz ügyében és saját erejében, melyet néhány hét óta már is annyira kintintetett, hogy ha 10 csatát vesztené is, nem volna szabad önmaga iránti bizalmában megcsökkennie.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy azon ellenség, mely idegen földön kétannyi erővel fáradt és rendezetlen népünket nemcsak nem bírta megverni, sőt a hol támadott, mindenütt megfutamlani volt kénytelen; azon ármáda, mely azt, hogy tönkre nem tettük, csak kiválogatott s még a napoleoni időkből is híres erős posztójának és Bécs hallgatásának köszönheti; ezen ármáda, ha nemzetünk önmagához hű, hazánkat nem fogja veszélybe dönteni; de készülnünk kell, mert az ellenség is készülend alkalmasint. Kossuth Lajos.“

Szebben, költőibben lehetlen volna e csatát leírni. Abban minden megvala, mi a netalán csüggedő kedélyeket buzdítani bírta, csak az őszinteség hangja nem.

Nemsokára e csata után Bécs megostromoltatott.

A nov. 9-iki parlamentben Kossuth jelentést tön felsőtábori utjáról. Elmondá, hogy azt olly helyzetben találta, mely egyrészt örvendetes volt; a hadsereget, a tömeget magát a haza ügye iránt kimondhatatlanul lelkesedve találván. De másrészt szomorú jeleit is látta annak, hogy a hadsereg felsőbb köreiben nem volt olly lelkesedés, olly elhatározottság, mely szükséges, hogy a harcz biztos győzelemre vezessen, miután a sors nem akará, hogy szabadságunkat könnyen pusztá ajándék gyanánt nyerjük vissza. A sors azt akarta, hogy itt is igazolva legyen, mikép az istenek is csak munkáért, fáradságért osztogatják ajándékaikat és hogy vérrel kelljen nekünk is azokat megszerezni.

Mi nyilt homlokkal mondhatjuk isten és ember előtt, hogy ha volt valaha tűrő nép, ugy mi voltunk az. Árulások, ármányok, cselszövények, bujtogatások által környezteténk; és mégis azt hittük hónapokon át, hogy fölíráások, küldöttségek representatiók által elhárítandjuk a hitszegés eredményeit. De ők azzal feleltek nekünk békeséshű polgároknak, hogy fellázaszták ellenünk a népet. És azzal, hogy mig künn vitéz seregeink azon uralkodó-ház roskadozó uralmának védelmére használtattak, mely gyáva eszközül hagyja magát egy gyalázatos camarilla által használtatni, mellynek minden törekvése az, hogy a népeket egymás ellen uszítsa fel, hogy egymást gyilkolják, égensék, pusztítsák, hogy aztán a temetők pusztá romjai felett uralkodhassék: addig a magyar seregeink helyett itt közöttünk levő idegen seregek nyilt ellenségeinkké váltak, fölkeltek ellenünk és már most nyilt háboruban állunk.

Azonban az elmulasztottakat helyrehozni semmi sem képes; de föltötte a historiának lesz kötelessége ítéletet hozni. Szónok, minden mulasztások után is szükségesnek tartá, ha vezéreink által biztosittatik arról, hogy seregiünkre a lajtántúli nyomulás veszélyes nem leend és hogyha megveretiünk is, seregünk el nem vész, illy föltétel mellett seregeinkkel Bécsnek megmentésére mindent megkísérteni. Jól tudta ugyanis, hogy az ellenség, ha Bécset legyőzi, bizonyosan ellenünk forduland minden erejével. Ő ezt meg akarta előzni. Előtte volt továbbá, hogy Magyarország az oct. 6-diki bécsi eseményekért hálával tartozik a bécsieknek, kiket ha minden segélyökre irányzandó kísérlet nélkül veszni hagy, nemcsak hálátlanságot mutatna, hanem alkalmat is nyujtana ellenséges indulatok kifejlődésére. S aztán szónok úgy hívé, hogy ha van a nemzetben becsületérzet, azt fen kell tartani, a nemzet lételét kockáztató kísérleten kívül, minden áron, mert ezen erő az, mellynek alapján emelkedik fel a materialis erők sokszorozása is. Azon nemzet, melly azt nem őrizi, megsemmisülend. Sohasem voltak szónoknak súlyosabb perczei, mint midőn magát e részben elhatározá, de megfontolva mindent, úgy találta, hogy a legfontosabb political okok sürgetik, hogy seregeinkkel előmenjen. Csak az volt tehát kérdés, találkozik-e a főtiszti karban, ki jót áll, hogy seregünk, ha megveretnék is, nem fog elveszni. A fővezér, ez iránt semmi reményt nem nyujtott. Mondá, hogy a tisztikar nem akar a határokon átmenni és hogyha meggyőzetiünk, seregünk egészen elvész. Megkérdé tehát szónok másokat is, értekezett többekkel. S csakugyan találkozott, ki a csata kedvező kimenetelére kész tervét benyujtotta, s találkozott tekintélyes egyén, ki nyilvánítá, hogy habár elvesztenők is a csatát, seregünket meg lehet menteni. Ezen egyén, a mostani főhadvezér, azt is mondá, hogy nincs is immár választás, előre kell menni. És ezután szónok magára vállalá a felelősséget és elhatározta, kísérletet tenni a bécsiek megmentésére.

Beszédét ekkéig végezte be :

Egy fáj, és valóban nagyon fáj szónoknak, az alvidékre nézve, hogy ott nem háboruban, hanem folytonos öldöklésben szenved a nép. Ezen olly termékeny, e honnak egy legdrágább vidéke azon táborozás miatt inség helye lesz. Azért hajlandó lenne szónok megkísérteni, hogy ott a camarilla által ellenünk felbujtogatott nép között, ha csak ideiglenesen is, némi nyugalom eszközölthetnék. Hogy ne kellene azon dús vidéknek vetetlen műveletlenül maradni, miből bizonyosan inség, éhhalás következnék. Szónok ezt nem reánk nézve ohajtaná megkísérteni, mert nekünk vannak más dús forrásaink is, hanem fáj látni még az ellenségnél is, ha ártatlan nők, gyermekek szenvednek és lesznek az éhség áldozatai, férjeikért s az atyákért, kiket ellenünk harczba kevertek. A magyar mindig nagylelkű és örömetest lesz az azok iránt, kik elcsábítottak, de azok iránt csak nem lehet engedékeny, kik fölhivták e hazára a veszélyt, e hazára, melly olly hü, hogy hűsége már bűnei közé is számittatik. Szónok a nép iránt, melly tömegben kel föl, érzi a könyörületet,

mert az mindig csak eszköz szokott lenni; de azok iránt nem érez engesztelődést, kik ezt okozták.

E szerint megkísérti szónok a béke helyreállítását. Ha sikerül, jó; ha nem akkor azon vidék kipusztításnak nézhet elébe. A nemzet hosszas időközön át *systematice* gyöngítettet. Most mindenfelől megrohantatott; és mégis megmutatta: hogy győzelemmel senki sem kérkedhetik, hanem arra is, mi másképp történt, csak árulással. És ha elleneink a készületlenek és gyöngék fölött nem győzhettek; mennyivel kevesebbé fognak győzhetni akkor, ha e nemzet készülve leend.

A dec. 13-diki ülésben fenforogva Schlick ügye, Kossuth körülbelül következőket nyilvánította:

Megvallá, mikép e hir vétele épen nem lepte meg. Mert a veszély rögtön jött, a kormánynak nem is volt ideje kellően intézkedni. És a nemzetőri intézet olyan, melly a jövő biztosítékai között, ha kifejtetik, nevezetes tényező lehet, de illy czélnak jelen alakjában nem felelhet meg.

Hanem a honvéd-nevezetben valami rendkívüli van. Ezek nem úgy viselik magokat, mint mások. Kassára nézve különösen méltánylattal kell megemlékezni a 42. zászlóaljról. Ez leghátrább maradt a főlészerelésben. A csatába félig meztelen lábbal, majdnem fegyvertelenül mentek. És mégis ritka vitézséggel küzdöttek. Ők a lengyel csapattal az egész ellenséges tábor ellen fedezték és biztossá tevék seregünk hátravonulását. És ezt akkor tevék, midőn a többiek ezrenként futottak. A honvédi név a história lapjain dicső helyet foglaland el.

Schlick iránt azonban teljesen nyugottak lehetünk. Mészáros Lázár szíves volt elvállalni a vezényletet. És a kormány mindent megtett, hogy a győzelem biztos legyen. Pedig el kell ismerni, hogy a kormánynak majdnem erőntúli dolgokat kell véghezvinni. A kassai sereg már néhány hét alatt tizedik leend, melly felállittatik s lehetőleg szereltetik. És ez nagy erőfeszítést kívánván, rögtön, sietve meg nem történhetik. Nem azért, mintha elegendő kar nem lenne, vagy a lelkesedés hiányzanék. Hanem mivel olly sok prózai részletek felett kell intézkedni, miknek elkészítése, bevégezése idő nélkül vagy időn túl nem létesíthető.

De mindamellett Mészáros Lázár mindennel el leend látva, mi csak kívántatik, hogy az ellenség széttiprása bizonyos legyen. Sőt nem csak a győzelmet tarthatjuk biztosnak, hanem előre is úgy tekinthetjük ezen Schlicket, mint fegyverlieferung, ki csak azért jó, hogy honvédeinket fől-fegyverezze. Itt tehát nincs semmi veszély. De egyet lehet ohajtanunk. Azt t. i. hogy azok, kik a bajos, veszélyes állásba estek, ne féljenek, ne veszítsék el lélekjelenlétöket. Egy csatavesztés arra nem elegendő ok. Hisz Napoleon is vesztett csatákat. Az, hogy kissé belebb nyomulhatott az ellenség, még nem baj. Ez nekünk kedvező szolgálatot tehet. Csak meg ne szokják, vagy a felső tót megyék felé ne vegye útját. Illy hely-

zetben legjobb azt mondani, mit Bem vezér mondott. Ő az Erdély felé dolgozandó sereg vezénylete átvételére elutazott. Ekközben híre jött, hogy Urbán N.-Bányát elfoglalta. A bizottmányi elnök ezen tényt sajnálattal említé Bemhez irt levelében. És ez azt felelé : hogy inkább sajnálná azt, ha nem lenne N.-Bányán, mint, ha ott lenne. Mert ez utóbbi esetben őt elfoghatná.

Hát Roththal mit csináltunk volna, ha mindig a Drávánál marad s ott vesztegel? Hiszen ekkor, mindamellett, hogy tömérdek költséggel ellátott sereget kelle tartanunk, mégsem lehetett volna valamit is kivinni. Annak tehát még örülni lehet, hogy mélyebben benyomul. A győzelem biztosítva van. A kormány gondoskodott elegendő erőről és pedig nemcsak rendes véderőről, hanem elegendő számról is, mely az ellenséget fölülmulandja. De a kormány számol a tiszta törzsökös magyar vidékek népeire is, számol arra, hogy Borsod és Heves lelkes polgárai a legelső intésre ezrenként fognak fölkelni.

Csak attól lehet tartanunk, hogy megszökik az ellenség. Mert ezen emberek igen sebesen szoktak utazni. Így történt most legújabbán Hurbánnal is. Ez azelőtt isten ígéje hirdetője volt, és most ezredes. Ez a mult napokban beütött Trencsénbe, mert a határszéleket mindenütt nem lehet őrizni. Erre millió honvéd kellene. A beütés után tehát sereg alakított. És ez természetesen néhány napba került. Ezalatt Budetinnál ütközetre került a dolog. A honvédek és önkénytesek kiállták. De a kaszás nemzetőrök nem állták ki és elfutottak.

A nemzetőrséget socialis intézetnek kell tekinteni. Azt nem jó bizonyos egységekre vonni, hanem a vidékekhez és ezeknek hajlamaikhoz, szellemökhöz kell alkalmazni. Schwechatnál megfutottak a kaszások, mert kartácsolták őket, és nekik kaszákkal kellett volna ellentállani. Ez pedig nem lehet. Lengyelhonban a kaszások semmivé tették a porosz lovasokat. De erre organisatio kell. Rohanásban, kisebb csapatokban, az ellenséget jobbra balra nyugtalanítva, háborgatva, czélszerűen használtathatnak. Így illy pontokon ki fogják állani az ellenséget.

Midőn pedig Trencsénmegyében az ellenség ellenében részünkről a sereg kiálltattott, Hurbán megszökött és Csaczáig, vagy azon túlra is visszavonult.

Schlick előnyomulván tehát, ne ijedjünk meg. Hadd jöjjön. Minél közelebb jön, minél mélyebben nyomult be, annál biztosabban a miénk leend.

A kormány kötelességének tartja, nem kicsinyleni a vészt, mely nagy, de egyszersmind attól meg sem ijedni. Ha arra kerülne a dolog, hogy tovább a veszély nagyságának ellen nem állhat, ki fogja nyilatkoztatni a háznak, hogy nem képes védeni a hazát. De jelenleg azt látja, hogy csak kitérés kell, és a győzelem bizonyos.

Dec. 31-én este tartatott Pesten az utolsó parlament.

Kossuth lépett föl legelőbb indítványával :

„Tisztelt ház! Használni akarom az alkalmat arra, hogy nyilvános ülésben is megmondjam, miképen én magam szólítottam fel a tanácskozmányban a házat arra, hogy az országgyűlésnek és a kormánynak ideiglenes székhelyét máshová tegye által. Én ezt szükségesnek tartom a következő okoknál fogva.

Tökéletes hittel és reménnyel vagyok igazságos ügyünk győzelme iránt, hiszek istenben és hiszek vitéz seregeink kitűrésében, bátor, férfias, hű magokviselésében; azonban a csatáknak kimenetele isten kezében van, és mivel táborunk már most ugyszólván itt, csaknem a fővárosban, holnap pedig egy részben Budának környékén táborozandik, azon vélekedésben vagyok, hogy ha az országgyűlés és a kormány a maga székhelyét, mielőtt a csata itt a főváros közelében vivatik, máshová át nem tenné, megtörténhetnék, hogy a csata rosz kimenetele esetében zavarba jőne az ország kormánya és képviselte; pedig annak zavarba jönie nem kell, nem szabad; hacsak az országot egy csatavesztés miatt valaki mindjárt elveszettnek és az ország igazságos védelmét nem folytatandónak nem tartja. És mivel úgy vagyok meggyőződve, hogy habár egy, két vagy tíz csatavesztés következne is, a nemzetnek igazságos ügyéről lemondani mindaddig nem kell, valameddig annak védelmére van erő és van akarat még a nemzetben: tanácsosnak tartottam, hogy ezen eventualitásnak az ország képviselte és kormánya ne legyen kitéve, hanem balesemény esetére is biztosítva legyen az ország védelmének fenakadás nélküli folytathatása és az ország kormányzása. Ezzel, tisztelt ház! tartozunk vélekedésem szerint a hazának, mely haza, habár szívének ismeri is el és méltán a fővárost, kétségtelenül nem gondolja azt, hogy Budapestnek netalán történhető elcsésével már az ország is elveszett; mert nemcsak itt, máshelyen is van Magyarország; 152 évig birta Budapestet a török, és Magyarország mégis volt. Most is megtörténhetik, hogy ideiglenesen megszállhatja az ellenség Budapestet, szándékosan mondom megszállhatja, mert e város nem ostromra való, de azért, ha a kormány együtt lesz, működhetik folytonosan s a haza nincs elveszve. Tartozunk ezzel a hadseregnek is, mert hogy itt egy történetes csatavesztésből az első perczen rögtön minő zavarok következhetnek, nem lehet előre kiszámítani; mi pedig a hadsereg iránt általában, s különösen a seregnek azon tagjai iránt, kik vöröket Magyarország szent ügyének oltalmára szánták, tartozunk nemcsak hazánk érdekében, hanem saját becsületünk érdekében is azzal, hogy bizonytalanságnak ne tegyük ki, s hogy, ha egy csatát el találunk veszteni, ne legyünk kénytelenek új kormányt alakítani, mert ezen idők nem alkalmasak arra, hogy új kormány alakításáról gondoskodjunk; van kormány, s ezt olyan karban szükséges tartani, miszerint a hadseregek lássák, hogy csatavesztések következzenek bár, ha már az isteni gondviselés azt mérte reánk, de azért nem adta fel az ország és a kormány a hadsereget, s akkor a hadsereg sem fogja magát feladni.

Ezen szempontból indulva terjesztettem elő ezen kívánságomat, hozzá járult tanácskozás közben a béke megajánlásának indítványa; mire nézve kötelességemek tartom nyilatkozni.

Kik a múlt martiusi napok óta figyelmökre méltatták s figyelmökben akarták tartani írásaimat, beszédeimet és tetteimet, kegyesek lesznek igazolni azon szavamat is, melyet most mondok, miszerint mindig azt tartottam, hogy Magyarország nem támadó harczot visel, nem akar semmit acquirálni, csak megtartani azt, a mire a király megesküdt, a mihez törvényes joga van, s miután egyebet nem, csak ezt akarja, s én a szerencsétlenségek egyik legnagyobbikának tartom a háborút, csak egyet ismerek ennél nagyobbat, egy nemzetnek halálát s egy nemzetnek gyalázatát: bizonyosan én fogok leginkább örvideni, ha a nemzetnek igazságos és törvényes jogait, becsületét, szabadságát s azon viszonyokat tekintetbe véve, melyek köztünk s az austriai monarchia között fenforognak, a méltányos kiegyenlítést, béke útján biztosíthatjuk. Tehát nem vagyok ellene, ha az országgyűlés meg akarja kísértetni azt, valljon azon részen, mely igazságtalan háborút visel Magyarország ellen, van-e valami akarat az igazságnak fentartására. Azok után, mik az ellenség részéről történtek, s azon nyilatkozatok után, miket az austriai monarchia részéről a kremsieri országgyűlésen mondatni hallottam, megvallom, nem nagy reménnyel vagyok, hogy ezen lépésnek sikere legyen, hanem ha lesz sikere: áldani fogom az órát, midőn az országgyűlés közbenjárulása által olly békét eszközöl a nemzet, mely által megvédte szabadságát és becsületét: ha pedig sikere nem lenne e lépésnek, akkor újabb ösztön lesz a nemzetnek, megállani az igazságos harczot az utolsó emberig.

Ha meg akarjuk kísértetni, igazságos basison kibékülni, szívesen hozzá járulok s kinyilatkoztatom, hogy azokat, kik kiküldetnek, ne tekintsük olly meghatalmazottaknak, kik az országgyűlés helybenhagyása nélkül specialis feltételeket megköthetnek, mert akkor részletes utasítást kellene előre adni, ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kiket az országgyűlés meg fog bizni, kikre ezen szép hivatás és bizalom fog esni, fel fogják találni utasításukat azon szavakban, miket elmondani hallottam, hogy t. i. köttessék béke Magyarország szabadságának, becsületének s jóllétének megóvására. Fel fogják találni az utasítást ezen szavakban, hazafiui lelkiüetökben, és érezni fogják becsét a bizalomnak, melyet az országgyűlés reájok ruház, mert az, hogy miképen fognak eljárni megbízatásukban, vagy békét hoz a nemzetnek, a szabadságnak és törvényes állásnak alapján, vagy ha békét nem hoz, lelkesedést fog hozni, s kell, miként hozzon a nemzetnek, hogy küzdjön tántoríthatlanul nemcsak kétségbe nem esve, hanem azon biztos reménnyel, mely remény végső analísisben, ha e nemzet igazságos és méltányos és a szabadsághoz méltó maradand, csak ugy csálhatná meg e nemzetet, ha isten nem volna az egekben, ki az igazságot védelmezi."

Az országgyűlés Debreczenbe érkezvén, üléseit január 9-dikén kezdte meg.

Ez ülést Kossuth következő beszéddel s indítványokkal nyitá meg :

„Tisztelt ház! A honvédelmi bizottmány köteleességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, melyek jó és balszerencse irányzatában az országgyűlésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesíteni, mennyiben azon értesítés részleteit a körülmények megengedik, mert a mint mi tudjuk, a hadi munkálatokra nézve a még munkában levő hadi terveknek előleges kitálalása és előterjesztése nem célravezető. Az országgyűlés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviselőjének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vívandó egyetlenegy harcز kétése kimenetelének. Azt gondolom, az országgyűlés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen bíró a historia és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számítottam arra, hogy seregünk olly hamar el fogja hagyni a fővárost, mint elhagyta. Január 5-kén vonultak ki seregeink a fővárosból a nélkül, hogy a főváros falai alatt valamelly eldöntő ütközet megkisértetett volna. Erről lehetnek különbözök a vélemények, de mindenestre a dolog megtörtént, a dolog tény. És mi alkalmasint olly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak bírálata, hanem a jövőendő iránti gondoskodás tartozik köteleességünkhöz. Akárhová forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviseletét, hogy egy kétése harcز kimenetele által, melly a fővárosban lett volna vívandó, nem kívánta koczkáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kívánta kitenni azon dulásnak, mellynek jeleit Bécs városa, ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalta. Lehet, hogy sergeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozni fog mindig épen a főváros lakossága. Ezt megjegyezni szükségesnek tartottam. Seregeink kivonulása akként történt, hogy az egyik igen tetemes rész, a másik által kellőleg fedezve, már az új hadi munkálatoknak irányában igen sikeres előhaladást tön akkorra, midőn az ellenség észrevette, hogy a főváros kiürített. Hogy merre ment seregünknek azon része, arról nem szólhato bővebben, hanem ez alkalommal arra kell kérnem a tisztelt házat az egyik vezérnek jelentése folytán, méltóztassék megengedni, hogy Frideczky képviselő ur néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott ő reá valami teendő vár. Seregünk kivonulván a fővárosból, haditanács tartatott, mellyben jelen voltak a táborvezérkari főnök Vetter tábornok, nemkülönben Görgei, Perczel, Répásy és Lázár tábornok urak és a táborvezéri karnak több tisztjei; ennek következtében állapittatott meg egy hadi munkálati terv, mellynek végrehajtása körül a lehetőségig intézkedni a bizottmány köteleességének ismeri. Seregeinknek több részéről, mert úgy kívánván a sors, hogy eddig sokfelőli vidékeket valának kénytelenek őrizni, részint örvendetes, részint nem örvendetes híreket kell mondanom. Örvendetesek az erdélyi események, hol

Bem tábornok mindeddig a legfényesebben igazolta a kormánynak és nemzetnek benne vetett bizodalját. A ki általvett mondhatom egy de-organizált és a balesemények által hangulatában megcsökkent csekély sereget és azon sereg a küzdelmek által a bátorság ösvényén mindinkább erősödve, most már a legbátrabb és legharczszomjazóbb seregeink közé tartozik annyira, hogy mint Bem tábornok hivatalos jelentésében írja, csaknem kétségbe esnek azok, kiket a hadi munkálatoknál fogva egyik vagy másik pont őrzésére hátrahagyni kénytelen. Irja egyszersmind, hogy ő nem kíván a törvényhozó testnek és kormánynak alkalmatlan-kodni ezuttal segítségkéréssel, sem ember, sem fegyver, sem pénz, sem ruházat, sem élelem, sem ló tekintetében. A sereg, melyet meglehetősen elmállott állapotban és számban adtunk kezébe, egyénekben jelenleg 20,000 körül áll, és azt gondolja, hogy Erdélynek számba vevén kútforrásait, azon sereget lépései közben mindinkább szaporítandja. Ámbár én részemről kijelentem a háznak, hogy Bem tábornok hadimunkálatai mindezen szép ajánlatai mellett is különös fontosságot nyernek azáltal, hogy az országgyűlés itt van, de a kormány nem fog csupán arra támaszkodni, és mindenestre intézkedni fog, ha a körülmények úgy kívánják, segéderőről az ő táborának szaporítására és általában azon vidéknek fedezésére. Utolsó levele, melyet vettem, Beszterczéről szól, melyet Naszóddal az oláh lázadás fészkeivel együtt január 2-án foglalt el és különös méltánylattal kell említenem, hogy eddig még mindig meg szokta mondani előre, melyik nap, melyik órában mit fog elfoglalni, eddig még minden előremondásai teljesültek. Megírta dec. 20-kán, hogy 25-én Kolozsvárt el fogja foglalni, 29-én megírta, hogy január 2-án el fogja foglalni Beszterczét és Naszódot, szóval minden tervei eddig pontról pontra teljesültek. Miskolcz tájékán, úgy hiszem, értesítve van már a ház, nem olly örvendeztető volt azon harcz, melyet Mészáros hadügy-minister intézett, egyébiránt jelenthetem, hogy egy pár harczedzett zászlóaljnak oda rendelését tartván szükségesnek, a kormány intézkedett, hogy a hadvezér azt megkapja, mi már eddig táborával egyesült is, mondhatom, hogy legjobb zászlóaljaink egyike van a küldött segítség közt. Történtek lemondások a tábornál egyes tiszték részéről, történtek egyes átmenetelek is, mi illy körülmények között a historiában meg szokott történni. Egyébiránt seregeink megvannak és nem kívántatik semmi egyéb, mint hogy a népnek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselő ház maga férfias kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé, mert vezéreink akként vannak meggyőződve, többektől kaptam már e részben tudósítást s kevesen vannak már hátra, hogy ha vesztett ütközetek baleseményei nehézkednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képviselete, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett kétségbeesni nem kell. Azon vidéken vagyunk, mely vidék valahányszor Magyarországnak szabadságáért küzdeni kelle, legkitünőbb volt a szabadság harczában és a mely vidék sohasem tettele fegyverét, melyet Magyarország általmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével vagy becstületes

békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztosítva és kivíva. Azon szellem most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek azon szabadságát, melyet ősei vérével szerettek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság oda engedéseért, melyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. Jónak vélvén, ha egy rövid határozattal vagy felszólítással a nép irányában méltóztatnék a képviselő ház a tiszavidéknek azon általam biztosan remélt jó hangulatát gyámolítani azon tekintéllyel, mely fekszik a nemzet képviselői felvidításában. Egyébiránt örömmel mondhatom, merre jöttem utamban, a nép önként, felhívás nélkül tódult azon igénytelen férfiú körébe, kinek, ha van valamely fontossága a nemzet előtt, az csak egyenesen azon kötelességnél fogva van, melyet a tisztelt képviselők bizalma gyenge vállaira ruházott. A nép tódult körömbé, alkalmam volt több nagy községben a néppel egy pár szót váltani és találtam ezen tiszta tösgyökeres becsületes romlatlan szívű népet olyannak, minőnek találni ohajtottam és reméltem.

Jelentem a tisztelt háznak, hogy a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni, azon esetre, ha az ellenséges sereg a tiszavidéknek szent földjét megszentsegteleníteni akarnák, a népet általános felkelésre hívni fel, azon népet, mely úgy nyilatkozott, hogy ohajtja az órát, midőn elbánhat az ellenséggel. De midőn általános népfelkelésről szólok, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy ennek eszméivel nincs összekötve a nép részéről hadi sorban állani meg az ütközetet az ágyúk és rendes katonaság ellenében; a népnek más rendeltetése van, mely csak segédül tekinthető a rendes hadseregek mellett. Hogy az ellenségnek pillanatnyi tovább nyomulását hadseregünk akadályozza s a lehető leg-rövidebb idő alatt támadólag mehesen visszanyerésére azon térnek, melyet elvesztettünk, eziránt a kormány az intézkedéseket megtette s ígérhetem a tisztelt háznak, hogy ha váratlan körülmények nem jönnek közbe, seregeink offensiv állást veendének. Ez az, mitől a hazának megmentését várom, mert úgy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedőleges természetű. A magyar, ha támadni kell, talán pusztá kézzel is hamarabb veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a golyók előtt álljon. Ohajtom tehát, hogy a vezérek megértsék a nemzetnek ezen geniusát. Jelentem továbbá, hogy a kormányzat folytatásához szükséges eszközök leszállítása nagyrészen már megtörtént; azonban, midőn a legszivesebb köszönetet nyilatkoztatom magam és a kormány s ha szabad mondanom, a képviselőház nevében Debreczen város lelkes polgárságának vendégszerető magyar érzelmű fogadásaért azon készségért, melyel az országgyűlés kívánatainak teljesítése elébe ment, másrészt meg kell vallanom, hogy oly soknemű kiterjedt házakra van a kormánynak szüksége, miszerint nagy baj nélkül minden itten elhelyeztetni nem lehetett és azért a kormányzati eszközöknek egy része Nagyváradra szállíttatott, a hol némi erősség is van. Ezt ki kellett jelentenem, nehogy balmagyarázatokra adassék alkalom, nehogy valaki tudja isten mit gon-

doljon, hogy a löszerek s a fegyvergyár egy része tovább szállíttatott; ez nem más okból történt, mint hogy itt nem tudtunk azoknak biztos helyet adni. Nagyváradon vár is levén, több katonai készülétek vannak, itt pedig lehetetlen összeszorulnunk mindennel, a mire a kormánynak szüksége van. Egyébiránt a nervus rerum gerendarum a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyűlés meghozott, történt gondoskodás, hogy fenakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamelly rossz állására mutat, vagy hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A historia mutatja, valahányszor az országban háboru van, az érczpenz a forgalomból eltűnik, legyen bár a háború győzelmektől kísérve vagy veszteségektől követve, az mindegy, az érczpenzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rossz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millio számra verethetnék is a huszasokat mindennap, az mind eltűnnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarláságba, hogy eltettem volna az érczpenzt és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban. Tehát bátor volnék a háznak becses engedelmet kérni arra nézve, hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készíttetnem, mellyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósítom egyszersmind a házat, miképen magyar feliratu rézpenz és kisebb 12 és 6 kros ezüst pénznek veretése iránt is intézkedett a kormány. E részben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem mi a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok engedelmet kérni. Ennyiből áll az, mit jelenleg mondani lehetett. Kétségtelenül legérdekesebb volna mindenkire nézve, ha elmondanám, hol állanak seregeink és micsoda tervök van, hanem méltóztassanak e részben e méltó kíváncsiságot a haza érdekének alárendelni s nekem megengedni, hogy ne szóljak. A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valameddig az országgyűlés bizalma kísérni fogja lépteit, valameddig csekély tehetségünket de becsületes akaratomkat a kormány vezetésében igénybe venni méltóztatnak, addig éjjelünk nappalunk minden fáradozásaira méltóztassanak számítani s arra, hogy mi kétségtelenül a vész perceiben sem fogunk lemondani. Valamint fentartjuk azon szabadságot magunknak, hogy midőn jó lelkiismerettel elmondhatjuk, talán már jó volna pihenni, ki nyugodhassunk, de míg a veszély tart, addig bizonyosan nem.“
 Ezen indítványok általános szavazattal elfogadtattak.

Debreczenben ekközben egy mérsékelt párt kezde kifejlődni ellenében az ultrarepublicanusoknak. E párt nyíltan bevallá, miszerint ő inkább, mintsem tovább is kockáztassa az ország sorsát bizonytalan harczban, alkunni fog.

S valóban conferenciában és országgyűlésen néhányszor igen meg-szorították őt, ki is végre febr. 11-kén, midőn épen néhány a Közlönyben kiadott cikk felett folyt a vita, következő nyilatkozatot tette le:

„Legelőször annyit kénytelen vagyok kijelenteni, miként sajnálom, hogy az interpellatio hirlapi cikk körül forog. Én sokkal komolyabbnak tartom ezen időt, mintsem hogy illyessel foglalkozzunk s hogy errenézve a kormánynak kelljen nyilatkozni. Ezt előrebocsátom. Azonban a képviselőház parancsolt s nekem nyilatkoznom kelle.

A honvédelmi bizottmány érezte annak szükségét, tisztelt ház, hogy a sajtónak hatalmas eszköze a közvélemény tájékoztásában annál kevésbé hanyagoltassék el, minthogy az ellenség a közvéleményt Magyarország dolgainak állása iránt mindenféle rágalmakkal, mindenféle gyanúsításokkal és fonák előterjesztésekkel iparkodik megmérgezni és félrevezetni. Pesten a sajtó szabadon működött, mert hiszen a magyar országgyűlésnek és az ennek kifolyását képző honvédelmi bizottmánynak terrorismust vetni szemére csakugyan nem lehet; igazán mondom, sok vád van a világon, a mi alapos, és sok, a mi nem alapos; hanem ezen vád, már legyen érdem, vagy legyen hiba, igazán nevetséges, ha terrorismus vettetik szemére akár a képviselőháznak, akár a honvédelmi bizottmánynak. De az ellenség részéről azt mondják Pesten, a Figyelmezőben lehet olvasni, hogy nálunk nem lehet szabadon szólni, nem lehet szabadon írni; én pedig a mennyire tudom, elítélés csak egyetlen egyszer, vagy egyszer sem történt; a sajtónak szabad tér engedtetett azon reményben, hogy a sajtó olyan, mint Achilles lándzsája, melly ha sebet ver, maga legjobban gyógyítja meg. E részben nem is kellett volna annyit engedni, a mennyit engedett s ha hiba történt, az abban állott, hogy egy kissé nem voltunk kemények. A pesti catastropha után nagy változás történt a sajtóra nézve! a nyilvánosság organumai megkevesedtek és ugyszólván az Alföldi Hirlapot kivéve a magyar journalistica a Közlönyre volt reducálva. Ezen lap rendeltetésénél fogva egyáltalában nem volt más, mint hivatalos értesítés tényekről és rendeletekről; de teljességgel nem az, a mi az időszaki sajtó többi organumainak rendeltetése, hogy véleményt képviseljen és mivel más organum nem volt, más részről pedig a népben csaknem általánosan elharapózott azon gondolat, hogy mi a Közlönyben van, azt a kormány mondja, habár az a nem-hivatalos részben álljon is: arról gondolkoztunk, hogy meglevén ezen vélemény és nem levén más organuma a sajtónak a vélemények szabad surlódás általi tisztítására, valljon nem lehetne e részben intézkednünk, hogy mi a Közlönynek nemhivatalos részében mint vélemény, okoskodás, résonnement jelenik meg, a kormány gondolkodásának lehessen mondani? Gondolkoztunk tehát, hogy lehetne ezt elérni? de nehézséget találtunk s őszintén meg-

vallom, sok journalistikai talentumot ismerek, de senkit kivéve s alkalmasint a ház tagjai is így vélekednek, senkiről el nem ismerem, miként valakinek véleményét úgy tudja képviselni, hogy csak valaki is általánosságban rámondhassa: ez éppen úgy van írva, mintha magam mondanám. Azt gondoltuk tehát, hogy miután a kormány ezen lapnak tulajdonosa, úgy kellene eljárnia, mint egy laptulajdonos szokott, ki maga, vagy szerkesztője által minden cikket megnézet előre s azt mondja, hogy ezt felveszem, ezt nem veszem fel s így a Közlönyben is, a meny-nyiben kormányvéleményt képviselt, megnézettek a cikkek, hogy nem ment-e belé, mi az országgyűlésnek s ennek kifolyásának a honvédelmi bizottmánynak gondolkozásával ellenkezik.

De ebből még nem következik, hogy mind magáénak vallja a kormány azt, a mi bele megy, hanem csak az, hogy ne menjen belé az ő nézeteivel ellenkező. Errenézve nem tudtunk mást tenni, mint felkérni a képviselő házat, hogy a bizottmány részéről kiküldött egy tag mellé egy pár tagot rendeljen a felügyeletre. A ház ezt sem találta jónak, mert, mint hallám, a censuráról tétetett említés; pedig nem az volt nézete a kormánynak, csak azon viszonyban vélte magát lenni, a milly viszonyban áll egy lapnak szerkesztése irányában a tulajdonos, ki azt veheti fel lapjába, mi neki tetszik. Így levén a dolog, a honvédelmi bizottmány egyik tagját, Jósikát kérte meg, miként vállalná magára a Közlöny felügyeletét, hogy ne menjen bele olyan, mi a kormány nézetével s irányával ellenkezik s ennek következtében azt adta utasításul Józsiának, hogy előlegesen tekintse meg a Közlönybe iktatandó cikkeket. Józsiika azonban ezt inpracticus dolognak tartotta s az interpellatio következtében tanácskozáván a bizottmány, Józsiika azt jelentette, hogy ezen megbízatásnak azáltal vélt eleget tenni, hogy kik fel voltak szólítva, hogy irjanak a Közlönybe, néhány általános utasítást ad, miszerint tájékozhatassák magokat, hogy olyasmit irjanak, mi az országgyűlés többségének politikájával nem ellenkezik s adta nekik a következő utasítást: először, hogy a kormánynak politikája legyőzni az ellenséget s megmenteni a hazát. 2-szor az 1848-diki törvények által biztosított országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni. 3-szor kikerülni mindent, mi szakadást okozhatna. 4-szer ellenünk szórt rágalmakat megczáfolni s 5-ször a Közlöny stylusában azon decorumot tartani meg, melly egy hivatalos lap fontosságával s komolyságával megegyező. Ezen utasítást adta Józsiika az íróknak, kik a Közlöny számára cikkek írásával foglalatoskodnak s előlegesen nem nézte meg a beiktatott cikkeket. Egyik feleletem tehát az, hogy a kérdéses cikkekről a honvédelmi bizottmánynak semmi előleges tudomása nincs s nem volt; hanem ha azt kérdi a ház utólagosan, hogy hát magáénak ismeri-e a kormány azt, a mi a Közlönyben írva van, erre nézve, általánosságban, a nélkül, hogy megmondatnék, mit kíván különösen a ház, nem lehet felelni; mert nincs a föld kerektségén egy cikk is, akárki írja, mellyet magam részemről aláírnék, mert lehetnek benne olyan dolgok, mikről talán egyik ember azt

mondja : ez igaz, a másik azt mondja : ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállítás nem tetszik. Én tehát hirlapi cikket egészen magaménak ismerni nem fogok, valamint arra sem lehet senkit is felszólítani, hogy mondja meg, miszerint magáénak egészen nem ismeri, mert vannak olyan dolgok a cikkben, melyeket az ember elismer s vannak olyanok, melyeket el nem ismer. Alázatos kérésem tehát az volna, hogy arranézve, valljon a kérdéses hirlapi cikkeket a honvédelmi bizottmány magáénak ismeri-e vagy sem, ne kíváncsion a ház feleletet. Hanem ha a ház valamelly cikkben kijelentett elvre nézve szólítja fel a kormányt, valljon követi-e azon elvet vagy nem, errenézve a kormány tartozhatik felelettel s én ismervén a háznak bölcseségét, az interpellatiót nem is értettem másképen, mint hogy a ház a kormány politicáját akarná tudni. Ha ezt méltóztattak alatta érteni, van egy rövid, de igen rövid feleletem s az egyértelmű azzal, mit sok ízben volt szerencsém a ház előtt kinyilatkoztatni, egyértelmű azzal, mi eddig a ház határozatait nagy körülményekben és kérdésekben vezette. Én t. i. a politikát ugy definiálom magamnak, hogy a politica az exigentiák tudománya. Ha azt kérdik tőlem, miképen akarom, vagy mikép akarná a honvédelmi bizottmány Magyarország dolgait bevégezni, errenézve mint politikai kérdésre nem tudok felelni, mert a politica az exigentiák tudománya, mert nem ismerem a körülményeket, melyek közt Magyarország állapotát bevégezni kell, tehát nem tudom, miképen lehet bevégezni. Nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vontató kötelére akarjuk vonni a jövőt, melyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes kiegyenlítésének semmiféle utja bevágva ne legyen, hogy a nemzet bölcsesége és a körülmények szerint akként intézhessen el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb. Ha tehát a ház tőlem Kossuth Lajostól azt kérdi : republicanus vagyok-e vagy monarchista, erre nem felelek, hanem ha azt kérdi : mit akar a kormány s micsoda politikát követ ? azt mondom : követi azt a politikát, hogy védeni kívánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján ugy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenlíteni legtanácsosban lehet. Több politikát nem vallok be e perczen s többet bevallani nem lehet. Ehhez még azt adom, hogy jövőre nézve, mi a politikát illeti, ismerem a kormánynak kötelességét, hogy bármi is történjék velünk, soha semmi esetben meg nem engedi Magyarország ügyeit olyan irányba sodortatni akárki által is, hogy akárminő egyénnek akár egyénisége akár politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy mindenkor a nemzet maga decidáljon.“

Kossuth nevezetesebb beszédei egyike a márcz. elején a kápolnai diadalról tartott vala :

„Utólagosan bocsánatot vagyok kénytelen kérni a tisztelt képviselő háztól, hogy egy pár napra a kormány székhelyéről el kellett távoznom a nélkül, hogy a képviselő háznak, mint az különben kötelességemben állott volna, arra előlegesen engedelmet kikérném ; de a körülmények olly fontosaknak és sürgetőknek látszottak, hogy 24 órai veszteséget a hazára nézve igen károsnak gondolt a honvédelmi bizottmány, s azért utólagosan bátor vagyok alázatosan bocsánatot kérni, hogy elmenni kényteleníttettem.

Elmenetelemnek fő célja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenetlenségeknek a táborbani kiegyenlítése volt volna. Erre nézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni, hogy röviden szólva, istennek hála ! minden rendén van, semmi baj sincs.

Egyébiránt ezen alkalommal a hadi munkálatokról a következőket van szerencsém jelenteni. Dembinszki altábornagy ur már ezelőtt mintegy két héttel, akkor még, mikor Kassa és Putnok táján állottak seregeink, azon véleményét fejezte volt ki a honvédelmi bizottmánynak, hogy igen valószínűleg az első nagy ütközetek Eger táján lesznek. Megvallom, hogy a katonai tudományokban jártasságot magamnak nem igényelvén, ezt nem igen tudtam akkor megfogni ; azonban ez belátását igazolja, mert úgy történt, 26-án 27-én és gondolom tegnap is ütközet volt ; de már ennek eredményéről nem tudok bizonyost. Eger táján Tarna völgyén volt az ütközet, nagyobb szerű, mint a minők eddig hazánk védelmének mostani egész historiájában előkerülnek. 26-án nem voltak még a kiszemelt posztókban együtt seregeink, csupán csak Klapka ezredes urnak seregosztálya volt Egeren túl Verpelét táján elhelyezve s a főhadiszállás Egerben, hol Dembinszki maga volt jelen és a nép által fáklás zenével üdvözlötten, a többi közt azon szívreható jelenet adta magát elő, hogy az ellenség tözomszédjában akkor, mikor mondhatnám, csaknem — nem akarom mondani, minden, de legfőbb disponibilis erejét összevonta az ellenség, Eger városának összes lakossága a főhadvezérnek és kormánybiztosnak kezébe tette le azon esküt, hogy a hazát minden kitelhető áldozattal és eréllyel fogja védelmezni. Nem lévén 26-án seregeink még egészen öszpontosítva, a tábornok-vezér nem szándékozott 26-án már csatát kezdeni, hanem legyen, hogy az ellenség kívánt csatázzon, legyen, hogy némelly seregarancsnokaink ütközetvágya szolgálta-tott a megtámadásra alkalmat : az ellenség részéről mintegy 2 órájában délután megkezdett a csata olly irtózatossággal, mihez hasonlót hallani még nem igen volt alkalmunk és tartott addig, míg az ütközetnek a sötétség véget nem vetett. Akkor 26-án az ellenség 3 órai hosszú vonalon a csata minden posztóiról visszaveretett és a mi seregeink azon posztókat foglalták el, mellyeket az ütközet előtt az ellenség tartott. 27-én, mikor már két osztály, Guyon és Kmety osztályvezérek Görgei

táborának többi részeivel csatlakoztak volt, reggel hajnalban mindjárt megkezdte az ellenség a támadást, s a csata színhelye a Tarna völgye volt Verpeléttől Kálig, a hol három helységet, Tótfalut, Kápolnát és Kált, az ellenség föl is égetett. Megkezdődvén hajnalban az ütközet, 8 óra hosszan tartott a nélkül, hogy seregeink csak egy talpalatnyi földet is vesztek volna. Azonban, délután mintegy három és négy óra közt, mikor Dembinszki altábornagy személyesen vezetné az ostromot Kápolnára, hogy az ellenséget onnan kiverje, a minthogy szuronyszegezve győzedelmesen be is vonult, mikor bevonult a faluba, akkor a Zanini-zászlóalj, az egyetlen idegen zászlóalj, mely seregeink között volt, a győzelem után, minden lövés nélkül átment az ellenséghez, újabb jeléül annak, hogy csak magában bizhat a magyar. Természetes, hogy egy illy erős zászlóaljnak, 8 órai fárasztó csata után, miután előttevalónap folytonos csatázásban fáradtak seregeink, általmenetele némi kiszavart idézett elő, mellynek nehogy káros következései legyenek, a fővezér czélszerűnek találta a seregeket a csata előtti posíciókba visszarendelni, a mi úgy történt meg, hogy a főhadiszállás Maklárra tétetett által. A kik ismerik e vidéket, tudják, hogy egy jó órai távolságra van. Ott állomásoztak tehát seregeink, tegnap reggelre ismét parancsot kapva, hogy az ütközet előtti posíciókat foglalják el s oda vonuljanak be. A tegnapi napnak tehát eredményét nem tudhatom, hanem ezen parancs, mellynek még tanuja voltam s melly tegnap reggel adatott ki, hogy seregeink az ütközet előtti posíciókba vonuljanak, igazolni látszik azon hirt, a mi egyébiránt csak hír, hogy a tegnapelőtti csata végével, mikor a mi seregeink a maklári csata előtti vonalba vonultak, az ellenség Gyöngyös felé vonult vissza. De erről positiv tudomásom nincs, csak onnan gyanyitom, mert a fővezér azon parancsot adta ki, hogy seregeink az ütközet előtti posíciókba menjenek. Az altábornagy várta a megtámadást tegnapra is, egyébiránt mind ő, mind Görgei tábornok ur azon véleményben voltak, hogy ha az ellenség nem támad, ők fognak támadni, miután már 2 nehéz divízióval, kilencz—tízezer emberrel erősebbé vált seregünk, mint tegnapelőtt volt, mert két osztály nem vett részt az ütközetben, Kmety osztálya általában nem vehetett részt, Guyon pedig az ütközetnek csak végére jött. Egyes bravourokról és fényes tettekről, mint-hogy azokat tökéletesen revellálva kell általadni a nyilvánosságnak, jelentést nem tehetek, hanem örömmel mondhatom, hogy egész seregünk, mellyben, tagadni nem lehet, megvan a lelkesedés, de másrésről nem minden osztályban van meg a kellő gyakorlat, még a tiszt urak közt sem igen sok javult azon időtől fogva a gyakorlatban, fegyelemben és rendtartásban, mióta utolsó alkalommal láttam a sereget, mert akkor, mondhatom, a háromnegyedrészniben megnyert győzelem után egy fegyverzetlen és rendetlen sereg közébe vetett bombának sikerült annyi bajt okozni, melly az egész sereget rendetlenségbe hozta. Még egész bizonyossággal mondhatom, hogy ha seregünk egy része az ellenség irtó-zatos tüzelése alatt megzavarodva hátrált is, nem volt arra szükség

hogy saját tisztjei állítsák helyre a rendet, hanem, ha egy más zászló-
 aljbeli tiszt szolt is hozzájuk: „szuronyt szegezsz, előre“ megtörtént s így
 esett meg, hogy megfutamodott zászlóaljnak egy szóra ismét neki indul-
 tak és szuronnal üzték el az ellenséget s már e tekintetben az ellenség
 seregeink támadását ki nem állotta, hanem ágyúknak hogy erős az el-
 lenség, az igaz. Nem mondhatom tehát, hogy a tegnapelőtti napon fé-
 nyes győzelmet nyertek volna seregeink, melly ha megtörtént volna, az
 ütközet olly nagyszerű volt, hogy azt jó részben Magyarország sorsára
 nézve eldöntőnek lehetett volna mondani. Az ellenségnek körülbelül
 24—30 ezernyi ereje volt a csatában, azonban elvesztve sem volt az üt-
 közet, hanem a lipcsei másodnaphoz volt hasonló, melly nem dönté még
 el a csatát, mert tegnapra ismét visszamentek seregeink a csata előtti
 vonalba. A Zanini-zászlóaljnak általmenése nagy szerencsétlenség volt
 s ohajtottam volna, mondotta volna meg szándékát az ütközet előtt, ak-
 kor eleresztettük volna őket, mert furcsa dolog, hogy azon bataillon
 hagyjon el bennünket, mellynek élén a fővezér a helységbe vonult be.
 Az eredmény tehát az, hogy talán még egy alkalommal sem voltak se-
 regünknek különböző osztályai egyesülve illy nagy számban nagy erő-
 nek ellenében, ugyszólván, eldöntő alakot magára ölhethő ütközetben,
 mert eddig csak seregosztályok csatáztak s az eredmény az, hogy becsü-
 letesen megállották a sarat, úgy hogy tábornokaink egyike, ki hős elha-
 tározásu férfiú, hanem a multak tapasztalásainál fogva nem nagy bizo-
 dalommal viseltetett seregeink gyakoroltsága iránt, az ütközet után azt
 monda, hogy nem lehet már most Magyarország sorsáról kételkedni!
 Habár szerencsétlenség történt is, nem lett belőle szaladás s egy buzdító
 szó elég volt helyreállítani a sereget, a mi jó jel s a jövőre nézve bizto-
 sítékot foglal magában. Ennyit jelenthetek ez uttal. Több sebesültekkel
 a huszárok közül szólottam magam is, kik, a mint drastice szokták ma-
 gukat kifejezni, azt monda, hogy a dzsidások úgy heverték a földön,
 mint a csirkék, hanem biz ok is sokan nehéz sebeket kaptak. Szám sze-
 rintí vesztéséről nem tehetek jelentést, mert az ütközet eldöntő perczei-
 ben senki sem számította össze, egyes osztályokról tudok annyit,
 hogy például Szekulics osztálya 12 embert vesztett, Guyon osztálya,
 melly az arriéregarde-ot képezte a hátravonulásnál, vesztett 20—25
 embert. Egyébiránt a kik ott voltak, mind ütközetben voltak; még a
 gránátosok is. Számról tehát nem szólhatok, a hirt pedig nem említem,
 mert ezerekről szólnak az ellenség részéről, valamint a mi részünkről is
 nem kevésről; mindenesetre az ütközet véres és kemény volt. Most te-
 hát legjobb reménnyel várom a tegnapi nap kimenetelét, mert bizo-
 nyos, ha tegnapelőtt a mi seregeink hagyták is abban az ütközetet este-
 felé, hanem személyes tapasztalásból mondhatom, hogy csaknem csudás
 dolog volt, egyszerre, mintha elvágta volna az ágyuzást, pedig a fu-
 tamló sereget az ellenség kergetni s löni szokta, s körülbelül mind a
 két sereg kissé kifáradt s hátrább vonult, újra kezdendő a csatát. Ennyi
 jelentésem van jelenleg, mellyben első öröndetes eredmény seregeink-

nek megedzett gyakoroltsága, másik pedig, hogy az első nagy eldöntő ütközetet nem veszítettük el, ha nem mondhatjuk is, hogy eredményes győzelmet vívtunk ki; és a harmadik, hogy azon baj, melynek elintézése végett mentem el a táborba, megszűnt.”

Ez idő közben Kossuthnéhányszor megjárta a táborokat, mindenütt biztatólag lépett fel, mindent elkövetett nevelni a sereg lelkesedését.

Máshelyütt lefestém a sereg működését (lásd Görgeit), mik megszerzték a magyar fegyvernek az előnyt annyira, hogy a császáriak rendetlenül vonulának Bécs felé, s az ország nagy része visszahódított.

Ezek nyomán elhatározá Kossuth, annélkül hogy magát a külhatalmakkal érintkezésbe tette volna, kimondani a függetlenséget, a nélkül, hogy a mérsékelt párt intését, tanácsait meghallgatta volna.

Ápril 13-án és 14-én egymásra tartattak a titkos conferentiák.

Több képviselők határozottan nyíltan kimondák ellenző véleményeket, de legerélyesebben Nyáry, Kovács,, Zeyk s Kazinczy; s valóban Kossuth olly választ adott, miből magok sem tudták, mi következend.

Ápril 14-én végre a ref. egyházba tették át a gyűlést; töméntelen népet csődítettek be.

... Kimondatott a függetlenség s vele annyi küzdelemnek elkerülhetlen bukása.

Kossuth országhalkormányzóvá nevezteték ki.

Görgei, ki az alkudozás felé már azelőtt hajolt, ezáltal elidegenedék tőle, s Kossuth ezt észrevevén, többé nem bizott benne. Láb alól eltenni nem merte őt, kit a nemzet szabadítójául mutata be, s ki előtt meghajlásra szólítá fel a nemzetet.

Ezenközben Pest bevételét, s a kormányzó nócotteria Budát is bevételni ohajtá. Megtörtént. Junius 5-kén tartá Kossuth fényes bevonulását, tábornokokból álló suitetől s a német legiótól kísérve.

Görgei ezenben kezébe vevén a hadügyi tárczát is, s Bemet és a többi tábornokokat, kiktől még tartá, elidegeníteni szándékozván, Kossuth Nagyváradon légyottot ad Bemnek, hol legelőbb határozzák el, hogy ez legyen a fővezér.

S Kossuth még mindig intrigázott, nyíltan nem mert fellépni. Ennek következtében Görgei, — miután az tőle a fővezérséget s hadügyi tárczát elvevé, — nyíltan kimondá, hogy tőlök elválva működend, s hogy a már beütött oroszokat feltartani nem képes.

Lön nagyobb zavar, mint januárban volt. Kossuth Czeglédre ment (jul. 1.), onnan Szolnokra, s e hó közepén Szegedre, hol fényes fáklyás zenével fogadták.

Kossuthnak terve volt, hogy az összes magyar sereg koncentráltsáék, s a fővezér Bem legyen; de ennek kivitele Görgeiben szenvedett hajótörést, ki egészen ellenkező irányban operált. Próbálta ugyan Görgeit engesztelni, de hozzáig nem juthatott. Szemerét küldé tehát el.

Aug. elején Szegedről is futni kénytetett, mi legfőképp gátlá azon tervét, hogy egy 30,000 tartalék sereget gyűjtsön saját vezérlete alá.

Aradra menekültek. Aug. 10-ig Görgei már be volt kerítve; a temesvári csata elveszett. Nem maradt egyéb hátra, mint Görgeit dictatorrá tenni, ki aztán le is rakta fegyvereit.

Kossuth Viddinbe menekült.

Kezdetben Viddinben vala, s midőn onnan elvitték volna, következő beszédet tarta : (oct. 29-én 1849.)

„Szerencsésnek érzem magamat, uraim, a jó és dicső szultánnak üdvözlését és áldását önöknek meghozhatnom. (Éljen.) Tegnap érkezett meg a nagylelkű uralkodónak küldöttje a következő örömdetes izennel :

A szultán el van határozva Oroszország és Austria követeléseinek kiadatásunk kérdésében (pisszegés) sehogysem engedni, — sőt hitére esküdött, hogy atyai ótalmát semmi irányban tőlünk meg nem vonja, még akkor sem, ha ez nagy birodalmának végromlását következtetné.“ (Éljen. Éljen.)

Uraim! hogy Widdint elhagyjuk, az bizonyos. A háboru, melyet mindnyájan olly hön kívánunk, melly szegény hazánkat a bilincsek alól fölmentendi s melly ekkorig kérdés alatt állt, most már bizonyosságot nyert. Csak az idő nincs még meghatározva, mellyben az kitörend s miről Fuad Effendi (Oroszországba küldött török követ) nem sokára bizonyosságot hozand, mert ebből áll Pétervári missiója. Testvéreim! napunk még nem szállt alá, még ragyog számunkra napsugár; még szereptünk nincs eljátszva.

A magyar emigratio magas és mindig emelkedő pontot foglaland el Európa földjén, ezt megtartani, bár nehéz de annál dicsőbb feladatunk.

De ne féljete, édes testvéreim, hogy ezuttal ismét elhagyatva és magunkra maradunk! Nem, bizonyosan nem! A hatalmas Török-, Angol- és Franciaország és Schweitz azon erős karok, mellyek bennünket a legerélyesebben támogatandnak.

Még kevéssel ezelőtt a hangulat az angol parlamentben néhányainak a mohamedvallásra áttérése s az itt általán uralkodó térítési szellem miatt nem épen látszott ügyünk részén állani, mi bizonyos widdini személyekre kellemetlen hatással lehet. De egy levél tőlem a nemes Palmerston lordhoz és egy derék angolnak — Thomsonnak — fáradhatlan törekvésc, ki ezen missiót magára vállalá, oda vivék a dolgot, hogy most az angol ujságok mind, a tory-ugy mint whig-pártbeliek egyformán mint egy férfiú emelék szavukat s üdvünkre mindent mozgásba hoznak. S azért uraim a legtisztább lelkiismerettel mondhatom önöknek, hogy Angol- és Franciaország egyhangulag ügyünk részére határozzák magokat s egyszersmind kinyilatkoztaták, miszerint szeretett hazánk szabadságát és függetlenségét a török portával szent szövetségben Oroszország és Austria ellen hatalmas karral kivivandják.

E fontos események következtében a magas porta elhatározá, a magyar emigratiót Widdinből Schumlába áthelyezni. Valljon ott maradunk-e vagy nem, azt azon hírek határozandják meg, mellyeket nekünk

Fuad Effendi Pétervárról hozand. Nézetem szerint Schumla, ha nem is a legjobb, bizonyosan a legcélszerűbb tartózkodási helye a magyar emigrációnak; mert szerencsésen folytatott háboru esetében Oroszország és Austria ellen könnyű leendő onnan Rusztschukra átköltözni, ott a Dúnán átkelni, és ekként hazánkat, hol százezer baráti szív s ugyanannyi erős kar várakozik ránk, ismét elérnünk, hogy ott nyomorult maradványait azon vérszomjas uralkodó háznak, mely az iszonyuan feldühödött Istenség igazságos átkát hordja magán bélyegül, azon gyalázatos tettekért, melyeket vakságában egy szegény védtelen népen elkövet, a földszinéről eltörüljünk.

Ha azonban tartózkodásunk Schumlában nem volna eléggé biztos, mit alig hihetnek, akkor a Dardanellákban tizennégy angol hajót találándunk, melyek kormányaik által a magyar emigráció föl vételére oda parancsolva vannak s e napokban már meg is érkeztek. Ott mi az európai háboru kitöréseig szíves fogadtatást nyerünk, mely a nemes Britanniába visz, azon országba, melynek, hogy Palmerston lordnak szavaival éljek, rendjei és keresztjei ugyan nincsenek, van azonban a bámulat és tiszteletnek legtisztább érzete azon maradványai iránt egy vitéz nemzetnek, mely a zsarnokságnak öt századokon épített sziklafészkét az ingadozásig megrázkódtatni bírja.

Csak még néhány szót uraim! hogy minden rendetlenségek és lehető kellemetlenségek megelőztessenek, a magas porta az összes emigransokból egy hadtestet kíván alakítani, melynek főnöke én lennék. (Éljen, éljen, éljen.) Ha önök akarata uraim, úgy az enyém is. De én egyetértést és rendet kívánok, mely nélkül hadtestünk fen nem állhat, mert csak akkor lehet egy test hasznos, ha minden tagjai összevágólag működnek. Hadtestünknek egy katonai intézetet kell képeznie, melynek tökélyesítése az én feladatom leendő. Katonai tudományos gyakorlatok és előadások iránt is hasonlólag gondoskodni fogok.

Hogy az orosz részről rajtunk semmi erőszak ne követtessék el, az átköltözés szárazon történend. Hogy hadtestemnek az utiköltségre nézve könnyebbséget szerezhessek, ennél fogva a magas porta 24,000 piastert kézbesített beíram-ajándokul az összes emigransok számára, melyeket önök közt, uraim, tüstént kiosztok."

Innen Schumlába, s onnan Kiutahiába (Kis-Ázsiába) vitték.

Kossuth nagy szónok, mint Rienzi volt, sok esze, akarám mondani langesze van, mint ennek, de individualitás, mint e tribun, fénylő az igaz, de mégis csak individualitás.

A Croquis szerint mindent kiállta, mit ki kell egy nagy embernek állania, gunyt, vádat, dicséretet, rágalmat, s még sem nagy ember. Meglehet -- hanem embere a historiának, mint Grachus vala, heves, semmi-

ből sokat teremtő, csüngő egy eszmén — de nem oly bátor, oly őszinte, mint ez.

Némelyek montagnarde-nak, mások sybaritai aristocratának hiszik. Ez nem áll, ő észaristocrata. A múlt században kikerülte volna Mirabeauval a guillotinozott marquis-k sorsát, hogy Chenier s Brissotval lépjen a vérpadra.

Egyik lap selyemkiadása Cromwellnek nevezé. Lehet hogy selyemkiadásu — de semmi esetre nem Cromwell, annyival kevésbé Catilina, inkább Aristogiton vagy fia Corneliának.

Aristogitont Leona, Kossuthot neje szereté, de ez azért nem Leona. Ki a vész perczében egy nyomoru életért elhagyja gyermekét, az athenaei hölgy mellé nem tétethetik. Ő Sorel Agnes akart lenni, s lön Cleopatra.

Kossuth egy életen át egy célra működött. De nem diplomata. Az elérendő czélt tetőpontján ő maga buktatá meg. Annyival kevésbbé financzoperator. Az volna tán, ha e tan bankönyomatásból s Duschek ajánlatai elfogadásából állana.

Kossuth tribun vala, pályája kezdetén mint girondin, mikor egy Duchesné sem lett volna képes elnémitni, pályája derekán mint Montagnard, mikor Barnave forró szerelmét is feláldozta volna.

Mint journalistának, stilje az orientalismus illatát hordá magán. Mint szónok beszédén kelet nyugottsága, modorán kelet művészete ömlött el — annélkül, hogy a doctori metaphorák az ujkor Demosthenesévé tették volna.

BATTHIÁNY-MINISTERIUM.

Elnök gr. **Batthyány** Lajos. (Tárcza nélkül)

Belügy **Szemeré** Bertalan.

Pénzügy **Kossuth** Lajos.

Közlekedés gr. **Széchenyi** István.

Cultus b. **Eötvös** József.

Földmivelés és ipar **Klauzál** Gábor.

Igazságügy **Deák** Ferencz.

Austriávali viszonyok hg. **Eszterházy** Pál.

Hadügy **Mészáros** Lázár.

Kevés kivétellel az 1848. előtti országgyűlések legnevezetesebb férfiai, szónokok s a tett emberei.

Mindannyian ellenzéki férfiak, kik a kormánnyal folytatott küzdelemben egy vagy más tekintetben nevezetes szerepet játsztak.

Márcz. 3-án készített felirathoz — az országgyűlési teendők iránt márcz. 14-kén egy értelmezést ragasztatott az országgyűlés. A kiűtött bécsi forradalmat fel akarta használni az országgyűlés s tisztábban kifejezé kívánatait felelős magyar kormány iránt.

Egy küldöttséget neveztek ki, melly a feliratot Bécsbe fölvigye.

Vezetőjük István főhg vala s fogadtatásuk reményen fölül fényes.

Tartott családi konferenciák következtében gr. Batthyány megbízaték magyar ministeriumot alakítani.

A küldöttség eljárásáról következő jelentést tön :

„Jelentést kívánok tenni azon küldöttség eljárásáról, mellyet az országos rendek megbíztak, hogy az országgyűlési teendőink iránt kelt alázatos feliratot ő felségének legmagasabb színe elébe terjessze.

A küldöttség folyó hó 15-én Bécsben egybegyűlvén, másnap déltájban ő felségénél a királynál udvarolt, s ez alkalommal én az említett feliratot, mint az országos küldöttségnek vezére, ő felségének átnyújtottam a következő szavak kíséretében :

Fölséges császár és apostoli király! Legkegyelmesebb urunk! Magyarország karai és rendei azokra nézve, miket a legujabb időkben kifejlett események következtében, fölséged iránti hűségök, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaik s a haza iránti köteleességek igényel, a nemzet közkívánatait azon alázatos felírásba foglalták, melyet kiküldetésünknel fogva fölségednek ezennel mély tisztelettel bemutatunk.

E kívánatok a nemzet alkotmányos életének szellemi és anyagi javának, a kor igényei s a körülmények sürgős volta által szükségelt kifejlését tárgyazván, — ezáltal a szellemi erők s anyagi tehetség azon lelkesült összhangzásának élénkítésére vannak irányozva, melyben fölséged a jövőre minden eseményei között királyi székének rendithetlen támaszát találandja fel; és ekképen újabb bizonyosságai azon tántorithatlan hűségnek, mellyel a magyar nemzetet a hódolatnak őseitől öröklött érzete fölségedhez elválaszthatlanul csatolja.

Tökéletes bizalommal teszi le a nemzet általunk hő kívánatait fölséged atyai kezébe, teljesen meg lévén győződve, hogy fölséged bizodalmat tanusítand a nemzet iránt, melly valamint eddig törvényes fejedelemi hatalmának és dicsőségének mindenkor legszilárdabb oszlopa volt, úgy a jövőre idők viszontagságai között is fölséged iránt mindig azon változhatlan hűség és szeretet érzetétől lesz lelkesítve, mellyel alkotmányos szabadságaért s honáért hevülni soha meg nem szűnik.

S legyen fölséged meggyőződve, hogy hű Magyarországa, melly legboldogabbnak érzi magát, ha fölségedet keblében tisztelheti, mindenkor tántorithatatlan támasza, s — ha kellene — elszánt védőfala is lesz fölségednek.

Erre ő fölsége szóval kegyelmesen válaszolni méltóztatott : hogy „a magyar nemzet nemes nyilatkozatát köszöni, — kívánságát mielőbb lehetőleg sikeresíteni ohajtja, és hogy szeretett magyar nemzete hűségében mindig bizott, s arra ezentúl is számot tart.“

Folyó hó 17-kén reggel pedig következő legfelsőbb kéziratot méltóztatott hozzám intézni :

„Kedves öcsém! fönséges főherczeg nádor ur! — Azon alázatos felirásból, melyet Magyarországom rendei nevében a mai napon, kedveltséged által, kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kívánságait, semmit nem kések atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni : hogy mindazon kívánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom kedveltségednek : hogy miután kedveltséged, — mint az ország rendének egyhangu akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm, — a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ez országot, a hozzákapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni, — én a hű karok és rendeknek egy, a fenálló honi törvények értelmében

független felelős ministerium alkotása iránti kíváнатát, elfogadni hajlandó legyek; kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre, a kedveltséged által előttem megnevezett férfakkal, nekem teljesen alkalmas egyéneket jelöljön ki; egyuttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok, a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, melly a *pragmatica sanctio* által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az említett országos felírásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztesse és további elhatározásom alá mielőbb terjesztessék.

Adja kedveltséged e soraim foglatát, melly kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápoltt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a kedveltséged által elébem terjesztett kíváнатokrai legfelsőbb válaszmát, az ország rendeinek tudomására. Bécs, böjtmáshó 17-én 1848. — Ferdinand s. k.“

Ezen királyi nyilatkozat s ő felségétől nyert külön felhatalmazás következtében gr. Batthyány Lajos urat, kit ő felségének e végre megneveztem, tekintve a körülmények sürgetős voltát, a magyar felelős ministerium alakításával azonnal levél által megbiztam, s őt, mint a magyar ministerium elnökét, az országos rendeknek ezennel bejelentem.“

A névsor fölterjesztése után az országgyűlés egymásra alkotá az alaptörvényeket.

Ezek közül kettő, az urbériség eltörlése s a ministereket illetők, iránt a király módosítást kívánt.

A márcz. 29-iki ülésben rendkívüli volt e miatt az ingerűtség. Új föliratot készitének, mellyet István küldöttséggel Bécsbe vitt.

Márcz. 31-én azonban már a ministerek tárczájokat átvevék.

Az egész országnak bizalma, szeretete páratlan volt az új miniszterek irányában.

S meg kell vallani, az ország legjelesb férfaiából állt azok névsora, mellyen azonban elveket illetőleg, az egyöntetűség nem látszék meg.

Külön külön mindenik nagy tehetség vala, de együtt egy czélra egy elv szerint működni nem tudának.

S ha a tornyosuló bajok közt sok dolog körül igen ügyesen jártak el s ha nem egy nevezetes bonyodalmat váratlanul oldottak meg, de részben legalább sok dolgot ők idéztek elő.

GR. BATTHYÁNY L.

Valóságos magyar oligarcha, kinek arcza, modora, mozdulatai s a büszkeség, mit ezek elárulának, mutatak, hogy ősei nádorok, rokonai herczegek s az apa fiára hagyta az oppositionalis szellemet.

Batthyány büszke volt mint Monreale, erélyes s határozottan tetek embere mint Canning, annélkül, hogy Canning politikai vezető lelkét is örökölte volna.

Mint ministerelnököt gyakran láttam a kopasz, szakállas férfiut szónokolni. Hibákkal, akadozva beszélt a magyar nyelvet, s mégis volt szavaiban suly és méltóság, mi önkénytelen tiszteletre birta az embert.

Pozsonyban 1809-ben született. Mint minden aristocrata akkortájban, ő is németes nevelésben részesült, annélkül azonban, hogy a hon-szerelmet elfojtották volna lelkében. Később önerején megtanulta az édes hazai nyelvet, hogy ne csak pénz-, de szónoklattal is működhessek a párt érdekében, mellynek zászlója alá esküdött, s mellynek Kossuththal vezére volt.

Ennek életiratában emlitém a köztüki viszonyt, mikép segíté elé, mellyhez csak annyit akarok ragasztani, hogy Batthyány őt eszköznek akarta felhasználni, s vizsout Kossuth őt és erszényét.

A pozsonyi üléseken a mágnási táblán az oppositiót ha nem is vezette, de nagy befolyással volt rá, s e befolyása nőttön nőtt, a mint szilárdult Kossuththali barátsága.

Midőn 1847-ben Pozsonyba országgyűlés hirdettetett, Batthyány minden áron eszközölni akarta, hogy Kossuth megválasztassék követnek.

Ez okból mindannyian hatalmas és tekintélyes ellenzéki főnökök köznemesi öltönybe öltözve a legnépesebb helyeket bebarangolták s a szónoklat s pénz hatalmával ki is tudták eszközölni, hogy töméntelenre nőtt a rá szavazók száma.

Eljövén a választási nap, a pártot maga Batthyány, még ekkor is köznemesi öltönyben, vezette.

Kerekkalappal, hosszú vörös tollal, fekete gubában, gyönyörű ménen elül lovagolt. A sajátságos tűz, mi szemében égett, a hosszú szakállal a görögös szép arcznak olly sajátságos kifejezést adtak.

Elkezdődtek a válaszfelirati viták, melly alkalommal a felsőházban erélyes szónoklatot tartott a mellett, hogy Kossuth válaszfelirata fogadtassék el.

Igy találta őt az 1848-iki forradalom, így találta őt miniszterelnökké lett kineveztetése, mindig küzdve s a küzdők élén állva, melynek kitörése után (1848-ki márczius 17-én) Batthyány első gondja volt körlevélet intézni a megyei hatóságokhoz, hogy e kedvező alkalmat ne mulasszák el az 1791-beli törvények életbeléptetését kívánni.

Miniszterelnöki körlevél, 1-ső szám. „Tisztelt törvényhatósági elnök ur! Az események rendkívüli gyorsasága miatt még talán szét nem küldhetett k. k. körlevél hiányában a mellékelve olvasható nádorfőhercegi kinevező iratra hivatkozva, első és haladéktalan kötelességemnek tartom, a törvényhatóságok fejeit, elnökeit és így önt is, uram, ő felsége nevében s a polgári hűség kötelességeire hivatalosan felhívni és megbízni, hogy a közbéke és nyugalom fentartására minden tekintélyöket, hatásukat, alárendelteiket erélyesen felhasználni s az erőszakos és ingerlő eljárásokon kívül minden segédmódokat igénybe venni, a csend és népkedély bujtoatóira és a most még fenálló viszonyok netáni tapodóira nézve pedig a törvények rendeletét szigorúan alkalmazni siessenek; nehogy ministerium és országgyűlés, mint az átalakulás és törvényesség organumai, a nagy és nehéz munka megoldásában kicsapongások, vagy időelőtti követelések által akadályoztassanak, s a nemzet boldogsága, mielőtt alkotmányos tökélyét elérné, zavartassék. És még egyfelől törvényes köreiket és hatalmukat a státuspolgárok irányában igénybe veendik, hazafiuilag törekedjenek másfelől, a nemzetben a bizalom lelkét és nyugtató érzelmeit a nemzetszerető királyi felség s nádor főherceg, mint szinte a törvényesség organumai iránt is gerjeszteni és öregbiteni, szóval: polgári és hivatalos eréllyel eszközölni azt, hogy a hon, magához méltólag s boldogságát elősegítőleg érezze át a nemzeti szabadság első örömeit. És mind ennek pontos és hűséges teljesültét annál biztosabban várom és remélem, minthogy valamint én a kormányzat eredményeiről felelősséget vállaltam, úgy a törvényhatóságok elnökeit felelősekké teszem mindazon nem remélendő botrányok és zavarokra nézve, melyek az általában nem várt hanyagságból, vagy egykedvűségből származnának. Pozsony, mart. 17. 1848. Hazafiui üdvözléttel s teljes bizodalommal tisztelt törvényhatósági elnök urnak kötelezettje gróf Batthyány Lajos s. k. nemzeti miniszterelnök.“

Az országgyűlésen márcz. 29-én felolvastatván azon módosítások, miket a király a magyar ministerium iránt kívánt, Batthyány kimondá, hogy székét csak azon föltét alatt fogadja el, ha a nádor a felterjesztvény megerősítését kieszközli.

Ez megtörtént.

Az utolsó magyar országgyűlés apr. 11-én befejeztetett.

Három nap múlva — apr. 14-én — érkezett le a ministerium Pestre, hol a ministertanács apr. 16-kán következő rendeletet bocsáta ki:

„Polgártársaink!

Az országgyűlés eloszolván, a hazának közkormányzását, a törvények értelmében, átalvettük.

Midőn ezt a haza minden törvényhatóságaival s egyes polgáraival tudatjuk, felhiva érezzük magunkat kinyilatkoztatni: miként nemcsak közügyeinket igazgatni, hanem a további kifejlődést is előkészíteni és biztosítani tisztünk levén, ennek érdekében a nemzetnek és minden egyes honpolgárnak törvényes szabadságát s a rendet, mint a szabadság feltételét, hatalmukban álló minden eszközökkel védeni és fentartani kötelességünknek ismerendjük.

Minélfogva a törvény nevében a hatóságoktól, egyes tisztviselőktől és a haza minden polgáraitól hazafiui közremunkálást kívánunk, megvárva azon engedelmességet, mellyel a törvényeknek mindenki tartozik.

Eljárásunkról annak idejében felelni úgy tartjuk kötelességünknek, mint dicsőségünknek.

Kossuthnak ő soha sem volt barátja, bár a ministeri tanácsban Batthyány ha nem is mindig, de többnyire Kossuththal szavazott, bár utóbb a dolgok folyamát sebes mentében ő maga is szerette volna visszatartani.

Ezenben a rác és horvát mozgalmak kiűtöttek, Erdélyben az unio meghatározottatott, mellyek nyomán Batthyány követséggel Bécsbe utazott, részint hogy a rác mozgalmakat lecsendesítse, részint hogy az uniónak megtagadott sanctionálását eszközölje.

Erélyes fellépésének sikerült ez utóbbin kívül még a horvát bán letételét is eszközölni, honnan (jun. 14-dikén) vissza is tért.

Batthyány ohajtott lehetőleg a legitimitás terén maradni, miért is egy része az országgyűlésnek bizalomszavazókat küldé hozzá, míg más-része a Márczius zászlója alá szegődött.

Ezenben jul. 4-én megnyílt a parlament. Batthyány ellen ott is oppositio alakult, miután sokan a képviselők közül nem igen szerették, hogy ő a dolgokat forradalmi térre vezetni nem akarja, annyira, hogy utóbb macskazenével is készült őt az ifjuság megtisztelni.

Megszavazván a parlament a pénzt és katonaságot, Batthyány erélyessége sokat tett, hogy a birodalom többi részeiben levő magyar katonák visszahivassanak s a magyar pénz folyamba tétessék, de azt, hogy a gránátosok a honvédek sorába álljanak, határozottan ellenzette.

A parlamenti viták közül a nevezetesebbek egyike volt az aug. 21-iki, midőn Perczel az alvidéki vezéreket árulással vádolá.

Batthyány e vád ellen ekkép nyilatkozott:

„Bár azt tartom, hogy a tán holnap adandó ministeri jelentés folytán holnap elhatározhatta volna a ház, valljon akarja-e, hogy a hiva-

talos tudósításon fölül még Perczel Mór is kihallgattassék, vagy pedig megelégszik a kir. biztos urtól nyert felvilágosítással : de az indítványt nem akarom ellenezni, ha a ház, mielőtt a hivatalos jelentést hallotta, már ma kívánná a bizottmányi kihallgatást (most). Egyébiránt a bizottmányt nem arra tartom szükségesnek, hogy Perczel Mór magát igazolja az árulás kifejezésért, hanem arra, hogy a ház bizonyos lépésekre fogja magát elhatározni, ha a vádak igazolva volnának. Azonban miután tény az, hogy az árulás kifejezés e házban használtatott minden specificatió nélkül : tehát ezt mindenestre megrovandónak tartom. És mivel hadügyminister ur is sentebbi nyilatkozatában identificálván magát a hadsereggel, egyenesen arra szólítá fel a házat, hogy vagy ellene mondja ki a kárhoztatást, vagy rója meg az időelőtti kifejezést : tehát én is, mint a kormány élén álló hivatalnok, egyenesen amagam s a kormány ügyévé teszem e dolgot, s kívánom, hogy a ház vagy rója meg azon kifejezéssel előtt, vagy mondja ki a ministerium ellen a bizalmatlanságot.“

Többféle indítványok tétetvén az ellenzék részéről, végre Batthyány épen olly határozottan mint ingerülten következőleg szólt :

„Most harmadszor szólni kénytelenítetem, mert kötelességem kijelenteni, hogy ha a ház elfogadja Nyári képviselő ur indítványát : holnap ministerium nem lesz, mert én még ma lelépek. Ha a ház nem határoz a fölött, mit kértem, tüstént megyek a nádorhoz, és leteszem hivatalomat (zaj). Párisban most jelen meg egy új lap, melly különösen magyar érdekeknek van szentelve, — ebben többi közt az mondatik rólam, hogy a mediációra való hajlam bennem valóságos maniává vált. Nem akarok beleereszkeszteni, hogy ezen jellemzés mennyire áll, de azt mégis mutatja, hogy hacsak lehet, nem szeretem a dolgot kenyértörésre erőtetni. Isten látja lelkemet, ezen 4 hó alatt, mellyben hivatalomat viselem, többet kelle nyelnem, mint egész életemben (sokan felállnak, hangok : nyilatkozunk). Hallottuk, hogy a sereg vezérei árulással vádoltattak; ezen vádat a sereg bizonyosan magáévá teszi, mert a becsületes katona illy gyalázást a magáénak tekinti. Ennek következése nem lehetett más, mint a mit hadügyminister ur cselekedett. És én, nem volnék érdemes reá, hogy Mészáros Lázár tölem a tárczát elfogadta, ha a ministerium ezen nélkülözhetlen tagjának becsületét magamévá nem tenném. Ha tehát a ház nyomban nem roszaolja Perczel Mór kifejezését, ismétlem : én hivatalomat leteszem. Az volt mondva, hogy nem hazafiság minden kis kérdéshez tárczát kötni; én pedig sajnálom azon szóno-
kot, ki a becsület dolgát kicsinységnek tartja..“

Visszatérvén (sept. 10.) a Bécsbe küldött követség a nélkül, hogy azt, miért tulajdonkép fölment, a belmozgalmak kíváнатuk szerinti lecsendesítését eszközölhetnék volna, Batthyány miután a sept. 12-iki dél-
előtti ülésben határozottan a törvényszék mellett nyilatkozték, lemondott még azon estve, de a nádor által megbízott új ministeriumot alakítani (12-én). E ministerium azonban, mellynek névsorát sept. 17-én tudatta, nem létesült.

Mint új miniszerelnöknek ellenjegyzett első rendelete következő volt:
„Az ország felelős miniserei, a férfiak, kiket az utósó pozsonyi országgyűlés végén ő felsége a nemzet kívánságára tanácsba hívott, tárczáikat letették.

Az 1848-ik III. t. cz. 11. és 12. §-ainak értelmében új miniszerium alkotása következik.

Ezt ő felsége, az országbóli távollétében az én előterjesztésemre nevezi ki; e gond a mostani viszonyokban nem legkisebb a haza gondjai közt.

Nem olly állapotban van az ország, hogy a végrehajtó hatalmat egy perczig is nélkülözhesse.

Mi végből részemről nem késtem a miniszeri hivataláról lemondott gróf Battyány Lajos, miniszerium elnökét ő felsége jóváhagyása alá terjeszteni; őt egyszersmind felhívtam, hogy lemondását ideiglenesen visszavevén, az időközben általam kiadandó rendeleteket ellenjegyezze, s mint ideiglenes felelős miniszer, a többi ügyeket is vezesse.

Ennek nyilatkoztatásával felelősekké teszem a közigazgatás minden organumait a törvényes rendnek fentartásaért.

Kiszabom elengedhetlen köteletségül minden polgárnak, hogy a rendbontóknak egyenként s összesen ellenségei legyenek.

A közjó, a király, a vész által fenyegetett haza iránti hűség tegye törvénynyé a haza polgárainak, hogy tántorithatlanul támogassanak.

A király és haza ellenségeit ellenségeimnek tekintem; az ország törvényeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erőmhöz képest megvédeni, fentartani el vagyok határozva, miként ezt királyomnak és a nemzetnek esküvel fogadtam, s miként ezt mint nádor s királyi helytartó köteletségemnek ímerem. Király és törvény nevében.“

Ezenben Jellachich sietve közeledett. Batthyány erélyes elhatározott föllépésének nem kis befolyása volt a dolgok menetének más irányt adni, s ő maga is mint közember azon seregbe állt, melly a bán ellen és Bécs felé nyomult.

Ugyancsak ő indítványozá a sept. 15-iki ülésben, hogy a nádor maga menjen a táborba.

A bécsi kiűtött forradalom előtt (oct. 6-kán) ő e városban volt, de azon vád, mintha a forradalom előidézésére befolyást tett volna, nem bizonyos.

Hegyaluról, hol eltört karja miatt mulatni kénytetett, következő levelet intéze egy barátjához :

„Tisztelt barátom! Hat nehéz hónapon át küzdöttem a kormány gondjaival, s midőn a körülmények kényszerűségénél fogva visszalépek, teendő mindent, mit a hon tölem mint hű közpolgárától igényelhet, az első, mit izlelnem kell, keserűség. Mert mi lehet keserűbb a tisztakeblű hazafira nézve, mint midőn az ugysis annyi cselszövénnyel körülhálózott

s ocsmány árulással veszélyeztetett hazában rejtélyességgel vádoltatik?! Ha valaki eddig követett politikámat egyenesen kárhoztatja, ezen nem ütközöm meg; de arról nem gyanusíthat, arról nem szabad senkinek gyanusítani engem, mintha titkos működésekre, hazám függetlenségét veszélyeztetőkre, használtam volna befolyásomat, mert ezt egész multam, nyilvános térrei föllépésem óta a mai napig, mely nyitott könyv gyanánt fekszik a nemzet előtt, tökéletesen megczáfolja. Sokan leginkább azon akadnak fen, mit csináltam, s mért voltam annyi ideig Bécsben? Hogy e tekintetben is megnyugtassam a kétkedőket, száraz röviden tényeket fogok elsorolni; szóljanak azok.

Őn tisztelt barátom tudja, miként a honvédelmi bizottmány s több nálam összegyűlt képviselők megegyezésével mentem a táborba, ott Lamberggel találkozandó s őt, a mennyire tölem függ, a törvényes téreni maradásra kényszerítendő. Ott azonban nem találtam, sazt hittem, tán Jellachich táborában lesz, s azért Móga fővezér megegyezésével Bubna őrnagyot oda küldöttem olly utasítással: miszerint még azon éjjel Lamberg vezért nevemben egy találkozásra kérje meg, ha pedig még nem volna ott, ittlétemről említést se tegyen. Bubna őrnagy Lambergot természetesen ott nem lelven, azon reményben, miszerint Lamberg ezalatt megérkezendik, eszközölte ki minden előleges tudomásom és befolyásom nélkül a fegyverszünetet. Ezt csak azért említem meg, mert a fegyverszünet létrehozását is, mintegy gyanusítólag, némellyek nekem tulajdoníták. Ekkor hozták a táborba küldött képviselők a háznak azon végzését, mely nemcsak ellenemi bizalmatlanságon alapult, hanem hitem szerint hadi seregünkre nézve is veszélyes leendett. Ezt kijelentettem azon oda érkezett képviselőknek azon tanácscsal: miszerint ezen tárgyat minden beleavatkozásom nélkül terjesztenék a tisztikar elé, mi megtörténvén, veszélyességéről ők is meggyőződtek, s azért a végzés kihirdetésétől el is állottak, miután az összes tisztikar megigérte és kinyilatkoztatta: hogy ők, ha Jellachich a manifestumnak nem hódol s őket megtámadandja, fegyvereiket addig le nem teszik, míg seregei közül csak egy is e haza földét tapodja. Innen Pestre indulván, utközben egy futár által Lamberg kimultáról tudósíttattam, s egyszersmind ő fenségének hozzám intézett három rendbeli kézírata kezemhez szolgáltatott. Fölszólíttattam t. i. hogy Lambergnek, mint meghatalmazott kir. biztosnak s Majláth Györgynek, mint helytartónak kinevezését s az országgyűlés elhalasztását tárgyazó okleveleket ellenjegyezzem. Rögtön visszasírtam a táborba, hogy, miután Lamberg már az élők között nem volt, magam szólván Jellachichchal s a kir. kézirat által igazolván Lamberg kineveztetését (mert Jellachich ezt, a manifestummal együtt csak koholmánynak állítá) őt arra birjam, hogy seregével együtt az országból kitakarodjék. Ez nem sikerült. Ekkor indultam Bécsbe, s pedig két okból; először, hogy a kapott kir. kéziratok törvénytelenységét kifejtsem; másodszor, hogy Lamberg szomorú halálára nézve a dolgot kiegyenlítssem, nehogy önkény és rossz akarat ezen esetet egy statuscsapás merény-

letére fölhasználja. És sejtven már ekkor, miszerint ügyeink legközelebbi fordulata Bécsben fog eldőlni, azért is mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott hárítsam el, honnan az hazánkra nézve leginkább származott. Szóltam Wessenberggel, mint a kihez mindig utasítottak, s mondtam neki, miszerint helytartót a törvény nem ismer, az országgyűlést pedig elhalasztani vagy berekesztteni a törvények értelme szerint addig nem lehet, míg a budget tárgyalva és befejezve nincsen, s ezért az e tárgyban kiadott okleveleket ellenjegyezni nem fogom. Lamberg ügyében pedig mondtam, hogy a mint e szomorú esetet illetőleg a törvényes nyomozás szükséges, úgy azt politikailag egy *coup d'état* végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbbé lehet, miután ezta képviselőház is általánosan roszalta. Arra is figyelmeztettem őt, miszerint e szomorú esetnek közvetett okai ők is, mert ez a törvényes formák mellőzésének gyászos következménye, s nehogy éffélékre ujlag okot szolgáltatassanak, küldjék hozzám báró Vay minisiterelnök kinevezését, mit ellenjegyezni kötelességemnek ismerék. Ezen értekezésnek eredményeként a következő napon megkaptam ő felségének azon kéziratát, mellyben hivatalról lemondásom elfogadtatik, s egyszersmind megküldetett b. Vay minisiterelnökké neveztetése egy más irattal megtoldva, mellyben fölkerettem, hogy b. Récsey Ádámnak kinevezését hg Eszterházy helyébe ellenjegyezzem, mit természetesen nem tettem, miután a lelépő minisiterelnök törvényesen csak utódát ellenjegyezheti, ennek levén hatalmában ministertársait megválasztani s megerősítés végett fölterjesztetni. Erről Wessenberget egy irat által tudósítottam; egyszersmind figyelmeztettem b. Récseit, hogy ne hagyja magát eszközül felhasználni egy készülendő státuscsepásra, mit ő nekem egyelőre meg is ígért. Nem sokára azonban tudósításomra jött ama híres manifestum, melly ellenjegyezve van b. Récseytől, s a melly Magyarország függetlenségét semmivé tenné; fölkerestem tehát őt, s miután találkoztunk, tanuk előtt szemére vetettem ingatagságát és törvénytelen lépését, a manifestumról pedig kinyilatkoztattam, miszerint az olly megvetése minden törvényszerűségnek s önkényes hadizenet a magyarok ellen, melly után Magyarországnak nem marad más hátra, mint önvédelméről gondoskodni. És ezzel többé dolgom nem levén, tüstént odahagytam Bécset, és Sopronon keresztül jószágomra mentem, hol felszerelvén magamat, s fegyvereimből ellátva tiszteim s volt jobbágyaim közül is többeket, csatasikra indulék, hogy mint hű fia szeretett hazámnak, nemcsak tanácscsal, hanem életemmel és véremmel is őszinte szolgálatomat bebizonyítsam. Azonban a gondviselésnek máskép tettsett rólam rendelkezni, s egy szerencsétlen esés következtében jelenleg ágyhoz szegezve tétlenül vesztegelnem kell, de hiszem, miként rövid idő alatt ismét gyülekszik roncsolt karomba annyi erő, hogy a hazát dúló ellenséggel szembe szállhassak, s a győzelem dicsőségében, vagy ha lenni kell, a gyászos, de nagyszerű temetkezésben részt vehessék.

Ezekben van Pestről eltávoztom óta napjaim rövid vázlata. A mi pedig a számtalan pletykákat illeti : sokkal többre becsülöm magamat, semhogy azok mindegyikére válaszolgassak, melyek úgy is már olly szemtelenekké fajultak, miszerint még az Augsburgi Allgemeine szerkesztőjét is mardosta a lelkiismeret, és kénytelennek érezte magát egy csillag alatt oct. 7. 281. számában védelmemre szólani. Azt sem hittem, hogy ilyen védelmezőre szoruljak!... Egyébiránt csak záradékuul jegyzem meg, hogy én soha semmit ministertársaim beleegyezése nélkül nem tettem, olyanokról pedig hallani sem akartam, mik által az 1848-ki törvények megcsonkítottak volna ; ezt nemcsak soha nem változott jellemem, hanem mind privat nyilatkozataim, mind nyilvános és hivatalos előadásaim eléggé bizonyítják.“

Azután csak mint a csákvári kerület képviselője vett részt a dologban, s midőn Windischgrätz közeledett, a kibékülési politikát ajánlá. A herceghez küldendő követség tagjává megválaszták őt is (dec. 31-én), s midőn némellyek aggodalmukat nyilváníták, azon ajánlatot, hogy lépjen vissza, e szavakkal : „én magamért nem félek“ visszautalá.

Ez ülésben következő két beszédet tartott :

„Azon kérdéshez nem kívánok szólni, melyre épen most tisztelt kormányelnök ur véleményét kimondotta, mert azt tartom, hogy az féligmeddig eldöntötnnek tekinthető, hanem kívánok szólni a másik kérdéshez, melly azzal kapcsolatban van, hogy t. i. az országgyűléssel mi történjék? Én megvallom, bővebb megfontolás után igen nagy nehézséget látok abban, hogy egyuttal az országgyűlés és a kormány innen eltávozzék, és ugyanazon időben a küldöttség is eljárjon tisztében; én azt gondolom, hogy a mostani állapot azt kívánja, miszerint a kormány olly helyzetben legyen, hogy minden akadály nélkül és biztosan intézkedhessék. A kormánynak nem lehet és nem szabad az utolsó perczben innen távozni, mert annak már ott kell lenni a maga helyén, mikor majd innen hátrább nyomul a sereg és egyáltalában mind az, ki az elenség által innen el fog szorittatni; de az országgyűlésre nézve azt gondolom, hogy illy nagyszámu testületnek egy helyről a másikkrai átaltelepedése illyen háborus időkben sok bajjal jár, nehezíti magának a kormánynak lépteit is, minthogy az országgyűlés az executiv hatalmat már átruházta a honvédelmi bizottmányra, melly a bizalmat a legnagyobb mértékben bírja. Eddig is megfelelt e bizalomnak, s meg fog felelni, midőn törvényhozási tanácskozásnak most e perczben ideje nincs, minthogy ezen végrehajtóhatalom megmarad a bizottmánynál addig, mig azt az országgyűlés vissza nem kéri. Azt gondolom tehát, legcélszerűbb volna, az országgyűlés maradjon itt addig, mig ugyszólván itt maradhatásának vépercze el nem érkezett; a kormánynak ellenben adjon parancsot, hogy rögtön távozzék Debreczenbe, és ottan biztosságban intézkedjék azokra nézve, mik a nemzet védelmére megkívántatnak. Az országgyűlésnek

azután fenmarad azon tiszte, miszerint a küldöttségnek jelentését fogadja el, s bocsátkozzék érintkezésbe, bírálja meg, és határozzon a teendők felett, a nem reménylett esetben pedig tőle fog függeni, valljon in corpore által kívánja-e magát helyeztetni Debreczenbe, mit én az előzményeknél fogva nem tartok gyakorlatilag szükségesnek és hasznosnak, hanem akadályos dolognak, vagy pedig magát prorogálni fogja-e addig, míg az idők olyanok lesznek, hogy hatásköre biztosítottabb leend.”

Másik beszéde :

„Legyen szabad egynéhány szót mondanom. Ha a tisztelt ház e tekintetben eltérő véleményben van, hogy talán a honvédelmi bizottmány megszűnik kifolyása lenni az országgyűlésnek, mihelyt azt a ház más helyre rendeli : szívesen visszaveszem indítványomat. Én nem vagyok azon nézetben; mert abban meg nem egyezem, s talán a ház sem tekinti úgy a dolgot, hogy a háznak hatalmában nem volna egyes embert, vagy egy testületet kiküldeni; s így akármely testületet küld Debreczenbe vagy Pozsonba, az azért folyvást a háznak kifolyása, én tehát nem látom a kifolyásnak megszüntetését. És ne méltóztassanak valamit becsusztatni szájamba, a mi tőlem nem eredett. Ha azt mondják : ez vagy az félénk ember, azzal nem törődöm, én vagyok-e félénk vagy Madarász, azt bírálják meg mások. Én azért mondtam ki véleményemet, mert nem vagyok félénk; ha félénk volnék, nem mondtam volna ki; én ki fogom mondani véleményemet akkor is, ha Madarásztól kell tartani. — Hogy a Huniár által előterjesztett sanctiót ki kelljen mondani arra, ki el nem fog menni, — nem tartom helyesnek, nem tartom practicusnak. Én azt tartom, ma azért jött össze az országgyűlés, miszerint tanácskozzék a kérdés fölött : mi történjék az országgyűléssel, maradjon-e, meddig maradjon és hová menjen? nem pedig, hogy mielőtt e kérdés eldöntetett volna, már halálos ítéletet mondjunk. Ezt praeoccupatumnak tekintem, mert ha a képviselőket, kiket lelkiismeretességük és becsületérzésük nem vezérel, hogy így vagy amúgy cselekedjenek, mint rabokat Debreczenbe kell kísérni és ott szuronyokkal körülfogni : akkor ott nem lesz országgyűlés, és ez nem nevelendi a honvédelmi bizottmánynak tekintélyét. Meg vagyok győződve, hogy ha 50 követ fog megjelenni szabad akaratánál és kötelességérzeténél fogva, több súlyt ad a nemzetnek, mint ha erőszakkal többen jelennek meg. Meglehet, hogy rosszul fogom fel a dolgot, de meggyőződésemet mindig nyíltan szoktam kimondani, kibúvó ajtót soha nem kerestem, s felhívom az országot, tud-e ilyent felmutatni? Annyit mondok, hogy ily kényszerítő mód a törvényhozáshoz nem illik.“

S a sejtelmek csakugyan valósultak. Batthyány elfogatott, s midőn a csász. seregek Pestet elhagyták, ő is Austriába vitetett, de a honnan Pest visszafoglalása után visszahozták.

Midőn vitték, a sz. fehérváriak ki akarták szabadítani, mit ő maga nem engedett meg.

Ő maga soha sem vallott, de közhir szerint börtönében írt egy memoir.

Bitófára ítélték. Mint büszke oligarcha, iszonyodott a gondolattól, hogy kezét rá bakó tegye. Ezt kikerülendő, nyakán több sebeket ejtett (oct. 6-án 1849.), minek nyomán az ítéletet azon reggel nem is vehették teljességébe.

Kérdeztetvén, hogy kitől kapta a gyilkot? szárazon felelé: „Isten és emberekkel végeztem, felelni nem tartozom.”

Közhit szerint a gyilkot kedvencz bőrváncosában tartá rejtegetve. Este, a vérfolyás miatt halványan, fekete öltönyben, kék sipkával, a lelkészre támaszkodva, lejött. A kopasz fej, a nagy szürkülő szaláll, a halvány arcz olly sajátságos érzelmeket költének fel mindenki lelkében.

A vesztőhelyre érven, letérdelt, leemelte fővegét, s mond: „éljen a haza!” egy percz, három lövés és Magyarhon egykori minisiterelnöke megszűnt élni!

Halálát közrészvétellel fogadák.

Batthyány mint Liancourt, meggyőződéssel erélyesen küzdött az aristocratiai előjogok ellen, a nélkül, hogy perczig is feledte volna, mikép ő oligarcha.

Szónoklatai nem voltak virágosak, ha mennydörgött a conservatívek ellen, nem ragadta el a hallgatót mint Demosthen, de igen tudott a való hangján, őszintén és sok tárgyismerettel beszélni.

Ítéletében legfőbb elv, hogy a *pragmatica sanctio* megsértésével Magyarhon Austriától elszakadásának főeszköze volt.

Tudni akarják a lapok, mikép végsorsát egy dervisch, ki a budai szent sírt jött látogatni 1844-ben egy gőzösön, megjósálá.

Következő esemény Batthyány életéből ennek jellemére nem kis fényt derít.

Elmondjuk azt itten ugy, mint egy szemtanu közlé a lapokban: „Tavaly septemberben X. orvos barátomat, sétalovaglásra hiva, 6 órakor reggel meglátogatám. Egy beteg volt dolgozó-szobájában. A többször említett szék magas karjai elfedék előttem alakját. Várva a mellékszoba ablakához állék. Az idegen hevesen szólt s olly hangosan, hogy minden szót megértheték. A minisitercrisis kora volt, midőn a horvátországi bán Magyarországra betört. Az idegen így szólt:

Látta ön, doctor, milly hatással manővrirozott tegnap délelőtt a mi hegypártunk? S valóban nagy jelenet is volt az, s miután a történetben olvastuk, miként a szerencsétlen 16-dik Lajos királynak valaki a párisi községhez előtt veres sipkát tett fel, ennélfogva azon pillanatnak ujjaszületését hívók, midőn a néptömeghez szónokló Kossuthnak

embertelenül hosszú veres tollakkal rakott kalapot nyomtak a fejére, főveget, melyet elég eszélyes volt visszautasítani. Az est meghozá számomra a visszatörést. A hegypartra nézve valóságos mennykőcsapás volt, midőn a nádor ő cs. k. fensége magas megbízásával előállék, azonban ámulatából csakhamar megtér. A mozgalom fejemre kezd nőni. Én nem vagyok Mirabeau, s ez az első francia forradalomnak hasonmása.

Őn túloz!

Legkevesebbé sem! Hasztalan hirdet az én *dieux cordelier*-em, az egyetlen nyugodt ítéletű lap, a Pesti Hirlap, mérsékletességet és kibékülést; a többi lapok és az egyenlőségi clubb Heberteket, Clotth, Anacharsis-eket s illynemű fanatikusokat egész bőségében mutathat fel. Minden hanyatthomlok rohan. Mi azon szabadcsapat, melyet a clubb toborz, egyéb, mint a henriot-i banditacsapatok majmolása. *La fête de la raison* még nem ünnepeltetett ugyan, de Madarász-Chaumette már az ő észistennőjét kiszemélé. Kossuth ugyan nem fogja engedni, hogy ezen Robespierre tojásából kinőjön, de ellenben Lajosban egész tuczata a *Camille Desmoulins*-eknek lakik, annak mérséklete nélkül. Sima nyelve vihart idézend fel, s vértenger fog Magyarhon felett összecsapni.

Én önt soha sem ismertem rémlátónak!

Ó ti mindnyájan vakok vagytok, s még azonfölül gyalázatosan rossz geographusok. Ti azt hiszitek, a *Vendée* Franciaországban van. A Dráva és Száva mellett kell azt keresnetek, báró Jellachich ezt igen jól tudja. Én mindent látok jöni. — Minek is segítém a visszavonás sarkányfogait vetni? — A honvédek valának a vetés, s a polgárháború most már kikerülhetlen. Engem az ellenzék előre tolt, s mindaddig előre is fog tolni, míg végre. . .

No's?

Elejtend mint egy kisajtolt citromot. A hirneves *Lenormand* ministereim egyikének, b. Eötvösnek, gyalázatos véget jósolt. Ő elég eszélyes még ideje korán távozni. Én maradok. A jósnő, ugy látszik, a személyben tévedt.

Hosszú szünet következék. Nekem az előszobázás unalmassá vált. Köhögék. Az idegen felugrott. Bevevé a port, melyet az orvos a szünet alatt számára kevert s elnyelé, s azután kalapját véve, engem futólag köszöntve elsietett. Feje majdnem egészen kopasz volt, hosszú sűrű szakáll övezé a halvány arcot. Elég ismertető jel. Az idegen gr. Batthyány Lajos volt."

GR. SZÉCHENYI I.

Hajdan a lenni és nem lenni volt a kérdések kérdése.

Elöttem most a kérdések kérdése, meghatározni, hogy valljon Széchenyi, mint hazafi, mint politikus, mint statusférfi vagy mint ember volt nagyobb?

Eldönteni nem tudom.

Annyi bizonyos, hogy ki úgy szerette volna a magyar hazát mint ő, s annyit áldozott volna érte mint ő, nincs.

Tollával irányt, tetteivel példát adott.

Nézzétek az ősz Dunát. Látjátok a gőzöst hullámai közt utat vágni magának?

Létezését e férfinak köszönheti.

Látjátok-e a lánczhidat, Europa remekét e nemben, összekötni Buda-Pest városokat?

Fáradalmainak gyümölcse.

És a lófuttatás a Rákos terén, hol őseink gyülesezének?

Az ő műve.

És a magyar tudós társaság?

Legfőbb alapítóinak egyike.

S hogy Pestnek diszes mulató helye legyen, a Széchenyiliget is az ő műve.

S mi mindezek közt legfőbb, s áldása mindegyiknél nagyobb, — a tiszaszabályozás is az ő teremtménye.

A tettek mezején, a való regiojában ennyi emléket emelt magának e nagy ember, s ha jön idő, midőn a fáradalmas élet után nyugodni száll, s ha mint ma is, addig is politikai halott lenni nem szűnendik meg, ez emlékek bármelyikében is neve örökre élend. A költőként:

„Exegit monumentum aere perennius!”

Ski, mint ember, ennyit áldozott, ennyit tön, mint író nem kisebb befolyást gyakorolt

Első műve a „Hitel.”

Még neve is alig volt, alig ismerék őt, midőn ez elhagyá a sajtót s a (1830) már akkor ismert tettek embere így is babérokat aratott.

Ezt követé a „Világ”, — a „Stadium” sat. mind hasonló sikerrel.

Midőn Kossuth a hirlapírói térre lépett, elvekben egyezünk, úgy mondá Széchenyi, de nem a modorban.

Csalhatlan politikai belátással kinézte ez ember tetteiből, műveiből a tért, az agitatióknak terét, melyre az lépni akar.

Nélküle tán Kossuth nem lett volna az, mi volt, — a gróf szerette volna is ellensúlyozni, de trop tard!

„Kelet népe” czim alatt (1841) kiadott művében tetteit, modorát s jövőre kinézett terrenumát nyíltan kárhóztatá s olly dolgokat monda

el benne, miknek való értelmét csak ma, a lezúgott forradalom után tudjuk tisztán felfogni.

Előbb már láttuk a hatást, mit itt szült, minek ismételni azt itten?

Széchenyi soha sem tartott a conservatív párttal, s így azok organumában (Világ, Budapesti Híradó) soha sem irt, de Kossuth működését továbbra is lehetőleg ellensúlyozandó, organumául a „Jelenkor“-t választá, melyben „Kétgarasos“ cikkei nem hangzának el hatás nélkül.

Széchenyi mint szónok is nevezetes szerepet játszik ez országgyűlésen.

Mint főtényező az 1830-iki országgyűlésen ajánlatával a magyar academia iránt tűnt fel.

S a következő országgyűlésen hol mint főrrdi tag hol mint követ működék, jelesen az utolsó országgyűlésen, mikor Kossuthot ellensúlyozandó, magát Mosonymegye követévé választatá.

Ez ideig mindig pártvezér vala, de Kossuth már ekkor sokkal több népszerűséggel birt, hogysem tovább is az lehetett volna.

Széchenyi beszédeit bizonyos sajátságos humor bélyegzi, mi annak nak száraz voltát emészthetővé teszi.

Mindamellett Széchenyi igen terjedelmes, mondhatni, unalmas beszédet tart sokszor, melyben sok ugyan a velő, de hig lében felolvasztva s homályos burkolt modorral előadva.

Mondják, hogy rövid az élet.

Igaz lehet. Épen ezért bámuljátok az embert, ki illy rövid életben olly roppant sokat tudott tenni.

A forradalom kiütését Széchenyi borongó lélekkel fogadta.

A ministerium megadása után :

— Ti nyérétek, mond Batthyánynak.

Igaz, mond ez, whistezénk. Mieink a honeur-ök, tietek a tric.

Mindamellett a kereskedelmi tárczát elvállalá.

Két uton akart ekkép is honának használni, ellensúlyozván az agitort s hazája kereskedése ügyét ápolván.

S csakugyan a ministeri tanácsban mindent elpróbált, hogy Kossuthot megtartsa a törvényesség terén, hogy eszközölje, mikép az a határok túllépése által ne kockáztassa a haza sorsát.

S hivatalszobájában olly dolgokat tervezte, ollyakat kezdeményeze, hogy azok kivitele a legüdvösb hatásu lett volna.

Jul. 18-án, midőn a láncz hid lánczát felhúzták, Széchenyi családjával a hídfőnél volt. A láncz csaknem föl húzva volt, midőn egyszer elszakadt s hatalmas dörgéssel az egész láncz a Dunába esett. A grófnak semmi baja sem történt.

A parlamenti ülésekben Széchenyi sem a Kossuth sem az ellenzéki párthoz nem csatlakozék. A mérsékelt ügyet védelmezé.

Első jelentékenyebb beszédjét aug. 21-én tartotta, midőn Perczel árulási vádját fölemelte.

Egyik volt, ő ki a ministerium politikája mellett határozottan felszólalt, daczára hogy a közönséget irányában perczenként hidegülni látta. Beszéde ez volt :

„Ha valaha, épen ma van higgadtságra szükségünk, mert jól mondá Szentkirályi bajtársunk, hogy csupán lelkesedéssel csatát nyerni nem lehet, — nem lehet kivált akkor, ha magunk közt egyenetlenség van. És engem nem az aggaszt, hogy aldunai elleneinknek erejük van, hogy pus-kákkal, álgyukkal el vannak látva; hanem az aggaszt, hogy ő köztök nincsenek olly factorok, kik vezéreik minden lépteit lehetetlenné teszik. — Azt kérdik, miért nem tett a ministerium erélyes lépéseket, — miért nem teremtett katonát, pénzt? hiszen ezt tette; azonban mi magyarok professori bölcseséggel szólunk olly dolgokhoz is, melyeket nem értünk, s nem gondoljuk meg, hogy katonát és pénzt felfujni nem lehet. Azt kérdik: miért nem hítt fel a ministerium mindnyájunkat? Épen így okoskodtak a mennyei birodalomban, midőn az angolok ellen peniczi-lusokkal megindultak, azonban következése csak az lett, hogy elvesztek, mint a birka. — Azt mondják, Magyarországnak temérdek kincse van, könnyű itt pénzt teremteni. Igaz, csak hogy ehhez is idő kell. Szólónak a ministeriumban bizonyosan legkevesebb dolga van; mégis a nap 24 órájában alig tud nevezni egy párt, melyben elfoglalva ne volna, s mi az oka, hogy annyit nem tehet, mennyit kötelelességérzete sugall? Mert igen nagy azoknak száma, kik mindenütt sarkában vannak. Említi az ujságokat.

Hangok: halljuk Széchenyit!

Szóló. Én igen tudom, hogy a nemzettest, midőn ingerült állapotban van, mint beteg, az olly gyógyszer nem szereti, mely neki bizonyos csipős érzést nem okoz. Tudom, hogy igen soknak inyére nincs, hogy nem hallhat minduntalan phrásisokat. Én tudom, hogy a lelkesedés isteni malaszt, mely nélkül az ember törpévé fajul, s előtte, ha tiszta szívből származik, tisztelettel leborulok. De azt mondom: a lelkesedés csak basis lehet. — Somogy vagy Fejér követe szalmacséplésnek nevezte, midőn én azt mondám: adjatok szabad kez-et, ha biztok bennünk; ha nem: válasszatok mást. Az egek urát hívom bizonyságul, hogy szalmacséplés volt-e ez? — Ő és társai igenis mindent elkövetnek, hogy ezen szerencsétlen ministeriumot zsibbasszák, hitelét csökkentsék. Az igen tisztelt követ ezt tagadja; de van egy más magasabb bíró, a világ és jövő, s ez bizonyosan nem fogja elhinni. Azt mondja azon tisztelt követ, ki épen most mosolyogva tekint rám, s a ki iránt, mióta Debreczenben szívünket egymásnak kitértük, én sympathyával viseltetem, — hogy micsoda zsarnokság az, illy körülmények közt a ministerium állását kötni a kérdésekhez? Higyje el a tisztelt kö-

vet, hogy ha más körülmények közt volnánk, a ministerium már 100szor letette volna tárczáját. Mert ha valaki meggyőződése szerint működik, s mégis az ellen késztetik : akkor természetes, hogy lelép. De azt gondolta a ministerium: aggodalmas idők vannak, — s habár néha méltatlanságot nyelni kell is, tán használhatunk a hazának. Azonban, mikor valaki olyat mond, mint ez a szó: árulás, mikor a becsület legkényesebb pontja támadtatik meg, akkor lehet valakiben lélekerő, resignatioval eltemettetni magát a haza romjai közt, de transigálni, ezt senki sem kívánhatja. Ha másokban központosul a közbizodalom, ám lépjenek helyünkre, de az mindenestre áll, hogy „sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum.“ Igenis, minden erőnk-ből kivetköztettek bennünket önök tisztelt honfiak! Én Magyarország jövője iránt nem estem kétségbe, de azt mondom: a magyar magát meggyilkolhatja. És ez tisztelt hazafiak! a mi bűnünk, mert alig van köztünk ember, ki a másik megaláztatásán ne örülne. Ha nem okulunk tisztelt hazafiak, én mint veterán, ki életem szebb részét, habár mint szerény hangya, e hon megdicsőítésére szentelém, kénytelen vagyok azt mondani, mit már mondtam, hogy nem tudom, örüljek-e azon koczka szerencsés vetésének, melyly ujjabb időkben bennünket ért. A magyarnak nagy hibája, hogy nem tudja, mikor kell összehuzni a vitorlákat, hanem csupa lelkesedésből rohan, mint a vak légy. Ne agyarkodjunk hát egymás ellen, mint tehetetlen sajtférgek. Én tán ez országgyűlésen többször fel nem szólalok, de a haza szent nevében kérem önöket: adjanak szabad kezet, meg fogjuk talán menteni e hazát.“

Az aug. 21-iki ülésben a katonák megmagyarítása fölötti kérdés alkalmával tartott nyilatkozata is nevezetes volt:

„Különösnek fog látszanisokak előtt, hogy én illy gyűlöletes tárgyban tribune-re lépek, azonban a fenforgó tárgyra egész mértékben kérem a tisztelt ház figyelmét. Ha Magyarország jövőjét tekintem most, midőn egész világ, ugyszólván bomladozni kezd: egyedüli horgonynak látom fenmaradásunkra, hogy nemzeti disciplinált seregünk legyen. A melly hadseregnek disciplinaja nincs, bárminő lelkesedéssel bírjon, hivatásának megfelelni nem fog. Abony igen tisztelt képviselője is visszajővén a táborból, azt mondja, hogy lelkesedés van, de átlátja, hogy disciplina kell. De hát, azt kérdik, disciplina bot nélkül lehetetlen? Practice véve a dolgot, még a szabad Észak-Amerika is átlátta, hogy vannak állati emberek, kikre másképp hatni nem lehet. Lehet ez ellen sok szép dictiót mondani, de gyakorlatban így áll. Nem szabad tehát a dolgot elhamarkodnunk, mert oda vihetjük a dolgot, hogy midőn a roszaknak kedvezünk, a jókat sujtjuk. Szóló idézi egy britt hajóskapitány példáját, kinek legjobb hajóslegényei a botbüntetés eltörlése miatt épen erről panaszkodtak. Szóló hivatkozik Angliára, s azt mondja, hogy olly dologban, mellyben tapasztalásunk nincs, ne tegyünk experimentumot. Igaz, hogy a franczia hadseregnél nincs botbüntetés, de a franczia, ziva-

taros időkben nem is olly jó katona, mint azok, kiknek disciplinájok van. Egy Napoleonnal könnyű volt csatákat nyerni. Az olasz seregnél is a lelkesedést egy disciplinális sereg megtörte. Tudja szóló, hogy Pest képviselője könnyen fog ellene boldogulhatni, mert a sziv itt szép szavakat sugal. De kéri szóló a házat, ne tegyünk most próbákat, hanem hagyjuk a dolgot ott, hol a hadügyminister hagyta.“

Keményen megróttá Széchenyi az ellenzékét, midőn a 2000 frt. asztalpenzt nem akarta a minisiterelnöknek megszavazni.

A szeptemberi események elméjét keményen megrázták. De lássuk orvos Balogh Pálnak e tárgyban közölt cikkét :

„Az ujabbkori események váratlan kifejlései és rendkívüliségei minden érző kebelre mondhatlan hatást gyakoroltak. Nincs köztünk senki, kinek lelkülete azok által kisebb-nagyobb változást ne szenvedett volna. És még korán sincs vége a drámának! senki sem számíthatja ki, miként jutand el az átalakulás vészteljes viharai közt az uj aranykor élvezéséhez. Mert a sors nem szokta olcsón adni javait, egyeseknek ugymint nemzeteknek. Szerencsés az, ki cum mente sana in corpore sano jutand el, a mindnyájunk által buzgón ohajtott, de csak becsületteljes uton kivivandó béke oásisához. Ezen szerencsében, fájdalom! nem részesülhete hazánkfiainak legnagyobbika s átalakulásunk legrégibb hőse, gr. Széchenyi István, ki élete legfőbb feladatául tűzé ki, boldognak és nagynek látni e hont, az olly rég s olly sokkép zaklatottat.

A néhány hónap előtt kifejlett világrendítő események, mellyek által egy egész lap fordult meg Európa sorskönyvében, a nagy férfiu folytonos küzdelmek közt levő elméjére megrázó hatással voltak, s felszólíttatván ő is nemzetünk életbarkájának vezetésére, aggodalmai nőttön nőttek, midőn látta, minden emberi kiszámítások csalekonyságát, s midőn látta, miként esküdt össze ármány és cselszövény, árulás és gazság, az olly szerencsésen kivivott szabadság megbuktatására. A naponként vészteljesbben tornyosodó felhők imádott hona láthatárán viszatükrözödték lelkében, s ő, ki a béke olajágával ohajtá legyőzni hazánk daemonait: borzasztó sejtelmeket érze keletkezni keblében, midőn az alacsony udvari cselszövények és ármányok által gyujtatott polgári háboru lángjai csapkodni kezdenek az egekre, s pusztítani szép hazánk virágzó határait. Lelkének folytonos feszülésben volt hurjai lankadni kezdenek, s ő, ki hona javáért olly fáradhatlan tevékenységet tanusított, ki nem olcsó szavakkal, hanem nagy tettekkel bizonyítá be jelleme valóságos becsét, naponként szenvedőlegeseb szerepet kezdé játszani.

Bizodalma a magyarok istenében csökkenni kezdett, s a láthatár, mellyen epedve várjuk mindnyájau nemzetünk nagyságának fény sugarait fellövelleni, előtte naponként sötétebb homályba merült. Mint kinek lelke a legborzasztóbb vészjóslatokkal teljes ugy nevedének a nagy férfiu szorongásai és nyugtalanságai. Családja pár hét előtt nyári

lakába költözött, s ő ezen lelki levertségben magára hagyva, az aggodalmak és szorongattatások kinjai közt élt, s minden kedvetlen hír, minden nem várt esemény, mélyen megrezzentette keble hurjait.

Az annyi küzdelmek közt rendithetlen hős, ezuttal ingadozni kezdett. Folytonos álmatlan éjjeli virrasztásai közt nem látott ő egyebet, mint rémképeket, mellyek ellen lelke diadalt vivni ki képes többé nem vala. És ezen lelki küzdelmekhez azon gondolat csatlakozott legkinosb hatással, hogy imádott hazája veszedelmének legfőbb oka ő maga, ő ébresztvén fel a nemzetet százados álmából. Ha magas lelki ereje legyőző is ottan-ottan a túlságos képzeletek s kinos gondolatok furdalásait, annál nagyobb rohammal támadák meg azok egész valóját, s a legkeserűbb kitérőkre nyujtának alkalmat. Illyenkor minden józan előterjesztés, minden nyugtató szó sikertelen volt. Az étvágy már régóta elhagyá.

Folyó hó 4-én kijelentém a grófnak, hogy ha egészségét visszanyerni kívánja, innen tüstént távoznia kell; hogy gyógyulásának mulhatlan feltétele, mennél távolabb menni a fővárostól, hol minden szó, minden hír, minden találkozás, csak nagyobb zavarba hozza elhangult lelki tehetségeit: de a gróf nem vala hajlandó az üdvös tanács elfogadására. Nem akarta hinni, hogy beteg. Az ingerültség pirjával festett arcot mutató tükör folytonos csalódásban tartá őt. Csak következetes sürgetések, többszöri szándékváltoztatások után szülnének végre benne elhatározást. Másnap (kedden) csakugyan kocsira ült a gróf társaságomban, nem határozva még el, hová és merre, de Buda alig vala hátunk megett, s már a gróf leszállt, vagyis inkább kiszökött a kocsiból, kijelentvén, hogy nem megy egy tapodtat sem, hogy visszatér Pestre, hogy mint minister helyét el nem hagyhatja, s hogy ő együtt kíván veszni, ha kell, honfitársaival. Csak erélyes sürgetések után sikerült őt rábírní, hogy ismét kocsiba üljön. A haladás azonban csak nevelé a gróf sötét melancholiáját. Szüntelen hazája szerencsétlenségét emlegeté, s egész komolysággal fejtegeté, mikép nincs többé menekülés nemzetünkre nézve. Beteg képzeleteinek tükrében, már látá ő hazánk fővárosát ellenséges vad csordák által elpusztitva; a század egyik legpompásabb mesterművét, a budapesti lánczhidat a hullámok mélyébe temetve, s mint Marius Carthago düledékein, ugy képzelé ő magát elpusztult hazája romjain. És mikor a szerencsétlen gróft meglesi az eszelősség haragja, mint Esquirol a dühöt nevezi, — az eltorzult arcz barázdáin gyakran a kétségbeesés keserű könnyei görgedeznek le. — Illyenkor gyakran megkísérté őt az öngyilkosság daemona is, de lelki ereje nem engedé lesülyedni őt a rossz játékosok ezen utósó menhelyéhez, mint Napoleon nevezé. Ellenben számtalanszor nyilvánítá, mi örömmel ölelné a halált, mint ki már gyógyíthatlan, s ki többé hazájának hasznos tagja nem lehet. S mi lelki szenvedéseit a legmagasb fokra emeli, az azon vallásos túlingerültség, melly a szemrehányások keserű fulánkjait mérges nyilakká változtatja.

Illy leirhatlan kinos lelki gyötrelmek közt, mint a gróf sokszor nyilvánítá, többszöri huzakodások és ellenszegülések után s a legdühösebb rohamok gyakori kitörései közt, de mégis szerencsésen jutottunk Döblingbe, hol őt további orvosi felügyelés alá adtam át. Vértől szívvél hagyám lelki küzdelmei közt hazám nagy polgárát, távol kedvelt családjától, s idegen arczoktól környezve, kik nem értik lelke magas vágyait, s nem osztoznak keble nemes érzelmeiben.

Mint a nemes gróf házi orvosa, kötelességemnek tartottam, mind ezt némi részletességgel közölni a közönséggel, különösen azon gyöngédtelenek irányában, kik felejtve nagy hazánkfianak halhatatlan érdemeit, felejtve, hogy ő ujjászületesünk történetében olly fénypontot foglal el, nem átalították őt, kit lelánczolt Prometheusként hona vészteljes sorsáni kétségbeesése mardosó féreg gyanánt gyötör, alacsony gúnyaik, gyanúsításai és rágalmaik tárgyául tüzni ki.

Hazánk, melly nagy férfiakban olly szegény, mint tétlen szóhősökben gazdag, méltán fájlalhatja egy olly fiának szerencsétlenségét, kinek keble tettdús életének minden perczében csak hazája dicsőségeért s boldogságaért dobogott, ki ezért annyit áldozott, mint századok lefolyta alatt egy magyar sem, s ki most is ezer örömmel váltaná meg élete árán hona megszabadulását.

Meg is vagyok győződve, hogy hazám nemesb keblü polgárai közt nincsen egy sem, ki a nemes gróf halhatatlan érdemei iránti hálaérzetében buzgón ne ohajtaná, hogy a honunk egén borongó sötét felhők minélelőbbi szétoszlásával, oszoljanak el a gróf lelkéről is azon sötét felhők, mellyek most annak tehetségeit olly kinos zsibbadásban tartják, s hogy a gróf léphessen fel ismét minélelőbb a nagy tettek azon színpadára, mellyen ő annyi éveken át, olly fényt árasztva működött, s mellyen őt minden honszerető polgár olly bús szívvél nélkülözi.“

Széchenyi a reformok terén a palliativ módokhoz szeret folyamodni, elővigyázattal, gondosan mint Lally, Tollendal, Monnier folyamodának — elővigyázat-, hiúság- és honszeretetből.

Kevés van, ki úgy ismerné az emberi kebelt s úgy fel tudná azt használni mint ő.

Szereti a közvéleményt, a nélkül, hogy rabja volna. Midőn helytartósági és titkos tanácsossá nevezték ki, sokan kárhoztaták, hogy elvállalá.

— Tevém, ugymond, mert hasznom van belőle.

— És az?

— Eddig havonként egy kalapra volt szükségem, ezentúl évenként egygyel is beérendem.

Sajátságos vegyülete az angol whig és franczia torynak, mondá Croquis írója, s helyesen, mert a medium tenere nálunk csakugyan nem ártott volna.

Széchenyi az országgyűléseken valóságos hadat folytatott ellenfeleivel. Kartács, bomba, gránát, kard, ágyu, pisztoly és bunkósbot készen álltak. Ő azokat soha sem használta egyszerre, lassanként egymásután szedte elő hol egyiket, hol másikat, s annyi eredetiséggel, hogy egy O'Connell vagy Dupinnak sem válnék gyalázatára.

Sorsa némi részben a Pitt-é.

Mig élt, árulónak nevezték, gáncsolák, káromolták, s halála után a Westminsterben emléket emeltek számára.

DEÁK FERENCZ.

Kehidán született Zalamegyében, 44 éves.

Szülei korán elhalván, testvére Antal neveltette Győrött, oly módon, melly lángeszét fejleszteni képes volt.

Letevén az ügyvédi censurát s oly sikerrel, melly censorait és hallgatóit bámulatra birta, szülőföldre ment, hol Forintos főbirót hivatalának rossz kezeléseért bevádla.

Az ügy folytatását rábizták, s ezt ő akkép teljesíté, hogy Forintos lemondani kényszerült, miért ő és párthivei folytonos ellenségeskedéssel viseltettek iránta, s mindent elkövettek őt megbuktatni s lehetlenné tenni országgyűlési követé választatását.

E célból az ultraconservatív ügy zászlója alá esküdtek, s iszonyu pénzáldozattal kivitték a marchalison, hogy Zalamegye az 1844-iki országgyűlésre nem pártolá az adót.

Ekkép Deák, ki az azelőtti pozsonyi gyűléseken mentora, irányadója s gyakran mérséklője volt a szabadelvű ügynek, kimaradt a követek sorából.

Kiűtvén a márcziusi zavarok, képviselővé s igazságügyministerré lett. A ministeri tanácsban ő volt feje azon pártnak, melly a törvényutjáróli el nem térést javallá, s mint ilyen folytonos oppositioja volt Kossuthnak.

Parlamenti működése nevezetes.

Többször beszélt s nyugodtan higgadtan ostorozta mindig az ellenzéket.

Nevezetesb beszédei egyike volt az elemi iskola ügyében tartott :

„Csak néhány rövid szóban mondom el véleményemet. Ha a tegnapi határozathoz lehetett volna szólanom, kimondtam volna azt, hogy a hazának jelen körülményei között tévesztett lépésnek tartom elhatározni, hogy a státus által felállítandó iskolák közösek legyenek. De a ház

hatalmával élt, és én nem hozom kétségbe, hogy a háznak joga van rendelkezni, minők legyenek azon iskolák, melyek a nemzet költségén fognak állíttatni és fentartatni. Ma már a komáromi indítvány folytán arról van a kérdés, hogy miután a státus által felállítandó iskolák közösek lesznek, valljon legyen-e joga egyes hitfelekezeteknek a magok költségein iskolákat állítani, és valljon e célra azon hitfelekezetbeli többségnek lesz-e joga magán-alapítványokat egyenesen oda fordítani, hogy azoknak közössé tétele meggátoltassék. Ez iránt egyszerűen néztem az : miszerint az elsőt megtiltani és még akkor is, midőn a státus által alapított iskolák közösek, az alapítványokat lefoglalni nincs a státusnak jogában. Hatalmi lépést tehet a státus, erőszakot követhet el, de bizonyosan igazságtalanságot fog elkövetni. — (helyes.) Ne hasonlítsa senki ezzel a catholicus alapítványokat, miután ezeknek nem csekély része a státus javaiból adatott már ki István által azon jószágokból, a melyeket a státus közszükségeinek fedezésére rendelték eleink akkor, midőn a jószágokat felosztották. A protestánsok és ó-hitűek minden alapítványaik magánalapítványok, ezekhez a státus nem járult semmivel; ha a státus meg akarja azoknak tiltani, hogy magán hitfelekezetbeli iskolát állítsanak, miután a magokról gondoskodást egyenesen az ő nyakukba vetette, ezáltal az alapítványokat elveszi, nem respectálja a tulajdont, ha pedig a törvényhozás a tulajdont nem respectálja, azon törvényhozás az önkényt gyakorolja (helyes). Ha Magyarország olly helyzetben volna, hogy békes nyugalom környezné a hazát, és mi a zöld asztalhoz ülve theoriák nyomán indulnánk el rendezni a dolgokat, és azt mondanánk, hogy mi jobb és mi czélszerűbb theoriában; és a theoriák között kifejejtenénk az ember ezer gyöngeségeinek alig irtható előitéleteit, s ha mi ideális tulajdonságu embereknek csinálnánk törvényeket : akkor sokat értenék azokból, a mik mondatnak. De fájdalom! a törvényhozót nemcsak az okoskodás higgadt fonala, hanem az élet és annak körülményei és az emberiségnek sajátságai is vezérlik, és jaj annak a törvényhozónak, ki olly ideális törvényeket alkot, melyeket az emberi élet naponként s a tapasztalás minden órán meghazudtol. Azt mondják talán : ne ismerjük el a hitfelekezeteket. Ám adjon nekem valaki mindenható hatalmat, és első leszek, ki az üldözésre fajútható véleménykülönbségeket olly dologban, melly legszentebb, vagy szelidíteni, vagy kiirtani fogom, de kinek áll ez hatalmában? — Ha a létező hitfelekezeteket ignorálni lehet, épen olly okoskodással lehetne mondani : ne ismerjük el e büntényeket, tehát nem kell büntető codex. És valljon miért akarjuk ezen kényszerítő modort, hogy a hitfelekezeteknek magániskolákat állítani ne lehessen, azért, hogy összeolvadást remélünk általa? meglehet; hanem a legokoszerűbb eszköz is valamelly cél elérésére csak akkor lesz elég hatályos, ha az időt eltalálja az ember, mikor azt alkalmazza. Kezdjék meg önök ezen theoriát illy nagy ingerültség között alkalmazni, meglátják következéseit. Ha figyelemre veszem a hallottakat, úgy látom, önök közül egyik sem érzi magában elmondani a mea culpát,

Azokra nézve, mik történtek Horvátországban, azt mondjuk, nem követünk el semmi igazságtalanságot. Ámde csak néhány szó odavetése, néhány kifejezés, vagy rosszul magyarázott javaslat, a mi magában ártatlan, — ha nem egyedüli ok, de eszköz volt az indulatok felzaklatására. Midőn az egész ország lázban van, midőn ez országnak millióit veszély környezi, midőn attól félünk, hogy a hajó elmerül, midőn azt mondjuk, hogy az isten mindenható hatalma tud bennünket megtartani : akkor azt mondjuk, hogy egy kis hitfelekezetességből származó surlódással több vagy kevesebb, nem tesz semmit? — Van-e jogunk ezt mondani, felelhetünk-e a nemzet előtt, hogy ezen dolgot olly könnyen és minden ovatosság nélkül tesszük? Emlékezzünk vissza a legközelebb elmúlt időkre. Az oláh atyafiak aggodalommal léptek a törvényhozás elé, aggodalommal a kormány elé minden panaszaikban, hogy uniálni akarják azokat, kik a nem-egyesült szertartáson vannak. Atörvényhozás igyekezett őket megnyugtatni, templomaik visszaadását határozta. Azt hiszik-e az urak, ha most illy közös iskolákra lesznek kényszerítve, ha alapítványaik is közössé tételnek és nem lesz megengedve, hogy saját alapítványaikat saját iskoláikra fordítsák; — azt hiszik önök, hogy minden adott ígéreteinknek hinni fognak? — azt gondolják önök, hogy a felvilágosodásban olly fokig mentek, mellyen túl előítéletekkel nem küzdenek, miszerint elmondhatják, hogy nincs olly szokás, mellyhez mind végig ragaszkodnak; azt gondolják önök, mivel ez áll önökről, így áll ez a népnél is? Hivatkozom azon urakra, kik nem vakbuzgók : ha valamelly intézkedésben kényszerítést látnák saját vallási vagy vélemény-szabadságukra nézve, ezen zsarnoksága felzudulna az urakban minden érzelem, s készek volnának annak védelmére fegyvert ragadni, a mi még most úgy hiszem nincs megtámadva. Ez az emberi természetben fekszik, és fekszik még inkább a nép természetében, a melly minél inkább küzd a sors terhével, csapásaival, a melly minél kevésbbé felvilágosodott értelmű, annál inkább ragaszkodik a vallásossághoz s annak külformáihoz, mintsem annak lényegéhez. A külformákat megsérteni, a népre nézve annyi, mint a népnek vallásos érzelmeit sérteni, ezeket pedig megsérteni akkor, mikor azt a státus célja nem kívánja, csak azért, mert bizonyos theoriák szebbnek festik a tárgyat: azt hiszem, vétek a nemzet s a nemzeti biztosság ellen. Vagy tán azért, mert József császár is megpróbálta a közös iskolákat, mert azok itt-ott megpróbáltattak? Menjünk végig Európán, s nézzük, minő állapotban van ezen közösség, s mennyiben vezet célra? Európa legszabadabb népeinél hogy áll e dolog, annak elszámolásával a házat nem untatom, csak egyet emlitek; hol az egyéni szabadság legjobban van biztosítva; mellyik ország az, mellynek sorsát okunk van irigyleni, mert Magyarország még soká fog oda fejlődni? — Éjszakamerika. S valljon ott kényszerítőleg cselekszik-e a státus a vallásfelekezetek iskoláival? nem ad-e nekik szabad kezét, nem respectálja-e a tulajdont? Azt mondja tán valaki, hogy ott kezdetben a státus nem avatkozott a vallás dolgába; igaz, és én Magyarország leg-

nagyobb átkának tartom, hogy itt először státus religiója volt, melyből annyi igaztalanság s átok árad a népre. De miután ezen átok reánk nehezedett, azt még nagyobbá tegyük? Azt gondolja valaki, hogy a közös nevelés azt ki fogja irtani? Meglehet, — én nem hiszem. De ha igaz is, azt nem akkor kell kezdeni, mikor az indulatok úgy fel vannak zaklatva, mint tán Árpád ideje óta nem voltak. Azt pengetjük szájainkon, hogy a szabadság, testvériség, egyenlőség e század jelszavai? Meglehet, e jelszó inkább a jövőt mutatja mint a jelent: de kérdek mindenkit: valljon a polgárok egyéni szabadsága egész Európának, volt-e több megtámadásnak kitéve egyhamar, mint jelenben? És valljon a szabadsággal egyező-e, ha egy hitfelekezetet kényszeríteni akarunk, hogy külön jogával mint hitfelekezet ne élhessen? Azt mondják, hogy egyenlőség legyen, mely a szabadsággal meg nem fér, s mely abban állana, hogy nem egyenlő szabadságot adjunk a hitfelekezeteknek? A testvériséget emlegetjük, s annak olly értelmet adunk, hogy az által akarjuk az embereket testvérekké tenni, ha sulyos lánczra lánczoljuk? Ez a világon testvériséget sohasem szült. Még ha az előítéletet sértenők is, vétket követnének el akkor, ha azt olly körülmények közt követjük el, midőn a status szükségé nem parancsolja. Nektünk még azokat is kell respectálni, ha nem károsak, mert mit előítéletnek hiszünk, sokszor a népben olly érzelem, mely őt boldogítja, melynek védelmére fegyvert ragad. Nézzünk körül, mi az, miben mi bizunk? hol az erő? Ezen testületben? — Ezen testület bölcsesége sok kárt elháríthat, ezen testület azonban csak rendelkezhetik a cselekvés terén, és valljon a cselekvés kinek kezében van inkább mint a népnek? Nekünk meg kell értetni a néppel, hogy a haza veszélyben van, s mikor ezért fegyverre buzditjuk azon népet, mely eddig nem érezte, hogy hazája s szabadsága van, azt most akarjuk szabadsága legédesebb érzetétől megfosztani? Uraim! ez nem eszköz, hogy a népet a hazához s magunkhoz kössük, hanem arra, hogy az indulatok közé a veszekedés almáját dobjuk. Azt hallom gyakran, hogy a reactió hatalmától felünk. Így ez sokkal veszélyesebb, mert az nem néhány ember tollából s kezéből áll. A reactio hatalma akkor veszélyes, ha van mire támaszkodnia. És mire fog támaszkodni? a népérzelmelek pártolására, és pedig annál inkább mert a népet ellökjük magunktól. — Azt mondjuk, a papság ennyi s ennyi vétket követett el. Nem tagadom, sokszor nem teljesíté hivatása kötelességeit, nem is fogok panegyrist a hibásak felett tartani, de azt mondják az urak, a papság a reactió eszköze, félnek a papság reactionális hatalmától. És mit csinálnak? Egy hatalmas eszközt adnak kezébe, hogy a vallás érzelmeinél fogva zúdítsa fel a népet a reactió kezére. Igen könnyű az aggodalmat előállítani; annak lecsillapítására nem erő szükséges, nem parancsoló, hanem édesítő, hozzánk csatló eszközök, nyelv, -vallás, -nemzetiségi különbségek nélkül. Azt hiszem, alig van köztünk, ki mondaná, hogy mi eddig az idegen nemzetiségek irányában történt, ujra kezdhetnők. Alig van, ki ugyanazon nyomon menen jövőben, mint eddig ment. Elhibázott lépé-

sek, a körülmények meg nem fontolása, teoriákra épített következtetések kifejtik az embert minden előítéleteivel, makacsságaival, sajátosságaival, jó s rossz érzelmeivel. Pedig ezen egy kis hiba olly lyukat üt a számításban, miszerint félni lehet, hogy az elhibázott számítás talán többbe kerül Magyarországnak, mint gondoltuk volna. Ovatosnak kell lennünk, s ezen ovatosság azt parancsolja, hogy ne menjünk messzebb, mint hová a státus célja kényszerít; ne tegyünk olly intézkedéseket, mellyek az indulatokat felizgatják minden haszon s cél nélkül, ne áldozzunk a szépnek látszó teoriáknak, mert az élet gyakorlati, s mert mi adjuk meg az árát. Ha magunk sorsáról lenne szó, akkor nemes büszkeséggel és önhittséggel mondanánk, igen is áldozunk; de a mi kezünkbe egy nemzet tette le sorsát vak bizodalommal, s merem mondani, ha ezen törvényjavaslatot, ugy mint Madarász L. előadta, a nép elébe adjuk, legfelebb sok ember lesz, ki azt indifferenter fogadja, de igen kevés, ki annak örül, s igen sok, ki azáltal legszentebb érzelmeit sértve fogja találni a nélkül, hogy a haza célja azt igényelte volna. Általában, ha mi azt mondjuk ki, mit Komárom követje indítványozott, hogy szabad minden hitfelekezetnek külön iskolát felállítani és annak fentartására használhatja azon vallásfelekezetbeliek többségének határozata szerint saját alapítványait: ezáltal senki meg nem sértetik; respectáljuk a tulajdont és a nép vallásos érzelmeit, s elkerültünk sokat, mi tán kárt okozhatott a hazának. Azzal végzem szavaimat, miként nem akarom a testvériséget ugy érteni, hogy akiket testvérekké akarunk tenni, lánczra verjük, vagy tetszik, vagy nem tetszik; hanem ugy szeretném testvérekké tenni az embereket, miszerint a szabadságot ne korlátozzuk ott s akkor, hol azt a státus célja mulhatlanul meg nem kívánja.

Sept. 15-én a bécsi birodalmi gyűléshez küldött követség egyik tagja volt.

E követség semmi sikert nem tudott kivívni.

A ministerium felosztatásakor ő is letette tárczáját, s csak mint követ vett részt a dolgokban s csak akkor találkozunk vele a parlamentben, midőn előbbi működései kerülvén szőnyegre, felszólalása mulhatlan volt.

December végén a dolog kiegyenlítése mellett s mint hg Windischgrätzhez küldött követ ennek táborába ment.

Deák tagadhatlanul a legjobb magyar diplomata, a legjobb magyar politicus.

Nem forradalmi ember, s forradalmat vezetni nem is tudna. De azt mérsékelni, irányt adni a kormánynak, hogy a legcriticusabb perczekben is mit tegyen, azt igen is tudná.

A hiány, midőn Deák nem volt az országgyűlésen jelen, igen is érezhető volt. Ő azza volt az országgyűlésnek, mi Telemaknak — Minerva, mentora.

Szónoklatai velősek, elragadók mint hajdan a Ciceroéi valának — s utolsó beszédébe az utcai Cato könnyei vegyültek.

Jelleme szilárd, következetes — mint a sir.

Soha magyar forróbban nem szeretete honát mint — Deák.

Ráírták : hogy eddig Magyarország d(D)eák volt, s most d(D)eák lett Magyarország.

A legalaposabb Code penale-t s civile-t ő írhatta volna meg az alapon, hogy fiat justitia, aut pereat mundus.

B. EÖTVÖS J.

Vallásügyminister a márcziusi napok után.

Azelőtt regényíró, s mint ilyen inkább is helyén vala. Első műve „a Karthauzi“ szokatlan tetszést aratott, a másik a „Falu jegyzője,“ a megyei visszaéléseket ritka hűséggel festi, a harmadik „Magyarország 1514-ben“ historiai regény, mely némelly historiai hibáin kívül is sok érdekkal bir.

Mint minister rendesen Deákkal s Széchenyivel szavazott.

Atyja vagyonos ember volt, elpazarlá mindenét. Ő maga eszével tudott magának rangjához illő jövedelmet szerezni.

Szerelem után vagyonos nemes nőt vett el.

Tudni akarják, hogy Párisban jártában a híres le Normand mind-ezeket megjósálá s részint mondá neki, — azon átkozot hozzátétellel, hogy akasztófán fog kimulni.

A márcziusi napokban lett minister.

Apr. 15-én 1848-ban érkezett Pestre.

Tagadhatlanul hozzá fogott az ország iskolai rendezéséhez, de intézvényei koránsem voltak olyanok, hogy az ellenzék részvétét kivívni tudták volna. Ugyanazért a Márczius meglehetősen csipkedte őt.

Különben a ministerium érdekében ő is küzdött eleget s olly héven olly buzgón, mint azt a meggyőződés hangjától csak leheté várni.

Egyik nevezetesebb tette volt Hám Jánosnak primássá föltérjesztése, ki jun. 15-én megerősítést nyert is.

Jul. 11-én, midőn Kossuth hatalmas oratióját bevégezé a katonaság s pénz megszerzése iránt, Eötvös felszólalt, nyíltan kimondva, hogy a ministerium tárczája megtartását e kérdés megoldásához köti.

Az olasz ügyben Irinyi keményen megtámadta a ministerium politikáját.

Eötvös hatalmasan védte azt köv. nyilatkozattal :

„E kérdés eldöntésére először szükséges a sanctio pragmaticának meghatározott értelmezést adni ; másodsor szükséges elhatározni azt, hogy a jelen eset miként áll, ha arra a sanctio pragmatica alkalmaztatik.

Irinyi József képviselő ur a kérdést szinte ezen oldalról fogta fel; csak hogy én egészen más nézetben vagyok a sanctio pragmatica következeire nézve. A sanctio pragmaticában két dolog határoztatik meg. Először garantiroztatik Magyarország koronájának integritása, „adversus extraneos etiam.“ Ennélfogva szükségkép következik az : hogy valamint Magyarország koronájának integritása garantiroztatik az örökös tartományok által : úgy Magyarország részéről garantiroztatik az örökös tartományok integritása. És ez az egyik, mi a sanctio pragmaticában foglaltatik. Másik következés az, hogy az austriai birodalomnak s Magyarországnak ugyanegy fejedelme van. — Ezen két rendelkezésnek kétféle következe van. Az első illeti a birodalom defensiv állását, a második minden hadviszonyokat általában s így a sanctio pragmaticának ezen betűszerinti értelmezése nyomán, ha a monarchiának integritása külső ellenség által megtámadtatik : Magyarország nem maradhat neutralis ; de szintugy ha külső vagy belső ellenség által megtámadtatik a magyar koronának integritása : akkor az austriai birodalom nem maradhat neutralis. Ez áll a defensiv háborura nézve ; a neutralitás azonban egyáltalában lehetetlen.

Mi az offensiv háborut illeti, azt hiszem, nagyon csalódik az, ki hiszi, hogy a sanctio pragmatica illy értelmezéséből az következik, hogy Magyarország az austriai birodalom minden offensiv háboruiban résztvenni tartozik. Ez nem áll. Igen ritkán fordulhat elő egyébiránt azon eset, hogy az austriai birodalom harcza keveredvén, Magyarország ne tartozzék ezen harcban résztvenni. S természetesen. Miért? Mert a hadüzenés és békekötés joga a királyi jogokhoz tartozván, az austriai császár, ki egyszersmind Magyarország királya is, offensiv hadat bizonyosan nem fog üzeni, ha nincs meggyőződve, hogy Magyarország által ezen offensiv had viselésében támogattni fog.

S hogy a sanctio pragmaticát Magyarország s az austriai birodalom mindig így értelmezte, mutatja épen az 1741-iki eset, melyre provocatio történt, hol Magyarország nem azért mert akart, hanem mert kötelességének érezte, fogott fegyvert az austriai birodalom védelmére. S hogy ez így értelmeztetett az austriai birodalom által is, mutatják azon esetek, hol az austriai birodalom neutralitásának elnyerése végett, az

austriai császárnak, mint ilyennek, nem, hanem csak mint Magyarországi királynak üzentetett had : s ezért senki sem hitte, hogy az austriai császár neutralitasban maradhat.

Hanem végre Magyarország törvényhozása is így vélekedett. Hivatkozom a mult országgyűlésre, hol Somogy megye akkori követének interpellációjára a mostani miniszterelnök az összes ministerium nevében kinyilatkoztatta, hogy olly értelemben veszi a sanctio pragmaticát, miszerint azon esetben, ha az austriai birodalom külső ellenség által támadtatik meg, Magyarországot segedelemadásra kötelezettnek hiszi. S az összes törvényhozásban senkisem volt, ki ezt helyben nem hagyta volna, vagy legalább ha bensőleg nem is hagyta helyben, ebbeli nézetét kinyilatkoztatta volna. Ez tehát a sanctio pragmatica értelmezése.

Szólok az olasz kérdést illetőleg, egy külhatalomban, ki a birodalmat megtámadja azért, hogy zászlójára a szabadság nevét irta, nem látja a szabadság pártolóját. Mióta a világ fenáll, a hódító nem lépett fel másként, mint állítólag a népek szabadsága érdekében. Az olasz harcz, mostani stádiumában nem a szabadság harcza, hanem egy a sávoyai ház által az austriai birodalom ellen irányzott támadási háboru; és azért hogy Károly Albert a szabadság zászlóját tüzte ki, Magyarországnak nem lehet várni, hogy tulajdon Olaszországnál túl terjeszkedve, Triestet foglalja el, aztán Fiumét és így tovább stb. ? A ministerium világosan kinyilatkoztatta, hogy az olasz szabadság iránt sympathiával viseltetik, hogy a magyar hadierőt az olasz szabadság elnyomására használtatni soha nem fogja; — kijelenté, hogy azon esetre, ha mindamellett, hogy az olasz nemzet szabadsága biztosittatik, külellenség tovább is meg akar ná támadni a monarchiát, s a monarchiának integritása veszélyeztetik : azon esetre Magyarország hatalmának súlyával interveniálni fog, nem az elnyomásra, hanem a béke megkötésére, melly Magyarországnak leginkább érdekében áll, mert mihelyt a béke megkötetik, Austriára nézve a legszorosabb kötelesség támad, minden anyagi és morális erejével pártolni Magyarországot a sanctio pragmaticánál fogva, hogy a korona integritása fentartassék.“

Az aug. 3-án következő ülésben az elemi közoktatás ügyében törvényjavaslatot terjesztett fel, melly a parlamenti conferenciában némi módosításokon ment keresztül. Az eznapi ülésben nézeteit köv. beszéddel mondta el :

„Mindenekelőtt nyilvánitom, miszerint a bizottmányi munkálatban indítványozott módosításokat elfogadom, ennél fogva rövidebb lehetek előadásomban, mint ha köztünk véleménykülönbség forogna fen. Felfogásom szerint az alapelv az : hogy a státusnak kötelessége befolylni a közoktatás rendezésébe. Ezen kötelességből a státusnak 3-féle jogai folynak, 1-ső jog az, hogy az egyes polgár nem akadályozhatja a státus

a fenebb említett kötelesség teljesítésében, — vagy más szóval : a státus kényszerítheti az egyes polgárt arra, hogy gyermekeit nevelje. — 2-szor. A státusnak joga van e célra a szükséges eszközöket előteremteni, tehát joga van a közoktatás költségeit általános adó által pótolni. 3-szor. A közoktatás és nevelés fölött a főfelügyelés a státust illeti. — Mi illeti az első jogot, hogy t. i. a státus kényszerítheti az egyes polgárt gyermekei nevelésére, — ez ma már kevesebb ellenvetéssel találkozunk, mint ezelőtt, midőn a szülék jogot követeltek magoknak arra, hogy gyermekeiket nevelhessék; miután a tapasztalás megmutatta, hogy az ezim alatt követelt szabadság nem egyéb, mint a gyermekeket a szülék korlátlan zsarnoksága alá vetni (helyeslés.)

Sokkal különbözőbb a vélemény, melly fenforog arranézve van-e a státusnak joga a közoktatáseszközeit általános adó útján beszerezni? Ez az oka, hogy ezen természetes elvet Európának kevés helyén látjuk alkalmazva. — Természetesnek mondtam ezen elvet azért, mert felfogásom szerint a státusnak sem lehetszegényebb polgárait a lehetetlenségre kötelezni, hanem önkényt foly az ingyen-oktatás eszméje.

Magyarországban eddig azon abnormis állapot létezett, hogy az egyetemen s felsőbb iskolákon kezdve ingyen tanítottak, míg az alsó iskolákban tanítási díj fizettetett. Ez engem csodálatra inditana, ha nem tudnám, hogy ezen intézkedés nagyon is jól illett többi institutióink szelleméhez, mellyek mind oda voltak irányozva, hogy a felső osztályoknak nyujtsanak kedvezést. Azonban ez így tovább nem maradhat. Mert ha a nevelés a státusnak éppen olyan kötelessége, mint a határok védelme : az amarra teendő költségek nem jöhetnek más tekintet alá, mint egyéb adó. — Hol a közoktatás didactrumon alapszik, nemcsak a szüléket terheli, hanem politcailag is rossz következtetéseket szül. Mert az illy rendszer mellett, minőt Németország alsó részeiben találunk, mi mondatik ki teherkönnyítésül? A szegénységi bizonyítvány. És így már a gyermekek között, az elemi tanulásnál különbség tétetik gazdag és szegény között.

Mi illeti a 3-dik jogot, a státusnak főfelügyelői jogát, ezt theoriában kevesen vonják kétségbe; de mihelyt alkalmazásra kerül a dolog, végtelen különbség tűnik fel a vélemények között. Vannak, kik a népnevelést a szabadság basisára kívánják állítani, s a státus részéről minden avatkozást zsarnokságnak tartanak. Mások éppen ellenkezőleg, sem egyesnek, sem községnek nem akarják türni ez ügybeni befolyását. Az első véleményre nézve nem bocsátkozom czáfolatba, mivel úgy hiszem, kevesen vannak e házbán, kik azon nézetet pártolnák. A második véleményre nézve meggyőződésöm az : hogy ha szabadságot akarunk, a szüléknek s ezek összességének — a községnek befolyását kizárni nem lehet. S a tapasztalás is azt mutatja, hogy a népnevelés ott virágzik legjobban, hol illy befolyás létezik, példa: Amerika, Schweicz, Németország. Ellenben a státus kizárólagos befolyása eredményeit mutatja Franciaország, hol a nép műveltségéhez aránylag az elemi oktatás gyöngébb

lábön áll, mint amazokban. — Magyarországon azon felsőség, melyet a protestáns iskolák a többiek fölött kivittak, nagy részben azon befolyásnak tulajdonítható, melyet a község a nevelés ügyeire gyakorol.

Van azonban egy kérdés, mely discussiók tárgya lehet, — ez : a külön vallásfelekezetek állása az iskola irányában.

Voltak idők, midőn az egyház az iskolákat tulajdonának tekinté. S természetesnek látszott, hogy a keresztyén, ki magát inkább a jövő, mint a jelen világ polgárának tekinté, azok által készíttessék, kik erre hivatva vannak. Másfelől akkori időkben a világi hatalom is könnyen átengedte, s nem contestálta az egyháznak e jogot, s még ma is vannak státusok, melyekben iskola és egyház most is szorosan összeforr.

Azonban nem illy absolut modorban szokták felállítani a kérdést, hanem kétfelé osztják.

1) El kell-e különözni a vallásos oktatást a többitől? Az én meggyőződésöm szerint el kell, s amazt át kell adni a lelkésznek.

2) Kell-e minden vallásfelekezet számára külön iskola?

Szeretném, ha a ház e kérdést mint practicum tárgyalná. Részemről meg vagyok győződve, hogy el fog jöni az idő, midőn a népnevelést nem fogja tenni a vallásos elkülönítés. De a jelen körülmények közt még feladásomnak tekintém, olly intézkedést tenni a nevelésre nézve, mely megnyugtatta az országot s különösen azon részt, melyre az alsó nevelés legnagyobb befolyással van, s azért nyultam az elkülönítéshez, hogy ha e kérdés megérett, convulsio nélkül történjék az összeoldás; mert ugy voltam meggyőződve, hogy egyfelől kényszerített iskoláztatást, másfelől közös iskolákat behozni az ország mostani körülményeibe zavart hozna. Csak olly helyeken javaslok tehát közös iskolát, hol a gyermekek száma egyik felekezet részéről sem haladja meg az 50-et. De a hol e szám kitelik, és így annyi gyermek van, hogy jó rendszer mellett illy szám mellé egy-egy külön tanító kívántatik, tehát a státusnak is több költségbe nem kerül : javaslatom minden hitfelekezet számára külön iskolát foglal magában. Sőt még ott is, hol egyes hitfelekezetek gyermekeinek száma 50-re sem megy, de akár egyesek, akár valamely hitfelekezetbeliekkel saját erejükből külön iskolát nyitni kívánnak, fenhagytam számukra, hogy ezt tehessék, miután ugy voltam meggyőződve, hogy a ház sem a magán, sem a házi nevelést el nem tiltandja."

Nevezetes volt az aug. 10-iki ülésben mondott beszéde is :

„A tisztelt ház egy előbbi §-t elfogadva, kinyilatkoztatta azon meggyőződését, hogy az elemi oktatás csak akkor lehet jó állapotban, ha arra a községnek élénk befolyás engedtetik, azaz, ha a községi élettel erős kapcsolatban létezik. A község befolyásának határa felfogásom szerint az, miszerint a községnek csak olly jogok adatnak át, melyek által a nevelés, azaz a főcél nem veszélyeztetik. Ha tehát, hogy községi életet teremtsünk, olly törvényt hozunk, mely a népnevelésnek czélszerűségét veszélyeztetné: akkor a községi életet a nevelés rovására emelnénk ki. Ez a törvényjavaslat szerint nem történik, mert ebben kimondatik,

hogy a község senkit sem választhat elemi októnak, hacsak a ministerium által alkalmasnak nem találattott. A ministerium meghatározza az egész országra nézve az általános qualificatiót, s kimondja, hogy az ilyen vagy olyan egyén képes arra, hogy elemi oktató lehessen. De az egyes községre nézve a specialis alkalmazást jobban meg tudja ítélni a község maga, mert az alkalmas egyének közül kiszemeli azt, kihez legtöbb bizalma van. És a bizalom nem mellékes dolog; mert ha a községnek a falusi oktatóhoz bizalma nincs, veszélyeztetik az egész nevelés. Én tehát, ki szinte azon vádba nem eshetem, a hogy centralisatiót nem pártolom, azt hiszem, üdvös az csak ott lehet, hol a hatalom, melly a centrális kormánynak átengedettik, olyan, hogy azt eme kormány czélszerűen gyakorolhassa; s hiszem hogy minden olly hatalom, melly a kormánynak átengedettik, de czélszerűen nem gyakoroltathatik, nem erősíti, hanem gyöngíti a kormányt. Így tehát, meg levén győződve, hogy minden egyes község oktatójának megválasztására a centrális kormány alkalmas soha nem lehet: azt hiszem, ezáltal a centralisatiót elő nem mozdítanók, valamint a kormány hatalmát sem, hanem veszélyeztetnők vele a nevelés ügyét. — Mi a nemzetiség iránt tett ellenvétést illeti, erre ismét megfelel a szerkezet; mert miután a község nem választhat senkit tanítónak, mint olyat, ki a kormány által alkalmasnak nyilvánított; alkalmasnak pedig nem nyilváníthatatik senki, ki a magyar nyelvet nem tudja; minthogy a ház a magyar nyelvet a rendes tanulmányok közé sorozta: tehát nem választathatik meg senki, ki a magyar nyelv tanítására képes nem lenne. Már, hogy millyen érzelmei vannak bensőleg, — ezt a ministerium soha nem fogja tudhatni, hanem ha valaki, úgy bizonyára a község ítélheti meg legjobban. Ennélfogva a törvényjavaslat mellett maradok.“

S az, mellyel a vitákat berekeszté is :

„Miután a ház 5 napi tanácskozás után a javaslatot magáévá tette: nem tartozik többé hozzám azon jog, hogy azt visszavehessem, hanem az egyenesen a házat illeti. (Szavazzunk.) Egyébiránt a mondottak nyomán felhíva érzem magamat némi tekintetben nyilatkozni. Nevelési törvény, melly a tökéletes nevet megérdemelné, nem létezik; olyan pedig, melly csak egy elven indulna el, nem is létezhet. Mert, hogy sem a státus kizáró befolyása, sem a községé célra nem vezet, — ez olly kérdés, mellyet nem theoretice, hanem practice dönthetni el. A nevelésről szóló törvény nem ezredekre alkottatik, hanem folytonos rendzést kíván. — Én, midőn az általános discussió alkalmával a házat javaslatom felvételére kértem, először azon tekintet vezérlett, mivel egy népnevelési rendszer kidolgozása végtelen munka levén, mielőtt ilyenhez fognék, ismerni akartam a törvényhozás elveit, hogy ne legyek kénytelen majdan uj munkát kezdeni. Továbbá előttem állott, mikép a nevelési ügy ugyan Magyarországon rossz lábon áll, de azt láttam, hogy vannak mégis intézetek az ország nagy részében, mellyek czélszerűen használtathatnak most, midőn a legislatió nézetei e törvénycikkben le van-

nak téve. És én bátor vagyok igérni, nemcsak magam nevében, hanem akárki fogná e munkát teljesíteni, hogy e mellett tán félév múlva is már igen fontos resultátumok lesznek felmutathatók.

Az aug. 21-iki ülésben 26 szavazattal 81 ellenében győzött.

Ugyancsak ő tervezte a nevelési szemlét, de a melly életbe soha sem lépett.

Schweiczba ment a szeptemberi napokban.

Mint ember becsületes, mint hazafi jó, mint író genialis, mint minis-
ter — a várakozásnak nem mindenben felelt meg.

Borsodmegyei képviselő volt.

KLAUZÁL G.

A márcziusi napok előtt rendesen Csongrádmegyét képviselte; szivhez szóló, mondhatni kebelrázó beszédeivel ő volt az országgyűlés megíratója; a márcziusi napok után megfordult a koczka.

Egyike volt a legbecsületesebb magyar embereknek. Isten, király, haza volt ministerkorában is devise, s a teendők eligazítását ezekre is bizá.

Róla írta egy charivari :

Ministeri székből ül és pauzál

Egész pietással az áldott Klauzál.

A márcziusi napokban kezdetben a pesti választmány tagja volt, földmivelés- és iparministerré neveztetett ki, smivel a postaügy is keze alatt állt, az ellenzéki lapok rendesen „postaminister“nek nevezték. S valóban ezek visszaéléseit soha sem tudta rendezni. Így történt hogy a népelem előfizetői — különben saját örömeikre — előbb kaptak Kosuthlapot vagy Pesti Hirlapot, mint mire vártak.

A parlamenti ülésekben ritkán szónokolt, akkor is röviden s velősen. Kitünőbb, jelentékenyebb beszéde, olyan millyeket azelőtt szokott, egy sem volt.

A forradalomban mi része sem volt. Rendesen Deákkal szavazott.

HG. ESZTERHÁZY P.

Az Austriávali közlekedés ministere volt a magyar ministerium korában, s legfőbb kötelessége levén a Magyarhon és Austria közti viszonyokat rendezni, Bécsben vagy ottan lakott, hová a király ment.

Azelőtt austriai követ volt az angol udvarnál, s mint ilyennek és amollyannak bálai legfényesebbek voltak Londonban és Bécsben.

Miután az országgyűlés lelépett a legitimitas teréről, ő is lemondott hivataláról.

Egy 19-ik századi angol lord, s egy 16-ik századi magyar oligarcha tulajdonait egyesíté.

HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY.

Sept. 22-én, midőn Batthyány volt az egyetlen minister, némi interpellatiók megtétele végett a ház Kazinczyt Batthyányhoz küldé.

S mivel Batthyány igen el volt foglalva, az ugyanez nap délután tartott ülésben egy bizottmányt neveztek mellé, melly az interpellatiókra feleljen.

S e bizottmány, mint ilyen, kezdetben kis körben működék, egyik vagy másik tagja közlé a csatahíreket.

Jelesebb a köv. eset vala :

A képviselőházhoz két manifestum érkezett. Az egyikben tudattatik, hogy Lamberg kir. biztoskép Budára megy, a másikban a katonaságnak rendelet adatik ki, hogy a cs. katonák báró Jellachich seregei ellen ne küzdjenek.

Kossuth, karddal oldalán lépett az ülésbe, az országgyűlés pedig következő nyilatkozatot tevő:

„A nemzet képviselői a nemzethez és különösen az országban hadsereghez és mindennemű fegyveres csapatokhoz !

A folyó évi pozsonyi országgyűlésen alkotott III-ik t. cz. 3-dik §-ában ez foglaltatik :

Ő felségének bármelly rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.

Ezt a király elfogadta, helyeselte s megerősítette a törvénybe iktott ezen szavakkal :

Mi első Ferdinánd, isten kegyelméből austriai császár, Magyar és Csehország e néven ötödik királya stb. stb., a fenérintett törvényeket és az azokban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottnak vallván, hozzájok királyi megegyezésünket és jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogva elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeslettük és megerősítettük, biztosítván a hű Karokat és Rendeket a

felől, hogy minden a fen beiktatott törvényczikkelyekben foglaltakat mind mi magunk megtartjuk, mind pedig minden más hiveink által megtartatjuk stb. stb. Ferdinánd m. k. Ellenjegyezve gr. Batthyány Lajos által.

Igy szól a törvény, mely Magyarország kormányzatának törvényes önállását és felelősségét biztosítja.

Ezen törvény szerint ő felségének a királynak minden olly rendele, parancsa s kinevezése, mely a Budapesten székelő ministerek egyike által is aláírva nincs, érvénytelen, s az illy érvénytelen rendeletnek engedelmeskedni : törvény- és alkotmány sértés.

A nemzetnek ő felsége által országgyűlésre egybehívott és a nép által szabadon választott képviselői tehát megütközéssel tapasztalták, hogy ő felségének nevében Bécsből sept. 25-kéről ministeri ellenjegyzés nélkül kelt s Magyarország népeihez és a Magyarországbani hadsereghez intézett nyomtatott nyilatkozványok adatnak ki, melyek szerint minden Magyarországon levő hadseregek és akár millynemű felfegyverkezett csapatok gróf Lamberg Ferencz tábornagy főparancsnoksága alá rendeltetnek.

És mivel ezen állítólagos rendelet Budapesten székelő magyar felelős minister által aláírva nincs : — az tehát az 1848 : 3-ik sarkalatos törvényczikk szerint merőben érvénytelen.

Mivel ő felsége a királyi szavával szentesített ugyanazon 1848-ki t. cz. szerint a végrehajtó hatalmat nem másképp, mint csak a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolhatja ;

Mivel, ha ministeri ellenjegyzés nélkül kiadott rendeletek által kormányoztatnék az ország s nem a felelős ministerium útján kinevezett főparancsnok kezeibe adatnék az országban hadsereg, ez annyit tenne, mint Magyarország önálló felelős kormányzatát megsemmisíteni, az ország alkotmányát felforgatni s a nemzet szabadságát elnyomni :

Annál fogva a nemzet képviselői azon kötelességnél fogva, mellyel az ország alkotmányának megőrzésére kötelesek, ezennel a fentebb érintett s ministeri ellenjegyzés nélkül kelt állítólagos királyi rendeleteket, ha azok nem koholt irományok is, törvényteleneknek, érvényteleneknek és semmit érőknek nyilatkoztatják.

Gróf Lamberg Ferenczet a Magyarországbani hadseregek és akár millynemű fegyveres csapatok főparancsnokságától ezennel a törvény s alkotmány nevében eltiltják.

Az országban minden hadseregnek s akár millynemű fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, hadi- és várparancsnokoknak, tiszteknek és fegyveres vitézeknek a törvény nevében megparancsolják : hogy gróf Lamberg Ferenczet főparancsnoknak elfogadni, őt annak nézni és tekinteni, s neki mint ilyennek engedelmeskedni ne merészeljenek, hanem az ország törvényéhez és alkotmányához esküvel fogadott kötelességek szerint hivek maradjanak.

A nemzet képviselői a törvényre s azt szentesítő királyi esküre tá-

maszkodva kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az ország-bani hadsereg s akármillynemű fegyveres csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészelné, s az országban hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha öt főparancsnoknak elfogadni s neki mint ilyennek engedelmeskedni merészelnének, az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bűnébe esnek.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári akár katonai hatóság avagy hivatalnok, ki a fenérintett érvénytelen s alkotmányfelforgató állítólagos királyi rendelet sikeresítéséhez vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyújtana, magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részesítené.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem tűrni köteleseknek érzik, úgy az ország alkotmányának csonkítlan megőrzését az összes nemzet törvényszerűségétől megvárják.

Ezen határozat a miniszerelnök és a képviselőháznak honvédelmi bizottmánya által azonnal közhirrre teendő, a legsebesebb uton, minden hatóságoknak s különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő, melyeknek alkotmányhozi hűségüktől megvárják a nemzet képviselői, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől bátor győzelemmel haladék nélkül megmentse s megtisztítsa s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesítsék.

A miniszerelnöknek s a ház honvédelmi bizottmányának határozatilag meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztosítsák.

Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bűnének súlya alatt cselekedni ne merészeljen.

Kelt a képviselőháznak 1848. sept. 27-kén tartott törvényes üléséből. Z á b o r s z k y A l a j o s m. k., jegyző. P á z m á n d y D é n e s, m. k., elnök.

E bizottmány kormányt oct. 8-án rendszeresített. Batthyány lemondása után ugyanis az ország kormány nélkül maradt.

Föllépett tehát Kossuth s az eznapai ülésben a bizottmány rendszerítése iránt megtette indítványát. Beszédét fenébb közöltük, valamint azt is, hogy akkor elnökévé ő neveztetett ki.

S e bizottmány Pesten, s az inneni menekvés után Debreczenben folytonosan működött a Szemere-ministerium kineveztetéseig.

NYÁRI PÁL.

Magyarhon Laokoonja.

Azelőtt Pestmegye alispánja volt, aztán a parlamentben e megyét képviselte.

A parlamentben Kossuth és pártjának ellenzéke volt, de nem mint a Villéle párt IX. Károly vagy Ledru Rollin Napoleon Louis alatt.

A dolgokat a legitimitas teréről soha sem akarta levinni. Royalista volt meggyőződésből, ki Magyarhonnak más jövőt nem is remélt.

A márcziusi napokban, alkalmával a pesti mozgalmaknak, Nyáry volt, ki a dolgok élére állt, s az ügyességnek, mérsékeltségnek, mellyel a dolgokat vezetni tudta, köszönhetni, hogy a forrongás nyílt lázadásban nem tört ki.

Pesten márcz. 15-én egy rendfentartási bizottmányt alakított, mellynek legjelentékenyebb tagja volt.

Nevezetes befolyást gyakorolt a kedélyek lecsendesítésére márcz. 25-én is, midőn a pénz- s hadügyi tárczák miatt Pesten nevezetes zavarok keletkeztek. Az eznapi kiadott plakát nyilvános bizonyossága észlelyességének s mérsékeltségének.

E rendfentartási bizottmány a ministerium Pestre érkezte után — apr. 14-én — felbomlott.

A maj. 10-iki Lederer-féle macskazene alkalmával is nevezetes szerepe volt.

A ministerium a dolog megvizsgálására egy bizottmányt nevezett ki. Polgári részről Nyáry volt az elnöke.

Nevezetes, mennyi higgadtsággal, milly eszesen tudta e vasakaratú férfi a dolgokat vezetni.

Semmit nem tennie lehetlen vala — de mit tehetett, megtett: a dolgokat, mennyiben lehetett, elsimitotta, gátolta a nép kitöréseit.

A parlamentben a ministerium ellenzékének feje volt.

Kossuthnak barátja soha sem volt s nem egy tette ellen szólalt fel.

Jul. 21-én az olasz ügy került szőnyegre. Mészáros az interventiót katonai s kereskedelmi szempontból ajánlá, utána Nyáry mondá el követk. beszédét:

„Én e válaszirati javaslatban nem látok egy pontot is, melly által e

nemzet magához, önállásához, függetlenségéhez méltólag volna képviselve. Nem azért, mert, monarchicus szellemű; mert hogy ez legyen, magam is kívánom, miért? — mert nem látom a monarchiát, de az alkotmányos monarchiát, ellentétben a néppel. Én azon állást, melyben jelenleg vagyunk, csak egy stádiumnak tartom a nép életében; valamint stádium egy már előhaladottabb népnél egy más uralkodási vagy kormányzási rendszer. De ha valaki összehasonlítja e válasziratot az istenben boldogult rendi táblának közelebbi feliratával, semmi különbséget nem fog benne találni, s ha talál, az bizonyosan nem előhaladás, hanem visszalépés. Mert ebben nyíltan ki volt mondva, hogy az ország jövődjé csak a fokenkénti haladásban van; ezen válaszfelirati javaslatban pedig arról szó sincs, csak egypár phrásissal beburkolva akarja a néppel elhitetni, hogy e ház öt képviseli és érdekeit biztosítja. — Midőn ama rendi táblának felirata, mint önálló nemzet szól királyához, emez kerül minden kitévelt, melyből azt lehetne következtetni, hogy magát önállónak és függetlennek hiszi. S ez tisztelt képviselők! nem volna egyéb, mint megtagadása azon elveknek, melyek az európai mozgalmak által segítettve, a rendi táblát képviselői házzá átalakították. Én tehát kívánom, hogy e felirat tükre legyen a magyar nemzet függetlenségének, mind bel, mind külviszonyokra nézve.

Átmegegyek azon két főtárgyra, melyek körül az egész forog. Illyen először a horvát ügy. — A ministerium Kossuth Lajos pénzügyminister ur által előterjeszti a háznak e részben követett eddigi politikáját; s ha jól fogtam fel, e politica abban áll, miszerint a horvát mozgalmakat nem háborúzenésnek, hanem pártütésnek kereszteli; másodszor kijelenti a kormány, miszerint Horvátországnak minden méltányos kívánságát teljesíteni kész, de a korona egységéből semmit nem enged. — A kormánynak politicája felől, mint már tegnapelőtt is említém, csak a multa nézve tanácskozhatunk; a ház rámondja helybenhagyását, vagy ezt megtagadja. Jövendő politicáját a ház elébe terjesztteni annyi, mint önmagát kivetkeztetni a felelősségből, s a felelősséget a házra róni. S én megvallom, miután a kormány hallgatott arról, mit fog tenni jövőben a horvát ügyben, de elmondta a multa nézve, mit tett eddig: ennek folytán ki kell jelentenem, hogy a kormánynak multban követett politicáját tökéletesen helyeslem. Helyeslem azt, hogy pártütésnek kereszteli azon mozgalmakat; helyeslem, hogy nem mint barbárok hanem mint civilisált nép kormánya kijelenté, hogy minden méltányos kívánságokat tekintetbe vesz, s azokat teljesíteni is kívánja; helyeslem azt is, hogy korlátul azt tűzte ki, miszerint mindazon kívánságokat a korona egységének szempontjából tekinti. Én semmi egyebet nem kívánok, mint, hogy ehhez hozzátessék: „a mennyiben a nemzeti önállás, a nemzeti becsület megengedi.“ Ennélfogva én a jövőben követendő politicáról nem szólok. A jövő törvényhozásnak lesz feladata, számon kérni ezt a kormánytól; s ha a kormány e korlátok közt megmarad: nincs kétség, hogy a jövő törvényhozás is helyeselni fogja politicáját.

A válaszfelirat másik főpontja a haza védelme. Midőn a trónbeszédben maga a király által felhivatunk mindazon eszközök előállítására, melyek a haza védelme tekintetéből szükségesek : én abbéli véleményemet jelentém ki, miszerint szükségesnek tartottam, hogy legelőször is a trónbeszédre feleljünk , s legelőször a válaszfeliratot tárgyaljuk. Az ok, mely ebbeli javaslatra vezetett, nem az volt, miszerint én hittem volna a mostani kormányról, hogy olly célokat akar elérni a válaszfelirat tárgyalásának mellőzésével, mely célok a haza céljaival ellenkeznek; sőt miután a kormány különválva ettől, felhívott bennünket a haza védelme felőli tanácskozára, s a haza megvédése f. hó 11-én olly ünnepelesen határozottatott el : nekem ez iránt semmi észrevételem nem volt : mert mindegy, akár a válaszfeliratban jelentsük azt ki, akár a kormánynak, vagy bárkinek indítványa következtében tegyük azt. De uraim most, miután ezt megigértük, miután azon czimet tűztük ki a már megajánlott hadseregére, hogy az a haza védelmére van felajánlva : szükség, hogy nyíltan kimondjuk, miszerint ezen megajánlott materialis segélynek célja semmi egyéb, mint a haza védelme ; mert ha ezt nem tesszük, akkor compromittálva lesz a ház. Én azt hiszem, hogy a nemzetek élete sokkal complicáltabb, mintsem hogy azt egy furkos bottal, karddal vagy ágyuval meglehessen védeni. Itt megállapodni egy nemzetnek, midőn önmagát akarja biztosítani, semmi egyéb, mint fel nem fogása nemzeti létének. — Igen sokszor felhozott már a lengyel nép, igen sok oka jelöltetett ki a lengyel nemzet megbukásának ; én egyik legfőbb oknak tartom azt, hogy e szép név alatt : lengyel nemzet, önállóvá akarta tenni magát az aristocratia. Nem erősíté magát, nem forasztá össze az érdekeket, hogy a nemzet egy compact nemzet legyen ; s megvallom, a többi okok közt főkép ezen okban keresem azt is, hogy a lengyel nemzetnek nem sikerült magát visszaállítani. És kérdem uraim ! be van már végezve minden teendők a rendi tábla által hozott, még pedig csak ideiglenesen hozott régi törvények által ? Felelet : nincs ! még mindig hiányzik Magyarországon azon morális erő, mely a nemzetek fentartásában — előttem legalább — sokkal nagyobb tényező magánál a materiális erőnél. Még nincs megmutatva nyilván, nincs formulázva az, hogy Magyarországon a jogok egyenlők. És uraim ! midőn mi Európa előtt nyilvánítjuk, hogy mi a haza védelmére mindent megtettünk, hanem ezt válaszfeliratunkból kifeledjük, ennek következése az lesz, hogy az európai nemzetek bennünket a magok sorából szinte ki fognak feledni. Ennélfogva nyíltan és határozottan kívánom, hogy a nemzet védelme, a nemzet léte feltételének, t. i. a jogegyenlőség következésének nemcsak kimondása, hanem életbeléptetése is kimondassék a válaszfeliratban. Itt az idő s pedig halaszthatlanul, melyben Magyarországnak ki kell jelentenie, hogy kikhez akar tartozni. Akar-e tartozni az absolutismus, vagy pedig a civilizációhoz ? A ház ezt nem akarja mondani ; mert ezt csak szóval kimondani, csak sejtetni akarni : semmi, nyíltan kell kimondani. Voltak már előttem néhány szónokok, kik ezt

megemlíték ; voltak , kik hivatkoztak Németországra ; de én ezek irányában kimondom nyíltan, miszerint speciálításba menni , s csak nemzeteket s nem biztos s meghatározott nevű nemzeteket jelölni ki, legnagyobb oktalanság volna ; mert hiszen magának azon civilisált német nemzetnek létele sincs biztosítva önmaga, hanem az európai civilisatio által. S akkor, midőn ki akarjuk jelölni a helyet , mellyet kívánunk elfoglalni Európában, nekünk általánosan kell szólanunk, nem egy nemzethez s nem olyan nemzethez, mellynek létele sincs még tökéletesen bevégezve, hanem tartozunk kijelenteni, miként mi minden civilisált nemzeteknek barátai vagyunk. Tartozunk kijelenteni , hogy Európa magát nem ignorálhatja, mert mi azon időben, mellyben a civilisatio a kereszténységgel ugyanazon egyértelmű volt, akkor a kereszténységnek s így a civilisatiónak is védbástyája voltunk. S gondolom senki sincs közöttünk, ki, ha e kettő közül kellene választania : a civilisatióhoz tartozik-e vagy az absolutismushoz, — nem választaná az elsőbbit ; s ha így vagyunk mindnyájan meggyőződve, ugyan az istenért, mi tartóztat bennünket, hogy ezt most, midőn nem többé egy pár százezer privilegiátus és nemcsak a királyhoz, hanem Európához szól hanem midőn 15—16 milliónyi nép képviselői mondják; ekkor mondom , miért hallgassuk el ?

A ministerium jegyzőkönyve már kétszer olvastatott fel előttünk, és nem titkolhatom el azt , miszerint nem kétlem, hogy ha a ministerium jegyzőkönyv alapja a ház határozatának, akkor Magyarország függetlensége compromittálva van ; compromittálva pedig azért, mert a basis, mellyre e politica alapittatik, a *pragmatica sanctio*. Itt az idő, hogy nyíltan kimondjuk, mit értünk a *pragmatica sanctio* alatt ? — Ha Magyarország megyei- és országgyűlését tekintem, sehol nem találom azt, hogy a *pragmatica sanctiónak* valaha azon értelem tulajdonittatott volna, miszerint Magyarország a *pragmatica sanctiónál* fogva az austriai birodalommal egy *Schutz- und Trutz Bündnissbe*, — mint szokták mondani a németek, — lépett volna. Az értelmezés sohasem terjedt tovább, mint, hogy az austriai monarchiának fején van a magyar korona is. Ha nézem az 1713-iki I. és II. törvényczikket s e kettőt egybeveve az austriai ház uralkodásának históriájával : lehetetlen nem látnom azt, miként mind azóta, hogy az austriai ház a kormányt átvette, ezt úgy folytatta s folytatja most is, mint önállásu magyar király. Ha valaki nekem azt megmutatá, hogy az 1723-ik év előtt egy , de csak egy törvény is léteznék, melly Magyarországra nézve ki nem mondja, hogy Magyarország háborut csak az országgyűlés által elhatározottat viselhet; ha nem volna az 1608-iki törvényczikk , mellyben világosan kimondatik, hogy Magyarország maga határozza el mindig a *casus belli*; ha nem volna az 1715. 8-dik törvényczikk, melly az 1-ső rész 9-dik §-sa nyomán azon ismeretes „*militare tamen pro regni defensione teneantur*“ t. i. a nemeseket érte, ki nem mondaná; vagy ha ezen törvényczikk nem azt mondaná, hogy miután az *insurrectio*, miután a nemesek ereje a mostani európai körülmények közt nem elengedő, hogy a hazát

megvédje, akkor a rendes katonaság hozatik be; ha ezen törvényczikkben más, mint a regni defensio tétetnék kötelességül a rendes katonaságnak; ha ezen törvényczikkben ki nem jelentetnék az, hogy valahányszor kérdés van a háboru-indításról, mindannyiszor országgyűlés vizsgálja meg, ha valljon hasznos-e, vagy szükséges-e azon háboru Magyarországra nézve: úgy talán még lehetne ez exegesis tömkelege közt oda vezetni a dolgot, hogy valamikép kipréseljék az 1723-iki törvényczikkből azt, hogy Magyarország csakugyan Austriának minden háborujában résztvenni köteles. De uraim az 1741-iki 22-ik törvényczikk kérdésen kívül későbbi, mint az 1723-iki; s ezen törvényczikk nyíltan kimondja, hogy Magyarország önállásu ország, s hogy Austriának, vagy akárkinek háborujába avatkozni nem tartozik. Felolvasom, hogy kiki átláthassa, milly világos szóval mondatik az itt ki; mert így hangzik: „ut in nullo alio casu, quam ubi vel inopina hostilis in regnum Hungariae irruptio, vel flagrantis directe Regnum hoc tangentis belli ratio ordinarium diaetalem concursum impediret (Szónok elhallgat. Deák Ferecz: olvassa csak tovább, — szónok folytatja: praespecificato articulo denotatus regni concursus locum habeat.“ — már ha a mondottakat mind összeveszem, lehetetlen aggodalommal nem látnom azt, hogy azon alap, melyen az Olaszországba küldendő hadsereg megígértetik, olly könnyeden mellőztetik. Pedig higyjék meg uraim, hogy ámbár nem vagyok azon emberek közül, kik hiszik, hogy a corpus jurissal lehet bennünket az európai népek közé bevezetni, de azt sem hiszem, hogy a melly nemzet prostituálta magát önmaga tette által, ezen prostitutio fel ne használtassék ellene akkor, midőn magát emancipálni akarja, s hogy ezen nemzetnek legyen olly ereje, mint azon nemzetnek, melly a legnagyobb szorongatások közt is ki merte mondani: én szabad vagyok, elnyomhat az erőszak, de meg nem semmisíthet, — az lehetetlen! — Ez az alapja a megajánlott olasz segedelemnek, s én nyíltan, határozottan kijelentem, miként ez nem egyéb, mint feladása Magyarország törvény által biztosított önállásának s függetlenségének. Azt mondják sokan, hogy ez nem áll, mert hiszen austriai császárnak lenni, ez valami nevezetes és szörnyű nagyjelentésű dolog; pedig látjuk, hogy ezen austriai császárságnak értelme sincs. Mert ha visszamegyünk az austriai császár históriájára, az épen csak ollyanforma, mint midőn valakinek tetszik ezt vagy amazt a nevet választani; mert Austria császárságának lenni s egyszersmind dux Austriae-nek lenni, mégis csak furcsa kis helyzet. A kérdés tehát az, hogy ebben: „austriai császár“ van-e valami nagy felsőség, olly valami suprematia, melly a Rex Hungariae-t semmivé tené. Tudjuk, hogy a diplomatiában a császárságnak — kivált a 19-dik században — semmi egyéb jelentősége nincs, mint a királyságnak. Napoleonnak tetszett magát császárnak pronuncziálni, s minthogy szerencsés volt a hadban, kénytelenek voltak más hatalmasságok annak elismerni s úgy nevezni, mint kívánta. Midőn megbukott, s ennek következtében enerválták a francia nemzetet, akkor azt mondották: bizony

csak király lesz a francia uralkodó, mint annakelőtte volt. De kérem, micsoda attribútuma is van a császárnak, különválva a királytól? Kérem : van-e abban valami szégyenítő, valami lealacsonyító, ha valaki azt mondja: én Európában Magyarország királya vagyok; de nem afféle tinninai püspök, hanem egy valóságosan létező Magyarországnak királya, mely 15—16 milliónyi szabad népet számlál. S valljon van-e Magyarországnak valami biztosítéka, hogy az austriai birodalommal szoros kapcsolatban lévén, nem fog provinciává törpülni? S van-e abból valami haszna? Én nem hiszem. Mert akár területét, akár népét, akár népének jellemét tekintem, azt kell kimondanom, hogy inkább talán azon utóbbinak van egy jó szövetségesre szüksége, mint a millyen a magyar; annyi is inkább, mert láthatjuk, miként Austriának barátsága Magyarországnak jó gyümölcsöt soha nem termett; míg az austriai birodalom nagy ereje mellett a nép egy alacson bureaucratia alatt nem igazgattatott, nem kormányoztatott, hanem bitoroltatott. Szeretném tudni, hogy Magyarországnak micsoda fontos oka van épen most 1848-ban, midőn más nemzetek magokat emancipálják, s midőn mi is a márcziusi napokban hittük, már emancipálva vagyunk, — micsoda okunk van, mondom, hogy most ismét, talán csak más formában, nyakunkat az austriai bureaucratia rabigájába hajtsuk.

A katonaság magyarítása mellett is nevezetes beszédet tartott.

A legtöbb kérdésben mindig mint az ellenzék vezére volt.

Megalakulván a honvédelmi bizottmány, főbb tagjai egyike. De csak mint collegialis testületben vett részt.

Annak üléseiben mindig a mellett szavazott, hogy a törvényesség teréről le ne lépjenek, s Austriával a versenyzést ne fegyver hanem alku útján döntsék el.

Mi hivatása körébe tartozott, a felszerelést, a legnagyobb pontossággal, szigorral teljesíté.

Kezdetben a placatokat adta ki. Így a Móga hadjelentései alatt az ő és Zsemberi neve áll.

Kossuth távollétében az interpellatiókra rendesen ő felelt.

Lemenván a kormány Debreczenbe, az ülésben januárban egy gyönyörű szónoklatot tartott, hogy Magyarhon királya ellen ne küzdjön tovább, mint az 1848-ik t.cikk megtagadása, hanem tegye le a fegyvert.

Jutalmul a jó tanácsért macskazenével akarták megtisztelni.

A Közlönyben kijött februári cikkek az ő emanatioi voltak, miért is az országgyűlésen Kossuth kérdőre vonatott, ki is akkorezt a kormány politikájának vallá.

Nevezetes volt Debreczenben tartott következő beszéde a kiegyenlítés ügyében :

„Tisztelt ház, azt hiszem, Magyarországbán, igen kevés barátja van annak, kitől tanulnunk kell, és ez Metternich. Metternich azt mondotta, hogy azért nem becsüli a magyart, mert 1791-től fogva semmi újat nem tanult, semmi újat nem tett, semmi újat nem mondott. Nézzünk körül, hogy ugyan nem igazat mondott-e Metternich. Én igen könnyen megbizonyíthatom a mai eseményekkel, hogy tökéletes igazsága volt. 1791-től fogva a nemzet mindig azt beszélte, hogy igazsága van, és azon helyzetbe tette magát, mint két egymás közt perlekedő személy, sőt annyi esze sem volt, miképen általlátta volna, hogy két egymással ellenkező személy között egy harmadiknak kell kimondai az igazságot, mert egyik is másik is kiabálja, hogy neki van igaza. Ebből az a tanulság, hogy a kik Magyarországon vezették az ügyet, nem tudták biztosítani annak hajóját. Az igazság szép dolog; egy részről emberi találmány, a mennyire törvények alkottatnak, más részről a romlatlan emberi kebelnek nyilatkozata. Igen, de a kebel annyi, mennyi az ember, és igen kevés dolog van olyan, mellyben minden kebel egyformán nyilatkozik. Az emberek, egyesek szint úgy mint nemzetek, fentartják és fentartották magukat és az a legszegényebb ember, ki örökön és örökké csak azt beszélte : nekem igazságom van. Méltóztatnak emlékezni, a nemesi világban a legrongyosabb emberek voltak azok, kik mindig urodalmakat kerestek, s az igazságot emlegették a helyett, hogy kapáltak volna. Mi hát az igazság a nemzetek között? Egyedül az erőnek, a kifejtett erőnek túlnyomósága. Ezen kellett volna igyekezni, nem pedig tömérdek törvényeket hozni, s mellette tunyán összegugni kezeinket azon hitben, hogy majd az uristen igazságos ügyeinket oltalmazni fogja. Oda jutottunk, édes barátim, tisztelt hazafiak, hogy most is sokat beszélünk, oratiókat mondunk, s azt mondjuk, hogy igazságunk van. Ne csalja meg magát senki, hogy Magyarországnak, ha czudarul el fog veszni, igazat fognak adni. A következőzés tehát az, hogy a mit elmulasztottunk, azt pótolni kell. — Minden ember tegyen a háza oltárára a mit tehet, egyik eszét, másik materialis erejét, a harmadik pénzét. Jó lett volna ha a harcz kezdetekor tisztában lettünk volna, most jobban állanánk, a nagy igazságnak nagy fénye elborította fejünket, s nekem nem ment fejembe, hogy lehet a nap alatt olly gazság, melly elkövetetik Magyarország ellen, s jó lett volna, ha gunyosan nevettem volna magamban, s azt mondtam volna : ennek a kigyónak meg akarom törni fejét, a helyett, hogy csudálkoztam. Az illyen csudálkozás, szőhősiesség, mikor az ember veszélyben van, a leggyalázatosabb neme a gyávaságnak. Tehát ne beszéljünk sokat, hanem tegyünk. Miről volt most szó? Magyarország gyűlése deputatiót küldött az ellenség fővezéréhez, s az el nem fogadtatott, mire az egyik azt mondja, hogy nem egyezkedik a világon senkivel. Nem erről van most szó, hanem arról, hogy tartsuk meg a nemzetet, s nem szükségesek ollyan túlságos nyilatko-

zatok, hogy ezért meg ezért nem fogok egyezkedni, mert túlságos nyilatkozatok után a futás vajmi csuful illik, mert ki szétnézett maga körül s az önfentartás érdekében tovább állott, hol a hazának használhat, bizonyosan okosan cselekedett. Hagyjuk el tehát a szószátyárságot s mondjuk ki, hogy a haza van veszélyben a miatt, mert az aristocrata annak idejében nem engedte, hogy a nemzet magát kifejtse, annak mive az, hogy nem fejtették ki köztünk a tehetségek, melyek most mint Napoleon vagy Vashington állanának, hanem csak jószándékú, de gyáva tehetetlen s a nagy feladatnak megfelelni nem tudó táblabírák vagyunk. Nincs bennünk több, mint jó szándék. Nagy veszélyben van a haza, s nekünk el kell követni mindent, hogy szét ne oszoljék. Itt csak arról van szó, mit bizott reánk a haza, s kikérem, hogy képviselő ennél tovább ne menjen, mert tüstént megszűnt képviselő lenni, mert mikor ki van küldve a képviselő, hogy oltalmazza meg azt, a mi van, s mikor ez megtámadtatik, elveti a mankót kezéből, a melyre támaszkodnia kell, s más nem ismert dolgok után kapkod : szinte olyan bünt követ el, mint ha feladná azt, a mi van. — Röviden tehát azt mondom, hogy Kossuth Lajos indítványát elfogadom azon hozzászólással, miszerint kimondassék a tisztelt ház által az, hogy a nemzet mindent megpróbált a kiegyenlítésre, s ne higgye senki, hogy ez gyengeségre mutat, mert csak az erős ember tud kérni, a gyenge ember szinte úgy mint a gyenge nép, vagy imperitenskedik, vagy hizelkedik ; tehát erő van a nemzetben akkor is, mikor ezt tette, mikor azt mondja : nem akarom hogy milliók vére folyjék, most is békére nyujtom kezemet. Azt kívánám tehát kimondani, hogy mi erőszakkal voltunk a védelmi térre szorítva, hogy védjük magunkat a meddig lehet, s fel nem adjuk a nemzet jogait, mindamellett a nemzet törvényes jogainak s függetlenségének alapján minden pillanatban készek vagyunk a békére.”

A vésztörvényszéket ellenezvén, keményen megtámadtatott ; ekkép védelmezé magát :

„Méltóztassék megengedni a tisztelt ház, hogy visszaélek türelmével, mert az én indítványaim nem szoktak pártolásra találni, hanem hivatkozom a jövőre, ha megérjük, egykor azt fogják mondani, hogy ezen embernek mégis igaza volt. (Zaj.) Ha nem akarnak kihallgatni, nem szólok. Magyarországon a dolgok magasabb szempontból nem szoktak tárgyalatni, és engedjenek meg a tisztelt képviselők, ha hibázom, hanem én annak tulajdonítok sokat, minek a képviselő ház a jelen vészes körülmények között nem sok jelentőséget kíván tulajdonítani, és ez a moralis erő. A mely nemzetben moralis erő nincs, és a mely nemzet nem számít a moralis erőre, azon nemzet elveszett, bár mennyit ijesztgesse a népet és fenyegetődzék guillotinnal, azon nemzet elveszett. Franciaországot szokták felhozni. Minap is az mondatott, ámbár jelen nem voltam, hogy egyedüli eszköz a politikai gyilkosság. (Ezt nem mondta senki!) Nem csak Magyarországon, hanem sok helyütt mondták azt, és épen azt akarom megmagyarázni : mily nagy különbség van

a fogalmak között. Ha Franciaországot akarják például állítani egy nemzet életének megszilárdítására, az véleményem szerint igen rossz használt minta, mert Franciaország az emberiségnek 1789. óta minden gyarlóságain keresztülment; de teljességgel nem következik, hogy ha egy nemzet meg akarja szilárdítani a maga nemzeti életét, elkezdje 1789-től fogva, és mindazon esztelenségeket végig táncolja, melyeket Franciaországban kénytelenek voltak tenni, és épen a magyarnak nincs arra szüksége, mert nyíltan kimondom, hogy a magyar nemzet jelenleg több morális erővel bír, mint maga a francia nemzet is, azt nem lehet semmi egyébnek tulajdonítani, mint hogy az alkotmányos szabadság sokkal nagyobb részére terjedt ki a nemzetnek, mint a megbukott alkotmány szerint az egész francia nemzetre, mert, Franciaországban a képviselői, sőt a választói jogban sem részesült annyi, mint a tanácskozási jogban részesült Magyarországon. Ennek oka az, hogy sokkal több szilárd nemzeti étellel bír jelenleg is Magyarország, mint bír Franciaország annyi kísérletek után. És azt mondom, hogy a magyar nép élete nem hasonlít annyira senkiéhez, mint az angoléhoz, mert az angolban szilárdság van, és ő az, melly meg tudja magát tartóztatni, csak azt mondja ki és teszi, mire szüksége van (közbeszólás : az nagyon schulmeisteres) Meglehet, hogy ez valakinek nagyon Schulmeisteresnek tetszik; hanem engedelmet kértem, ha nem akarnak hallgatni, nem szólok. (Tovább!) Mondom, az angolnak élete hasonlít a miénkhez, én már többször felhoztam ezen példát, mit mindnyájan tudunk : mi történt midőn az orangisták meg akarták buktatni az alkotmányt? ijesztő rendeletet alkalmaztak-e, hogy el van veszve a haza? nem, — hanem a sok actákat letették a törvényhozás asztalára, miből kivilágosodott, hogy a hannoverai király hazaáruló volt, mit határozott akkor az angol parlament? — azt mondta : „Most már ismerjük, menjünk tovább.“ És valljon nem nagyobb erőt fejtünk-e ki, midőn ugy cselekszünk, mint az angol parlament és nem 25 mérföldnyire azt kiáltjuk : hazaáruló, és azt mondjuk : guillotint alá fogjuk állítani, és nem tudom még micsoda fenyegetésekről beszélünk, melyekkel meg fognak büntettetni. Én a morális erőre számítok, és azon majomi utánzásokat nem szeretem, mint a rossz szakács, ki nem tud főzni, mindig a szakácskönyvet tartja maga előtt, hogy most vajat, most vizet kell használni, mert azon ember, ki így akar ételt készíteni, sokszor kőficzt készít. És a melly törvényhozó bizonyos könyveket nyitva tart, mit estve olvas, reggel elmondja, és nem sokat gondol azzal, hogy a magyar nép hogy áll, és hogy ilyen, vagy olyan eszközökkel élünk, melyeket meggondolva a francia sem választana. Magyarországon olly sokat beszélnek az árulóról. Én abban látom Magyarország erejét, és azért hiszem, nem fogja Windischgrätz legyőzni, mert Magyarországon árulókra nem talál, talál gyávákra, kik azt a kis életet féltik, és ha azt mondják nekik, ha nem fogod ezt vagy amaszt teljesíteni, felakasztatlak, és az azon kísérletet nem akarja magán megtéetni, hanem azt mondja, hogy most kényszerítenek és azt teszem, hanem majd akkor, ha Magyar-

ország ügye közelíteni fog a győzelemhez, akkor nem fogok embere lenni Windischgrätz törekvéseinek, hanem a magyar ügynek. A ki Franciaországban az 1781. évtől fogva történeteket olvasta, kivéven a mostani elnökét, ugyan talál-e arra példát, hogy egyetlen egy fractio, egyetlen egy véleménykülönbség kevesebb pártolókra talált volna, mint Windischgrätz? A mint olvassuk és halljuk, kérdem, van-e annak támasza a népben? Például azt mondják: Most ez vagy amaz egyes egyének meghódoltak neki, ez olly csekélység, mit nem méltó egy nemzetnek tekintetbe is venni, akkor midőn azon nép, lehet mondani, Pestmegyének egyik részében, mert a másíkról nem tudunk semmit — a nép kinyilatkoztatta: miként azért, hogy néhány tisztviselői kényszerítettén, halállal fenyegettetén és megijedén, nem akarták magukon azon kísérletet megtétetni, mellyel fenyegettetek, s Windischgrätz parancsait aláírták, tetteket semmisnek tartja, s midőn maga előtt látja a bombákat és egy-néhány ezer embert, semmi rokonszenvet nem mutat. Minek ekkor Magyarországot fenyegetni és aszondani, hogy a honvédelmi bizottmány nem volt elég erélyes, és kérdem miért? azért hogy bitófákat nem állíttatott fel, és szükségtelenül nem ijesztgette az embereket (zaj—egy hang: hat óráig is elhallgatjuk) nem tudom ki volt az, hanem legyenek meggyőződve önök, hogy azzal engem nem sértett meg. Csak az a véleménykülönbség: például az egyik azt gondolja, hogy a pálcza, vagy azon kard, vagy golyó az, melly inponál, az nem imponál, az csak ijeszt, és hiába beszélünk annak, ki megijed — meg fog ijedni, hanem győzedelmes lesz a népnek erkölcsi ereje, arra kell hatni és nem megbecsteleníteni azt. Azért hogy egynéhány gyáva és elrémtült találkozik, nem kell beszélni általában rémrendszerről, mert arról meg van mondva, hogy azt gyáva emberek találták fel. A francia forradalomban kik találták fel a rémrendszert? azon gyávák, kik attól féltek, hogy gyalázatos tettek napfényre jön, olly módon gondoltak kézbe nem kerülni, ha el fogja morzsolni azon hatalmat a guilotin. Azon nemzetnek, mellyben moralis erő van, egy faluját sem tud az ellenség meghódítani; akkor ne kezdjük azon a dolgot, hogy azt mondjuk, miként magunknak jogokat tulajdonítunk, mert a képviselőháznak minden tagja fölül van minden önkényen. De minek is tulajdonitanánk magunknak illy jogokat? milly eszélytelenség volna ez? nézzük, az ellenség beszél-e arról, hogy tőle azon kapitány, vagy bár ki más elpártolt és oszt-e annak jutalmat, ki ezt bejelenti? úgy van ha pártoltak el tőle, esze van, és nem akarja ügyét gyengíteni az által, hogy maga mondja, miszerint tőle pártolnak el, és ha az ellenség azt mondja, hogy mi kevesen vagyunk itt, eszélyesség-e azt mondani: hogy sok nincs itt köztünk? ezen eszélytelenség lehangolja az országot, és ha az ellenség azt mondja, hogy mi kevesen vagyunk, azt nem az ellenségnek kell demonstrálni, hanem a háznak, és mimódon lehet ezt tenni, meg lehet mutatni azáltal, hogy itt van a törvényesen alkotott országgyűlés, az működik, s miután a király elhagyta az országot, mert megfosztotta törvényes kormányától, kijelentjük, azért, mert a királynak

nem tetszik, hogy mi éljünk, nekünk nincs kedvünk meghalni, és nem engedjük a nemzetet meghalni, a ház ennél egyebet nem tett, és szent kötelesség, melyet a képviselő ház minden tagja sérthetlennel ismer, mely sérthetlenségnek egy tisztelt barátom az ellenkezőjét akarja tenni. Én arra kérem a házat, hogy a morális erőt ne felejtse, mert 2-dik július óta igen sokon mentünk mi is keresztül, olyanokat tettünk és mondtunk, hogy ha újra kellene kezdeni, másképp rendelkezni; a legnagyobb hiba az volt, hogy soha sem vette a nemzet erkölcsi erejét a ház számításba. Ha el nem fogadja a ház indítványomat, mely csak az: miként megvárja Magyarország képviselő-testülete minden képviselőtől, hogy kötelességét teljesítse, ha el nem fogadják ezt, legalább fogadják el azt, hogy halasszuk el ezen kérdést. Még egy példára figyelmeztetem a házat. Nelson azzal győzött, hogy nem azt mondta, miként minden emberre 25-öt fogok vágatni és ágyút állítok minden katona háta megé, ki megfutamszik, hanem azt mondta, hogy hadseregétől megvárja, miként mindenki kötelességét teljesíti. Nelson morális erőre számított, és győzött."

A függetlenség kimondása után a dolog folyamában részt nem vett sem directe sem indirecte, hatalmasan ellene levén e lépésnek, mit azzal is kimutatott, hogy apr. 14-dikén ő volt az egyetlen képviselő, ki mert ülni maradni.

A múlt évben a macskazenei kraval alkalmával a katonaság megvizsgálására alakult bíróságnak feje volt, tudta a dolgokat a legjobb tapintattal s ügyességgel elsimítani.

Nyári becsületes, jellemes ember.

Szereti honát, szenvedéllyel, forrón, mint hajdan Philopæmen Hellast, s mint oppositio tagja is a forradalom icarusi röpkedéseit visszatar-tani igyekezett.

Kedélyes kedves ember. Szívhez és észhez egyszerre szól, s innen a hatás, mit beszédei rendszeren előidézni szoktak.

A társaságokban fesztelen, jókedvű, legtöbbször elménczkedik. A kormánynak Pestről másodszori kivonulta után Czepléden összetalálkozik Sükeivel.

— No most valóban eljött az önök kora.

— Hogyhogy?

— Emlékszik, midőn tavaly márcziusban hozzám jöttek tanácsot kérni, mindig arra inté társait: „ba-ba-barátaim revolutióban nem kell okos emberekre hallgatni.”

Görgei pártjához tartozott s ragaszkodott határozott szilárdsággal mindvégig. De ennek dolgaiba beavatva nem volt.

Jellemessége mellett fényesen tanusít azon tény is, hogy Szeme-

réhez (jun.) fölment azon esetre, ha amnestiát adni nem akarna, fenyegeté, mikép intézkedései ellen a megyék útján agitálанд.

Bár fogva van, remélni lehet, hogy mint valóban kir. érzelmű ember, elítéltetni nem fog.

MADARÁSZ L. ÉS J. TESTVÉRPÁR.

Ha hindu volnék vagy Pithagoras korában éltem volna, s ekkép a metempsychosist ex professo hinném, azt mondanám, hogy Laczi minister lelke előbb egy olasz zsebvágó vagy spanyol demisadosban volt.

Ő gazember volt ész nélkül, új divatu tolvajszarka, politikai Sheylock. Ad latus : az öcse csak számár volt.

Lauka Guszti lerajzoltatta mint „eltörpült minoritast” az asztalon állva, gesticulálva, hordónagyságu fővel. Szalma lehetett benne. Szerencsétlen szerkesztői voltak a Radicallapnak.

Az utolsó pozsonyi diétán követek voltak. Aztán népképviselőkké lettek. P inének Laczi egyszer azt mondá : egy keveset lármázunk s aztán ministerek leszünk. Valóban ez volt egyetlen szándoka. Bizottmányi tag korában con amore miniszternek czimeztette magát.

Az 1848-iki parlamentben Nyáryhoz csipeszkedett. Minden gyűlésen szónokolt rendesen ész nélkül.

A honvédelmi bizottmánynak, mint oppositionalista, tagja lett. A policáj-gsefteket vállalá el. Itt legszabadabb tere nyílt lopni.

A debreczeni futáskor Zichynek számtalan ékszerét elorzá. Itten nagy vöröstollas kalapot szerzett s lovagolni tanult. Pesten egy nőnek udvarolván, hetenként titkos bizománnyal követet küldött Pestre. Egyik csárdában egy illy követ iddogála.

- Hová megy földi !
- Pestre.
- Miért ?
- Fontos bizománnyal.
- De mégis ?
- Országos dolog.
- No, de nekem csak megmondja.
- Nem.
- Ígyék koma. Hát fontos dolog ugy-e ?
- Az ám. F . . . h k. a.-nak a minister ur haját küld.
- S mit csinál a k. a. a hajjal ?
- Rendesen a szemétre veti.

Hanem azért Laczi legszebb volt a lóháton. Egy illy alkalommal meglát egy gyanus embert. Elfogatja.

— Börtönbe a nyomoruval!

— De legalább hallgasson ki! mond a fogoly.

— Csitt pimasz! börtönbe.

— Küldje hát el e cikket Vas Gerebennek s Irinyinek, hogy a Népkarát rendezését bizza másra.

— Tudja mit barátom, jöjjön holnap, eligazítjuk akkor az egészet. Még ministerkorában Debreczenben szokása volt, délután senkit sem fogadni el.

Egy képviselő délután keresi sürgetős dologban.

— Ben van Laczi?

— Ben, de nem mehetni be.

— Nekem sürgetős bajom van vele.

E perczben iszonyu zaj hallatszott a mellékszobából.

Az idegen benyit, s meglátja, a mint a minister egy marék ferblin nyert aranyat policzáji kezeivel lefoglal.

Ő volt az, ki Debreczenben a Pester Zeitungból tudta meg, hogy ama városon át Törökhonból egy szerb Pestre utazott.

Pesten a Radicallapot szerkeszté, utánozhatlan tapintattal értvén az ostobaságot.

Végig tekintve parlamenti életén, úgy találjuk, hogy a legtöbb s legsületlenebb beszédekét ő tartá.

Kellett nem kellett, mindig felszólalt s a karzat nem egyszer tapsolta meg.

Különben rendes szokása volt neki, mindig más tárgyról beszélni, mint mi körül a viták forogtak. Így történt aug. 17-én is, midőn a székelő katonaság forgott fen.

Lássuk csak hosszú beszédének hű kivonatát.

Mondá, hogy ha a két javaslatot összehasonlitja, a ministeri szerkezet határozottabb színezetű, mint a központi bizottmányé, amazon fekete-sárga szín, kétfejű sasok s német commandó vonul végig; a bizottmányi munkálat határozatlan, azért szóló némelly módosításokkal fog előállani. Először is azon indokokat tartja kötelességének szóló megtámadni, melyeket itt minisiterelnöktől hallott. — A minisiterelnök első nyilatkozata azon vádból állott, mintha mi a hadsereget piszkolnók. Ez nem áll. Mi ismerjük e hadsereg dicsőségét, tudjuk, hogy a hadseregnek Magyarországon úgy, mint Braziliában, megvan lelkiismerete. Idézi szóló a brazilai sereg példáját, melly vezére felé fordítá fegyvereit, midőn igazságtalan támadásra parancsoltatott, s a bécsi magyar sereg példáját, melly az olaszokra lőni nem akart. Más az — ugymond — ha elkülönöztük azon egyes tiszteket, kik hazájukat sem tudják nevezni, ha elkülönöztük azokat, kik az esküt letenni s engedelmeskedni nem akartak. — A minisiterelnök másik nyilatkozatát, mellyben ő felsége szentesítési jogát

ajánlja figyelembe, szóló nem az alkotmány megtámadásának tekinti, hanem ministeri szokott tanulmánynak, mely szerint a minister, ha a kamarával nem bir, akkor először a koronát érinti, azután tárczáját köti a kérdéshez, s végre a kamrákat eloszlatja. — A sanctióra nézve figyelemzeti szóló a házat, hogy a régi rendszer itt is megváltozott, az 1848 : 3. t.cikk a szentesítést is feltételhez köti, mert ő felségének bármely rendeletét csak úgy mondja érvényesnek, ha a ministerek egyike által ellenjegyeztetik, s benne van a törvényben, mi Angliában és Franciaországban csak szokáson épül, hogy a király a ministerium lelépésével mennyi időre nevezzen ki másikat. Pedig ez fontos törvény, mert a király sértetlensége is ebben van kimondva. — Itt szóló egy ugrást tesz azon tárgyra, hogy midőn a kis Austria kívánatára ő felsége Bécsbe ment, a nagy Magyarország maig sem volt képes hasonló kívánatát kivinni. —

Harmadik nyilatkozata miniszterelnök urnak a körül forgott, mi történik akkor, ha ő felsége felhívja a népet. Üdvözlí szóló e téren az első országlár urat, midőn elismeri azt, hogy a kamara többsége eltérhet a nemzet életétől; de azt tagadja, hogy királyi jog létezzen, a népet a kamara ellen felhívni, melyet a király eloszlathat. sat. — Áttér szóló a hadügyminister nyilatkozatára. Hallja, hogy a katonaság a kötelesség terén áll; de szóló előtt már azon kivétel is nagyfontosságú, miszerint egy testület mégis akadt, mely megtagadta az engedelmességet. — Megkülönbözteti szóló a katonaságtól az ország védelmét. A nemzet — úgymond — megmentheti magát, de nem a katona. A nemzetországban olly lelkesedés volt, hogy ezt csak felhasználni kellett volna, s mi történt? egyfelől 6 ezer ment vissza, másfelől honmaradás rendeltetett. A baj ott van, hogy nincs elég fegyvere. Azt hitte szóló, hogy az önkényes sereg főhelyen lesz kiemelve, s mégis úgy hallá, hogy még a nemzetország is elébe tétetett. Meglehet az a baj, hogy gondolkoznak, mi despotia alatt, hol szem s fül nélkül kell látni és hallani, nagy hiba lehet. Szóló a honvédelem egyik alapját az önkénytesekben találja, — Hadi országlár ur az új rendszer életbeléptetésére időt kér. Amerikában is ez volt argumentuma azoknak, kik a rabszolgaságot eltörölni nem akarták. Az egy kalap alatt lételt szóló nem akarja úgy érteni, hogy az osztrák provinciák kalapjával agyvelőnket is agyonnyomjuk. Hogy a régi rendszer jobb lett volna az újnál, szóló tagadja, — a francia háborúk alatt is mindig trombitálták a seregek dicsőségét, mégis csak a népfelkelés szabadította meg Napoleontól Németországot. Az új szabadság új törvényeket, új embereket kíván. Midőn Jellachich nyílt háborút proclamál ellenünk; midőn a kis Austria 90,000 emberrel készül őt segíteni; midőn generálisaink vele barátkoznak, s a királyi udvarban szívesen fogadtatik: akkor a régi rendszerről ne álmodozzék többé senki. Szóló szeret a tisztelt országlároktól fegyvert kölcsönözni, s a sikerből itél. Kérdi: mi történt a márcziusi napok óta? Nincs jelenben magyar polgár, ki ne aggódnék. Így volt-e ez a márcziusi napokban? Midőn szóló tudja, hogy katonáink testületben kimenetnek az országból, midőn tudja, hogy Gal-

licziából nem tudták behozni seregeinket, akkor megengedjenek, ha nem látja biztosítva a márcziusi napokat. Egy meglehetősen ugrás után szóló átmegy az igazságügyi minister indítványára. Ha a hadügyi minister — ugymond — legalább a 200,000 uj katonát magyar lábra akarná állítani, más volna; de midőn férfiasan kimondja ultimatumát; hogy nem lehet, illy kérdéseket nem akar szóló egyesekhez kötni. sat. sat. Itt előszámlálja szóló a most Bécsben működő hatalmakat. — az Aulát megdicséri, az ottani magyar camarillára s Ischlben levő primipilusaira, valamint Metternich még mindég tartó befolyására figyelmeztet, — a mostani ministeriumról azt hiszi, hogy az eltévesztette az utat, melly a nép szabadságát biztosítja. Nézzük — ugymond — mi történt Bécsben a német színekkel? — felkötötték, s ismét letépték. Napoleon által alig ejtett nagyobb sérelem Németországon, mint a bécsi és berlini esetek stb. — Kérdi ezután szóló, valljon protestált-e Jellachich ellen a mi Bécsben levő képviselők az a — nem tudom hogy, híják, ki státustitkár név alatt itt is megfordult? (hangok: Pulszki). Áttérvén szóló ismét a javaslatra, kijelenti, hogy nem akarja, miként az ellenség előtt levő katonaság onnan eljöjön, de azt sem, hogy az itthoni 200,000 németté legyen. A 3-ik bataillonok azonban nem állanak ellenség előtt, nem látja által, mért ne lehetne azokat magyar ruhába öltöztetni. A 4-dik, melly nem létezik, maradjon el. — Végre szóló, Napoleon szavaiból azt magyarázatván, hogy a löpor feltalálása óta nem az 5 láb s két hüvelyk teszi a fővezért, kimondja, hogy a ház a ministeri javaslatot mellőzván, helyette a központi bizttmány szerkezetét vegye tanácskozás alá, mellyre pontonként fog módosítványokat ajánlani.

Nevezeteseb volt debreczeni működése.

„A febr. 26-ki ülésben Eszék vára ügyében következő beszédet tartott:

A honvédelmi bizottmány, mint hadügyminister ur mondá, azt vélte, hogy Eszék vára tökéletesen van biztosítva, vélte azáltal, mit hadügyminister ur előadott, mert 5000-nyi őrsereg volt a várba helyeztetve, s a sereg magyar volt annyira, hogy 1-ör három honvéd-zászlóalj volt ott, 2-or 2400 mázsa puska; és 3-or a vár három hónapra volt ellátva eleséggel; és azt gondolta a honvédelmi bizottmány, hogy Rác-örnagy, kinek feljelentésére mindazon egyes tisztek, kik veszélyeseknek látszottak, elmozdítottak, nem lehet hazaáruló; azért a honvédelmi bizottmány elegendőnek vélte, oda küldeni Földvárít, ha magában a várparancsnokban nem volna meg azon biztos kezesesség, hogy a vár elegendő biztos kézben van; a honvédelmi bizottmány annál inkább biztosítva vélte a várt, mert a haditörvények szerint minden tisztnek jogában, kötelességében és hatalmában van, ha a várt tarthatónak találja, magát a várparancsnokot is fogollyá tenni. Hogy mi történt? kénytelen vagyok a honvédelmi bizottmány nevében kijelenteni, miszerint onnan

hivatalostudósítás hozzánk nem érkezett, hanem a mit a dologból tudunk, oda mutat, hogy a vár feladása egyenes árulásnak következése, mert minden országban, hol a miveltség honos, a capitulációnak első feltétele szokott lenni, hogy a kormánnyal a várnak feladását courir által tudassák; ez nem egyébre vezet, mint azon hitre, hogy árulás által történt a feladás. Miként viselte magát Eszék vára gr. Batthány Kázmér eltávoztatása után, ki dolgait végezvén, azonnal visszatért? tudhatjuk épen gr. Batthány Kázmér főispán ur által tett hivatalos jelentésből; tudtunkra van adva, hogy a várat az ostrom alatt már nyitva tartott kapukkal védelmezték; ez bemutatott tény előttünk, melyet a szerte szállongó tisztek is híreszteltek. De a honvédelmi bizottmány Eszék vára biztosítására azáltal is intézkedett, hogy Nemegyei vezérlete alatt 5000 főnyi csapatot parancsolt Eszék védelmére, és hogy Nemegyei nem azt tevő, a mit neki parancsoltak, hanem általtette seregét más vidékre, azért ő elfogatztatván, most Szegeden haditörvényszék előtt áll. Azt gondolta tehát a honvédelmi bizottmány, hogy ha egyes vár mint p. o. Arad 1500 főből álló sereggel olly sokáig védelmezhetette magát: 5000 ember elegendő lesz Eszék várának fentartására. Midőn tehát azt látjuk, hogy nem több, mint 12 ezer ellenséges sereg vonult Eszék alá, melly olly nevetség, hogy három-négyannyi sereg sem lett volna képes hosszasabb időig a várt bevenni, midőn ezen hallatlan árulást tudjuk, a honvédelmi bizottmány olly intézkedést tart szükségesnek, melly szerint mindazon tisztek, kik ezen várból kijöttek, azonnal befogattassanak és hadi törvényszék elébe állittassanak. Ennek folytán felkéri a honv. bizottmány a képviselőházat, méltóztassék kijelenteni: hogy mindazon tisztek, kik az eszéki vár feladásán jelen voltak, mindaddig becteleneknek tekintessenek, míg vétlenségeket be nem bizonyítják; legalább a kár el fog háritatni, mit hadügyminister ur megemlített. Indokolja a háznak e végzését azon tény, hogy minden tisztnak, ki a várban van, hatalmában áll a parancsnoknak ellenmondani, s azt be is fogatni. A kik tehát be nem bizonyítják, hogy kötelességeket teljesítették, mondassanak ki a ház által becteleneknek.“

Másnap pedig a kormányhivatalnokok díjazása ügyében tartá a beszédét:

„Az előttem szóló képviselő úr indítványában kettőt látok, s előadásának első pontját sokkal nagyobb szerűnek s találom, kívánom, hogy ezzel együtt fogadja el a ház azt is, miszerint válasszon meg a képviselők közül néhány tagot, kik a kormánynak számadásaira nézve vizsgáló bizottmánnyá alakuljanak. Mi azt illeti, hogy több hivatalnokot ne nevezzen a kormány, kénytelen vagyok a honvédelmi bizottmány nevében kijelenteni, hogy a vád azon alapon áll, mikint ki van nevezve a budget tárgyalása után 50 egyénből álló számvevőség a póstai osztályra nézve;

az igaz, de ha azt nem kívánják önök, hogy ezentúl is a bécsi és a magyar ministerium együtt vizsgálják meg a számadásokat, akkor nem lehet roszallani, hogy olyan tisztségnek felállítását is szükségesnek látta a honvédelmi bizottmány, melly eddig nálunk nem létezett. A többi tisztviselőkre nézve azt tartá szem előtt a kormány, hogy azon tagokat, a kik ide érkeznek s illető ministeriumuk nincsen itten, máshová kívánta alkalmazni. Azonban itten összszeütközések adják elő magokat, mert szakértő embereket más körben alkalmazni, a mihez nem értenek, igen bajos dolog. (Közbeszólás! Ha valaki azt hiszi, hogy könnyű minden embert a törvényt készítő osztályba általtetni, ám higye, én nem bánom, csak azt akarám kijelenteni, hogy ezen alkalmazásokra a honvédelmi bizottmány is ügyelt s az illető egyének alkalmazás végett a finanszministeriumhoz utasítottak. Hogy a kormány több hivatalnokot most már ki ne nevezzen, ezen rendelkezésnek szüksége nem forog fen, mert a honv. bizottmány nevében kijelenthetem, hogy többet nem is fog nevezni. Ezt anonban határozatilag általánosán kimondani nem lehet. Arranézve, hogy vannak sok tisztviselők, kik nevezetes fizetést huznak, s még talán hivatalos körükben nevüket sem irták alá, ezek ellen kikelni nem akarok, mert az egyedül csak a körülmények mostohaságának tulajdonitható, hogy a hivatalos működési térről leszorítottak. E tekintetben mégis kijelenthetem, hogy az álladalomnak Debreczenben kevesebb tisztviselői léteznek, mint a mennyi a kormányzatnak pontos vitelére megkívántatnék, s minden dolgokat alig lehet elvégezni. Így vagyunk például az igazságügyi ministeriummal, hol fenakadásba jöttünk, melylyen segitni ezen az uton nem lehet. Most arra kívánok felelni, hogy a napidíjak iránti jelentést miért nem adta be a honvédelmi bizottmány. Ezen kérdés a képviselőház asztalán levén, meghagyatott a honvédelmi bizottmánynak, hogy iránta minél-előbb tegyen jelentést. E részben történt is lépés, de maga a honvédelmi bizottmány nem foly be egyenesen a dologba, hanem csak határozólag és rendeletileg, mennyiben ez a pénzügyi ministeriumnak kérdése. Meghagyta tehát a pénzügyministeriumnak, hogy minél-előbb a tisztviselők névsorát s a napidíjaknak jegyzékét elkészítvén terjessze elő. Én magam is azon elvből indulok ki, hogy a napidíjakat nem kell olly nagy mértékben adni, s errenézve kérem önöket, hagyják meg ismételve a honv. bizottmánynak, hogy két- vagy háromnapi határidő alatt tartozzék bemutatni a jelentést, mert ennek elkészítése a finanszmininisteriumnak már köteletségévé van téve. Mivel pedig ezen indítvány összefüggésben van Madarász Józsefnek eziránt tett indítványával, ezt tehát nem is kell formulázni, hanem egyenesen Madarász József indítványát felvenni. Azonban ne mellőzze el a képviselő háznak figyelmét abbeli indítványom, hogy a képviselőház nevezzen ki egy vizsgáló küldöttséget a számadásokra nézve, minden pénzkezelő tartozik számadással, és önök azzal ásnák alá a kormány főállóságát s maradandóságát, ha önök mint képviselők, nem teljesitenék ebbeli köteleességüket. Holnap tehát kiki magával hozhatná egy czédulán felírva 15

tagnak nevét, kikből a küldöttség állhatna, Azon magasabb nézetre nem kívánnék jelenleg általmenni, hogy a kormány derítse fel az egész finantz-ügynek jelenlegi állását, ez csak titkos ülésben történhetnék, mert e részben óvatosoknak kell lennünk, nehogy magunk szolgáltatassunk ellenségeinknek tág mezőt; de előre is mondhatom a képviselőháznak, hogy minden visszaélések és csalások mellett, melyeket némelly pénzkezelők itt-ott elkövettek, nem költetett el egy harmada azon sommának, mint a mennyit önök talán gyanítanak.“

A képviselők igazolása ügyében márcz. 23-án e beszédet tartá :

„Ezen kérdés igen egyszerű. Szerintem a ház előtt most nem azon kérdés forog fen, valljon azon képviselők, kik azért, mert nem igazolták távollétüket, most kitöröltetnek, újra választhatók-e vagy nem? — mert ez magában foglalná feltevését annak, hogy azokra nézve, kik az ellenséggel tartanak, mondjuk ki, hogy kitöröltetnek; hanem ha ezen egyszerű kijelentésen túl akármelly volt képviselőre politikai vagy más vétek bebizonyodnék, fenmarad a háznak joga, annak idejében azon vétek iránt eljárni. Tehát nem úgy áll az, hogy csak azokat, kik az ellenséghez mentek által, töröljük ki, hanem egyszerűen : azoknak, kik távollétüket nem igazolták, helyeik üreseknak jelentetnek ki. Nem akarok elvi vitákra visszamenni. — Itt a kérdés az : Kemény Domokos alsófehéri képviselőnek van-e igazolva távolléte? — Errenézve kimondom : ha a főnebbi előadásokra építünk, úgy minden távollevő követ holnap igazolva lehetne; mert azt hallani, hogy valaki beteg volt, másról is lehet. Bizonytalan felszólalások után nem lehet elindulni, midőn az elmaradt képviselő egy betűvel sem jelentette az országgyűlésnek távolléte okát, mit pedig megtehetett volna. Más esetben, ha családi elfoglaltatása van a követnek, kötelessége volna tudatni a házzal, s ilyenkor hajlandó volnék engedelmet adni. De mikor a követ ur Kemény Domokos igazolására azt hozza fel, hogy családi viszonyai letartóztatták, és betegsége bizonyítva nincs : akképen látom a dolgot : valljon elég-e az, ha egy képviselőről a másik azt állítja, hogy magános dolgai elfoglalták? ez a kérdés; s ha ez nem elég, akkor azon követ nem tartozik az igazoltak sorába. Határozzon a ház bölcsesége; én azt látom, nincs igazolva, mert azon csekély figyelmet sem adta meg a háznak, hogy engedelmet kért volna. Tehát egyes kitételeknél ne mondjunk sem favort, sem gyűlöletet, hanem ne dispenzáljunk senkit azon alapvégzéstől, melyet a háznak szentül fen kell tartani.“

Végre az Esti lapokat, mert ez lopással vádlá, be akarta tiltani.
 Egy választmány nevezetett megvizsgálni a vádat.
 Ez őt bűnösnek találta s köv. jelentést nyujta be :

Jelentés a számoltató választmánytól a gróf Zichy Ödön féle ingóságok iránt.

A nemz. képviselőház 905. sz. határozatára

A számoltató bizottmány a nemzeti képviselőháznak 905. számú határozata által, hazaárulási bűn miatt kivégeztetett gr. Zichy Ödön lefoglalt ingóságainak számbavétele s erről teendő felvilágosítás végett küldetett ki. Minthogy pedig a kérdéses ingóságok egy része, némelly ezüst s arany értékűek t. i. beolvasztatni, egy más része, mellyek a tartás alatt romlandóknak és meg nem tartandóknak ítéltettek, a honvédelmi bizottmány által elárvereztetni rendeltettek : szükségessé lön, az érintett rendeletek végrehajtásával foglalkozottakat oda utasítani :

1) Hogy mind a beolvasztott, mind az elárvereztetett, mind végre a megmaradt ingóságok összeírásai ujlag készíttessenek el, hogy a számbavétel a Budapesten maradt leltárrali összevetés során annak idejében megtétezhessék.

2) Hogy a kezelésben résztvett egyének, miután több mulasztási s rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozataikat mutassák be.

E nyilatkozatok be is adattak, nevezetesen I. és II. alatt álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczé, — III. alatt honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóé, — IV. alatt a Budapesteni összeíráson s megbecsülésen jelen volt pénzügyi titoknok Fekete Lászlóé. Az elősorolt nyilatkozatokhoz vannak mellékelve a fentebb érintett új leltárak, s azon jelentések és rendeletek, mellyek a beolvasztás s árvereztetés részletesb körülményeit tárgyzák.

Ezen iratok egybevetése után a számoltató választmány következőleg jelent :

A kérdéses ingóságok, igazságügyi tanácsos Kiss Lajos, pénzügyi titoknok Fekete László, közvádlo Koczán József által, előbb Gorove István, később Boczkó Dániel képviselők jelenlétében, Budán a díjazó-hivatalban összeíratván és szakértő egyének közbejöttével megbecsültetvén, minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák kulcsokkal kellőleg lezárva s lepecsételve a főpénztári-hivatalnak őrizés végett általadattak, az összeírások az igazságügyi, a lepecsételt kulcsok pedig a pénzügyi minis- terségnél tétettek le ; megjegyeztetvén, hogy a ládák hátára egy papi- roson a belső tartalom feljegyeztetett, és hogy az összeíráskor jelen volt muzeumi igazgató Kubinyi Agoston és régiségek őre Erdi János által különválogatott ingóságok, nehogy a többiekkel összevegyüljenek, a gazdászati hivatalból hozott Verschlagba rakattak, s a Verschlag lesze- geztetett.

M. é. december 31-kén a kérdéses ládák honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlónak átadatni a honvédelmi bizottmánytól rendeltetvén, azok a főpénztári-hivatal által a nála levő átvételi nyugtatvány mellett, olymódon lezárva s lepecsételve, miként átvétettek, a lepecsételt kulcsokkal együtt az e végre megbízott hivatalnoknak kézbesítették. A Budapestről eljövetelkor a vaspályaúdvárnál néhány rendőri hivatalnok tizenegy ládával, melyek közt voltak a gróf Zichy Ödön féle ingóságokkal megrakottak is, az akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet megkereste a végett, hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjeggyárral Szolnokra együtt szállíttassanak. A mi meg is történt. De miután Szolnokon a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott, a fenebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta, és itt a rendőrség által visszakívántatván, annak lezárva, s az eredeti pecsétekkel ellátva kiszolgáltatta.

Debreczenben a többször említett ingóságok egy része a honvédelmi bizottmány rendelete folytán a rendőrségtől a pénzügyi ministerség által, erről vezetett jegyzék mellett, miként az I-hez mellékeltekből kitetszik, átvétetett s beolvasztatott, egy része pedig, miként a III-hoz kapcsoltakból kitünik, a rendőrség által előrvezetett.

És miután honvédelmi bizottmányi tag Madarász László önmaga akkint nyilatkozik, hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasított, a pénzügyi ministeriumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett, hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak, s azoknak Debreczen felé szállítása iránt a rendőrséget ő utasítá, hogy a ládák Debreczenben, mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, ismét a rendőrségi szobába tétettek; látnivaló, hogy ha ezen ládákban volt ingóságok kezelésénél hibák és mulasztások történtek, ezen hibákért és mulasztásokérti felelet és kárpótlás terhe honv. bizottmányi tag Madarász Lászlóra, mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott intézkedőre, s illetőleg kiküldöttjeire háramlík.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kiválólag ezek :

1) Azon pontosság és gondoskodás, melly az álladalmi javakra nézve mulhatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbei szállításban a rendőrség által meg nem tartatott, miként ez a III-hoz 7-dik sz. a. csatolt nyilatkozat több kitételeiből, jelesen : „*ez esetre* (t. i. a Zichy Ödön féle javaknak a rendőri hivatalhoz lett átküldésére) *nézo epen semmi tudomásom sincs, hogy mikor és ki vitte oda. mikor, ki és miképen vette által, valamint arról sem, hogy mi volt bennök, hanem azon sürgős körülményben utasítám a rendőri biztosságot, hogy a vasuton szállíttassa Debreczen felé, továbbá : Debreczenben mint a rendőrség czime alatt küldött holmik a rendőrségnél szobába tétettek s ott heverték,*“ elelegendőleg kitetszik. Sőt miután Szolnokon ezen ládák után a Debreczen feléi szállításra utasított rendőri biztosság még csak nem is tudakozódott,

egyedül álladalmi titkár Duschek Ferencz gondossága eszközle, hogy a kérdéses ládák Debreczenbe szállítottak.

2) A kezelési hűség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megőrzésében meg nem tartatott : ugyanis az I., II. és III. alatti nyilatkozatok összehangzó tartalmával igazoltatik, hogy a megbecsült s különválogatott ingóságok minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák Budapesten lezárattak, a Verschlag pedig leszegeztetett, s mindenik körülkötvé, az összeírók ketteje által lepecsételtetett, s így lepecsételve a főpénztári hivatalba letétetett : -- a későbben érkezett koffer s két szekrény, miként előbb a ládák, hasonlóan leltározattak, s az átadás szinte azon módon történt meg, -- továbbá, hogy a főpénztári hivaltól a rendőrségnek a ládák a lepecsételt kulcsokkal együtt ollymódon lezárva és lepecsételve, miként átvétettek, adattak által, végre, hogy a ládák Debreczenben is lezárva, s az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltatottak ki a rendőrségnek; mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint, az elrendelt beolvasztás végetti megjelenéskor *egy vasas láda kulcsos, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda fedele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig nyitva és csak zsinórral bekötve valának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régibb pecséteket lehetett rajtuk látni, -- a kinyitott ládában régi ezüstedények, zsebórák, üvegedények, kardok, török, távcsövek, lőszerszármok, szentségtartók stb összevisszahányva pakolatlanul hevertek, a legnagyobb rendetlenségben, részint össze is törve vagy megsérülve találtattak. -- A III.-hoz 4-dik számú csatolmányból rendőri titoknok Nyíri Jóna előadásából ide vonatkozólag kiemelendő ezen kitétel : „*ekkor felbontván a több apró pecsétekkel ellátott papírcsomót, kivettük a kulcsokat és a ládák felnyitásához fogtunk,*“ úgy szintén ez : „*a ládák pecsétekkel voltak ellátva, de a pecsétek nagyobb részét törötték valának.*“*

3) Hivatalos visszaélés volt az, miszerint a honvédelmi bizottmány-nak a képviseleti házat megnyugtató határozatán túl olly vagyonok is eladattak, mellyek eltarthatók valának, sőt a hazai művészet, a régiség-tudomány tetemes kárával s lenézésével, számos régiségek, művészi drágaságok s több ingóságok, mellyek mint az összeírásakor a museum számára a museum igazgatója Kubinyi Ágoston és Erdy János által kiválasztattak, különrakva voltak, Debreczenben elkótyavetyéltettek. Különben ezen árverésnél figyelmet érdemlő két eset az :

a) hogy midőn sok eltartható holmik eladattak, sok romlandók, mint p. o. ruhaneműek megtartattak.

b) A 17. sz. a. említett két órára nézve sem az nem tűnik ki, hogy azok nyilvános árverésen adattak volna el, sem az nem igazoltatik, hogy azoknak ára mikor és hová fizettetett.

4) Fuchs Vilmos nyilatkozatának ezen kitételei : „*a feltűnő rendetlenség pedig és a drágább ékszerek hüvelyekben szembeötlő hiányok, -- kötelesnek érzi magát alólírt megemlíteni, hogy az étesszközök hüvelyei-*

ben is több tárgyak, különöseu pedig egyikben valamennyi kincs-kandl, hiányzottak, mint azt az üres helyekről látni leheté," — továbbá Fekete László IV. alatti nyilatkozatának ezen kifejezése : „hallám Mérey Mór tanácsostól s Nyíri Jóna titoknoktól, kik az egészre felügyelni látszottak, miként a pecsétek fellőrcé levén, a gyémántgombokról nem tudnak semmit, min annyival inkább megijedtem, mivel a futrálban levő gyűrűknek mintegy fele hiányzott.“ — Végre a III-hoz 15-dik sz. a. mellékelt leltár következő megjegyzései : „28. p. Egy nagy bőrtokban, két osztályban magyar ruhára való ékszer igaz körekkel és gyöngyökkel kirakva, mellynek egy része szétszedve találtatott, és az összeíró küldöttség által több hiányok miatt tökéletesen össze nem rakathatott, a kiküldöttség pecsétjeivel azonnal lepecsételtetett, megjegyeztetvén, miszerint a zárt az olvasztó-híratat sárkulcsa hiánya miatt mullokori alkalommal feltörni kénytetett, most azonban a kulcs a tok fogantyujára rákötve találtatott; — a 29. p. a. egy nagyobb chrysolitkörekkal kirakott nyakláncz s egy kisebb : az egészből úgy látszik hiányzik egy broche, s a kisebb lánczból 4 tag, mellyeknek kövei 10 darabba összeszedve, helyeikre tétettek, az ezen ékszereket foglaló bőrtok lepecsételtetett; s az összeírás végén. „A 28. sz. a. ékszerekre vonatkozólag az aláírás előtt Fekete László titoknak ur kijelentésére, ki a budai összeírásnál jelen volt, a kiküldöttség megjegyezni kívánta, miszerint az említett sz. a. tokban foglalt tárgyakból a szétszedett ékszerek, mellyek Budán együvé tétettek, nem a nevezett tokban, hanem külön csomóban összekötve találtattak. — Továbbá, hogy az illető ládák, mellyekbe az összes ingóság lezárva volt, csupán rendőri pecséttel voltak lepecsételve. — Mindezek ha nem bizonyítják is, de igen terhelőleg jelentik föl azon körülményt, miszerint a hanyagsági s visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóban forgó ingóságok némelleyei elsikkasztattak. Minthogy azonban illy nagy s közbotrány alapjául szolgáló ténynek, a legerősebb gyanu terhelésin is túl, világosan és kétségtelenül kell bizonyíttatnia, arranézve, hiányzik-e az ingóságokból valami és mi? s a netalán megkísértett eltökités mikor s ki által vitegett véghez? csak akkor tétethetik határozott jelentés, ha a leltárnak az ujjabali egybevetése s ennek folytán szükségelt czélszerű nyomozások végrehajtottak. — Egyébiránt

Ohajtott volna ugyan a számoltató választmány intézkedni, hogy azon ingóságok, mellyek a muzeum számára kiválasztandók lennének, tétessenek külön, minthogy azonban a közbejött árverelés ezt már szükségtelenné és sok tekintetben feleslegessé tette, az e részbeni intézkedéssel felhagyott.

A fenebbiekről jelentés azon megjegyzéssel mutattatik be, hogy az elővereztetett ingóságokból bejött összeg 2995 forint 37 kr. p. p. III-hoz 21. sz. a mellékelt nyugtatvány szerint a rendőrség által az álladalmi főpénztári fiókhivatalba befizettetett, a megmaradt többi ingóságok pedig két ládában, mellyek kellően lezárva és az összeíró

bizottmány négy tagjainak pecséteivel ellátva vannak, ugyanazon pénztári hivatalnál III-hoz 23. sz. a. csatolt térítvény szerint letétettek. Debreczen, apr. 6. 1849. Kubinyi Ferencz, bizottmányi elnök. Szacs-vay Imre, bizottmányi előadó.

S ő mégis elég szemtelen volt magát csákvári képviselővé választatni.

Elszökött.

József a Debreczeni lapokat szerkeszté. Hanem az előfizetők folya-modtak hozzá, hogy fordíttassa magyarra.

SZEMERE-MINISTERIUM.

A második magyar ministerium alakítását illető rendelet :

„Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzá tartozó országok, részek és tartományok kormányzó elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknek és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes ministeri kormányzata s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyűlésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósítást nyújtottam be :

Kötelességemnek tartom a nemzetgyűlésnek jelenteni, miként a nemzetgyűlés által reám ruházott hatóságnál fogva ministerekül következőket neveztem ki.

Belügyministerré, egyszersmind a ministeri tanács elnökévé : Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyministerré : gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyministerré : Duschek Ferencz pénzügyministeri status-titkárt.

Közlekedési ministerré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási ministerré : Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyministerré : Vukovits Sebő képviselőt.

A hadügyminister iránt jelentésemet legközelebb megteendem.

A kereskedelmi ministerium vezetését az illető ministerium kineveztetéséig ideiglenesen gr. Batthyány Kázmér külügyminister viendi.

A mi már a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált ministerium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapításánál két alapelv tartatott szem előtt :

Egyik az , hogy midőn a nemzetgyűlés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövőndő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyűlés által történendő megállapításaig azt rendelé , hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a magam mellé veendő ministerekkel, úgy saját magamnak, mint az általam nevezendő

ministereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapított, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyűlésre visszaszállott népfelség természetes corolláriumát, s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fen. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyűlés hatóságára, működésére s működési körére, idejére s formáira nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyűlés iránt s felett rendelkezni, az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mind ez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyűlésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyűlés irányábani viszonyra a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmisségben határozódván, csak arra van szükség; hogy a kormányzó és ministerek közti kölcsönös viszony a szükséges egység s öszhangzás végett fővonásaiban kijelöltesék. Serrenézve alapul, második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszornak akkint kell meghatároztatni, miszerint a nemzetgyűlés folytonos örködésén kívül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztosítékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből kiindulva, az alkotmányos élet kelléke szerint a ministerekkel abban állapotam meg :

1-ör. Hogy a kormányzó bármelly rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a ministerek egyike által is aláíratnak; következőleg

2-or. Hogy a kormányzó csak a ministerek által kormányozhat.

3-or. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, ugy hatósága is a magasabb, ugy egyházi, mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kívül, különöbben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapítására szorítkozik, Mikre nézve tehát a ministerek sem összesen sem egyenként a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4-szer. Az egyetértőleg megállapított kormányzati politika s rendező s szabályozó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a ministerek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A ministerek választása következőleg, ha felelősség érzetében azt elkerülhetlennnek látná, részben vagy egészben változtatása is ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyűlés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5-ször. Olly rendelkezések, mellyek az álladalom sorsának s jövődjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például : hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyűlés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapotások, miket a nemzetgyűlés helybenhagyása alá

terjeszteni, valamint kötelességemnek úgy elegendőnek is tartottam. — Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számíthatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárcza szerinti felosztására nézve megemlíteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon ministerium, mely az 1848. 3. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastia hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett ministerium köréhez számított ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető minister ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlára nézve pedig czélszerűnek látszik egy kegyelmi széknek felállítása, mely 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminister elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben — de csak birói ítélet után — határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminister ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláíratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném úgy a kormányzó által a nemzetgyűlés előtt, mint a ministerek által a kormányzó előtt leteendő esküformát megállapítandónak, mely a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyűlés törvényei s határozatai iránti engedelmisségre. — Kelt Debreczenben, majus 1-jén 1849, az ország kormányzó elnöke, Kossuth Lajos, m. k.

Melly előterjesztésemet a nemzetgyűlés mai napon tartott vegyes ülésében a ministeri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeslven és helybenhagyván, ezennel közhirre teszem, hogy a fennevezett ministerek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos működéseiket megkezdették. Kelt Debreczenben, majus 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó.“

SZEMERE BERTALAN.

Több pozsonyi országgyűlésen Borsodmegye követe volt.

A forradalom után az első ministeriumban belügyminister, a másodikban pedig miniszerelnök lett.

Szemere nem magas, de azért szép. Legjobban a Márczius jellemzé,

mikép fodrozta fűrteit, simitá szakállát, rendezé zöld tolla szálait, milly negédesen szónokolt, mosolygott, ügyelt beszédének hatására s viszont mosolygott.

Beszédei sziv és ész kifolyásai, nem mennydörgök, mint a philippikák vagy Catilina elleniek, de hatásra számítottak, mint Ledru-Rollinói.

Szemere republicanus volt, midőn a magyar ügyek jól álltak, a Pesti Hírlap szerkesztőjéhez irt levele mult évi decemberből tanusítja, royalista midőn a vész beállt, alkudni akart a muszkák beütésekor.

A parlamentben rendesen a ministeriumot védte s nem egy küzdelme volt a Madarászokkal.

A jul. 13-iki ülésben tartta első jelentékenyebb beszédet a ház szabályai ügyében.

Ekkép nyilatkozik :

„Szükségessé válván, hogy e tárgyban én is nyilatkozzam, mindenekelőtt megjegyzem, hogy előbb azért nem szoltam, mivel magam is azon véleményben voltam, hogy ha van valami abban, az nem egyéb, mint bástya az ellen, hogy a kormány adott javaslatát olly könnyen átvihesse, a mit könnyen átvinni gyakran nem tanácsos; legalább a ki az angol parlament történetét figyelemmel kísérte, látja azon garantiát, hogy a törvényt háromszor kell felolvasni, melly — volt idő — hogy egy délután már megtörtént. Itt a garancia abban áll, hogy a ház 9 osztályra például eloszlik, s mindenik osztálynak joga van megvitatni, s a javaslat csak e retortákon keresztülmenve válhatik törvénné. Én soha a retortáknak barátja nem voltam. Az 1843-iki országgyűlésen, a midőn a követi tábla határtalan többsége illy osztályok mellett nyilatkozott, én ellene voltam, mert ez retorta. Épen így nem kell olly rendszer, melly a választást megköti, mert az retorta, de nem ollyan, mint ezen javaslatban foglaltatik. Ám analysáljuk, mit foglal e határozat magában? Mondhatja-e valaki ennek nyomán tiszta analysis utján, hogy valaki a szótól el fog üttetni? sőt talán sikerül megmutatni nekem, Máramaros követének ellenvetésére felelőleg, hogy épen ellenkező következik abból, t. i., a ki indítványt akar tenni, s bejelenti, hogy ő e tárgyban indítvánnyal kíván fellépni, ez mindjárt első tárgy. Következik a másik, t. i. az, hogy a ház szabadságot enged valakinek indítvánnyal fellépni, és midőn fellép, nem ad a ház engedelmet az indítvány behozatalára, ha részletenként nem fejtetett, és ekkor ha részletesen ki van fejtve, természetes, hogy joga van a ház minden tagjainak a részletbe beavatkozni s azt mondani: részszemről ezen indítványt tanácskozás alá venni nem kívánom. Im két stádium a nyilvánosság érdekében, épen abban, hogy az indítvány tökéletesen egész a mélyéig kifejtessék, ekkor az indítvány tárgyalás alá vétetik, s osztályoknak adatik ki, melly osztályok, 9 részre osztva fel a 450-et, ötven-ötven tagból állanak. Azt hiszem, ezen osztályok, habár

karzat nélkül történik is a tanácskozás, de mindenesetre hazafiúi s gondolkozó léleknek, melly nem akar egyebet, mint, hogy az eszme surlódásba jöjjön — kielégítő. Ez volna a harmadik stádium. Azon osztály, melly véleményét kimondja s a szerint, a mint túlnyomóságban van, választ mindenik saját kebeléből kettőt-kettőt, s így választ a 9 osztály 18 tagot, melly képezi a középponti bizottmányt s határoz végkép a tárgy felett. Ezen 18 tagnak tehát joga van még itt a középponti bizottmányban is a tárgyat új vitatás alá venni; ez lenne a negyedik stádium. Ezután a 18 tagu középponti bizottmány beadja jelentését a háznak, melly felolvastatván, elkezdődik a vitatás két szempontból az el-vagy nem vetésre nézve, a hol senkit szólási jogától megfosztani nem lehet, s külön-külön minden szakaszokra nézve észrevételeit megteheti; ez 5-ik s 6-ik stádiuma a discussióknak. Ha azon alapokból indulunk ki, hogy talán egy párt zsarnokoskodni fog: ez némi aggodalom volna, de azt hiszem, zsarnokoskodás nincs a magyar politikai élet történetében. Mindenesetre azt is figyelembe kérem vétetni, hogy a nyilvánosság nem a falak közt s nem a karzaton van, s csak azért szükséges, hogy az itt történendők felett ellenörkődjék. Tehát fontosságot nem tartok abban, hogy valami hányszor és mikép tárgyalatik. Angliában 40 tag ül a parlamentben, s ha valaki fel próbálna állani, végig nézni a termen, azt mondják, tessék leülni. Franciaországban nem megy a karzat annyira, mint ettől eddig (bizonyos távolságot mutatva kezével) és senkinek eszébe nem jut, hogy a nyilvánosságot tagadja; miért? azért, mert a szabad sajtótól mérik a nyilvánosságot s még egy másiktól, mellyel eddig Franciaország nem, de Angol- s Magyarhon birt, s ez a megyei gyűlés, melly most inkább népgyűlés, s hol a szabadsajtó nem segít, ott a népgyűlés is veszve van. — Mi azt illeti, hogy az angol modort válasszuk, kérdem, miből áll az angol modor? Nem egyéb az, mint egy czopfos régiség: a midőn az angol alsóház azon állapotban volt, hogy ha már az elnök székében ült, a tanácskozás nem volt többé olly szabad, s ha kívántatott is egykor, hogy az elnök szálljon le székéből, és comitékban dolgozzanak a ház tagjai, ennek már Angliában sincs értelme, illy institutionnak Magyarországbai áthozatalát nem látom czélszerűnek, mert ekkor nem lesz egyéb a ház, ha az elnök nem ül ott, mint volt ezelőtt, s visszaesünk a régi kerületbe; s ha ez áll, akkor semmi különbséget nem látok régi s mostani tanácskozásaink közt, és semmi okot az angol rendszer elfogadására. Hanem van itt egy fontos dolog, mellyre figyelmeztetem a házat, t. i. nekünk szükségünk van mindig, de különösen jelenleg — az időre. Az angol nagy mester tudja sokszorozni idejét. S azt mondom, ha mindig teljes számmal tanácskozunk, úgy félév alatt nem végzünk többet, mint különben négy hét alatt. Mert, ha osztályokra feloszlunk, úgy ez esetben, míg az egyik osztályban bevégezett munkát fogjuk tárgyalni, azalatt az osztályok ismét dolgozhatnak, s mindig elkészíthetik azon munkát, mellyet a ház folytatólágosan tanácskozás alá veend. Így tehát időnket megháromszorozzuk. Az is hozzájárul, mit

Pázmándy elnök követtársunk mondott : nekünk szokni kell a tanácskozási formákhoz. De Magyarországon 400 egyén még sohasem tanácskozott ; s én bízom ugyan azon józanságban, mely a magyart jellemzi : de mégis kételkedem, hogy kellő sikerrel vihessük a tanácskozást , ha a háznak 400 tagja mindig együtt maradand. Ehhez szoknunk kell, s az idő meg fogja mutatni , hogy ha most szükséges is az osztályokrai felosztás, talán a jövőben e szükségét meg fogja szüntetni. De még az hozzájárul, hogy olly időben vagyunk, (mert megjegyzem, hogy ezen szabályokat akármikor lehet módosítani) miként sokszor leszünk azon esetben, hogy némelly felvilágosítást nem lehet a háznak egész nyilvánosságban adni, hanem csak bizottmányilag. S ekkor, vagy azon hibába esünk, hogy mindig bizottmányba kell átalakulnunk, — a mi mégis igen különösnek tetszenék a közönség előtt, vagy a kormánynak olly felvilágosításokat fog adni kelleni, millyeneket a jelen állapotban épen a haza érdekében a haza veszélyeztetése nélkül nem adhat. Azt mondom tehát, hogy nyilvánosság minden esetre kell, de rend is ; s én alig hiszem, hogy a mostani országgyűlés alatt a tanácskozásokban a rendet fen lehessen tartani, ha nem választjuk azon modort, mely e szabályokban ki van jelölve. S nem hiszem, hogy például Fejérmegye képviselője azt mondaná, hogy Franciaországban, hol leginkább ki van fejtve a centralisatio, ne értenék a szabadságot. S ugy tudom, hogy a francia a republica fénykorában is megtartotta ezen tanácskozási modort, mert úgy hitte, hogy a renddel megegyez, a nyilvánosságnak pedig nem árt.

Még azt jegyzem meg Mármaros követének , miszerint némellyek azt hiszik, hogy a tanácskozás sokkal szabadabb lesz, ha a ház mindig teljes számmal fog tanácskozni. De én épen ellenkezőt hiszek, azért, mert bár próbáljuk meg, egy tárgyban 30—40 képviselőt kihallgatni, bizonyosan magunk le fogjuk őket zugni, (igaz, ugy van) ha jogával a ház nem él, lett légyen az bár a legékebbbszólo is, ott fogjuk hagyni, míg ellenben 50 tagból álló különosztályok inkább capacitálhatják egymást, s annyira megérlelhetik a tárgyat, hogy a midőn a bizottmány jelentése a ház elébe jő, ahhoz csak azok fognak szólani, kik magokat legkevésbbé érzik megnyugtatta lenni, a többség pedig nem nyilatkozik. Mindezeknél fogva azt hiszem, hogy ha volt is bennem hajlandóság ekkor azon rendszert behozni, hogy a ház mindig teljes számmal tanácskozzék, de jelenleg midőn az időre szükség van s csak így lehet az időt sokszorozni; midőn az új formákhoz szoknunk kell, midőn a nyilvánosság minden tekintetben biztosítva s a szabadsajtó kiviva van; midőn annyi okunk van felvilágosításokat kérni s ezeket megadni is, mellyek különben zárt bizottmányokban volnának adandók : ez oknál fogva mondom : maradjon a jelen szerkezet, s az osztályzat történjék meg.“

Jul. 21-kén a felsőházban a minist. s ház politikája közti különbséget festé le :

Előrebocsátván, hogy nem lesz hosszú, mivel a ház és a ministerium politicája közt különbség nincs, ha van — ugymond — kor, melyről sokat lehet beszélni — bizonyosan a mostani az. De kiezt meg akarja ítélni, az események és dolgok rendkívüliségét kell felfognia. Ez pedig nem apró ellenvetésekkel történik, mert ez annyi volna, mint hüvelykel mérni meg az óriást — az időt, sem apró orvosszerekkel, mert nem rendetlenség az, mit látunk, hanem láz, szabadság láza — forradalom. A rend helyreállítására csak politia kell, — a forradalom ellenében tábor kell. Előadá ezután szóló, hogy a ministerium, hacsak indulatát s méltó felgerjedését követé vala, meggyujthatta volna egyszerre a polgárháboru fáklyáját. De kérdés — ugymond — a vérpadon nem veszett volna-e el a szabadság s a trón nem dőlt volna-e el az erőszakos rázkódás közepett? A ministerium — ugymond — az óvatosság utját választá, de azért nem kellett béke minden áron stb. Megjegyzé azonban szóló, hogy elveken indulni körülmények számbavétele nélkül nem lehet, mert az elvek gyakran alkalmazásban hazugságokká válnak. Érdekes volt a kép, melyet szóló rajzolt ezen kérdésre: hogy találtuk az országot 1847-iki november 7-kén, miként adtuk azt vissza 1848-iki ápril 11-én? S itt végig menvén a jogállapot, ipar, kereskedés, sajtó volt szomorú sor-sán, s megemlítvén, hogy az évenkénti országgyűlés, nemzetőrség, független kormány, személyes szabadság, alkotmány vagy csak álom, vagy pusztá hangnál alig volt egyéb; azzal fejezé be a kép egyik oldalát, hogy elveszteni ugyan nem birtak bennünket, de győzni mi sem birtunk. És hogy adtuk vissza az országot 1848-iki ápril 11-én? Itt szóló előadá, hogy többé nem a corpus jurisból, hanem az ész könyvéből keresünk ki jogot, hogy fenebb elősorolt nem csak vágyaink, hanem mondhatni, álmaink nagy része is teljesült, s mindez a nélkül, hogy polgárvér folyt volna.

Azonban — ugymond — a számítás sokszor csal. Épen azon nép, mely szabaddá lön, mely nyert szabadságát nem hitte, mert sokalta; utóbb sok helyen keveselni kezdé, és a tulajdoni jogot kezdé sérteni. Elmondá szóló, mit tön e részben a kormány, egyházi szószékek, megyei hatóságok s mint egy 200,000 általa kibocsátott felvilágosító röpikek által. Következett a zsidóüldözés, főkép királyi városokban. És a katonaság nem volt elég csak ennek elnyomására is, a nemzetőrséget organizálni pedig a bujtoztatások miatt mindenütt nem volt tanácsos. Ezenkívül a kincstár üres, s az eláradott papirpénz hitele csökkenőben. Ily körülmények közt, ha a kormány minden gyökeres reformot keresztül akart volna vinni, Austria tán státus-csődöt csinál, s e miatt polgártársaink némelly része koldusbotra jut. — A katonaság Olaszországbóli visszahivatása sürgettetett ugyan, de ezen katonaság egyáltalában nem mutatkozott a kívánt szellemben; és pedig nemcsak a külföldi tisztek, hanem a belföldiek is, mert a háromszázados abszolút s nemzetietlen politica minden egyebet iparkodott belőlük formálni, csak hazafit nem. A benlevő, akkor még alig 18,000 katonaság sem volt mind szövetsége-

süink, de eldobni nem lehetett, mert egyfelől rendetlenségek, másfelől jött a horvát pártütés.

Elmondá itt szóló a horvát mozgalmak történetét, kijelentvén, hogy noha Jellachich nem szünt meg ő felsége iránti hűségre hivatkozni, czélja tisztán áll: elszakadni előbb Magyarországtól, s azután egy déli szláv birodalmat alkotni. Továbbá hozzátevé az aldunai rablásokat is.

Emlité szóló, hogy a horvát merények igazolására némelyek felsőbb pártolással dicsekedtek. Ha a kormánynak erről kellő tudomása volna — ugymond — nem kéánék azt e ház elébe terjeszteni.

És itt kimutatá szóló, miként külsegélyre nem támaszkodhatánk, mert a külföld vagy nem ismert bennünket vagy kiskoruaknak tartott.

És a kormány egyrészlről forradalmat látott, másfelől eszközök nélkül érezte magát. De segítni mégis kellett. A pénzügy jobb karba hozatalára papírpénz kibocsátását látta szükségesnek. És mivel jövedelmei megfogytak, nem volt más mód, mint kölcsönre hívni fel a hazafiakat.

A katonaság vonakodó szellemén sokat változtatott ő folsége nyilatkozata s a hadügyminister megjelenése. A nemzetörség s honvéd-sereg, mint lehete, organisáltatott, de a rögtöni felfegyverzés teljes lehetlenség volt.

Horvátországra nézve tán legtermészetesbnek látszott mindjárt tetel fellépni. De legtermészetesebb politica nem mindig a legczélszerűbb is egyszersmind. A ministerium kívánta a polgárháborút kikerülni, azon meggyöződésben levén, hogy a horvát többség azonnal visszatér az engedelmességre, mihelyt feje felől a rettegtenés el leend háritva. Előbb tehát a lázadást minden felhasználott ürügytől meg kell fosztani. — Itt elmondá szóló, mint lepleztetett le a pártütés ő felsége azon nyilatkozatai által, mellyekben a horvátokkali törvényes kapocs fentartása iránti elhatározott akarátát kijelenté, — azokat, kik e lázadást uralkodó háza érdekével ugyanazonositni törekedtek, nyilván kárhoztatá — a jun. 5-kén tartott törvénytelen tartományi gyűlést ollyannak nyilatkoztatá, s Jellachichot polgári és katonai hivatalától megfosztá stb.

De a rend helyreállítására mégis fegyveres erő kellett. Azonban ez rögtön nem történhetett meg. S a ministerium jónak látta, jogkövetelések ellenében e téren fellépni, tudván, hogy ennek megvan a maga hatása, nem a fanaticusoknál, hanem a jogtisztelő résznél. S mert a diadal felett kétség nem lehetett: illőnek találtuk a békés módot. Azért nem akartunk a horvátok ellen hadilag fellépni, miut valamelly külhatalom ellen, hanem a dolgot királyi biztos s bíró elé tartozandónak véltük. Ezen ut hosszabb, de biztosabb. Gyávasággal e részben a ministeriumot csak az vádolhatja, ki az eszközökről semmi tudomással nem bír. Békét akartunk, akartuk elkerülni a polgári háborút, de nem minden áron.

Áttérvén szóló a külföldi politikára, befejezé a ministeriumnak azon szándokát, hogy Magyarország érdekei képvisélet nélkül ne maradjanak.

S e tekintetben — ugymond — nem elégtünk, hogy Frankfurtban küldötteink jártak, hogy a hatalmasságok Bécsben levő követivel értekezünk; hanem azt akarjuk, hogy a dunamelletti tartományok diplomatiája egészen kezünkben legyen, hogy saját consulátusaink mozgítsák elő érdekeinket, melyek Austriáéval ugyan ellentétben nincsenek, de azoknál erősebbek.

Jul. 29-én az alsóházban a martialis törvény ügyében beszélt: „Midőn a martialis törvény ezen hó 24-kén indítványozva volt, nem volt szerencsém e házban jelen lenni, s épen csak az elébb jutott kezembe a „Közlöny“ illető száma, melyből látom, miként igazságügyi minister Deák Ferencz ur felhívá az illető indítványozót s azt pártoló követeket, hogy mielőtt illyet indítványoznának, jó lenne, ha a hads belügyministerekkel értekeznének. Erre a többek közt Bácsmegye követe azt mondta, hogy igenis a belügyministerrel már értekezett ez iránt, sőt értekeztek azon megyék képviselői is; azonban mindez ideig semmi lépés nem történt.

Mennyire jelen nem voltam akkor, s a mennyire ezt a Közlönyből látom, nem hagyhatom szó nélkül; mert épen akkor, midőn az indítvány tétetett — sőt már azelőtt 7 nappal történt, hogy a hadi törvény-szék az alvidékeken felállított. Mert épen, mióta a bácsi követekkel értekeztem, azóta történt az, hogy Erdélyből a székelyek egy része bejő. Azóta történt, hogy Kassáról a honvédi sereg elmegy Debreczenbe — és a debreczeni átmegy Szegedre. Azóta történt, hogy a nemzetőrök nagy része fel van hiva táborba szállhatásra. Azóta történt, hogy számos fegyvereket küldöttünk az alsó vidékekre. Azóta történt, hogy álgjuk nagyobb mennyiségben szállítottak le, s általában mondhatni, hogy az egész országban levő haderőnek csaknem $\frac{3}{4}$ része Bács- s a szomszéd megyékben van összpontosítva, sőt történt az is, hogy még egy más, szinte nem kevésbé veszélyes pontról elhatározottat a Bács- és Torontálban levő tábor erősítése.

Midőn ezek s effélék történtek; midőn nincsen fegyverünk, melyet nem küldenénk a bácsi vidékek- s az ország azon részének megmentésére; midőn nincsen fillér a kincstárban, melyet ha utolsó volna is, azon helységek megmentésére nem áldoznánk; mégis illy körülmények közt azt mondani, hogy semmi sem történt, — az igazsággal talán nem egyezik meg egészen.

A szót megbirom e teremben és sajtóban is. A szabad szónak barátja vagyok, mert tudom, hogy a szabad szó olly fegyver, mely öl és gyógyít, mely kárhoztat s üdvözít, mely becstelenít s az elvesztett becsületet helyreállítja. Tudom mind ezt, s azért az efféléktől nem tartok; s nem is azért szólottam, mintha az efféle, távollétemben előadott nem való állítást, mennyiben az adatokkal nem egyezik meg — nem

tudnám eltűnni; hanem azért, mert mindig igyekeztem a szót igaz érté-
kére levinni; s másrésről, mert ha az ország olyat hall, hogy a minis-
terium semmit sem tesz, az az ország minden lakosaira kellemetlen ha-
tással van.

Egyébiránt mi a jul. 19-ki rendeletet, melyben a hadi törvényszék
van felállítva, szükségesnek láttuk azért, mert Bácsmegyében a statári-
umnak, melly ott legrégebben volt felállítva, mindeddig semmi sikere
nem lett, azon oknál fogva, minthogy Bácsmegyében nem találkozott
férfiu, ki a rögtönítelő bíróságban részt mert volna venni, és ha a statá-
riális bíróság összeült és ítéletet hozott volna, annak ítéletét végrehaj-
tani bátorkodott volna. Illy körülmények között nem volt egyebet
mit tenni, mint ki kellett a polgári hatalom kezéből venni rögtönítelő
jogot és át kellett adni a katonai hatóságnak, miután reményünk volt,
hogy az a rögtönítéleteket végrehajtja; de átadtuk e jogot csak azon
mértékig, hol a polgárok nem voltak vagyonaikban és személyeikben
veszélyeztetve. Azért azon rendeletben nem foglaltatik más, mint hogy
a kit fegyveres kézzel fognak el, ki a táborba élelmet s hadszereket szál-
lit, ki a nélkül, hogy kényszerítették rá, elárulja a tábor mozgását stb.
hadi törvényszék elé állíttassék. Általában véve olly jellemet kívántunk
adni az efféle bűnöknek, mellyek a hadi törvényszék elé állíttatván, az
ugynevezett polgári hatóságnak bírósága fenmaradjon; ujabban történt,
hogy némileg épen azért, mivel nincs martialis törvény, s minthogy
nem akartuk tisztán katonai hatóság kezébe adni az ország azon részét:
Szentkirályi Móricz főkapitány kir. biztosnak kineveztetett (éljenzés) —
ki az ottani hadierő parancsnokával egyetértőleg végezzen el minden
dolgokat, s a ki kezelni fogja a rögtöni bíraskodás azon részét, mellyek
a hadi törvényszék elé nem tartoznának. Én azt tartom, hogy a marti-
alis törvénynek behozatala, midőn mindenféle alkotmányos s törvényes
garantiák felfüggesztetnek, minden esetre igen nagy lépés. Megvallom,
nem is szeretném azt, hogy midőn az országgyűlés együtt van, akkor
a ministerium magától merne illyet felállítani; mert a személyes sza-
badságot a legfőbb szabadságnak tartom, és kívánom, hogy Magyaror-
szágnak minden lakosa úgy becsülje azt, mint az angol, ki legsarkala-
tosb jogának tekinti a személyes szabadságot, — ollyan jognak, mellyre
leginkább büszke és féltékeny, mellyhez nem mer nyulni sem a minis-
terium, sem a parliament — Azt mondá lord Chatam, a hires Pittnek
atyja, hogy minden angol polgárnak háza egy vár, mellynek bástyája
a törvény; azért mondja a törvény, hogy azon személyes jog minden
polgárnak született joga, valamint született joga a királynak a trónhoz
való jog. Megvallom, midőn az országgyűlés együtt van, nem adtam
volna a kormánynak azon véleményt s tanácsot, hogy illyenkor az or-
szággyűléstől nyert felhatalmazás nélkül martialis törvényt mondjon
ki, mert azon a széken vagyunk, hogy tovább e tekintetben nem mehe-
tünk; és a legközelebbi lépés nem kevesebb, mint a martialis törvény-
nek felállítása. Tudjuk, hogy Angliában a „Habeas corpus“ actát nem

szabad felfüggeszteni; de azért a „muntig act“ felolvastatik, s akkor kezdődik a martialis törvény az illető végrehajtó tisztviselőknek felelőssége alatt. — Véleményem e részben oda megy ki: hogy most, midőn a hadi törvényszék fel van már állítva, nem látom annak szükségét, hogy a martialis törvény ezen pillanatban felállíttassék, mert azon vidékeken most nyílt háború van, hol rögtöni bírósággal nem döntjük el a dolgot, hanem katonával s álgyuval. Azt gondolom tehát, várjunk még egykevéssé; várjuk el a legközelebbi tudósításokat; és azon esetben, ha netalán semmi olly örvendetes nem fogna jöni, melly a dolgot megváltoztatná, akkor biztosíthatom a házat arról, hogy a ministerium az ostromi állapotot, a martialis törvényt nem fogja behozni a háznak engedelme nélkül; de másrészről nem fog késni törvényjavaslatot behozni, mellyben a martialis törvénynek minden pontja a beadott törvényjavaslattól kissé eltérőleg s jobban meghatározottassék. Véleményem s kérésem tehát az, hogy nyugodjék meg ezuttal a ház a központi választmány véleményében, és vegye azon biztosítást a ministerium nevében, hogy mi a martialis törvény behozatalával késni nem fogunk, mert mi a ministerium azon jogát el nem ismerjük, hogy akkor, midőn az ország képviselői együtt ülnek, a martialis törvény azok mellőztével kihirdetethetnék.“

1849. januártól márczius végéig a felső vidéken volt kormánybiztos s mint ilyen sok szigorral járt el.

Ő volt, ki a vésetörvényszék eszméjét legelőbb életbe lépteté.

Kimondatván a függetlenség s ő bizatván meg ministerium alakításával, annak irányául mondá ki, hogy a kormány democratico-republicanus és forradalmi leend.

Buda visszavételét a parlamenttel azon frázissal tudatá, hogy ez „az napon történt, mellyen az első Habsburg lépett magyar trónra.“

Pesten egyetlen országgyűlést tartott s Görgei irányában mindig kétszínű szerepet játszék.

Itt utolsó tette volt a Márczius betiltása.

Szegedre egy parasztkocsin utazott, részint sietségből, részint hogy meg ne ismerjék. Hanem zöld tollát elfeledte levenni, melly miatt annyiszor kelle köszönnie, hogy Szegedre napbarnítottan érkezett.

Szegeden Szemere mint miniszterelnök folytatá működéseit.

Adott ki rendeleteket, tartott miniszteri tanácsot stb.

Jul. 21-én megnyitá a parlamentet. A kedélyek lecsendesítésére következő beszédet tartott:

„Uraim! A kormány július 2-án azon ígéreteket tette a nemzetgyűlésnek, hogy mihelyest a hadi munkálat szerint csak némileg, csak rövid időre is biztos helyet mutathat ki, üléseinek folytatására felszólítani köteleességének ismerendi.

A kormány ime beváltja szavát azon meggyőződésnek kijelentésével, hogy miképen a múltban történt, ugy jövődöben is a nemzetgyűlés együttlétében a nemzetegységnek, a pártatlan egyetértésnek, s a haza megmentésének legerősebb biztosítékát szemléli.

Nem abban van a főmomentum, hogy a nemzetgyűlés törvényeket alkosson; hanem abban, hogy míg a legfőbb hatalmak folytonos munkálódásban vannak, t. i. a törvényhozói, a bírói s a végrehajtó-hatalom, mindaddig az országnak bármi veszélyek közt is teljes az élete; abban van, hogy a nép a maga választottainak akarataiban mindig inkább megnyugszik, mint csak magának a végrehajtó-hatalomnak intézkedéseiben, melly iránt, mint minden hatalom iránt némi féltékenységgel viseltetni, sajátjai közé tartozik az emberi természetnek. Ugy, hogy a nemzetgyűlés pusztán együttléte által minden kötelességeinek már felét teljesítette; a haza megmentője már tétlen nyugalomban is azáltal, hogy együtt van; szolgálván egyszersmind a nemzet bíró hitének ingatlan alapjául, szolgálván erős támaszául a kormánynak, melly minden erejét csak e bizalomból kívánja meríteni.

Fognak-e önök egyszersmind törvényeket alkotni vagy nem? ez a ház bölcseségétől függ. A kormány minden esetre azon törvényjavaslatokat, mellyeknek bemutatását megígérte, köteleességének ismerte benyújtani.

De előbb szükség a haza jelen állapotának rövid vázlatát adnunk.

Gondolatom szerint három óhajtása van a nemzetnek, és e három óhajtás jelöli ki azon három szempontot, mellyről szólanom kell. Egyik óhajtása a nemzetnek, hogy a harcztéren a szövetkezett osztrák és muszka zsarnokhatalom ellen győzzünk. Második óhajtása, hogy az ármányosan fellázított népfajokat sikerüljön lecsendesítenünk, békésen inkább, mint fegyverrel, de minden esetre egyikkel a kettő közül. Harmadik óhajtása a nemzetnek, hogy Europa által független léte elismertessék, mi egyszersmind a háborúnak is véget vetne.

A hadi munkálatot illetőleg méltóztatnak tudni, hogy a hadfolytatás kívánságának tett eleget a kormány, midőn székhelyét Budapestről Szegedre áttette. — Elmultak azon idők, midőn azt hittük, hogy az ország fővárosát veszteni el annyi, mint a hazát elveszteni. Ime mi is, az ellenség is, kétszer birtuk a fővárost, és mi is, az ellenség is kétszer hagytuk el; elhagytuk pedig mi azért, mert annak védelme miatt fel kellett volna áldozni az ország azon vidékeit, mellyek a haza védelmé-

nek kiapadhatlan kutforrásai; míg ellenben Budapest katonai szempontból tekintve, egy szűk pont, melyet védeni, ha talán lehet is, de hiában nem nyújtja azon kutforrást, melyet egy országrész nyújt millióival az embereknek, roppant termékeivel, s a had folytatásának minden eszközeivel.

A kormány székhelyének változtatása tehát semmikép nem olyan esemény, mely bárkiben aggodalmat szülhetne; talán ezután is változtatjuk, és mindaddig, bizton tehetjük, míg csak a hadfolytatásának, s a hadfolytatása tekintetének rendeltetik alája.

Mi a kormány tekintélyét illeti, nincs az az ország egyik pontjához sem kötve, hanem függ a nép szeretetétől és bizalmától, melyet ha bir, mindentivé fogja kísérni.

Ennyit a kormány székhelyének változtatásáról.

Mi illeti a harcznak folytatását, ha önök azt kérdezik tőlünk: biztos-e a kilátás arra, hogy az egyesült osztrák-muszka hadsereg ellenében diadalmasan vívhassunk? mi, a kormány, határozottan azt feleljük: igen! És pedig nem azért, mert reménylünk; hanem azért, mert számítunk.

Hogy állunk a térre s hogy állunk a fegyveres erőre nézve az ellenség irányában?

A térre nézve úgy állunk, hogy Mosony, Soprony, Pozsony, Borsod, Sáros és Abauj, továbbá Vas, Komárom, Fehér, Heves, Pest és még néhány megyének egy részén kívül semmi sincs az ellenség hatalmában, mi mindössze is az országnak alig teszi egy nyolczadrészét; míg ellenben a miénk Zala, (a Muraközt kivéve) Somogy, Tolna, Fehér, Heves, Pest és Komáromnak egy részével, s mind ez az ellenségnek oldalában van; továbbá a miénk Nyitra és Trencsin csaknem egészen, Hont, Nógrád, Szepes, Gömör, Liptó, mind ez az ellenségnek háta megett; s a miénk azon szép és gazdag tér, mely Bácstól kezdve Abonyon, Tiszafüreden keresztül Sátor-Alja-Ujhelyig nyulik, e roppant tér a miénk Erdéllyel együtt, s ez maga az országnak felénél többet tesz. És mit az ellenség bir, azt is úgy bírja, mint birta Szepest és Debreczent, hogy csak addig volt övé, míg serege ott volt, a mint pedig kivonult, ugyanott a nép felkelt s táborba szállt az ellenség ellen.

A fegyveres erőre nézve nem látom szükségesnek részletes adatok előterjesztésébe bocsátkozni; hanem általában szabad legyen vigasztaló adatképen kimondanom, mikép soha a magyar hadseregnek száma kedvezőbb arányban nem állott az egyesült osztrák-muszka sereg számához képest, mint épen jelenleg. Ugy, hogy ha bizonyos adatul vesszük is fel azt, mit az ellenség papiroson hirdetget: mégis a mi hadseregünk száma alig tizezerrel kevesebb. És pedig ezen sereg nem az többé, a mi Pákozdnál volt, ámbár ott is megverte Jellachichot, vezérei sem azok. Egyéves harcz tiszteinkből vezéreket, védeinkből hősöket nevelt, minek legkézzelfoghatóbb bizonyysága maga a legyőzött osztrák hadsereg.

Egyébiránt hadseregünknek állásáról s mozgalmairól, körülbelül a következőket mondhatni a háznak :

A vitéz éjszaki sereg, mintegy 50,000 ember, Komárom környékén munkálkodik, egyik szárnyával elnyulván egész Váczig; s nem hivatalos ugyan, de mindenféle küldötteink egybevágó jelentése szerint, Vác és Pest között e napokban ránk nézve igen kedvező s az ellenség részére sok veszteséggel egybekötött csatát vívtak.

A szolnoki tábor, mintegy 30,000 ember, a Tiszát fedi, honvédelmi erőnk e kimeríthetlen kútfejét.

Bánátban mintegy 40,000 ember Temesvárt vivja, s folyó hó 17-ikén Péterváradot az ostrom alól felszabadítván, mellyről egyébiránt megjegyzem, hogy a benne dúlt cholera megszűnt, s őrsége (hős mint volt) részint Titelt szállotta meg, részint Kameniczot, hová Jellachich ismét egy Flankenbewegungot csinált. Épen a mai napon kapott jelentés szerint, a midőn azt reméltük jelenthetni, hogy Titel ostromoltatik, vagy talán bevéteik: azon hivatalos jelentést vettem, miszerint Jellachich minden vagyonával, s úgy látszik seregének legnagyobb részével Tittelből Kameniczra, s az Eszékvára felé vonult.

Ezenkívül van egy kisebb sereg, mintegy 12,000 emberből álló, melly Ung és Huszt között mozog, és fedi Mármarosnak kincseit.

Erdélyben Bem, mintegy 50,000 emberrel rendelkezik, s azonkívül hogy Gyulafehérvárt ostromolja, mint a villám, hol Borgónál üzi ki az ellenséget, hol Brassó felé siet, s talán azóta már Oláhországban csatázik, hová úgy ment, vagy megy el, mint az oroszoknak ellensége, de mint barátja a románoknak, kiknek magyar ajándékul a magyar szabadságot fogja megvinni.

Ezekon kívül Somogyban s a vele határos megyékben, mindennap mintegy 30—40,000 ember felkölthető, mellynek egy része épen a Kanizsát fenyegető ellenség felé munkálkodik. A Tisza megett pedig e napokban mintegy 30—40,000 ember volt összegyűlve különböző táborokban. A Tiszának vonala Szolnoktól Tokajig ágyú által védelmeztetik. Azon törzstisztek pedig, kiknek jelenleg alkalmaztatásuk nincs, vagy rendes hadviselésre tehetetlenek, mint néhány kormánybiztos is, a népfelkelés rendezésével bizattak meg. De a mi mindenek koronája, az abban áll, hogy önkényt, és a mennyiben a magyar vidékeken vagyunk, főkép a magyar fajból, tíz nap alatt 15,000, s húsz nap alatt 30,000-ból álló tartalék-sereget akarunk állítani, és bizonyosan elő is fogjuk teremteni.

De nem azért biztos a győzelem, mert mi az országnak hétnyolczad részét birjuk; nem is azért, mert hadseregünk nagy és szép; hanem azért, mert ha a nép a szabadságharczot vívja, akkor a népharcz legyőzhetetlen.

Mi itthon vagyunk hazánkban határaink közt; az ellenség pedig

idegen földön járván, mindentűtt ellenséggel találkozik. — Az ellenség mindössze is csak néhány ezerből álló tartalékra támaszkodhatik; nekünk pedig tartalékunk az egész nemzet. A muszka fogy naponkint, eddigelé mintegy 5,000-et temetett el, s 10,000 fekszik betegen; nekünk ellenben barátunk a levegő, a nap is, mely a muszkanak döghalál.

Ezért legyőzhetlen még azért is, mert ha a nép az ellenséggel nem tart, minden vidék csak addig övé, míg seregei ott vannak; a mint kivonulnak, miként a búza szélvész után, a nép is felemeli fejét úgy, hogy ha valamely ellenség le is győzhetné magát a sereget, vagy magát a népet: a hadsereget és népet együttvéve le nem győzheti ott, hol a nép az ellenség ellen van.

És a nép jól tudja, hogy e harc a szabadság harca, s hogy azok ellen vív, kik által eddigelé sanyargattatott; miként meggyőződése apródonkint tökéletessé vált: karja is meg fogja szokni a harcot.

Szóval: ha hadseregünk olly vitézül harcol ezután is, mint harczolt eddigelé, ha vezéreinknek nem lesz más iránypontjuk, mint a haza megmentése, s e szent feladásnak megoldásában barátilag egyetértenek; ha fel tudjuk használni azon ropant erőt, mely a nép millióiban s a népfelkelésben rejlik; ha a nép épen úgy hozzászokik a harchoz, — mihez szoknia kell, — mint megértette a szabadságot, mellyért vív: akkor azt hiszem, nem sokára szerencséje lesz a kormánynak az utolsó áldozatot kívánni önöktől, s egyenesen a néptől magától függ, a háboru végének napját is kitűzni, s belépni az európai független nemzetek sorába a kivívott békének és szabadságnak élvezetében.

Második óhajtása a nemzetnek az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesíttessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, mellyet a románok és rácok szenvedtek, önmagukat számüzvén saját földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, mellyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magokat fellázíttatni, melly őket elnyomta: de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel e népek erejét, mellytől származik a nép minden szenvedése.

Mit szenvedett a nép, a román, a rác és a magyar nép is e szép hazában? Mindent, mindent, a szolgaságnak minden kinjait. Mikor és meddig szenvedett? Emberek emlékezete óta egész 1848-ig. Ki kormányzott, ki uralkodott 1848-ig Magyarországon? A bécsi cabinet, az osztrák ministerium. Ez tartotta rabságban a földmivelő népet, mellynek gondolata sem, birtoka sem volt szabad; ez tette a román népfajt urának szolgájává; ez nem engedte a görögnek egyesülteknek, hogy synodusukat összehívják, ez fosztotta meg a rácokat ősi jogaiktól egyházi szabadságukra nézve; ez tette a román a rác clerus alattvalójává; ez kötötte röghöz a határőrséget, s általában ez tartotta a népfajokat egymás ellen örök ingerlődésben akkint, hogy kik egy földön, egy ég-

hajlat alatt laknak, ugyanazon istenadta levegőből csak a kölcsönös gyűlölséget szívták lelkeikbe egymás ellen.

A végrehajtó-hatalom a nemzet kezébe csak 1848-ban szállott tettelegesen vissza. És a magyar a maga nagylelkűségében hogyan vette annak hasznát? Ugy vette hasznát, hogy a robotot és dézmát eltörölte; a jog és kötelességbeli egyenlőséget kimondotta nyelv- és valláskülönb-ség nélkül; a görög-nemegyesültek synodusát összehívta; ügyeik elin-tézésére az illető ministeriumban különosztályt alakított; a határőrsé-
get pedig rabságából feloldozta, s az itteni románok és rácok nagy tö-
mege is nem csak megnyerte a jogot, hogy képviselőket választhasson,
mi azelőtt nem nemzetiséghez, de a nemességhez volt kötve, de katonai
billencseiből is kiemeltetvén, egy részről az ország többi polgáraival tö-
kéletesen egyenlő lábra állította, más részről gyökeres engedinényekkel
anyagi jóllétét is biztosította.

Igy kezdte meg a magyar kormány a hatalom gyakorlását. A test-
vériség, az egyenlőség és szabadság alapja meg volt vetve nyelv- és val-
láskülönb-ség nélkül, nem volt egyéb hátra, mint e három szent elvet
részleteiben alkalmazni, ha ezenközben a lelketlen dynastia ármány-
kodása nem eszközli, hogy elámíttatván ezen nép, sőt szabadsága előle
eltitkoltatván, lázadásuk akkor tör ki, midőn a felszabadulásnak isteni
ünnepét kellett volna megülniök.

Uraim, ezt önök mind jól tudják. Azért részletesebben nem fejte-
getem. De eddig kelle fejtegetnem, mert nem tudja épen azon nép, melly
jó, csendes és tűrő volt a szolgaságban, s melly most ámulásában a sza-
badság ellen ontja vérét; nem tudja, nem érti tisztán Europa, melly a
románok és rácok lázadásában még mindig annak bizonyosságát véli látni,
hogy a magyar kormány nem a szabadsággal ajándékozta meg az or-
szág minden népeit különbség nélkül, hanem a szolgaságban akarja
megtartani. És ez egyik főoka, miért a kormány minden lehető áron, a
mennyiben jogosan lehetne, e népeket lecsendesíteni legnagyobb fela-
datainak tekintette.

Én fájdalommal emlékezem azon sok ezereire a magyaroknak és
németeknek, kik ama népek vak dühének áldozataiként hullottak el.

De sajnálom magokat az áldozatok gyilkosait is, mert egy félreve-
zetett, egy elámitott nép még bűnében is nemcsak kárhoztatást, de rész-
vétet is érdemel.

Ha az ország kormánya mindjárt kezdetben a kegyetlenséget ha-
sonló kegyetlenséggel torolta volna meg: azóta talán béke volna, habár
a sirnak békéje. De ez nem történt, hanem felhasználtattak a szellemi
erőnek minden eszközei a testvériség százados kötelékeit ismét összefűzni.

Felvilágosításokat, magyarázatokat, proclamatiókat százezerenkint
osztogattunk szét. A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk.
Támogattuk a képviselőket békéltető törekvéseikben, s támogattuk azt is,
ki eme törekvéseinek szerencsétlen áldozata lett épen saját vérei által.
Tudtuk, hogy a havas-alföldi mozgalmak vezérei a románokra nagy be-

folyást gyakorolnak, és ezen befolyást igénybe vettük. Tudtuk, hogy a rácz lázadás táplálékát Szervíából is veszi, s nem késtünk felvilágosítani a szerb fejedelmet s kormányát, közölve vele nézeteinket a Magyarországon levő népfajok jogainak értelmezéséről, s nézeteink ott teljes méltánylásra találtak. Nem szalasztók el a békülésnek egy pillanatát, nem tartózkodtunk elveinket pontokba foglalva előadni, és mi lett következménye? Körülbelül az, hogy míg győztünk, addig tetszetek; mihelyest azonban a hadjáratban szerencsénk csillaga némileg borulni kezdett, feleleteinkre, illetőleg ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak; szóval, a legösszintébb, legbecsületesebb eljárás rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkozott.

Célunk egyébiránt ebben sem volt más, mint az ország függetlenségének, és polgári szabadságának biztosítását siettetni egy részről, más részről pedig a kegyetlenségek meggátolása által a szelid humanitásnak uralkodását helyreállítani, s annyira hogy forradalmunk fő dicsősége, a szelid és békés fejlődés az embertelen terrorizmus vérnyomaitól és vérnyomai által meg ne fertőztessék.

Ugy voltak a pontok szerkesztve, hogy többet adnunk az ország státusegységének feláldozása nélkül nem lehetett, kevesebbet pedig nem tartottunk kielégítőnek.

Ugy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belül az apróbb nemzetiségeknek. Mindent tisztán, szabatosan fogalmaztunk, és tartózkodtunk olyan csalfa ígéretektől, millyenekkel Austria szokta ámitgatni a népeket, — Austria, ki a ráczoknak vajdaságot ígért, de csak nevét adta meg; ki szabadságot ígért a határöröknek, de ezek most is rabok, földhöz kötött szolgák, kik most is 10—20,000-ként kényszerítettnek idegen harcban elvérezni; ki a nemzetek egyenjoguságát kimondotta, s a ráczok, az oláhok, gallicziaiak és horvátok most is azon állapotban vannak, hogy házaik küszöbén túl a német nyelvben kénytelenek mozogni; ki megígérte Bukovinának, hogy ámbár kis töredék, iskoláiba behozza anyanyelvét, s ez ígérését akként értelmezte, hogy minden tudományok német nyelven taníttatnak, s a mellett szabad az anyanyelv szabályait is tanítani.

E béketörekvéseket a fellázadt népek irányában mi czélszerűeknek és igazságosaknak láttuk. Eddigélé nem volt kellő sikerök, de reményünk van, hogy lesz. De mi felelősek vagyunk önöknek e földön, s a túlvilágon az istennek, s úgy akartuk vezérelni a kormányt, hogy a mindenható, ki a népek sorsát mérlegezi kezében, azt mondhassa a magyarról: e nemzet megérdemli a szabadságot, mert tudott lenni igazságos más nemzetek iránt, a mellyeknek földet adott saját földéből, jogokat saját vérén szerzett, s öldököltetése után is elég nagylelkű volt testvéri kézzel a béke olajágát nyújtani.

Harmadik óhajta a nemzetnek: hogy független léte Europa által elismertessék.

A mi harczunk épen úgy igazságos harcza a szabadságnak, mint volt az északamerikai a múlt században, mint az volt Görögorszáé és Belgiumé az újabb időben. S gyönyörködve és megleléssel szemlélhetjük, hogy, a miként Északamerikának független létét kivívni a világ minden nemzetei segítettek, hogy a miként a hellenek szent emlékei között annyi volt az idegen harcos, mint a benszülött: Magyarország szabadságharczában is Európának minden nemzete képviselve van; s midőn egy részről a lengyelekből, az olaszokból, az oláhokból, értem a havasalföldieket, a németekből, a tirolekból egész zászlóaljokat alakíthatunk össze, Franciaországból, Angliá-, sőt Északamerikából is vannak harcosok bajnok-sorainkban. Világos bizonyossága annak, hogy a magyar szabadság megalapítása nem pusztán magyar kérdés, hanem olly alap, mellytől Europa többi népeinek szabadsága is feltételeztetik.

Hogy e harcz igazságos, azt én nem onnan származtatom, mivel az uralkodó ház bünei által jogait eljátszotta. Az természetes, hogy a melly uralkodó ház pártütőkkel, sőt egyes rablókkal a nemzet elnyomására szövetkezett; a melly uralkodó ház a hittel szentesített alkotmány ellen fegyveres erőt küld be; melly uralkodóház az ország területi épségének erőszakos eltörlését megkezdette, és a melly uralkodó ház alattvalóinak legyilkolására idegen hadat hív be: az természetes, hogy az illy uralkodó ház elvesztette minden jogait, mind emberi, mind isteni törvények szerint.

De e harczot, e forradalmat ollyannak tekintem én, melly egy más, egy magasabb és belsőbb jogszerűséggel is bír.

Nem hasonlít ez az eddigi történet forradalmaihoz, mellyek mindig vagy a terrorismussal, vagy a nagyravágyással voltak rokonok. Ez tisztán a szabadságnak, tisztán a humanitásnak, és a hazaszeretetnek forradalma.

Ez nem akar senkit büntetni; csak meg akarunk menekedni egy olly uralkodó háztól, melly a nép végtelen szenvedéseinek kútfeje volt; ez nem akar felmagasztalni senkit, hanem csak az országnak függetlenségét akarja biztosítani.

Nem mutat elő a történet forradalmat illy magasztos jellemmel; nem mutat elő a történet harczot, melly annyira ment volna minden kegyetlenségtől, nem értem a románok és rácok lázadását, hanem a harczot, mellyet mi a szabadságért vívunk. És ha e dicsőség némi részben azon szelidebb koré is, mellyben mi élünk; de egyszersmind ollyan, mellyre midőn Európát büszkén figyelmeztetjük, ezáltal sympathiáját biztosítottuk, mert mi a forradalomra fegyveres erővel kényszerítve válunk, mert annyi szorongatások közepett is a győzedelemnek eszközeit eddigelé a terrorismus körén kívül kerestük és találtuk fel.

Én még tovább megyek. Fontosságot találok abban, hogy a magyar forradalomnak ezen humanus jellemét kiemeljem. A ki figyelemmel kísérte jellemét az átalakulásnak, az e forradalmat nemcsak jogszerűnek, hanem szentnek fogja nevezni, olly jótéko-

nyan hatott a nép külerkölcsiségére, oly megszentelt ihlettel ragadta ez meg az emberek elméit. Én legalább méltóbb nevet adni nem tudok egy oly átalakulásnak, melynek következménye az volt, hogy e haza most egy nagy templom, és a nemzet benne egy önként áldozó sokaság; melynek következménye az volt, hogy azokon kívül, kik tovább is szolgálai akartak maradni a habsburgi háznak, Magyarorszában nincs párt, nálunk, kik mindig pártoskodásokban szenvedtünk; hogy az elpuhultságnak párnájáról tömegestül kelt fel a nép és tódult harcosaink soraiba; mely átalakulásnak következménye az volt továbbá, hogy tömlőczeinkben a bünyösök megfogytak, hogy míg az igazságszolgáltatás nem mehetett rendben, míg a pandurokat, csendbiztosokat katonai szolgálattételre használtuk, soha sem volt nagyobb a személy- és vagyonbátorság, mint most; hogy a nép ámbár nehezen, de szívesen viseli a háborúnak roppant terheit; sőt ezen átalakulás következése még a magános életre is kiterjedett: a gyűlölközők megbocsátottak egymásnak, az elvetemedettek az erény útjára visszatértek, s minden erőből, a mi a lélekben van, csak a hazafiság szent akarata nyert táplálékot.

Azért nem azt mondanám én, hogy Magyarország forradalomban van. Nincs. Ez csak újjászületése, feltámadása egy nemzetnek, melynek tagjai először érzik azon boldogságot, hogy a világ teremtese óta most először egyenlők, szabadok és testvérek.

A mi ügyünknek nem is volt más ellensége, csak az austriai dynastia, melynek hatalma kettőből állott. Állott abból, hogy némileg népfajokat a szabadság ellen fellázított; és állott hadseregéből. Legyőztük azokat, hadseregét pedig megvertük, a mely a főváros első izbeni elfoglalásának dicsőségében soha sem osztozott volna, ha a belső lázadást elő nem idézte s ez által a nemzet egységét meg nem törte és rögtönzött erőnkét meg nem oszlatta volna.

És mi természetesen azt hittük, hogy mi Austriát le fogjuk győzni, mert mással nem volt, nincs bajunk, ha a gondviselés határozni fog közöttünk a diadal ítélete által; vagy támogatni fog Europa bennünket, mint Görögországot, mint Belgiumot; vagy, ha ezt nem teszi, beavatkozása abból fog állani, hogy függetlenségünket elismeri.

Ez nem történt. — Az északi óriás megadta a segédelmet.

Én hajlandó vagyok megtagadni, hogy mi a 19-dik században élünk, a mennyiben nem értem, hogy azon Európa, mely minden nemzetet segített a szabadságháborúban, tőlünk még csak a negatív oltalmat is megtagadja. Nem értem, hogy a világszerte megállapított be nem avatkozásnak elve miért csak reánk nem alkalmaztatik. Nem értem Angliát, hogy felejteti látszik érdekeit s nézeteit, melyek által eddig, politicájában vezéreltetett. És legkevésbé értem Francziaországot, mely megengedi, hogy győzelemre jussanak épen azon elvek, melyeket ő saját státuséletéből proscibált.

A nemzetek sorsa kettőtől függ, a jótól és fegyvertől. A jog mel-

lettünk van; fegyvereink győztek; és Európa mégis késik elismerni függetlenségünket. Reánk nézve szerencsétlenség, reájok nézve jogtalanság, hogy többet ne mondjak.

De ez nem maradhat, nem tarthat így sokáig.

Palmerston kimondta elvét, hogy azon harcz, melly az igazságtalanul kormányzó fejedelmek ellenében vivatik, igazságos harcz.

Midőn márczius 7-én indítvány tétetett az iránt, hogy a hadi szerzőmester milly fegyvereket adott ő felsége az angol királyné szövetségese mindkét Sicília királya ellen fellázadt népeknek, kik illy lázadásban vannak? Palmerston azt felelé, „ő nem ellenzi a kívánt jegyzék előterjesztését, ha az indítványozó ur megváltoztatja e kifejezést „siciliai lázadók“ mert a fenforgó kérdésben elvbeli különbség van. Az indítványozó úgy vélekedik, hogy akármelly kormány alattvalói pártütők, kik jogaik védelmére fegyverhez nyulnak, mert azon iskolához tartozik, melly azt hirdeti, hogy a királyoknak istentől vett joguk van rosszul kormányozni népeiket, s ekkép a siciliaiakat lázadóknak bélyegezi, holott Sicília csak százados alkotmányát és régi elvitatáztatlan jogait védil!“

A francziáknál Odillon Barott, Thiers és Lamartine mint a respublica első külügyministerei, a nemzetek jogairól úgy nyilatkoztak, hogy azokat ők el nem felejtik, vagy ha ők elfelejtenék is, meg fog emlékezni azokról azon Francziaország, melly ha rövid időre szokott lenni szendergő, következetlen, de hosszan soha, melly jeles fiainak magas elveit meg szokta tanulni, de következetlenségeit nem.

És mit mondott Odillon Barrot 1848. febr. 4-én? „Ha az osztrák sereg más országok szabad intézvényei ellen beavatkoznék, szükség, kötelesség, becsületben járó dolog Francziaország részéről azt ellenezni, ha kell fegyverrel is. Mert örökké áll ama nagy igazság, hogy a népek magok uraik sorsuknak és nem más.“

És mit mondott Thiers február 1-én 1848-ban a forradalom előtt néhány nappal? „Midőn a szabadság bárhol fejlődik ki, természetesen, jogszerűen, a szellemi részvéten kívül minden más részvét nélkül, uraim, az s z e n t. E szabadság szent, mint a most született gyermek; megbántani azt merény volna a természet, a humanitás ellen. Valóban mi ne vigyük a szabadságot sehova erőszakosan, vagy belopva, de ne türjük azt sem, hogy azt szuronyokkal nyomják el, a hol az magában kifejlik, mint tavasszal a fű: ott az, ismétlem, szent s Francziaország ne türje, hogy az bántassék.“

És mit mondott Lamartine azon körlevelében, mellyet körülbelül márczius elején 1848-ban minden hatalmakhoz szétküldött? Ezen elveket állítá fel „kormányt s kormányalakot változtatni természeti jog, mellyel bir minden nemzet, erre a jogczimet saját akaratából meríti. Az 1815-ki szövetséget Francziaország csak létezőnek tekintí, de jogszerűnek nem ismeri el. Szíves és lélekszerű frigyre hívja fel a respublica mind azon népeket, mellyek általában a szabadság s különösen a respublica elvét fogadják el nemzeti létök alapjául.“

Igaz, hogy most ugyanazon Odillon Barrot Rómát bombáztatja.

Igaz, hogy most ugyanazon Thiers Velenczének ostromoltatását védi, és védi, hogy Róma szent emlékeit halomra döntik a francia golyók.

Igaz, hogy azon francia respublica, mellynek megváltó elveit Lamartine olly hangosan hirdette a világ előtt, bölcsőjében látszik megfojtani a római köztársaságot, Velenczét sorsára hagyta, és megengedi, hogy mi magyarok az északi sas körmei által marcangoltassunk. — Ez igaz, szomoruan igaz. De én mégis azt hiszem: ha Franciaország belső dolgaival tisztába jön, nem lesz hűtlen elveihez, és védelmére fog kelni mindenütt az ifju szabadságoknak.

És épen azért a kormány köteleességének ismerte intézkedni, hogy a magyar érdekek mindenütt és folyvást képviseltessenek. Küldötteink vannak a Németföldön, Franciaországban, Angliában, Sardiniában, Rómában, Helvetiában és a magas portánál is; mellyre nézve megjegyzem, hogy a magas porta a non interventio és neutralitás elvét a legnagyobb dicsőséggel és részünkre eddig a legnagyobb haszonnal vette fogadatba, úgy, hogy ha e két nemzet a multban arra volt teremtvé, hogy egymást harcolja, eméssze, úgy látszik, jövődöben arra van hivatva, hogy összefogva mint két testvér, kelet sorsa felett uralkodjék.

A külföldi sajtó mindinkább kedvezőn nyilatkozik ügyünk igazsága mellett.

A kamarákban mindenütt meleg felszólalások történnek mellettünk.

A diplomaták egyenként részvétellel jövődölnék ügyünkről, és belátják, hogy ha még a vén Austriát egy időre össze is lehetne foltoztatni, ragasztani, de azon fontos helyet, mellyet keleten elfoglalt, csak egy hatalmas, a rendnek és erőnek alapján nyugovó magyar birodalom foglalhatja el. S így, ha függetlenségünk elismerését ez ideig csak a diplomatiában még mindig túlsúllyal bíró királyi érdekek hátráltatják; de hitünk az, hogy a népszerű kormányoknak és népeknek első szava lesz; azon Magyarország függetlenségének elismerése, mellynek ha szabadsága eltiportatik, a világ szabadsága ez országgal egy nagy tért, e nemzetben egy erős bajnokot vesztené el.

Meggyőződésünk tehát az: hogy függetlenségünk elismerése nincs messze jövődöben. És miért hisszük ezt?

Mert lehetetlen, hogy Europa kormányai eltűrjék, hogy az északi óriás a dunai tartományokon kívül Austriát is vazalljává tegye. Itt egy független hatalomra van szükség; és az nem lehet más, mint mi frigyben Törökországgal.

Lehetetlen, hogy ha a kormányok ezt eltünnék, az illy kormányokat eltűrjék a népek; az angol, mellynek érdeke, eltürje a francia, mellynek dicsősége és becsülete veszélyeztetnék a muszka interventio és annak következménye által.

Lehetetlen, hogy Európa népeiben a jognak és igazságnak érzete örök hatalmával fel ne ébredjen, és által ne lássák: hogy ha a magyar

szabadság meggyilkoltatik, a magyar szabadságnak koporsója csak az első lesz, mely után az övek is sorban fog következni.

És lehetetlen, hogy Európa népei teljesen megfelejtkezzenek vagy érdekeikről, vagy méltóságukról, vagy kötelességeikről; s elnézzék azt, hogy a mely jogtalanság sőt gyilkolás a 18-ik században elkövetett Lengyelországon, most a 19-dik században szemük láttára ugyanaz követessék el Magyarországgal.

Ez lehetetlen. Vagy ha ez mind lehető, akkor nincs isten a mennyben, és nincs igazság a földön.

Ez az, a mit önöknek előterjeszteni a kormány szükségesnek látta. T. i. ohajtotta a kormány, hogy a különböző népfajok lecsendesítessenek, ohajtotta humanitásból is, politicából is. Eddig még nincs teljes sikere. Azonban van reményünk hozzá; alapjai meg vannak vetve.

Ohajtotta, hogy Europa által függetlenségünk elismertessék. Eddig nem történt meg; de abban, hogy ügyünk igazsága mellett van Europa népeinek sympathiája, a közelebbi elismerésnek biztosítékát szemléljük. Okvetlenül megtörténik.

Belső erőnk, mellyen kívül csak isten segedelmére támaszkodunk, úgy áll, hogy a győzelem bizonyos, ha azon roppant erő, mely a nép millióiban és azon körülményben fekszik, hogy mi hazánkban harczolunk, az ellenség pedig ellenség közepett, kellőleg fel fog használtatni.

Egy szóval, uraim, a dolog így áll röviden: „a mely nemzet elcsügged, az elvész, a mely nemzet bízik sorsában, az megtartatik; a mely nemzet meghasonlik egymás között, az is elvész; a mely nép és annak vezérei s vezérferfiái egyetértének, az megél.

Én a magam részéről, ki a történetet csak arra szoktam használni, hogy annak tükréből a jövőre combinatiót tehessek, így okoskodom:

Eljöttek a tatárok a 13-ik században, és Magyarországot vadul és irgalmatlanul elpusztították. Mi következett utánna? Az, hogy Magyarország még virágzóbb lett, mint volt azelőtt.

Eljöttek a törökök a 16-dik században, s meghódított hazánkat, kegyetlenül feldúlták. — Mi következett utánna? — Mint a mező a mivelés után, az ország még kiesebb lett, mint volt annakelőtte.

Eljöttek most a 19-dik században, tehát ismét három század közbeesése után, a muszkák, és szenvedünk sokat, szenvedünk gyalázatot és kinokat, de én nem jóslatkép, mert nem vagyok próféta, hanem hitképen, mint gondviselésben hívő hazafi, azt mondom, hogy Magyarország e harmadik pusztítás után, mint a föld a harmadik szántás után, olly szép és olly boldog lesz, mint nem volt még soha.

Miénk a feladat, miénk a munka és dicsőség, de a felelősség is.

Önök, mi és általában a nép van hivatva e nagy munkára.

Ha győzünk, áldani fog a maradék, ha vesztiünk átkoztatni fogunk; nem győzünk, ha egymással villongunk, és átkoztatni fogunk; de áldatni, ha egyezünk a karatban és tettben.“

Jul. 28-án volt a második parlament, melyben hasonlólag egy fulminans beszédet tartott a népfajokkali kibékülés s emancipatio ügyében.

Elfogadtattak.

Az ezután tartott parlamenti conferentiában indítványoztatván, hogy Görgei fővezérré neveztessek ki, keresztülvitte, hogy az országgyűlés ennek megtörténtét ne nyilvánítsa, hanem csak a ministeriumra bizza.

Ő maga akart dictátorrá lenni, s azért Kossuth és Görgei irányában mindig kétszínű szerepet játszó.

Egyszer itten le is mondott hivataláról. Nem akarok ugymond Kossuthnak expediense lenni (értvén a rendeleteket), én vádoltatván olly dolgokról, mikről mit sem tudok.

Két óra mulva azonban a ministerséget viszont felvállalá, sőt miután Kossuth Görgeivel nem találkozott, ő utazott el, részint hogy ki-egyenlítést próbáljon, részint hogy Görgeit a sergek concentrációjára bírja.

Mercurius volt az olympon, telve mindenféle ujságokkal s istene az ujságíróknak, ki végre a Márcziusnak „impertinence”ait megunván, kimondá a delendam case censeo-t.

DUSCHEK.

Előbb austriai kamarai másodelnök, azután pénzügyi titkár Kossuth bureaujában, utoljára pénzügyminister.

Közte és Monk (albemarlei herceg) közt párvonalt kell huznom, ha másfél éves pályájára világító fényt akarok deríteni. Amaz incunabulum. Ez stereotyp kialakás. Amaz Károly és fia kezére dolgozott, ez Ferdinand és Ferencz József ő felségekére. Amaz Cromwelltől főhivatalokat fogadott el, ez Kossuthtól. Amaz a protectorért Irhonban csatákat küzdött, ez a Bácskaságban saját ministeri kezeivel megvert egy banknyomatót, ki a pakoláskor elkésett. Amaz az új királynak koronát szerzett, ez császárájának fél millió aranyat és ezüstöt adott át.

Rokonai közül néhányan egymás ellen harczolának, egy része a honvédek sorában, más része osztrák szolgálatban lévén. Lehet hogy ez azoknak privát meggyőződésük, lehet hogy magáé a miniseré volt.

Legszebb, Hogarth ecsetére méltó, volt akkor, midőn bankgyárkaravanját, biztos számítás szerint 170 egynéhány kocsit, jobbadán lithographiai sajtót, miután a typographiai igen gyorsan dolgozott volna, egyik városból a másikba szállította. Xerxesnek hellasi expeditióját juttatá eszembe.

Vannak a kik nagy szakembernek tartják, mások mint financialis operatort s bankjegybeváltót dicsérék. Proximus ardet Ucalegon. . . .
Ugy-e ?

A magyar bank buktatását rendszeresen vitte, nem pazarlás hanem fösvenység által. Soha senkinek sem adott annyi, mennyit kért, kivéve az öreg Bemet, ki egypárszor keményen megmosdatá. Hanem utoljára kifogtak rajta. Háromannyit kértek, mint mennyire szükség volt, s ekkép ő csakugyan két részt levonván, épen elegendőt adott.

Pár napi fogság után szabad lábra tétetett.

CSÁNY LÁSZLÓ.

Zalamegyei Csánban 1790-ben, forradalom elején született, mint bevégzett forradalom után mult ki.

Fiatal korában császári katona volt : de quietált.

Csány nem tartozott azok közé, kiket a forradalom magával ragadott. Önerején azáltal emelkedett ugyan, de körében mindenhol és mindenütt vezetni tudta, mint erélyes elhatározott jellem, ki céljai kivitelére mindent fel tudott használni.

Ernyedetlen szorgalommal pokolból is módokat tudott teremteni, s bátran elmondhatá :

.Acheronta movebo.

Bámulandó, milly ügyességgel háríta el akadályokat, mennyi pra-xissal tudta a közvéleményt mindenütt megnyerni, s bonyolítani a forradalom fonalát.

Kezdetben a Muraközben, Pozsonyban kormánybiztos volt. Mint ilyen dec. 10-én egy proclamatiót bocsátott ki, melyben a fiatal császárnak trónra léptét törvénytelennek nyilvánítá.

Lejövén Pestre — december végén — úgy találta, hogy a kormány eltávozott. Megragadta az igazgatás fonalát, s azon napig (jan. 5.) melyben a császáriak bejöttek, ritka ügyességgel vezette.

Lemenván Debreczenbe, Erdélybe küldték mint főbiztost, de Bemmel sehogy sem sympathizált. Ő maga a szászok és oláhok irányában szigorú volt, akasztatott, lövetett, pedig az öreg amnestiát adott. A szászoknak nagy öröme telnék benne, ha itteni működését a Petion-éhez hasonlítani; de az inkább hasonlít a Toussaint-éhez. „Ki kell irtani, úgy mond, e fajt, mert nem ért meg a szabadságra.“

Az öreg e miatt igen haragudott rá, s tisztán megírta Kossuthnak, hogy tegye el azt az embert, vagy ő mond le.

Visszahivatott tehát Csány, s miután Debreczenben kimondák a függetlenséget, a közlekedési ministeri tárczát tukmálták nyakába.

Tukmálták mondom, mert Csány nem volt miniszternek való ember, de azért kötelességét: a ministerium költöztetését pontosan teljesíté, mignem kiköltözteté az országból.

Csány Görgeinek testi lelki barátja volt s valahányszor ügye forgott fen a ministeri tanácsban, mellette szavazott.

Csáynak volt külföldre utlevele, pénze is volt, bár nem sok, s mégis ben maradt.

— Nem akarok ugymond hazámtól távul élni, midőn benne meghalnom lehet.

Felakasztatott oct. 10-én.

Bámulandó hideg vérrrel lépett a bitófa alá.

HORVÁTH MIHÁLY.

Szegedi seborvos fia.

Csanádi püspök, fiatal korában — mintpap — nevelő volt egy pár főrangú családnál, mikor is több becses incunabulum birtokába jutott.

Legjobb korában levő corpulentus szép ember.

A forradalom előtt Magyarhon történeteit adta ki négy kötetben, munka, melly bár a censura bilincsei közt jött ki, a közönség figyelmét teljes mértékben megnyeré.

Óhajtom e munka hiányait teljesen e körülménynek tulajdonítani, bár az, hogy a Wesselényi-forradalomban az austria austeritást nem használta kútfőül, s Erdélyt illetőleg a leghiányosabb, leghazugabb adatokat közlé, kárhoztatandó.

Mindamellettt hiányt pótol.

Püspökkorában megyéjében szóval tett a forradalomért.

A kormányt Debreczenbe követte, s itten az aprilisi ministeriumban a cultus-tárczát vállalá el.

Tudni akarják, hogy Kossuth e kinevezéssel azon balhiedelmet akará elhárítani, mintha ő a catholicismusnak ellensége lett volna.

Annyi bizonyos, hogy Horváth „Miháj a koldus“ — e czimmel tisztelé meg a Márczius — testestül lelkestül catholicus volt, s hivatalát mind papokkal tölté be. Sokat is lármáztak ezért rá.

Beitvén az oroszok, keresztes háborút hirdetett, s az egész országnak egynapi böjtöt rendelt.

Volt is ezért láрма!

Az orvosok kiszámíták, hogy egynapi böjtöt egyhavi jóllét hozhat helyre.

A nem-orvosok pedig rákiálták, hogy ez mit sem ér, mert az orosz cultusminister két napot fog rendelni az ellenkező célra, s ez az ő rendeletének hatását megsemmisítendi.

Az egészset pedig senki sem tartá meg.

Pesten és Bécsen át álöltönyben Párizsba menekült.

B A T T H Y Á N Y K Á Z M É R.

Gróf Batthyány Kázmér gyakran neveztetett a magyar forradalom herczeg égalitéjának; azonban igen hibásan.

Csak annyiban hasonlított ehez, mennyiben a forradalom legkitünőbb aristocraticus egyénisége volt.

Azonban soha sem tartá szükségesnek, a kül színek jeleivel simulni a forradalom igényeihez. A francia herczeg megtagadá czimét s forradalmi nevet vön fel; Batthyány még a forradalmi ministerium lajstromán is gróful szerepelt.

A forradalmat tartalék-gondolat nélkül pártolta, csupán az ügy szeretetéből ragadta meg s maradt mind végig hozzá hű. Jellemében őszinteséget és lovagiasságot tüntetett; távol volt tőle minden álnokság, minden érdekhajászat; s ekként sehogy — de sehogysem égalité.

Jóval a martiusi napok előtt tünt fel, a védegylet elnökévé választván.

A védegylet az akkori időszaknak legfontosabb politikai ténye volt.

Nyílt céljánál fogva a monarchia iparos tartományaival állt szemben; politikai irányzatánál fogva a kormány ellenében a legnevezetesebb agitationalis tért képezé, melly mint egy tüzpont a már akkor is nagyban felzaklatott szenvedélyeket központosítá, a túlcsapongó vágyakat egy irányba vezeté, s így a kormány legnagyobb figyelmét magára voná, különösen azáltal, mert míg az ellenzék minden korábbi tettei pusztán csak a nemesség, az intelligentia osztályát érinték és heviték, a védegylet lehatott a nép utolsó rétegéig, s igényletre szólítá fel minden osztályok érdekeit és vágyait.

Ezen egylet élén állani annyit tön, mint milliók kíséretében a kormány előtt követelőül föllépni, s a szerény kérelem és óhajtás mögött a döntő hatalom súlyát mutatni.

Batthyány a lehető legfontosabb szerepet vállalá, midőn élére állott.

Ő itt a legnagyobb tevékenységet fejté ki; az ellenzék egyéb gyűléseiben is azonban mindig részt vön. Mindamellett az élet kéjei sem nélkülözték őt, a sors kegyenczét.

Márczius után is az ellenzékhez tartozott; a ministerium nem nagy

támaszt lelt benne ; mihelyt ez azonban a tett mezejére szólta mindenkit , Batthyány perczig sem késett szolgálatát felajánlani; mint Baranya megye főispánja megyéje határvédelmét elvállalá, melly feladatában igen nagy erélyességet fejtett ki.

Folytonosan mindig toborzott; a nemzetőrséget a lehetőségig organizálta, s honvédeit a csatába személyesen vezette.

Először is a dunapartokat tisztázá ki minden ellenséges tartaléktól, s így a Fridrik gözös Eszékrőli feljövését lehetségessé tevő.

Később Szarvasnál megtámadá az ellenséges tábor; azonban bárha ő maga és serge a legnagyobb hősiséget fejték ki , tért még sem nyerehte. Itt ő személyesen is megsérült.

Később mint kormánybiztos Eszék várának ellátásáról gondoskodott. Azonban miután a várat, különösen az őrségre nézve, olly karba nem helyeztetheté, hogy tartós ellenállást remélhetett volna , jan. elején Debreczenbe ment. A vár később elesett ; ezt ő itt előre megjósolta.

Nem sokára Kossuth őt bács-bánáti polg. kormánybiztossá nevezé ki ; s ő, mindenütt Perczel nyomdokaiban, erélyes igazságszolgáltatással, szigorú forradalmi rendszabályokkal, és új organisatióval biztosítani igyekezett a vezér győzelmeit; a diadalmas fegyverek mögött az igazság fenytő veszszejével s az ígért áldásos malasztjaival járt. Erélye itt fényesen igazolá magát , úgy hogy itteni kormánybiztossága valamint saját életének úgy az egész forradalomnak is egyik legkitünőbb pontját képezte.

Mint minister, egyénisége sehogy sem tűnt ki. Ollyan volt mint a többi ; — a kétségbeesés küszöbén határozottságukat és erélyüket nem bírák fentartani.

Most Törökországban van ; úgy látszik hiva most is azon férfunak, ki őt a forradalomhoz szellemlánczokkal bilincselé.

VUKOVITS.

Vukovits Sabbas Fiuméből való, 30—35 éves, görög nem egyesült vallású, nős, egy gyermek atyja, azelőtt Temes megye alispánja, a magyar ministerium által mindjárt a rácz lázadás kiütése után k. biztossá neveztetett ki a temesvári kerületben.

Ezen állásában megmaradt egész 1849. május haváig ; s szinte a legerélyesebb kormánybiztosok egyikének tartatott.

Mint az ellenség rokonvére, ép azért neveztetett ki ez állásra, hogy pártatlanságával s nemzetiségével az elfordult kedélyeket visszahódítsa.

Működésének e részben nem nagy sikerét tapasztalta; s más részből voltak, kik őt szerb sympathiákról vádolták.

Ezért erőlesebb modorhoz nyult.

1848. aug. 2-án feljött Pestre a ministeriumot az alsó vidéki zavarok iránt felvilágosítandó, s egyszersmind eszközöket ajánlani a kormány kezébe, mellyekkel e beteg achillesi sarkat begyógyíthatná; az ajánlott szerek martialis természetűek valának, s ez időtől fogva a magyar ministeriumot csakugyan sokkal erőlesebben látjuk az ottani véressé fajult mozgalmak elfojtása ügyében föllépni.

Vukovits is a legszigorúbb rendszabályokat lépteté életbe; miért is, tán Damjanichot kivéve, a leggyűlöltebb egyéniség volt minden telivér szerb szemében; annál jobb hangzatot nyert neve napról napra a magyar világban, úgy, hogy, bárha sem martius előtt sem utána a megyei élet horizonát hirneve át nem hatotta, mégis már 1849. april havában a legnépszerűbb nevek egyike volt, és senkinek többé föl nem tűnt, hogy e hónapban az ugynevezett „tettek férfainak“ ministeriumában tárczával megkináltatott, mellyet el is fogadott.

A ministeriumban töltött ideje kettőről adott tanuságot; első, hogy forradalom és radicalismus a lehető legmélyebben szűrődött át lelkén; a multtal, mellyel harczban állt, soha sem egyezkedett s a mezőt melly előtte kinyílt, parlag vagy parlagosítandó földnek tekinté, hogy az igazság magvát bele hinthesse s az új fakadványokat hön ápolhassa.

Mint igazságügyi miniszternek első tette volt a hétszemélyes táblát elbocsátani s helyébe új rendszer szerint újat alkotni; — s nem volt egy igazságügyi organum, melly irtó keze nyomát s teremő ereje hatalmát ne érezte volna.

A második tanuság, hogy lehet valaki bölcs törvénytudó, a nélkül, hogy egyszersmind jó diplomata és kormányférfiú lenne.

A viszonyok hatalma súlyosabb vala, mintsem hogy nyílt szemmel mert volna a ministerium a közelgő vészfelhőkbe tekinteni; behunyá azért szemeit, s visioit hirdeté, s lelke nyugtalanságát árulá el, midőn önmagát úgy mint a hazát álságokkal altatá.

Igy Vukovits is; ő szintugy meglepetve volt a komoly való által, melly bekövetkezett s mellytől mindenki félt, de senki előre látni nem akart.

Vukovits most Párisban van.

FÖRENDEK.

BÁRÓ PERÉNYI ZSIGMOND.

Beregmegyében Ardóban született 1783-ban. Testestül lelkestül magyar ember volt, de azért a forradalom kiütéseig a mérsékelt párttal tartott. Egymásután emelkedett a legfőbb hivatalokig. A mágási tábla alelnöke, koronaőr, septemvir, ugocsai főispán volt.

Jelleme páratlan szilárd, férfias vala. Vezette a felsőház üléseit, utóbb a honvédelmi bizottmány tagja lett. Debreczenbe lemenvén, a főrendeket buzdító szónoklattal fogadta, örömét nyilvánítván, hogy olly sokan gyűltek össze. Midőn a *decheence* ki- vagy nem-mondása iránt tanácskozána, ő az első mellett szónokolt s nagy befolyással volt arra, hogy a felsőházban is kimondassék, a minthogy azt alá is irta.

Követte a kormányt Szegedre, Aradra, Lugosra, s midőn ez utóbbi helyről vissza akart menni Aradra, elfogatott.

Vallomásait rettegés nélkül szokatlan hidegséggel tette meg, s önként bevallá, hogy a detronizálást sok részben előmozdítá.

Oct. 24-kén vitték akasztani. Hidegen, szivarozva lépett a bitófa alá s magyarkáját elajándékozá.

Haja, szakála ősz, ő maga testes ember vala, ki mint egy *Vergniaud* büszke öntudattal lépett a bitó alá.

A percztől fogva, hogy a forradalmi párt főnökei közé sodortaték, mindvégig hiv maradt, s a visszalépésre soha még álmában sem gondolt.

Tagja volt a honvédelmi bizottmánynak.

R Á D A Y.

Ráday Gedeon, nógrádmegyei főispán, gróf és gavallér, s mint ilyen űzte a politikát is.

Születésére úgy mint nevelésére és szokásaira egészben magyar, már ennél fogva is elütő családot képezett a magyar aristocratia legnagyobb részétől, s volt ennek egyszersmind a társas életben opponense.

A politikai pályán elejétől végig az ellenzékhez tartozott s különösen Pestmegyében ő volt sok esztendőig a választó nemesség bálványa, mert a kortesnapok terheit legjobban bírta.

Ugyanakkor mikor az ellenzék több tagjai, Wesselényi, Kossuth és többen befogattak, ő is per alá került, s ekként az közel országgyűlésen felsőházi székét nem foglalhatta el.

Pestmegye választá meg őt első követének. Szentkirályit másodíknak.

E megye az országban akkoron már rég kezébe ragadá a reform fátyláját és sok más megye tűzoszlopnak nézé azt, melly vezet a Cha-naánba, az üdvök országába.

Sok jeles capacitás merült itt föl s Ráday is itt simitá ki magát.

Ő nem nagy talentom sem nagy szónok; de nézetei tiszták s a parlamentaritis viták csatárlánczának megnyitásában sok ügyessége van.

A kormány, megválasztatását mint per alatt levőét, megsemmisíté, s Pestmegye egy zajos ülésben, mellyben Résű Ensel három Ulászlói, négy 3. Andrásféle, s vagy tiz más különféle századbeli törvényeket idézett fel, azt határozá, hogy helyette, ha ő nem mehet is, senkit sem választ.

Ráday ekkor országos érdekű személlyé vált; ügyét majdnem minden megye a legnagyobb hévvel pártolá, mig végre ő maga lemondott.

Későbbi országgyűlés által a nemzeti színház főigazgatójává választatott.

Ő különböző rendszereket kísértett meg annak vezérletére nézve, de egygyel is alig boldogult.

Nem hagyhatjuk különben megemlítés nélkül, hogy Czakó, szerencsétlen drámairónk, benne legbiztosb támaszát találá. Ráday rendkívüli előszeretettel viseltetett e szép talentum s valódi atyai jóssággal ez ifju iránt s hogy sorsa kimenetelét meg nem gátolhatá, annak nem az oka.

Ráday ellenzéki ember volt, ennek munkálatai nem igen feszíték meg őt; ő annak egyik lovagja volt, szerette az élénk életet, asztalnál úgy mint künn, s a politikában is a virgonczságot.

A forradalom a maga súlyteljes nyomdokaival, komoly és fenyegető arczával megdöbbsenté őt, megzavará kényelmeit.

Mindamellett az árral ment ő is, míg végre partra érve, a hullámoktól elmaradt.

A nemzetőrségben mint huszárkapitány szolgált; fényes huszár volt és nyalka, s a nemzetőrséggel ő is kivonult, horvátot kergetni.

A felsőház üléseiben egész dec. végeig résztvett, a mikoron is Pesten visszamaradt.

1849-iki dec. 10-iki hadi törvényszéken főispáni rangja elvesztése mellett az országgyűléseni részvét miatt kétévi várfogságra ítéltetett.

KÁROLYI GYÖRGY.

Károlyi György egyike a leggazdagabb magyar mágnásoknak, s ezért a sírba dőlt alkotmánynál fogva egyszersmind a legtágasabb politikai hatáskör nyílt előtte.

A gróf azonban nem nagy hivatást érzett magában politikai szereplésre; jószágai igazgatásával foglalkozott leginkább.

Azonban magas köre úgy hozá, hogy a politikától még sem maradhatta menten.

Batthyány Lajos sógora, a leglelkesebb nők egyikének férje levén, önkénytelenül besodortaték s bárha német nevelése volt, csakhamar Széchenyi föllépése után ő rá is kihatott e nagy férfiú rendszere; mit ő nem kapott, megadá gyermekeinek a magyar nevelést.

Mint aristocrata s fényes család főnöke a kormányhoz, mint a haladás eszméivel érintkezésbe jött s megbarátkozott magyar, az ellenzékkel tartott. Politikailag conservatív, társadalmilag haladó párti volt.

Mindkét oldalon ugyan inkább figuráns volt; készsége vagy is ennek hiánya, még ha akart volna is, nem jogosítá nagyobb szerepre.

Különben ha egész lelki buzgósággal egy iránynak szenteli fel állása tekintélyét és eszközeit, ez benne nagy támaszt birandott.

Amphibialis politikai állása teljesen sikertelenné tévé életpályáját; sikert különben nagyobb hévvel soha sem hajkászott, a mi azonban körülte történt, azt nem ignorálá. Az ország fokozatos előhaladásától el nem maradt, sem elő nem mozdítá sem nem gátolá; legfőlebb a nemesek megadóztatási terve okozta neki egypár boszús napot; gazdálkodási rendszere által azonban ez innen háramlítható hátrányát jó eleve fedezni igyekvék.

Parlamentaris élete semmi pontot nem tartalmaz, mellyel a közép-szerűségen fölilemelkedett volna; szónoklatai rövid észrevételek voltak, vagy egy hidegen elvetett periodus, melly ha világos volt, egész érdemét kimerítette.

Az 1848-iki napok nélküle, a forradalom sok tekintetben ellene érkezett súlyos léptekkel Magyarország politikai határára.

Márczius után pesti nemzetőri őrnagygyá választatott; a forradalom alatt legmélyebben érzé, hogy : beatus ille, qui procul negotiis, etc.

A magyar fegyverek szerencséje azonban rá is szédítőleg hatott; s midőn Kossuth Budapestre bevonult, diszkociját küldé elébe, melyben az a várost bejárja a gróf által hajtott lovakkal.

E hódolat keserű gyümölcsöket termett számára; kéthavi fogságra s 150,000 pft pénzbírságra ítéltetett, az első kegyelem útján elengedtetvén. —

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

Erdélyi aristocrata. Büszke, mint egy spanyol grand, kegyetlen mint egy velencei patricius a tizek közül, hiu, mint egy Medicis.

Már fiatal korában az oppositio zászlója alá esküdött. Szónokolt a nép érdekében, pedig a legkegyetlenebb földesurak egyike. Élete folytonos *chronique scandaleuse*, melyben álompor, erőszakítélet stb. játszák a főszerepet. Hány Verséghi nincs Erdélyben, ki Wesselényinek szakasztott mása?

1819-ben mint alig 26 éves ifju az urbéri codex visszavetésére agitált s nagy befolyása is volt. 1825-ben Magyarhonba jött át, hol hasonlólag az oppositio tagjai közt szónokolt.

Azután visszamenvén Erdélybe, minden megyében és székben jószágot szerzett magának. A marcalis székeken megjelent s igyekvék a megyében az oppositionalis szellemet fölkelteni. Egy Kolosmegyében elmondott beszéde ébreszté fel iránta a közfigyelmet.

Az 1834-ki erdélyi országgyűlésen vezette az ellenzékét. Nem akarván a kormány beszédért engedményezni, sajtót szerzett s titokban nyomtatá. Feleletre szólítva, követi sérthetlenségére hivatkozá s magát a megyék pártfogásába ajánlá.

Mint egykor Cromwell a parlamentet, olly mennydörgő leirattal oszlatá el. I. Ferencz is ez országgyűlést, korlátlan hatalmu kir. biztost nevezvén ki.

Ez intézkedés ellen hatalmasul agitált s nem tartván Erdélyt az ellenállhatásra elég erősnek, Magyarhonba jött át, hol Kossuth perbefogatása alkalmával ő is perbe fogatott és száműzetett.

Eltelvén száműzetési ideje, (mialatt ő Gräfenbergben volt, hol meg is vakult) visszatért Magyarhonba, hol a forradalom kezdetén maga is

agitált. A magyar kormány beszó-szolnoki főispánná nevezte ki, de világtalansága miatt hivatalában rosszul járt el.

Fiatal neje gondossága a világtalannak sok komor percét deríti fel.

Wesselényi nem szép, de kellemes külsője. Szavai és tettei furcsa contrastot képeznek.

Két könyvet irt : Balitéletek, nyomatott Bukarestben s egy Szózatot, nyomatott Lipcsében.

Róla beszélnek, hogy midőn Ferencz császár Erdélyben utazott, egy helységből ő szállítá a másikba.

Híres betanított lovai valának.

Utközben a lovak közé vág s a gyeplőt közéjük veti.

Veszélyes uton vágatva haladának.

Nem sokára egy mélység elébe érnek.

A császár elszörnyedve nézi a vést, mi előtte állt, egy perc s a kocsai a mélységbe esett volna.

A báró egyet fűtytyent s ó csoda! a lovak megállának.

Látja, mond a báró nyugodtan, ilyen a magyar nemzet. Eressze meg gyeplőjét, mert a vész percében egy fűtyre megálland.

BÁRÓ VAY MIKLÓS.

Koronaőr s több pozsonyi országgyűlésen a conservatív párt vezére.

Az utolsó pozsonyi országgyűlésen ő volt az, ki Kossuth válaszfeliratát a felsőházban megbuktatni tudta.

Büszke, de jó gondolkodásu mágnás. Mindenek felett tudja, hogy mágnás, de azt is tudja, hogy magyar ember.

Márczius után nem mintha Kossuth zászlója alá kívánt volna esküdni, hanem egyenesen a célból, hogy az aristocratia ne veszítse el befolyását, az erdélyi kir. főbiztosi hivatalt elvállalá.

Folytatá is egész addig, mig Urbán Kolosvárt (nov. 15. 1848) be nem vette.

Hivatalát, bár mint igyekvők is, nem tudá betölteni.

Az alsóbb rangu kormánybiztosok nem engedelmeskedtek neki, a fél ország lángban, katona semmi, pénz semmi, mindenfelől ellenség. Ha mind e bajok elmaradnak a legáldottabb, legjobb ember ő lett volna. A bajok azonban erejét túlszárnyalák.

Az akkori lapok azzal is vádolák, hogy az erdélyi aristocratia által le engedé magát fözetni, s ekkép, bár akarátja ellen, de Erdélyből vendéet csinált. Ő akkor minden esetre a *de la Roche-Jaquetin* szerepét játszta volna.

Nem tudom.

De, hogy az oláhoknak a balásfalvi gyűlést megengedni tapintatlanság volt, az áll.

Az octoberi napokban miniszerelnökké neveztetett ki, de a tárczát nem vállalta el.

ID. GR. BETHLEN JÁNOS.

Erdélyben tagadhatlanul a legjobb politikai capacitas. Hajdan az oppositio sorában küzdött tántorithatlanul, az ajánlott főhivatalokat nem fogadta el.

Az erdélyi országgyűléseken a legjobb szónokok közé soroztaték, ember, ki a pártok közti viszályokat kiegyenliteni tudta.

A márcziusi napokban Erdélyben a reformok zászlóját ő tűzte ki, s első tette volt, a két egymással szemben álló pártot kiegyenlítani akarni. Hogy nem sikerült, ő nem volt oka. Következő körlevele világos tanuság :

„Azon események által, melyek Európa csendét felforgatással fenyegetik, felszólítva érzök magunkat mi, kik itt Kolosvárt jelen vagyunk, egy minden pártszinezet nélküli nagy gyűlésben egyesülni s hazánk jövőjét, a csendet és békét csak úgy remélvén biztosíthatni, ha a feledékenység fátyolát vetjük a multra: kezét nyujtottunk egymásnak arra, hogy a közgyűléseken a következő tárgyakat igyekezzünk kivinni :

1) Hazánk jövőjét s önfentartásunkat csak is a két testvérhaza egyesülése által látjuk biztosítva, ezáltal látjuk megerősítve az austriai háznak kormányát is, melyhezi alkotmányos kapcsolatunkat hazánk fenmaradhatása nélkülözhetlen feltételének tekintjük, mellynél fogva a testvérhon középponti megyéjét felszólítandónak véljük arra, hogy eszközölje követői által, miként a testvérhon elfogadván azon baráti kezét, melyet neki Erdély a közelebbi országgyűlésen nyujtott, az Unio létesítésén munkálódjék.

2) Szorgalmazzanak a megyék minélelőbb országgyűlést, melynek fő teendői közé sorozandók :

a) Közteherviselés.

b) A nemességnek minden teherben, u. m. adóban, katonai élelmezésben, katonaállításban való osztózása.

c) Törvény előtti egyenlőség.

d) Az urbéri viszonyokból való végképeni kibontakozás, hogy az urbéres osztály illő megváltatása eszközöltetvén, az birtok által is kötéssék a honhoz.

e) A székely nemzet nyomasztó sérelmeinek siető orvoslása.

Ezek azok, a mellyekben megegyeztünk s mellyeknek létrehozásán teljes erőnkől igyekezendünk, s arra szólítjuk fel ezen levelünk által minden hazánkfiát, hogy a cél nagyszerűségét átlátva, nyujtson segédkezeket annak elérésére, s elfeledve minden pártkérdéseket, ezeknek határozatba vételére fordítsa minden figyelmét.

Végre az ügy szentségére szólítunk fel mindenkit, kinek a haza java szívéen fekszik, feledjünk minden pártviszályt, önzést s egyesítsük erőnket a nagyszerű cél elérésére, s teljes erőnk megfeszítésével arra, hogy a testvérhon példájára, hol minden mozgalmak a legnagyobb renddel s a közcsend megháborítása nélkül mentek véghez, itt e kisebb testvérházában is a csend és rend sehol meg ne háboríttassék, csak így lehetvén remélnünk, hogy elérjük azon szent célt, melly mindnyájunknak szívéen fekszik, a békés átalakulást.

Annak bizonyosságára, hogy ez a fenemlitett gyűlésből költ, aláírjuk.

B. Jósika Lajos.

Id. Bethlen János.

A forradalomban különben részt nem vett elv- és meggyőződésből.

Ugyanezért nem fogadta el az ajánlott főhivatalt (septemvirség) sem.

Sokan azt hiszik, hogy szinfalak mögött igazgatá az erdélyi oppositiót.

Mindegy.

TELEKI JÓZSEF.

Magyar tudóstársasági elnök s Erdély volt kormányzója. Két nevezetes dolgot említhetni meg életéből: hogy Magyarország történetét még a múlt században kezdte el írni s most sem végezte be. S hogy az unio alatta létesült. Kormányzási korában készítettek egy halva született urbéri codexet is. Különben mondják, hogy igen tudós és sok ismerettel bíró ember. Tavalay érdemül tulajdoníták neki, s most vádolják, hogy az uniót keresztülvitte — pedig ebben annyi érdeme volt, mint Capet-nek a forradalom előhozásában — nem tudta meggátolni.

HUNKÁR, FŐISPÁN.

Veszprémmegyei, szolgagyőri születés. Körülbelöl 52—54 éves. Fiatalabb korában kir. ügyvéd volt.

A francziák elleni insurrectioban mint kapitány szolgált s vitézségeért leopoldrend-keresztet is kapott.

Más hivatalt nem viselt, gyakrabban választatott alispánnak, de soha sem vállalta el, személyes ellenségeskedésben lévén Rohonczy udv. tanácsos és alispánnal.

Mindig határozottan az oppositio mellett küzdött, s ellenfeleit elménczségeivel sujtani kedvencz eszméje volt.

Igy például egy alkalommal F.... A.... kamarás szónoklata közben a megyei gyűlésen veregetvén az asztalt, hidegen mondá: ne tüsse kamarás úr a posztót, melyet a szegény paraszt pénzén vásárlánk. Annak fája nélkül fázhatnak itten.

Az 1844-diki országgyűlésen Kocsi Horvát követtársát, a conservativ embert — mindig leszavazta, erre és arra is magyarázható lévén az instructio.

Egyik megyei gyűlésen felhozá, mikép rablátki ki Sobriék. Betörvén Sobri, ő löni akart. Minek azt? ugymond, mi többen vagyunk, s nem volna arány. Azután nejével — ez grófleány — levitték a pinczébe, de előbb bundát s meleg cipőt készítvén számára. Ezüstjét, pénzét, fegyvereit — egy kardot, puskát s pisztolyt kivéve, — elrablátki. Hat pár ezüstöt is hagytak ott, mert úgy mondák, illy uri tanyákra vendégek is járnak.

A forradalom után veszprémmegyei főispán lett. Debreczenbe, Szegedre, mindenüvé követte a kormányt, de annak teljes felbomlása után a komáromi várba menekült, s onnan Amerikába bujdokolt.

Hunkár magas, csontos de szép, szabályos ember volt, arczán egy sebbel, melyet az insurrectióban kapott.

Törvénytudó gyenge, de annál jobb historicus volt, ki mindig II. József korát idézte

Rendesen fehér köpenyt viselt.

BEÖTHY.

A pozsonyi országgyűléseken Biharmegyének követe volt, azután Biharmegyének főispánja lett.

Beöthy vén ember, fiatal lélekkel. Ősz fej 25 éves energiával. Szereti az éljeneket, de sokkal makacsabb, hogysen gondolkodását éljenért feláldozná.

Nincs annyi judiciuma, mint gyors felfogása, s olly gyors felfogása, mint elméssége, melly olly kiapadhatlan, mint Arethusa forrása.

Biharmegyében vezette az oppositiót. Szerette volna az országgyűlésen is vezetni, de erre több kellett volna. Tagadhatlanul egyike volt a felsőház legjobb capacitásainak s ezért tűnt ki ottan inkább mint alatt. Beöthy kis ember. Ha szól, szemeiben mondhatlan tűz ég, s taglejtés nélkül tán szólni sem tudna.

A kényelmet rendkívül szereti, legalább két követ helyét elfoglalja apró lábaival.

Kivéve, hogy neve alá írta e szót „főispán“ a forradalomban majd mi részt sem vett. Elment ugyan mindenüvé, hová a parlament bujdosolt s társait mulattatá élceivel, de egyebet sem tett.

A Mozaik írója a jerichoi trombitáshoz hasonlítja. Ha ezt arra érti, hogy az ellenfél falait ostromolni, saját és párthiveinek elveit trombitálni igen alkalmas : igaza lehet.

UJHÁZY LÁSZLÓ.

Sárosmegyei születés, 60 éves.

Kitünőbb szerepet a forradalom alatt kezdett viselni, azelőtt csak megyéjében, mint ki annak szellemére befolyást gyakorlott, levén celebritás.

1848. sept. havában egy szabad csapatot alakított.

A forradalom alatt sárosmegyei főispán volt, s mint kormánybiztos a komáromi várba ment.

Kemény, mondhatni, túlszigoru ember. Elvből tett mindent, s ha az ugy kívánta, legszigorubb rendeletéből sem engedett egy hajszálnyit sem.

Kis, sovány ember. Hosszudad, halvány, beesett arczczal, szürke hajjal, fehér bajusszal és szakállal. Mindezek alakjában csodás, rejtelmes, mondhatni — borzalmas módon egyesülnek.

Bárki is az első perczen tétlen vén embernek mondaná, s csak közelebb vizsgálat után árulja el a tevékeny s csoda-agilis embert, ki körében a forradalom érdekében annyit tudott tenni.

Rendesen közhonvédöltönyben járt veres csákoval.

Komárom capitulatioja után ő is amnestiát kapván, Amerikába bujdokolt.

PARLAMENT.

1848. július 4-én ült össze az első magyar parlament.

Mielőtt egyes tagjai, a benne fölmerült egyéniségek leírásához fog-nánk, maga a parlament s annak működése fölött szemlét tartani nem leend fölösleges.

Bámulandó, mennyi energiával, lelkesedéssel tudtak a pozsonyi országgyűlések magoknak, tettöknek, akaratuknak tekintélyt adni.

Tekintsétek meg csak a két évtized történetének lapjait.

Nézzétek meg, mint vívott ki jog után jogokat, úgy, hogy azok láncszemként folyának egymásból.

A magyar nyelvet diplomaticai rangra emelték, a jobbágyság súlyos sorsán enyhítének, a vallásszabadságot kimondották s a közlekedést sok részben javíták.

Kiüt a forradalom. Megkésztetnek az 1847/8-iki törvényczikkek, összehívatik a parlament.

A nemzet, Europa függeszti rájuk szemeit, feszülten, várakozással.

Közhiedelem vala, hogy a név változásával változandik a közszellem is, s melly ezelőtt olly jeles vala, az országgyűlés, százszor fölülmulandja azt a parlament.

Hogy is ne? működésöknek nagyobb tér vala nyitva, mit remélni sem mertek, kivíva áll előttük s ők tudandják azt stabilizálni.

Híu képzelődés, füstbe ment remény!

A parlament viaszbabu vala, hajtható idők és körülmények által, Akarata nem volt, tette nem volt.

Akart, tett, mit elébe szabának.

Bírálni nem tudott, hisz az echo sem bírálja, mit kimond, hanem teszi, mert — más már kimondá.

Mi okozá ezt?

Hol valának az ernyedetlen, a lelkes, a jellemes férfiak, kik azelőtt a reformok terén lobogtaták a haladás zászlóját?

Vagy a ministeri padokon ültek, vagy visszavonulának, vagy nem hallgattattak ki.

Nem akarjuk, ha igazságosak akarunk lenni, nem is tehetnők azt, a ministereket (értem az elsőket) gyávasággal vádolni.

Mit ember tehet, mindent elpróbáltak ellenében annak, ki köztök, nélkülök, akarójok ellen szötte az események fonalát.

Sokat máskép akartak. Hasztalan.

Ki a nép szeretetét teljes mértékben bírta, hihez az fanatizmussal ragaszkodott, megsemmíthette volna a föllépőt.

És e ministerium is visszavonult, mint visszavonulának sokan azelőtt már a perczben, hogy Kossuth a forradalom veres tollát tűzte ki kalapjára.

Volt még egy párt, a ki nem hallgatottaké.

Ez hol „törpe minoritas“ hol „macskazenére érdemes“ clubb vala.

És soha ki nem hallgattatának.

Kérték, könyörögtek isten és a magyar haza nevében: ne huzzanak ujjat a királlyal, lépjenek le a térről, melyre álltak.

Ki nem hallgattatának.

S midőn az april 14-iki a vészhozó *coup d' état* elkövetését elhátározák, felálltak ez emberek, elmondták annak következményeit, megjósolák az eseményeket.

Ki nem hallgattatának.

És nem hallgatták ki őket azután, s midőn felsóhajtának, bár hallgattuk volna ki őket: már késő vala.

Ebben fekszik a parlament elfajulásának oka is.

Kik azelőtt a zászlót vitték, nem állának a cselekvények terén s kik arra fölléptek, sem kellő ismerettel, sem kellő szilárdsággal nem bírának igazán képviselni a népet.

Ők teremték a forradalmat, ők képviselték azt, s bukása leginkább őket sújtá.

S mit tön a parlament, mert vezérei ugy akarák?

Kimondák a magyar nemzet és nyelv elsőségét, a Gleichberechtigungot chimárának nevezték s Szegeden, mielőtt egy év eltelt volna, ugyanezen parlament a nemzetiségi egyenjoguságot törvénné tévé.

Austriától el akart szakadni s a végperczekben mégis hajlandó volt Austriával alkudozni.

... Volt, mult! ... a parlament mozaikköveit egyenkint megvizsgálni nem leend hasztalan munka

* * *

Parlamenti ülésezések három helyt folyának.

Pesten jul. 2-tól, dec. 31-kéig, mikor a képviselők hg Windischgrätz bevonuló seregei elől Debreczenbe menekültek.

Debreczenben azon idő alatt, mig a kormány onnan Pestre vissza nem tért, tehát máj. végeig.

Azután Pesten egyetlenegy ülés tartatott.

Innen Szegedre vonultak s július havát ottan tölték el. Kétszer ültek össze nyilvánosan, conferentia majd mindennap volt.

Kezdetől végig egyetlen parlament volt, tagjai kevés változtatással mindig ugyanazok voltak.

Legnevezetesebb tagjai characteristicáját ide igatom.

PÁZMÁNDY.

D é n e s, mint apja, ki Kölcseynek igen jó barátja s felsőházi tag volt, Komárommegyét képviselte. Lőn elnöke a képviselőháznak s az maradt egész januárig.

Debreczenben titkos ülésben ajánlá, hogy I. Ferencz Józsefet ismerje el az országgyűlés magyar királynak, de leszavaztatott.

Januárban itt maradt. Windischgrätz által elfogatott, de viszont szabadon eresztették.

Azután a magyarok fogták el, de ezek is szabadon ereszték.

Bejövén Haynau, ő fogatta el, de viszont szabadon ereszték.

Jellemében semmi political szilárdság, különben becsületes ember

ALMÁSSY PÁL.

Gyöngyösvárosi képviselő s Pázmándy után országgyűlési elnök Debreczenben. Hevesmegyében mint Keglevich barátja, ezzel feje volt az ellenzéknek. Atyja mint kormánypárti, saját elveit akarván benne kifejleszteni, nevelését egy papra bízta, ki szép tehetségeinek egészen ellenkező irányt adott.

Deli alakja miatt kedvencze volt a nőnemnek.

Nagylelkű, pazar, könnyelmű ember, ki roppant jószágait rendesen sequestrum alatt birta.

Ő volt, ki április 14-kén a parlamentben kimondta a függetlenséget. Kimenekült.

PALÓCZI LÁSZLÓ.

Miskolczvárosi képviselő s korelnök Szegeden. Ez öreg komoly férfit elnöki székében látva azt gondolhatá az ember, hogy Pestalozzi ül kisdedei közt.

Régi gladiator az oppositio sorában, becsületes, de heves ember, ki e szellemét több pozsonyi országgyűlésen kitünteté.

Csak néhány képviselőről szolandunk.

A legtöbb nem tűnt ki. Mit tön, jobbadán a bal vagy jobb oldal részerei szavazás volt.

Más része major lett, mert szeretett pléhgallérral parádézni s nem menni a hadba.

HAJNIK PÁL.

A forradalom kezdetén belügyministeri tanácsos volt. Madarász bukta után az országos rendőrség a belügy egyik ágává tétetvén, osztályfőnökévé Hajnik neveztetett ki.

A legresolutusabb emberek egyike. Január elején is utolsó távozék, utolsó hagyta el Pestet júliusban is.

Becsületes ember, s épen azért tárczáját nem igen tudá betölteni, sem saját tárczáját megtölteni, mint eldődjé Madarász.

Hivatala élére olly ember kellett volna mint Foucher, de ő minden egyéb volt, csak Foucher nem. A legroszabb kémei voltak, annyira, hogy mindig utolsó volt, ki valamelly pesti dolgot megtudott.

Különben szilárd, buzgó ember vala. A keze alatti statusfoglyokkal igen humanus módon bánt, mert elvei ellen volt, valakit political vétekért büntetni. S ha azt tette is, csak a legnagyobb kényszerüségnek hódolt.

A parlamentben mint pestmegyei képviselő működött. Törökhonba menekült.

TELEKI LÁSZLÓ.

Képviselő volt, s utóbb követ és emissarius a francia köztársaságnál. Ritka eszü, ritka készületü, s igen sok humanismussal bíró ember. Legjobb korában van. Selypitve halkan beszél, de beszédében sok a velő, sok az ész, sok az ismeret s legtöbb a politikai érettség. Ha ír, stilje gyönyörű. Párisban igen sokat tett arra, hogy a magyar ügy iránt sympathiát támasszon. Munkái „*de la Hongrie*“ (a dolgok folyamát hg. Windischgrätznek Pestre jöttéig előadja) „*die Russische Intervention*“ azt részben igen segíték. Ha Mirabeaunak olly gyalázatos nem lett volna multja, Teleki Lászlót hozzá hasonlitanám, mert annyiban hasonlítanak, hogy mindkettő aristocrata létére testtel lélekkel a democratiáért küzdött. Drámája „Kegyencz“ sok drámai talentumot bizonyít.

TELEKI DOMONKOS.

Erdélyben oppositionalis vezér volt, a márcziusi napok után mint Küküllőmegyei képviselő vett részt kezdetben a dolgok folyamában, de utóbb semmibe sem elegyült. Az unio ügyében az erdélyi országgyűlésen mondott beszéde velős szépségeért figyelmet ébresztett. Ő volt Erdélyben az, ki jobbágynak az unio kimondása előtt elengedte a robotot.

SZENTKIRÁLYI MÓR.

Jászkun kerületi képviselő; és kapitány volt — kinevezve a magyar kormány által.

Azelőtt a pozsonyi országgyűléseken követkedett, mint jelentékenyebb tagja az oppositiónak.

A forradalom kezdetén mindjárt meghasonlott Kossuththal, átalán nem pártolva a tért, melyre ez lépett.

S így történt, hogy decemberben nem ment le, miért a forradalom férfiai kigyót békát kiáltának rá.

Pest visszavétele előtt Bécsbe ment, megházasodott s ma már orvosi gyakornok.

Szép tehetségű ember. Elméje éles, felfogása gyors s argumentatioi

logikai renddel felhozvák. Azonban végetlenül feledékeny ember s ezt és hangjának kellemetlenségét előbbi tulajdonai nem tudák kipótolni.

Hogy sok politicalai tapintattal bír, azt tettei mutatják. Azt pedig, hogy a közvélemény szavával mert dacolni, szeretem erélyességnek inkább mint gyávaságnak tulajdonítani.

Az orvosi pályán szerencsésebb lehetend, mint a kapitányin.

LUKÁCS SÁNDOR.

A parlamentben mint győrvárosi képviselő a bal oldalon ült; ritkán beszélt, de akkor hevesen s a közfigyelmet fölébresztőleg. Különösen szerették a nők e kis, barna szép haju fiatal embert.

Aztán a győrmegyei kormányt vette át, s mint ilyen, túlszigorral bár, de pontosan betölté hivatalát. Fejére tetemes díj volt kitűzve.

Bevonulván a császári sergek Pestre, ő is lement Debreczenbe s a ruhabizottmány elnöke lön.

A mesteremberek átka volt : a közpénztárt nem hagyá zsaroltatni s mégis olly gyorsan és annyit tudott előállítani, hogy a közbámulást kivívta.

Főbüne, hogy töméntelen adósságot hagyott maga után.

SZACSVAI IMRE.

Biharmegyei Kis-Győrökön született 1818-ban.

Az országgyűlésen Nagyváradot képviselte, s mint ilyen a pártokat egymással kibékítő szellemben működék azon.

S valóban volt is beszédeiben valami szelid kedélyesség, mi igen alkalmas vala csendesíteni a zúgó viharokat.

Lemenvén az országgyűlés Debreczenbe, elsőik közé tartozott, ki határozottan a respublica ügyéhez állt, s maradt mindvégig annak hive.

Szokott jellemöket itt tartott beszédei sem vetkezők le. A respublicai bombákat e szelid ajkáról hallgatni olly sajátságosan jött az embernek.

Mint jegyző még Pesten kezdvén el működni, Debreczenben is foly-

tatá e hivatalt, s jelesen saját vallomása szerint a detronizálást kimondó okirat megkésztői egyike volt.

Halálos ítélete ezzel s másfelől azzal, hogy azt az országgyűlésen ő olvasá fel, van motiválva.

Felakasztatott oct. 24-én.

AZ ESTI LAPOK DEBRECZENBEN.

A cautiót Szunyog Rudolf tette le érte.

Tulajdonképi szerkesztői Kovács Lajos és Kazinczi Gábor.

Az első Széchenyinek intíme barátja, a tiszaszabályozási hivatal tagja, a közlekedési ministeriumnál álladalmi titkár, s Szathmármegye képviselője.

Kovács L. a forradalom előtt az ellenzék sorában küzdött smegyéjében s utóbb Erdélyben nevezetes szerepe vólt.

A forradalom után azon párthoz csatlakozott, melly alaposabb political nézetekkel bírván, royalis gondolkodásért hosszabb ideig — főként a madarásziánusok reszéről — közgyűlölet tárgya vólt.

Kazinczi Zemlént, Hunfalvi Szepesmegyét képviselte.

Mindkettő ismeretes literator, az első csinos de bombasticus novelláiról, az utóbbi az Athenaeumban megjelent értekezéseiről.

Az Esti lapoknak két rovata vólt, komoly és humoristícai.

Komoly rovatát a fenebbi három férfi kezelte.

Vezércikkéi alapos tárgyísmerttel vóltak írva. Czeljok vólt viszonyaink s az akkori viszonyok íránt fölvilágosítani a népet s oda vezetni a dolgot, hogy ez a kibékülési politicát követelje. A forradalmi fegyverek szerencséje, az april 14-díki határozat — mi sem íngatá meg őket. Folytaták a küzdelmet, mig lehetett, s midőn látták, hogy az árvíz elenében uszniok lehetlen — a cselekvények mezejéről visszalépének.

Humoristícai rovata épen olly nevezetes vólt.

S tulajdonkép ez vala, mi annak népszerűségét megszerzé.

Antipodese vólt a Márcziusnak s Madarász-Mercurnak.

Homeopatisch pilulákkal, allopatisch csöppekkel, s ha ez nem használt, bombákkal, kartácsokkal küzdött ellene.

Szídta, nevetségessé tette, mint szeszélye hozta magával.

Kíleste a policzajminister gyöngéit, lefesté veres tollával, zöld kalapjával, lerajzoló lovagolva, s hivatalszobáinak titkait.

Utóbb adatokat találván, mikép lopák meg a ministeri kezek a Zichy féle gyémántokat, a dolgot a közönség elébe tálalta.

Volt is dolog! a nép felzúdult, az országgyűlés felzúdult, s fine finali — Madarász megbukott.

Igy buktatá meg Csernátonit is, de ki nem volt a Zichy perben compromittálva, s írói pályáját saját biographiájának leírásával végzé.

És az Esti lapok humora kiapadhatlan volt, s annyival népszerűbb, mennyivel inkább elárulá a Márcziusnak minden czikke méltó haragját.

S vala is dolog minden este, midőn e lapok megjelentek! amugy ostromlák a hivatalszobát, a kabátos embernek nélküle lefekünnie lehetlen lett volna.

Az volt, melly a kedélyeket mindig vigan tudta tartani, s a legüdvösebb dolgokat játszva követte el.

IRINYI.

Mellékneve József.

Nem vétendő össze az üres eszü és nagy hangu Irányival, Madarásznak ezen egyik uszálytartójával, kinek különben szerencsétlensége volt, hogy bár mi okosat tett, Irányira, s bár mi bolondot tett, ezt Irinyire fogták.

A forradalom éveit Irinyi legtöbbsnyire Párisban tölté, mint Teleki László segéde.

Fiatál, tüzelekű, francziás gondolkodásu ember, kinek egy gondolata van: Páris, egy istene: a centralisatio.

A télen Bécs- s Pesten át álöltönyben Debreczenbe tudott jutni, s most is kibujdokolt már Grätzig, hol elég gondatlan volt feltűnőleg viselni magát s ekkép fogatott el.

A parlamentben Biharmegyét képviselte.

Szép készüllettel, szép ismerettel bir, de a forradalom kerekének sem előmozdítására sem gátlására befolyással nem birt.

BESZE.

Népszónok, azaz: a hajlékony népet igen tudja tervei szerint capacitálni.

Hangja akkora, hogy ha Neptun és Aeolus egyszerre kezdenének hangversenyezni, Besze túlkiáltaná, s innen van, hogy ha az egész országgyűlés kiáltani kezdett, a perczben, hogy Besze kinyitá torkát, mind elnémulának.

Illyen volt Besze a népgyűléseken is, melyeken praesideálni legfőbb szenedélyének tartá.

Ez alkalommal többi közt kétszer tűnt ki.

Először midőn Debreczenben a Mele Rafael marionette-jeit spregolni akarta.

A történet úgy hozta magával, hogy Melének szép leánya megszúrta a gladiator szemeit. Szónokolni kezd tehát a néphez s ez bámulásában Melét elillanni engedi.

Más alkalommal rendkívüli étvágyának adá tanuját „az orosz sergek, ugymond, a magyar nemzetnek csak egy vacsorára valók.”

Különben a „véreb” szónak ő volt felfedezője.

Besze életében két nevezetesség van :

Egyik hogy 1849. elején Mészárossal a kassai csatában volt. Az első ágyusztóra megszaladt. Egy bécsi német lap így ír róla : General Bösze, der den Rückzug deckte oder decken sollte“ stb.

Másik : Debreczenben 1849-ben meginneplék a márcz. 15-ét.

Besze is künn volt s egy fa alatt szónokolni kezd illyen hangon : „Megbux zsarnok hatalom ! lesujt karunk hatalma !“

„Kérem alásan — mond egy fára felmászott schusztterpúb — inkább lemászom, ne tessék bántani“ !!

Besze nagy ember, értem : magas, szépnék ugyan nem lehet mondani, de külsője ajánló.

Készültsége nincs sok, political combinatioja még kevesebb, de hangja — ezzel aztán igazán imponál.

P U L S Z K I.

Mint journalista a Pesti Hirlap márczius előtti folyamában közlött politikai czikkeivel tűnt fel.

Stilje könnyű, gondolkodása villámgyors, gondolatai bensőséggel telvék.

A forradalom kezdetén (márcz.) a pesti bizottmány tagja volt.

Aztán külügyministeri álladalmi titkár lett, ki hg Eszterházy leköszönése után az ügynek vezetését Bécsben elvállalá.

Puszkyt átalán azzal vádolják, hogy a bécsi oct. 6-diki forradalomnak ő lett volt kezdője, a kezére bizott pénzzel megvesztegetvén a bécsi proletáriusokat.

S valóban bécsi lapok által közlött levelei tanuságtétele szerint úgy látszik, hogy e vád nem alaptalan.

Külsője ajánló, társalgása ügyes, mondhatni megnyerő, beszédeit vidorság s elmésség jellemzi.

Nógrádmegyét képviselte volna, ha Bécsben lett volna hol képviselnie.

Kimenekült.

TÁNCICS.

Teleki Sándornak nevelője volt, s mint ilyen, fiatalabb éveit Erdélyben tölté.

Onnan Pestre jött. Censurai korlátok miatt munkáit itt nem adhatta ki, hanem Lipcsében bocsátá sajtó alá.

E miatt elfogatott s a budai várba záratott.

Márczius 15-kén a nép kiszabadítá. Fiákeréből kifogták a lovakat s kocsiját a fiatalság huzta neje szállására.

Azután Táncsics saját magának szerzett egy sajtót, mellyen könyveket s egy néplapot adott ki.

Az országgyűlésen Baranyamegyét képviselte.

Sem mint ilyen, sem mint olyan, a dolgok folyamára hatást gyakorolni nem birt.

Nem, — túlzásáért.

Mindig a legszélsőbb párthoz tartozott, s ezért és communisticus ábrándozásaiért köznevetség tárgya lön.

KÉPVISELŐK ERDÉLYBŐL.

BERDE MÓZSA.

Háromszéki képviselő. Csak a forradalom után tünt fel. Az akkori erdélyi országgyűlésen az unio véghezmentét sietteté. Ügyvéd vala, válaságos magyar ügyvéd, ki a Verbúczy és Aprobata labyrinthusát igen tudta használni, de mint angol vagy frank ügyvéd, hol a szónoklatok hatalma dönt az ügyekben, mitsem tehetett volna. Szebenben kormánybiztoskodott, mint a szászok kérlelhetlen ostora, de nem vak düh, hanem elv által vezetett ostor. Magyarhonban is szónokolt, hatás nélkül.

SZÁSZ KÁROLY.

Vizaknai képviselő, kezdetben nagyenyedi tanár, aztán az igazságügynél státustitkár. Az első ministerium leköszönté után adott ugyan ki rendeleteket, de forradalmi ember soha sem volt, valamint a függetlenség kimondása után a dolgokban lényeges részt nem vett. Erdélyben megyéjében vezére volt az oppositiónak, mint az 1834-diki kolosvári országgyűlésen követ, ottan nagy tekintéllyel birt. Ész, tudomány, ismeret és alaposság jellemzik szónoklatát. Nem a szívhez, de az észhez, szól, sok ismerettel, de sok unalmassággal. Az erdélyi ember fölötté bámult, hogy Magyarhonban föl nem tünt, nagy részben visszavonultságaért.

BETHLEN JÁNOS.

Kettő volt, idősebb és ifjabb. Az első a legjobb erdélyi státusférfi, a másik a legkedélyesebb ember. Az elsőről volt szó; az utóbbi azonkívül, hogy székely-udvarhelyi képviselő volt, majd mitsem tett, mert mint székely kormánybiztos a dolgok folyamára kevés befolyással bírt. Berzenczeyt igyekezett ellensúlyozni, de hasztalan. Jelleme tisztaságát az erdélyi országgyűlésen az urbéri codex ellen tartott beszédeivel bizonyítá be leginkább.

KEMÉNY DÉNES ÉS DOMONKOS.

Mivel már a kettősöknél vagyunk, róluk is megemlítem, hogy Erdélyben a forradalom előtt az oppositio érdekében nevezetesen szerepeltek, a forradalom után Magyarhonba jöttek, de mint egy terra incognitában nem tudták magokat feltalálni. Az első csendes őszi szél, a másik nyári vihar. Meghalt januárban az utolsó — politikai halott az első. Az első Gy. Fehérvárt, az utolsó alsó Fehérmegyét képviselte.

B E R Z E N C Z E Y.

Székely fiu. Organuma olyan van, hogy a vihart is túl tudná kiáltani.

Gyermekekorában korhely volt, ifjukorában mitsem tanult, de azért férfikorában szónok lett.

Most is jól emlékszem, hogy Gál Józsi főtiszt ellen — néhány év előtt — a marcalison hatalmas oratiókat tartott.

Beszédeit kezdetben nevelték. Das genirt grosse Geister nicht. Ő azért a perorálásokba bele nem fáradt, hanem igen hallgatói, kik leásítoták.

Az unio létrejöttének hatalmas apostola volt. Föltétlen unio mellett agitált — székely létre, pedig e föltétlen épen e nemzetnek dolgozott legjobban be.

Keresztülmenvén az, marosszéki népképviselővé lett s mint ilyen hatalmasan agitált a hongyülésen.

Megkezdődvén az oláh mozgalmak Erdélyben, a ministerium oda küldé, organizálandó az erdélyi fölkelést.

B. Vay volt ottan a kir. biztos akkor. Kettőjük közt furcsa viszony szövődött akkor. Egyik sem fogadott el a másiktól sem rendeletet sem tanácsot.

Végre kihirdeti az agyagfalvi gyűlést. Mintegy 80,000 ember megjelent, fegyveresen, egyheti élelemmel ellátva.

A hét eltelik. Azalatt elhatározzák, hogy a tömeg együtt marad.

Egy hét mulva azonban elfogyván az élelem, a szegény székelyek túrték ugyan egy darabig az éhséget, de sokáig nem tudák kiállani.

Szét kezdenek oszladozni. Berzenczeynek minden sallangós oratiója sem tudá őket együtt tartani.

Az ekkép meggyöngülteken könnyü diadala volt Puchnernek, kik látva, hogy mennyire el vannak ámitva, Berzenczey ellen fordultak.

Saját szájából hallám, hogy egy tömeg székelység privát adjután-sát Liszn yait megtámadta, ki csak nehezen tudott menekülni. Végre Galliczián keresztül, per varios casus et tot discrimina rerum, csakugyan Pestre jutott.

Itt egy szép nap szószékebe áll, hatalmas panegyrt tart szenvedéseiről, s elmondja, hogy biz ő a rábizott 80,000 pengő frtról nem tud számolni.

Azután viszont kormánybiztoskodott, szónokoskodott, főispánkodott — uti supra.

Közte és Simon — a Capet fia nevelője — közt sok szellemi hasonlat volt.

Csodálatos, hogy ezek és a több erdélyi képviselők Magyarhonban szerepelni nem tudtak, így Torma Fábian, Pálffy, ki székely kormány-biztos is volt, s csak azon nyilatkozatáért nevezetes, hogy a honvédelmi bizottmányi gyűlésben azt monda, mikép majd megfordítja ő a székelyek dolgát s mégis vagy nem ment le megfordítani a székelyek dolgát, vagy ha lement, nem tett semmit, — megyéjökben több s az országgyűlésen kevesebb sikerrel működtek az oppositio érdekében. Oka ennek, mert Erdély küzdelmeinek mindig más terrena volt, mint Magyarhonénak. Ott ők első valának, itt olyan capacitas elég.

Ennek nem ők okai. Erdély szép ország, de nem országa a politikai kapacitásoknak. S ha tudott hajdan Kendiket szülni, Martinuzzikat nevelni, más idők valának akkor.

Az erdélyi oppositio opponált névért, míg azt hivé, hogy a kormány nem szívesen lép a reformok terére.

A mint változának az idők, változának ők is, s ez a küzdőket messze túlhaladta. Ez oka, hogy a testvérország nem találta fel bennök, mit remélt.

Legtöbben közülök viseltek főispáni hivatalt, de azt betölteni nem tudták.

HIVATALNOKOK.

S Z A L A Y L Á S Z L Ó.

Kossuth után szerkesztője volt a Pesti Hirlapnak. Sok diplomatai ismerettel, még több nehézkességgel s legtöbb hegelianizmussal bir.

A ministerium Frankfurtba küldé követségbe a német birodalmi gyűléshez. (1848)

Egy pár havig volt ottan, melly időt arra akarta fölhasználni, hogy a német birodalmi ministeriumnál kieszközölje, mikép ez s a parlament a magyar képviselőházhoz követet küldjön.

Közbejövén azon körülmény, hogy Ferdinánd király főhg Istvántól a kir. helytartói hatalmat visszavette, a birodalmi külügyminister kijelenté Szalaynak, mikép őt tovább képviselőnek nem ismerheti el, ha csak a királytól nem eszközöl kinevezési oklevelet.

Nem leend érdektelen Szalay válaszát ide igtatni, mennyiben ez a frankfurti dolgokra nem kis fényt derítend :

„Frankfurt sept. 17. 1848.

A kir. magyar kormány alulirt meghatalmazottja a folyó hó 15-ki átirat nyomán siet nyilatkozatát letenni, hogy ő excja a külügyminister kívánatát ollymódon előzé meg, hogy alulirt valamint örömmel elismeri, teljes módon méltányolni is tudja. Hozzá véli tehetni, hogy ő excjától más bánásmódot nem is várt. Becsülte azon megelőzést azon nemzet kormányának meghatalmazottja, melly visszanyert függetlensége után külműködését azzal kezdé meg, hogy Némethon nagyságának s egységének forró szerencsekívánatát kimondá, melly alulirtat ide küldte, hogy alkalmas lépéseket tenne az épen ugy Német- mint Magyarhon érdekében megkívántató alliance előkészítésére ; becsülte azon nép, melly képviselői gyűlése által nyilatkozott ünnepélyesen, hogy a német néppel szövetséges akar lenni.

Ő excja a birodalmi minister fenemlített átiratában meg is ismeri, hogy a kir. magyar kormány meghatalmazottja missiójának tárgya mindkét országra nézve nagy fontosságu; annyival nagyobb fájdalommal kellett alulírtnak azon tévedést észrevenni, mely az érintett átirat folyamában ő cs. kir. fensége a magyar kir. helytartó által kiadott meghatalmazást illetőleg nyilvánul.

Nyilatkoztatik : „hogy az alulírtnak adott meghatalmazás s a mult hó 14-ki magyar országgyűléshez bocsátott kir. leirat, mely a főhg nádot a ráruházott kir. helytartói hatalomtól fölmenti, kétségkívül megszüntnek tekintendő.“

Alulírt ujoncz a diplomatia mezején, de évek óta otthonos a jog körében, következőleg a teljhatalmazások tanával sem teljesen ismeretlen, bár azon nézetben van, hogy meghatalmazása, még a fenirt esetben is, mindaddig megszűntnek nem tekinthető, míg ő felsége a király, ki a megbízást adóra ruházott hatalmat visszavette, jogszerűen megszüntnek nem nyilvánítja; mint azon nézetben van, hogy ő csász. magassága főhg János mint csász. helytartó által kiadott megbízások most is érvényesek, míg az alkotmányos császár által jogszerűen visszavetteknek nem nyilvánítanak. De alulírt e nézetet tovább kifejtetni nem akarja. Elégli mostanra azon megjegyzést, hogy azon körülmény, mely ő excja véleménye szerint megegyeztethető volna, tisztán s világosan ott áll, mint azon napon, midőn azon szerencse jutott részére, hogy ő csász. magassága főhg országhalkormányzónak igazolási iratát átnyujtá. Azon kir. leirat, mely szerint alulírtnak meghatalmazása kétségkívül megszüntnek tekintendő, mert főhg Istvánt a ráruházott kir. helytartói méltóságtól megfosztja, nem is létezik.

Ő felsége a királynak bizonnal soha sem jutott eszébe főhg Istvánt a kir. helyt. méltóságtól megfosztani, mert ezen helytartóság a királynak Magyarhonbóli távolléti idejére van az 1848. apr. 14-iki törvények szerint alapítva. — Ez alaptörvény nincs s nem leend visszavéve. Magyarhonnak leghatalmasb garantiái vannak. — Egyik, Magyarhonnak nézve az első a király vallásosságában áll, mely egy V-dik Ferdinandnak soha sem engedendi meg a törvényesség utjáról lelépni, egyesüljenek bár minden titkos, névtelen hatalmak ott a király és nép közti egyesség hatalmas, s ha isten ugy akarja, minden rosz befolyásnak ellenálló épületének szakadatlan ingatására. Más garantiát, mit még alulírt felhozhat s mi minden német szemében fontos leend, a magyar kormány meghatalmazottja abban lát, hogy ő csász. magassága a főhg országhalkormányzó a kir. tanácsban ült, midőn azon alaptörvényt megvitaták, midőn Magyarhonnak biztosíták. Nemes személyisége hatalmasul járult hozzá, hogy apr. 11-ike, midőn azon uj alaptörvény szentesítése ő kir. magasságok a praesumtiv trónörökösek jelenlétében történt, a fejedelem és nép közti teljes egyetértés napjává legyen. — A kir. helytartó ma is mint ezelőtt a magyar kormány élén áll, mellynek székhelyévé ünnepelesen Buda-Pest jelettetett ki; ha ő felsége a király nevében a főhg

helytartóhoz átirat bocsáttatott ki, melyben a főhg nem helytartónak csak nádornak neveztetik, ez nem kir. leirat, hanem egyike azon documentumoknak, melyek nincsenek minister által ellenjegyezve s melyek létezéséről ő felsége mitsem tud.

Mindenesetre bocsáttatott aug. 14-kén egy rescriptum a magyar országgyűléshez; hanem hogy az nem szolt ő csász. magassága főhg Istvánna a kir. helytartóságbóli fölmentetéséről, azon körülmény is elég megbizonyítani, hogy az országgyűlés által ellenmondás nélkül elfogadtatott. Azon leirat egyes kir. jogok gyakorlatának visszavételéről szolt, melyek a királynak Magyarhonból távolléti idejére is a f. évi apr. 14-diki alaptörvények által fentartattak, s melyek gyakorlatát ő felsége főhg Istvánra f. évi jun. 10-én Innsbruckban bizonytalan időre bizta. Hogy a jun. 10-ki meghatalmazás visszavétele daczára alulirt megbizátása érvényes maradt, a fenemlitett alapoknál fogva onnan is következtethető, hogy ő cs. kir. magassága a kir. helytartó még jun. 10-ike előtt, május hó folyamában, mielőtt a nevezett specialis jogok gyakorlatával megbizátott volna, alulirtnak sakkori társának a német nemzetgyűléshez szóló meghatalmazását kiadta, melly épen olly internationalis természetű, mint a kérdéses.

Alulirt úgy hívé, hogy a dolgok állását közelebből s kimerítőbben kelle megvitatnia, azon meggyőződésben levén, hogy a sept. 15-iki átirat a kérdéses tárgyra vonatkozást nem foglalta volna magában, ha az utolsó napok tornyos foglalatosságai ő excja a birodalmi minister urat nem gátolják az érintett tárgyról a magyar kormány meghatalmazottjával előbb személyesen beszélni. Alulirt hizeleg magának, hogy ez utóbbi esetben örvendetesb tudósítást, a német központi hatalom meghatalmazottjának Magyarhonba küldését közölte volna kormányával.

Egy épen most érkezett sürgöny alulirtnak kedves kötelességévé tette a német központi hatalmat ismételve biztosítani, hogy a magyar nemzet a közelebbi napok eseményei után is királya iránti rendületlen hűségének pályájáról soha sem lépend le; hogy épen a reactionalis ármányok által veszélyezett trón érdekében cselekedett eddig s cselekvend ezután is; de másfelől törekvése oda is leend irányozva, hogy constitutionalis jogait, törvényes önállóságát s függetlenségét, valamint integritását, eldarabolhatlanságát minden támadás ellen biztosítsa. Alulirt megragadja az alkalmat stb.

Szalay László.

M E D N Y Á N S Z K Y.

Leopoldvárbán ellenörkép Ordódy mellé volt rendelve, mint kiben nem bízának.

S valóban a báró, mit magára vállalt, pontosan teljesíté.

Minden haditanácsban a feladás ellen beszélt, mindent elkövetett a katonaság szellemét annyira lelkesíteni, hogy az arra ne is gondoljon.

Mind hasztalan! ő egy maga volt, s Ordódy az egész haditanácsot le tudta kenyerezni.

A vár febr. 2-kán (1849) capitulált, a megtartott haditanács után Mednyánszky ünnepélyes óvástétele daczára.

Midőn az őrség lerakta fegyverét, Mednyánszky dühvel lökte le kardját — „nem adom meg, ugymond, magamat!“

Fogolykép Pozsonyba vitték.

Mednyánszky ritka szép, magas barna férfi. Volt arczában valami szelid, valami vonzó, mi részére bárkit is képes volt megnyerni. Jelleme tiszta, becsülete mocsoktalan, honszerelme ábrándszerű. Átalában az egész emberben sok túlvilágias, sok ollyszerű volt, mi bárkit is önkénytelenül csatolt hozzá.

Haditörvényszék elébe állittatván nyiltan, habozás nélkül szólt, rettegés nélkül vallá be, hogy Lipótvár feladását bűnnek tartja, mindig ellene szavazott, s ha tőle függ, nem történt volna.

Bitófára ítéltetett.

Tavaszi hideg éji 12 óra volt, midőn az ítélet végrehajtására vitték.

Mindenki sirt körülé, a katonák, kik kísérték, a lelkész, kit Mednyánszkyknak kelle vigasztalnia, s maga a bakó is.

Görgei legjobb barátjai egyike volt. Értesülvén ez felakasztatásáról, irt anyjának a Szepességbe, hogy 3 ellenséges tábornokot akasztat fel szeretett fia helyett.

S mit válaszolt az anya, ki méltó, hogy nevét Cornelia, a Grachusok anyjáié mellé tegyék:

„Álljon ön el szándokától. Elég, hogy én megszorítottam. Nem akarom, hogy más anya is kiállja a keserveket, miket én kiálltam, mert én érzem annak nagyságát.“

Testvére Caesar, Görgeinek fő tábori lelkésze volt. Hasonlag ritka jeles ember.

E G R E S S Y.

Gábor. A nemzeti színház tagja, s ottan a legjelesb színészek egyike.

A studium embere. Mozdulatai, modora betanultak, s épen ezért sok művészséggel birnak. Bámulandó, mennyire hatalmában állott, alakját elváltoztatni.

Szegeden kormánybiztoskodott.

A Márczius írta, hogy midőn nagy pathossal oratórt tartott s számita annak befolyására :

— Meglátjátok, mondá egy hallgató, mindjárt meghal.

— Hogyhogy?

— Én láttam Pesten. Rendesen, mikor ennyi tüzzel beszélt, meghalt.

Azután katona lett.

Kibujdokolt.

MÉREI MÓR.

Minister Madarász *conseillier intime*-je. Nagy férfiú, ki schuhwichsot nem evett. Nősült Boquillon. Legfőbb érdeme, hogy a miniszterrel ferblizett. Foglalatossága, hogy a rendőrség pecsétjét jól őrzé.

Különben Mérei János az uj mythosban két személyben existált. Mérei a pléhgalléros, nemzetőri őrnagy. Mérei a burnótszin-kabátos, Staatsrath, pecsétőr.

A debreczeniek maig is emlékeznek azon jelenetre, midőn Mérei Duschekhez, az országos pénzes láda Cerberusához ment. Pléhgalléros kabátja fölébe vette a burnótszinűt, bekopogtat s mint pecsétőr, kéri fizetését. Szívesen, mond a Cerberus s kifizeti. Mór barátunk kimegy, leveti a felső kabátot s pléhgalléréval bemegy, s kéri őrnagyi fizetését.

„Szívesen, mond a Cerberus, csak ákkura kis kaplárt küldjik zászlaaljabul, mint az ujjam s kifizetem holnap, mert ma igazan nincs.”

Mondják, hogy Mérei maig is keresi zászlóalját, hogy elküldjön abból egy tizedest a pénzért.

Különben olyanforma szerepe volt, mint Kamuthi Farkasnak Bátor Gábor korában.

JOURNALISTÁK.

Ki azt hinné, hogy a journalistikának a forradalom menetének elhatározására eldöntő befolyása volt, csatlakoznék. Igenis a forradalmat terjesztette, de nem vezette.

Több lap volt s majd mindenik másszerű befolyást gyakorolt, más-szerű tendenciával birt.

A Márczius ellenzéke volt a ministeriumnak s midőn vezérei a hatalom polczára léptek, szolgálivá fajult, midőn az bukott, ismét fölemelte fejét s gyöngeségeit korbácsolá. A lapok, mik beleolvadtak, hasonlólag ezt akarák tenni, de nem birtak annyi ésszel mint Pálffy.

Az Esti lapok pedig a legjótékonyabb befolyással birtak. Ajánlák a kibékülési politikát, azért küzdöttek, a forradalom chimaeralis eszméit megbuktatni akarák, ők nem valának okai, hogy üdvös céljokért macskazenét arattak.

In ultima analysi nem volt egyiknek sem azon hatása, mi a francia forradalomban a lapoknak, például a Desmoulin-énak.

KÖZLÖNY ÉS NÉPBARÁT.

Mindkettő hivatalos lap volt.

Az elsőt Gyurman szerkesztette, az utóbbit Vas Gereben.

Azaz tulajdonkép az elsőt nem szerkeszté Gyurman, hanem regisztrálta a benne kijövendő rendeleteket.

Rendesen lepedő-lapnak nevezték s több volt benne a szalma, mint a széna.

Ha nincs rá írva hivatalos lap, ha a rendeleteket nem ő közli elsőben, nem ő tudatja elsőben a kinevezéseket — a benne megjelent cik-

kekből senki sem hihette volna hivatalosnak. Soha sem közlött korkérdéseket megvitató, a kormány nézeteit felvilágosító cikkeket.

A Népbarát csak pár havig volt hivatalos — azaz kapott kormányi segélyt — hanem Debreczenben elvesztvén Szemere kegyét, hivatalosságából leceppent.

Vas Gereben eszes fiatal ember volt, ki azelőtt humoristícai cikkeivel meglehetősen nevet szerzett magának.

Stilje, előadása könnyű, népies vala. Táncsicsot és Madarászt ostorozni igen szerette, s az elsőnek nevetségessé tételére, az utolsónak meggyűlöltetésére nevezetes befolyásu. Igen ügyesen s helyesen megdorgálta a csákvári kerületet, midőn képviselőjévé választá.

B A J Z A.

Volt a Kossuth Hírlapjának szerkesztője. Bajza, literatori tekintély, kinek hatalma az Athenaeum fénykorában, s akkor, midőn Kavachóczyt kénye-kedve szerint mosdathatta, állt a fénypolczon. Emberére leginkább Csatóban akadott, ki mocskolódás által gyűjtött babérait letépte volna, ha korán el nem hal. Világtörténete historiai compilatio. Hírlapja nem birta az élet színét — halvány, élettelen volt. Mint beteg az orvosságot, kénytelen, kelletlen, elolvasta az ember — üdvezülhetni gondolván általa. Különben Bajza e lap körül a supremus felelős corrector fontos kötelességét teljesíté.

KEMÉNY ZS. (BÁRÓ) ÉS CSENGERY.

Szerkesztői a Pesti hírlapnak, melly a Közlöny felálltaig hivatalos lap vala.

Mindkettő igen jó capacitás, mindkettőnek igen sok s igen alapos ismerete. Vezércikkeik ha doctrinair modorban is, de igen sok következetességgel s eleven ésszel, még több politikai belátással voltak írva.

A túlzó — márcziusi — párthoz egyik sem tartozott. Olly ügyesség, egyöntetűség volt a szerkezetben, hogy e lap ítélete bárki előtt is tekintély vala.

Kemény Zs. erdélyi születésű kiadott regénye Gyulay Pál, korában a közönség figyelmét — a bámulatos jellemzési hűség által — föl tudta ébreszteni. Képviselő volt.

JÓSIKA MIKLÓS (BÁRÓ).

Hasonlag erdélyi ember. Ügyes regényíró, kinek a magyar irodalom sokat köszönhetett. Mint politikus nem sokat ért, bár volt vezércikkeiben sok csínosság. Tagja lett a honvédelmi bizottmánynak, — mint Pilátus a credóba ő is beleelegyedett. Később kegyelmezési bírónak. Most Drezdában van.

J Ó K A I.

A legtehetségesebb magyar ifjú író. Fantáziája bámulandó.

Fiatalságához képest sok alapossággal, megtisztult nézettel bír.

Az Esti lapokat szerkeszté. Hogy Madarász üdvös megbuktatását ki tudta vinni, sok részben mesterségének, ügyességének köszönhetni.

Debreczenben a Közlönyben egy havig vezércikket adott ki, mellyben felszólítá a nemzetgyűlést, kibékülni az uralkodóval. A montagnardok a nemzetgyűlésben nagy lármát ütöttek miatta s fine finali a honvédelmi bizottmánynak be kelle vallania, hogy az politikája, de később Kossuth privatim megkérte, hogy ne irjon többé illyeket. Ekkor keletkezett az Esti lap.

Jelleme tiszta, becsületessége páratlan, esze, készüllete szép — kipótolhatlan veszteség volna az irodalomnak elveszteni őt.

Beszélyei, főképen az Aegyptusi rózsa, az Üstökös útja, nevét bizonynyal fentartandják. Fiatalkori regénye elárulásmár tehetségeit.

P E T Ő F I.

Sándor. A leggeniálisabb magyar költő, magyar minstrel. Sok ész, lángképzelődés, egy csomó faragatlanság.

Legelőbb közkatona volt, azután színészszé lett, innen Vahot hívta fel segédszerkesztőnek. Ez emelte őt fel nyomorából, de ezért szokása szerint hálátlansággal fizetett.

A forradalom kezdetén oratiókat tartott a néphez, s első volt, kinek egy költeménye (márczius 15-kén) szabadsajtóval napvilágot látott.

Azután ismét katonává lett. De egy alkalommal Mészáros előtt nyakravalótlanul jelenvén meg, ez leszidta. Petőfi boszujában quietált, s egy verset irt, hogy a hazát nyakravaló nélkül is meg lehet menteni.

Bem kinevezte adjutánsának őrnagyi ranggal. Itt is nemsokára quietált, azonban csakhamar viszont őrnagygyá lett. Igen gyakran volt az öreggel, ki benne nem a katonát, de a genialis költőt szerette.

Kéziratban kerengő költeményei közül az utolsót, az oroszok beütésekor irottat, ide iktatom :

I T T A P R Ó B A.

Itt a próba, az utolsó
Nagy próba !
Jön az orosz, jön az orosz,
Itt is van már valóba.

Eljött tehát az utolsó
Ítélet ;
De én attól sem magamért
Sem hazámért nem félek.

Miért félnénk az ítélet
Napjától ?
Féljenek ők, kik viselik
Magokat olly galádul.

Kik rátörtek az ártatlan
Magyarra ;
Most veri meg az ur isten
Mindenható haragja.

Föl hazámnak valamennyi
Lakója !
Ideje, hogy tartozását
Minden ember lerója.

Ki a házból, ki a síkra
Emberek !
Legyen egész Magyarország,
Legyen egy nagy hadsereg !

Ki is megyünk, szó sincs róla,
Mindnyáján !
Meghalni, vagy győzedelmet
Nyerni a szent csatában.

Sok az orosz, nagy a száma,
Mi haszna ?
Több lesz ott a magyar ; talán
Száz is jut egy oroszra.

És ha volnánk kevesebben,
Mint azok,
Hála isten, minket hiv ugy
A világ, hogy: magyarok.

Ne féljete, gyermekink, ne
Féljete!
Nem szúr által dárdájával
A vad kozák titeket.

Feleségink, kedvesink, ne
Sirjatok;
Idegenek ölelése
Nem tesz csúfot rajtatok.

Minden, a mi szent előttünk,
Koczkán van;
Ha a világ támad is meg,
Győznünk kell a csatában.

Ha milljomnak kell elveszni,
Vesszen el;
Ki fogna most fukarkodni
Életével, vérével!!

És te isten, magyarok nagy
Istene!
Légy népeddel, jó népeddel,
Hű népeddel, légy vele!

Tedd hatalmad fiaidnak
Lelkére,
Világdöntő haragodat
Fegyverinknek élére!

P Á L F Y É S C S E R N Á T O N I .

Élő márcziusok. Mintha most is hallanám a zsidófiukat kiáltani: „fris márczius!”

S addig is márcziuskodtak, míg a szép magyar hazából ki kénytetének bujdokolni.

Kettőjüknek hat szemök volt. A harmadik nem homlokukon, mint a gygásoké, hanem az inseparable stecher levén.

Pálffy magasabb volt a tengeri pharusnál. Csernátoni mintegy vitorlás hajó állt mellette.

Nekik mi sem volt jó — különösen Szemere dandységét csipkedék. A Madarász-párthoz tartoztak — de azért sok csipőst, sok igazat tudtak elmondani.

Midőn az a kormányra lépett, Pálffy consiliariussá lön — hanem annak buktával ő is elveszté hivatalát.

Debreczenben a Márczius és Esti lapok furcsán álltak egymással szemben. Az első a republicanusok, a másik a royalisták organuma volt.

Egymásra csinálták az élczeket, melly utoljára Csernátoninak bukásával végződék.

Egy valaki úgy nyilatkozék rólok : a principalis = *don Quixotte*, a famulus = *Sancho Pansa*.

Z E R F F I G U S Z T Á V.

A legtekintélyesb német lap „Ungar“ szerkesztője. Előbb színész vala; bejövén Magyarhonba, a Honderü mellett segédkedett. A kormánynek Pestrőli másodszori kivonulása után Páncsovára ment, ottan akarván német lapot kiadni. Különben honvéd-százados vala. Sok ész, sok élcz, sok tudomány és sok plagium — de semmi politikai belátás.

B A N G Y A.

Ezredes és a pozsonyi német lapszerkesztője. Midőn Kazinczi letette a fegyvert, sokan adakoztak ékszereket a lengyelek számára. Bangya vitte el N. Bányára beváltani azokat. Mikép, mikép nem, ő eltéveszté az utat s egy szép reggel Komáromban ébredt fel. Ma pedig a külföldön, kardjára gyászszalagot kötve, járkál.

H A Z A I.

Der 14-te April. Rouge republicain, communista, Raspail a Duna partjain. Eszes ember s még valami.

BRASSAY, OCSVAY.

Erdélyi lapszerkesztők.

Az első a Vasárnapi ujságot szerkesztette Sok tudomány, sok ész, még több ferdeség, cynismus s nevetségesség. Hajdan háromszinü szakállat viselt, akkorátmint hajdan Saturnusnak volt. Ugyanezért egyszer, midőn természettani vizsgálódások megtétele végett a czegei tóhoz ment, ottan az oláhok Prikulics gyanánt elfogták. Lapja sok ügyességgel elménczséggel, és sok hibával volt szerkesztve.

A második — Ocsvay — előbb az Erdélyi Hiradót, azután a Honvédet szerkesztette. Sem kellő tapintata, sem kellő ismerete nem volt. Nem tudta hatáskörét sem felfogni, sem betölteni. Ugyanezért sem tekintélye, sem kelete nem volt lapjának. Hiányzott abból az erő, az ügyesség — a helyett sajátságos mákonyhatású nehézkességgel birt.

Kimenekültek.

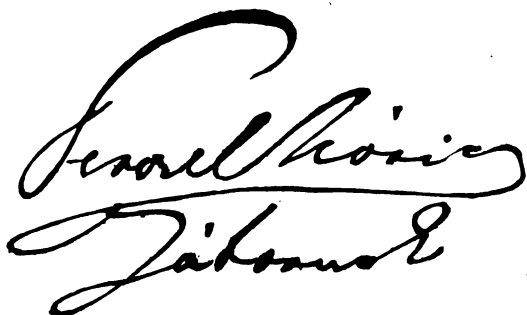
Autographok.

Birtokában levén több nevezetes eredeti kéziratnak, szerencsés helyzetünket felhasználjuk, azokat e lapok olvasóival közleni. Többen az illy kéziratot a jellemzés adataul tekintvén, úgy hisszük, e közleménnyel silhouette-eink tökélyesbé tételét eszközöljük.

Görgei Arthur

A highly stylized, cursive handwritten signature of Görgei Arthur, featuring large, sweeping loops and a long, horizontal flourish at the bottom.

Perczel Mór

A cursive handwritten signature of Perczel Mór, consisting of two lines of text. The first line is 'Perczel Mór' and the second line is 'Zátonyi', both written in a fluid, connected script.

Bem

A cursive handwritten signature of Bem, featuring a large, prominent 'B' and a long, sweeping flourish that extends to the right.

Mészáros Lázár

A cursive handwritten signature of Mészáros Lázár, with a large, ornate 'M' and a long, sweeping flourish that extends to the right.

Klapka

A cursive handwritten signature of Klapka, featuring a large, bold 'K' and a long, sweeping flourish that extends to the right.

Aulich

Aulich

Nagy-Sándor

Nagy Sándor

Guyon Richard

Guyon Richard

Répásy Mihály

Répásy Mihály

Földváry Sándor

Földváry Sándor

Földváry Károly

Földváry Károly

Máriássy János

Máriássy

Kossuth Lajos

Irónokhoz
Kormányzó.

Gr. Batthyány Lajos

Batthyányhoz

Gr. Széchenyi Istv.

G. Széchenyi István

Nyáry Pál

Nyáry Pálhoz

Madarász László

Madarász Lászlóhoz

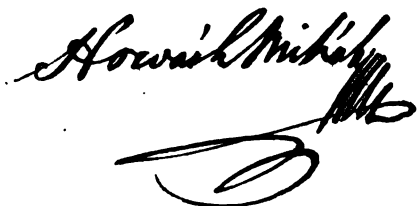
Szemere Bertalan

Szemere Bertalan

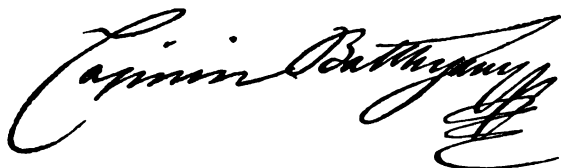
Csány László

Csány László

Horváth Mihály

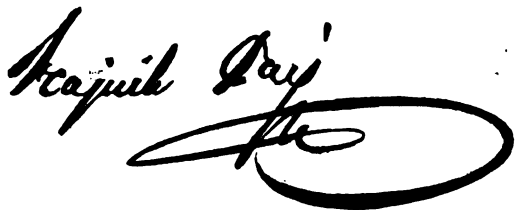
Gróf
Batthyány Kázmér

Báró
Perényi Zsigmond

Almásy Pál

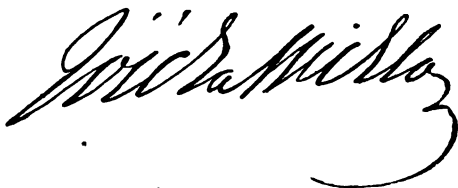

Hajnik Pál

Pulszky

Jósika Miklós

Petőfi Sándor

Pálffy Albert

WIDENER LIBRARY

Harvard College, Cambridge, MA 02138: (617) 495-2

If the item is recalled, the borrower will be notified
the need for an earlier return. (Non-receipt of over-
notices does not exempt the borrower from overdue fin

WIDENER
MAY 30 2001
FEB 10 2001
CAN

Thank you for helping us to preserve our collection.

